

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ

**ΘΕΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2002

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000308768

949.5
710

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ

ΘΕΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2002

ΕΛΛΗΝΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΣΤΑΤΙΟΘΗΚΗ
 ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ: Κουβιά Αλφ.....
 ΑΝ ΕΙ: 4040..... 206..

ΑΤΑΛΙΣ

ΝΕΟΡΑΥΜΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

2000 ΑΝΕΚΔΟΤΑ

ΑΝΟΓΙΚΗ

Ἡ ἱστορική γνώση γεννιέται μέ τήν προσεκτική, μεθοδική καί σέ βάθος μελέτη τῶν τεκμηρίων τοῦ παρελθόντος. Ἀκόμη καί τό παρόν, πού βέβαια μᾶς παρασύρει συναισθηματικά, μπορεῖ νά γίνει "ἀντικειμενική" ἱστορική εἶδηση, ὅταν τά κείμενα πού τό ἐκφράζουν καί τά ἴδια τά γεγονότα μελετηθοῦν μέ σταθερά κριτήρια.

Ἡ συλλογή μας εἶναι, προφανῶς, ἐνδεικτική καί στόχο της ἔχει νά ἀποτελέσει βοήθημα χρήσιμο γιά ἐμβάθυνση σέ ἕνα φάσμα κειμένων πού καλύπτουν ποικίλα θέματα καί πού, ὀρισμένα ἀπ' αὐτά, ἀνήκουν σέ μαρτυρίες πού δέν εἴμαστε συνηθισμένοι νά προσέχουμε.

Τό ἱστορικό πλαίσιο καί ἡ βιβλιογραφία, πού ἀκολουθοῦν τό κάθε κείμενο, ἀποτελοῦν τήν πρώτη βάση γιά τήν περαιτέρω μελέτη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
Προλεγόμενα.....	1-5
Κείμενο 1 'Ο ιστορικός και τό έργο του	7-10
" 2 'Η άλωση της Πόλης και ή επικράτηση τών Τούρκων.....	11-17
" 3 Οί έλληνικές παροικίες του ίταλικού χώρου.....	18-36
" 4 'Η παιδεία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και της Βενετοκρατίας.....	37-42
" 5 'Η αγροτική οικονομία	43-48
" 6 Οί κοινοτικοί άρχοντες της Τουρκοκρατίας	49-54
" 7 'Η πολεμική παρουσία και η κοινωνική άνταρσία του άρματολου και του κλέφτη.....	55-60
" 8 'Ο Καποδίστριας και ή πολιτική του	61-64
" 9 'Η αναζήτηση 'Ηγεμόνα.....	65-72
" 10 Το προσφυγικό πρόβλημα	73-75
" 11 'Η λειτουργία του πολιτεύματος.....	76-79
" 12 'Η κηδεμονία τών Μ. Δυνάμεων.....	80-84
" 13 Τό πολιτικό "πιστεύω" του 'Οθωνα	85-90
" 14 Οί αλύτρωτοι στή δίνη τών ευρωπαϊκών άνταγωνισμών	91-95
" 15 'Η καθημερινότητα της έλληνικής ζωής	96-99
" 16 'Ο Τύπος ως ιστορική πηγή.....	100-106
" 17 Τό οικονομικό και πολιτικό πρόγραμμα του Χαριλάου Τρικούπη..	107-110
" 18 Η γεωργική καθυστέρηση	111-127
" 19 Οί φυσικές καταστροφές.....	128-129
" 20 Οί δυσκολίες για την προσάρτηση της Θεσσαλίας.....	130-146
" 21 'Η μετάφραση της 'Αγ. Γραφής: Μιά καινοτομία;.....	147-152
" 22 'Η 'Ελλάδα του 1909	153-157
" 23 'Η εμφάνιση του Βενιζέλου: Νέα εποχή.....	158-163
" 24 'Η συμμαχία μέ την Σερβία.....	164-176
" 25 Τα διεθνή συμφέροντα	177-189
" 26 'Η συνθήκη τών Σεβρών	190-208
" 27 'Η συνθήκη της Λωζάννης και ή ίσσοροπία στην 'Ανατολική Μεσόγειο.....	209-214
" 28 Οί δύο λαοί: 'Ελληνες και Τούρκοι. ή δυνατή συμβίωση.....	215-220
" 29 Πρός έλληνική αυτόνομη διπλωματία	221-226
" 30 Οί άρετές του πολιτικού άνδρα.....	227-230
" 31 'Η ανάγκη ξένων κεφαλαίων.....	231-240
" 32 Νέα πολιτικά προγράμματα	241-249
" 33 Τά προβλήματα του πολιτικού βίου στον Μεσοπόλεμο	250-254
" 34 'Η 'Ελλάδα και τά γειτονικά βαλκανικά κράτη.....	255-260
" 35 'Αντίσταση: 'Η ποθούμενη όμόνοια	261-264
" 36 'Η έκβιομηχάνιση της χώρας.....	265-274
" 37 'Η άνοδική πορεία της γεωργίας.....	275-284
" 38 'Η 'Ελλάδα του 1960	285-289
" 39 Οί προοπτικές της γεωργικής άπασχόλησης.....	290-302
" Κατάλογος Πηγών.....	303-305

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἡ Ἐπιλογή μας αὐτή δέν παρουσιάζει κείμενα καινούργια. Ἀντικείμενό της εἶναι νά ὑποδείξει μιὰ μέθοδο ἱστορικῆς ἐρμηνείας κειμένων τῆς Νεώτερης Ἱστορίας μας. Ἀκόμη, τελικός στόχος της εἶναι νά βοηθήσει τόν κάθε μελετητή νά προχωρήσει ὁ ἑαυτός αὐτόνομα στήν κριτική θεώρηση καί ἐπεξεργασία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου τῆς Ἰστορίας.

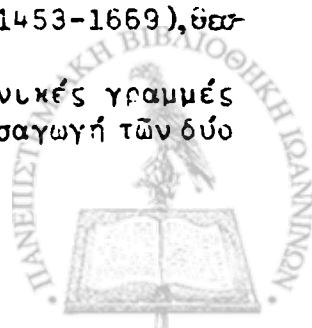
Δέν πρόκειται λοιπόν ἐδῶ γιά μιὰ συστηματική συλλογή ἱστορικῶν κειμένων. Ὁ Ἀπόστολος Βακαλόπουλος καί ὁ Στέφανος Παπαδόπουλος μᾶς ἔχουν προσφέρει, ἐκτεταμένα ὁ πρῶτος¹ καί γιά μικρότερη χρονική περίοδο ὁ δεύτερος², δύο πολύτιμα ἔργα, πού ἀποτελοῦν οὐσιαστική συμβολή στήν καταγραφή καί δημοσίευση τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας μας καί προλαμβάνουν τό ἔδαφος γιά τή δημιουργία μελλοντικά ἑνός εὐρύτερου corpus. Καί οἱ δύο ἱστορικοὶ ἔχουν συντάξει τίς συλλογές τους μέ βάση τή διάταξη τῆς ὕλης τῶν ἱστορικῶν τους συνθέσεων, πού ἀποτελοῦν ἔτσι καί τό πλαίσιο-βοήθημα γιά τήν ἐπεξεργασία τῶν κειμένων.³ Ἀντίθετα στόχος τῆς δικῆς μας ἐργασίας ἦταν ἡ ἐπιλογή ὀρισμένων κειμένων πού ἀναφέρονται σέ συγκεκριμένο θέμα καί ὁ ἱστορικός σχολιασμός τους. Προσπάθειά μας ἦταν τά κείμενα νά θίγουν καίρια ἱστορικά προβλήματα καί νά προέρχονται ἀπό διάφορες πηγές: ἀπομνημόνευμα, ὁλοκληρῆ συνθήκη, ἐνθύμηση, ἐφημερίδα, συζήτηση στή Βουλή. Μέ τόν τρόπο αὐτό θά μπορέσουμε νά ἐκτιμήσουμε καλύτερα τή βαρύτητα (ἄξια) πού ἡ κάθε κατηγορία κειμένων ἔχει γιά τήν ἱστορία καί παράλληλα νά διαπιστώσουμε τά ἰδιαίτερα προβλήματα πού ἡ ἐρμηνεία τῆς καθεμιάς παρουσιάζει.

Ἡ ἐργασία μας πάνω στό κάθε κείμενο θά ἀρχίζει "φυσιολογικά", ὡ-

1. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. Α'-Β', Θεσσαλονίκη 1965-1977.

2. Στεφ. Παπαδοπούλου, Ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Συλλογή φροντιστηριακῶν κειμένων), τεῦχος Α' (1453-1669), Θεσσαλονίκη 1969.

3. Μέ πολύ βάθος ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος τοποθετεῖ σέ γενικὲς γραμμές τό πρόβλημα τῆς μελέτης τῶν ἱστορικῶν κειμένων· βλ. στήν Εἰσαγωγή τῶν δύο τόμων τῶν Πηγῶν.

οάν πρωτύτερα νά μή γνωρίζαμε τίποτε πάνω στό θέμα. Έτσι θά μπορέσουμε νά περάσουμε άβίαστα καί άνεπηρέαστα όλα τά στάδια τής έπεξεργασίας καί νά άποκομίσουμε έπομένως τήν περισσότερη ώφέλεια.

Όταν πάρουμε στά χέρια τό κείμενο, πρώτη μας δουλειά είναι νά τό κατακτήσουμε γλωσσικά καί νά έρμηνεύσουμε τούς νομικούς, τεχνικούς κλπ. όρους ή τίσ είδικές έκφράσεις (τής διπλωματίας, τής ρητορικής κλπ.) πού σ'αυτό υπάρχουν. Έάν τό κείμενο ανήκει σέ παλαιότερη έποχή, θά ήταν άριστο νά τό μεταγράψαμε από τό πρωτότυπο ή τριβή αυτή θά μās τό καταστήσει πιο ούκετο. Έξ άλλου ή παλαιογραφία καί ή διπλωματική άποτελουν τήν ύποδομή τοϋ ιστορικού.

Άμέσως θά αρχίσουμε τήν προσεκτική μελέτη τοϋ κειμένου κατά παραγράφους καί περιόδους. Τά στοιχεΐα πού θά συγκεντρώσουμε είναι:

α) Έ προέλευση τοϋ κειμένου: πού συντάχτηκε, ή κατηγορία πού ανήκει, πού σήμερα άπόκειται καί πού πρωτοδημοσιεύτηκε.

β) Έ χρονολόγηση.

γ) Τό όνομα τοϋ συντάκτη του.

δ) Τό θέμα πού τίγλει. Έάν υπάρχουν πολλά θέματα καί συμπλέκονται, θά καταταχθοϋν σέ ένότητες καί θά άναζητήσουμε τό κεντρικό θέμα. Ύστερα θά γύνει ένας "σκελετός" τοϋ κειμένου.

ε) Οί πληροφορίες πού προσφέρονται (καί πού θ'άναγραφοϋν μέ κάθε λεπτομέρεια).

στ) Έ ιδεολογία τοϋ κειμένου. Πώς ό σ. κρίνει τά γεγονότα καί ποιές άπόψεις προβάλλει.

Άφοϋ συλλέξουμε αυτό τό υλικό, θά προβοϋμε σέ σύντομη άξιολόγηση τοϋ κειμένου. Τό πρώτο αυτό στάδιο είναι τό περισσότερο δύσκολο, αλλά καί εκείνο πού προσφέρει τά έχέγγυα ότι τό ιστορικό ντοκουμέντο έχει άντιμετωπιστεϊ χωρίς όποιαδήποτε προκατάληψη, ένω στόν εκπαιδευόμενο παρέχεται ή καλύτερη άσκηση.

Στή συνέχεια θά μελετήσουμε τό κείμενό μας σέ συνδυασμό μέ όλες τίσ άλλες πηγές (-πληροφορίες) πού έχουμε στή διάθεσή μας σχετικά μέ τό ίδιο θέμα. θά διερωτηθοϋμε συγκεκριμένα:

α) Ποιές οί συνθήκες κάτω από τίσ όποτες συντάχτηκε τό κείμενο.

β) Ποιές οί νέες πληροφορίες πού αυτό προσθέτει σέ όσα γνωρίζαμε.

γ) Ποιά ή άξιοπιστία καί ακρίβεια τοῦ συντάκτη τοῦ κειμένου. Σέ ποιά βαθμό μποροῦν οἱ απόψεις του νά γενικευθοῦν ή μήπως πρόκειται γιά μιιά δική του "άπολογία".

δ) Ποιά τά προβλήματα πού τό κείμενο θέτει καί αφήνει άνοιχτά γιά παραπέρα διερεύνηση.

ε) Ποιά ή επίδραση τοῦ κειμένου στούς συγχρόνους του καί ποιά ή θέση του καί ποιά τό γενικότερο ένδιαφέρον του στόν εὐρύτερο χῶρο τῆς ιστορικῆς γνώσης.

Στήν πορεία πού θά διατρέξουμε γιά νά δώσουμε άπάντηση στά παραπάνω έρωτηματικά θά μᾶς βοηθήσουν:

1) Ἡ βιβλιογραφία πού ὑπάρχει γύρω από τό θέμα.

2) Γεωγραφικοί χάρτες πού θά μᾶς δώσουν τήν εἰκόνα τοῦ χώρου ὅπου διαδραματίζεται ή αναφέρεται τό γεγονός.

3) Φωτογραφικό ὑλικό, ὅπως καί τά καλλιτεχνικά ἔργα ή ἄλλα μουσειακά αντικείμενα τῆς ἐποχῆς.

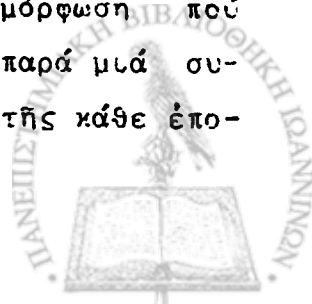
4) Ἐνας πίνακας μέ άναγραφή σέ παράλληλες στῆλες τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς (πολιτικῶν, πολιτιστικῶν, ἐκκλησιαστικῶν κ.ἄ.), πράγμα πού θά μᾶς διευκολύνει στίς συγκρίσεις μας καί στήν ὀλική κατανόηση τῆς περιόδου.

Στό τέλος θά παραθέσουμε τά συμπεράσματά μας σέ μορφή διαγράμματος, ὥστε νά γίνονται μέ σαφήνεια καταληπτά.

[Ἐκτός από τά κείμενα, καλή άσκηση πάνω σέ ιστορικά θέματα προσφέρουν καί σύντομα ἄρθρα δοκίμων ἐπιστημόνων, ὅπου γίνεται άνάλυση ἐνός προβλήματος καί ἐπιδιώκεται ή λύση του].

✱

Ἡ ιστορία δέν ἔχει στόχο νά μᾶς μάθει μόνο πῶς ακριβῶς ἔγινε τό γεγονός, ἀλλά καί τό γιατί αὐτό ἔγινε· ἀκόμη, νά μᾶς ἐξηγήσει γιατί ή πορεία τῶν πραγμάτων πῆρε τή συγκεκριμένη εξέλιξη. Για νά άπαντήσει στά έρωτήματα αὐτά, ὁ ιστορικός ἔχει ὡς έργαλεῖα καί εφόδια τίς μαρτυρίες πού μᾶς σώζονται καί τήν ικανότητά του νά διαβάσει σωστά (=έρμηνεύει) τίς πηγές. Ὁ μελετητής ἀναλύει τό γεγονός στά στοιχεῖα πού τό συνθέτουν, ἀξιολογεῖ τό καθένα καί ἐκτιμᾷ τόν ρόλο τους στήν τελική διαμόρφωση πού πῆρε τό ιστορικό φαινόμενο. Καθώς ή ιστορική ζωή δέν εἶναι παρά μιιά συνεχῆς εξέλιξη, ὁ ιστορικός θά πρέπει νά συλλάβει τόν ρυθμό τῆς κάθε ἐπο-

χης, τήν πορεία τῶν προβλημάτων της καί νά ἀποδώσει στά φαινόμενα τύς ἀληθινές τους διαστάσεις, πού ἔσως οἱ σύγχρονοι δέν εἶχαν συνειδητοποιήσει. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ ἔδλος καί οἱ ἀναγνώστες του θά νοιώσουν μέ πληρότητα τούς δεσμούς τους μέ τό παρελθόν καί θά συνειδητοποιήσουν καλύτερα τή σημερινή μορφή τῆς κοινωνίας τους.

✱

Γενικά βοηθήματα: Διαθέτουμε τέσσερεις βιβλιογραφικές συλλογές, πού ἐγγύζουν, μπορούμε νά ποῦμε, τήν πληρότητα:

1. Οἱ τόμοι τῆς 'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ τοῦ 'Ακ.Βακαλοπούλου.
2. 'Η 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους τῆς 'Εκδοτικῆς 'Αθηνῶν.
3. 'Ο βιβλιογραφικός ὁδηγός τοῦ Σπ. 'Ασδραχᾶ (στήν 'Επισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς 'Ιστορίας τοῦ Ν.Σβορώνου, 'Αθήνα 1976²).
4. 'Ο δημοσιευμένος Κατάλογος τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης τῆς 'Αθήνας.

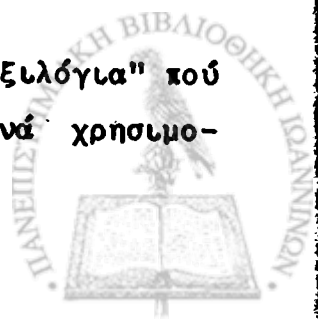
Τά λεξικά καί οἱ ἐγκυκλοπαίδειες ἀποτελοῦν πάντα τήν πρώτη πηγή γιά τήν ἐνημέρωσή μας.

'Η τρέχουσα ἱστορική βιβλιογραφία παρακολουθεῖται ἀπό τό περιοδικό "Μνήμων".

✱

Τά κείμενα τῆς Τουρκοκρατίας καί τῆς Βενετοκρατίας παρουσιάζουν πολλές φορές σημαντικές γλωσσικές δυσκολίες, γιατί περιέχουν ξένες λέξεις καί σέ μορφή παρεφθαρμένη. 'Ολοκληρωμένο λεξικό πού καλύπτει τύς ἀνάγκες τῆς ἐπιστήμης δέν διαθέτουμε, ἀλλά ὑπάρχουν ἀρκετά βοηθήματα πού παρέχουν σημαντική βοήθεια. Τά δύο λεξικά τοῦ 'Ανδριώτη (ἐπίτομο) καί Κριαρᾶ (ἔχει φθάσει στόν ἕκτο τόμο) ἀποτελοῦν ἕνα καλό γλωσσικό ὁδηγό. 'Εξάλλου, καθώς οἱ ξένες λέξεις στή γλώσσα μας εἶναι πάμπολλες, τό αἶτημα τῶν ἐρευνητῶν ἀποβλέπει στό νά καταγραφοῦν ὅσες συναντιοῦνται συχνότερα ἢ ἐκεῖνες πού ἔχουν ἀλλαγμένη μορφή στά ἑλληνικά, ὥστε δύσκολα ν'ἀναγνωρίζεται ἡ ἀρχική τουρκική ἢ βενετική (ἰταλική) γραφή τους, ὁπότε μπορούμε νά προστρέξουμε σέ λεξικό αὐτῶν τῶν γλωσσῶν.

Γιά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας ὑποδεικνύουμε ἔξι "λεξιλόγια" πού μποροῦν πρακτικά νά βοηθήσουν τούς ἐρευνητές, ἐνῶ μπορούμε νά χρησιμο-

ποιήσουμε καί τίς δημοσιευμένες συλλογές ἐγγράφων, πού ὁ ὑπομνηματισμός τους παρέχει χρήσιμο γλωσσικό ὕλικό.

1. Β.Δημητριάδη, Ἡ Κεντρική καί Δυτική Μακεδονία κατά τόν Ἑβλιγιᾶ Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη, Ἑταιρ. Μακεδ. Σπουδῶν, 1973.

2. Α.Δρακάκη, Ἡ Σῦρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. Α' (καί μοναδικός), ἐν Ἑρμούπολει 1948 (μέ καλό σχολιασμό).

3. Κ.Κουκκίδη, Λεξιλόγιον ἑλληνικῶν λέξεων παραγομένων ἐκ τῆς τουρκικῆς γλώσσης, "Ἀρχεῖον τοῦ θρακικοῦ λαογραφικοῦ καί γλωσσικοῦ θησαυροῦ" τόμ. 24 (1959), σελ. 281-312, τόμ. 25 (1960), σελ. 121-200.

4. Χρ.Μαυροπούλου, Τουρκικά ἔγγραφα ἀφορῶντα τήν ἱστορίαν τῆς Χίου, κατά μετάφρασιν —, ἐν Ἀθήναις 1920.

5. Β.Γ. Spiridonakis, Empire Ottoman. Inventaire des mémoires et documents aux Archives du Ministère des Affaires Etrangères de France, Thessaloniki, IMXA, 1973.

6. Ν. Σταυρινίδου, Μεταφράσεις τουρκικῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων, τόμ. Α', Ἡράκλειον Κρήτης 1975.

Γιά τά κείμενα τῶν βενετοκρατούμενων περιοχῶν ἢ γιά ἐκεῖνα πού ἔχουν συνταχθεῖ στόν εὐρύτερο ἰταλόφωνο χῶρο γλωσσικό ὕλικό θά βροῦμε στίς σχολιασμένες συλλογές, πού πληθαίνουν τήν τελευταία εἰκοσαετία (χάρη στήν ἔδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας). Τό ἔργο πάντως τοῦ φιλολόγου ἀπέναντι σ' αὐτά τά ἔγγραφα εἶναι πρὸ εὐκολο, γιατί ἡ γνώση τῆς λατινικῆς καί μιᾶς νεολατινικῆς γλώσσας καθιστᾷ τό γλωσσικό ὕλικό πρὸ οἰκτο.

Τρία λεξικά ἔχουμε στή διάθεσή μας:

1. G. Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia 1856².

2. Α. Ζώη, Λεξικόν ἱστορικόν καί λαογραφικόν Ζακύνθου, τόμ. 1-2, Ἀθήναι 1963.

3. O. Markl, Ortsnamen Griechenlands in "fränkischer" Zeit, Craz-Köln 1966 (εἰδικά γιά τά τοπωνύμια).

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Ὁ Τυπογράφος πρὸς τὸν ἀναγινώσκοντα τὴν παροῦσαν ἱστορίαν χαίρειν.

Προσφέρω σοι, ὦ φιλοῖστωρ ἀναγνώστα, ὡς σημεῖον τοῦ πόθου καὶ τῆς προθυμίας μου ὁποῦ ἔχω πρὸς σέ διὰ νά σέ ὠφελήσω, ὅχι ἓνα μυθολογικόν ἢ ἀχρηστον βιβλίον, ἀλλά μίαν Ἱστορίαν ὡραίαν, περίεργον καὶ ἀξιόπιστον, ἥτις φέρει καὶ ἐπιγραφὴν καὶ μετονομάζεται Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξύ τῆς Ῥουσίας, τῶν Λέχων καὶ τῶν Τουρκῶν, ὡσάν, ὁποῦ διηγεῖται λεπτομερῶς τὰ πράγματα ὁποῦ ἐγίναν, ἀφ' οὗ καὶ ἄρχισεν ὁ πόλεμος, συμβαίνουσιν ἕως τὴν σήμερον καὶ θέλουσι γένη ἕως νά τελειώσῃ. Μὴ θαυμάζῃς ἂν ἴσως καὶ βλέπῃς ἱστορημένον τὸν πόλεμον εἰς τοῦτον τὸν πρῶτον τόμον, διατί κάμνει χρεῖα πρῶτον νά ἐρευνήσωμεν τὴν ἀρχήν, πόθεν δηλαδὴ ἄρχισεν ὁ πόλεμος, ποῖα τὰ αἷτια ὁποῦ τὸν ἐπαρακίνησαν καὶ τίνες οἱ πρωταῖτιοι τῶν κακῶν καὶ σκανδάλων, διὰ νά εὐρωμεν τό ποθοῦμενον τέλος, καθὼς λέγει καὶ ὁ Μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὰ Γνωμικά του "Ἀρχῆς καλῆς κάλλιστον εἶναι καὶ τέλος, ὁρθῶς δοκοῦσιν οἱ ὅροι τῶν πραγμάτων". Ταῦτα δέ ὅλα γοῦν ἂν τὰ ὀνομάσῃς Προλεγόμενα τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ Πολέμου, δέν σφάλεις τίποτες. Ἄν ἴσως δέ πάλιν καὶ ὅταν ἀναγινώσκῃς τό βιβλίον, θεωρήσῃς κανένα πρᾶγμα ἔξω τοῦ προκειμένου, τοῦτο μὴ σέ ταραττῇ, διατί καλλωπισμόν μᾶλλον καὶ κόσμον τῆς Ἱστορίας πρέπει νά τό κρίνῃς. Μὴ δειλιάσῃς οὖν εἰς τὴν ἀρχήν μηδέ ἀποκάμῃς, ἂν δέν βλέπῃς ὡς ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τό ποθοῦμενον, διατί τοῦ θεοῦ συνεργοῦντος μοι ἐλπίζω νά τό ἀπολαύσῃς ὀγλήγορα εἰς τὸν δεῦτερον τόμον, τὸν ὁποῖον κατὰ τό παρόν τυπώνω, καὶ εἰς ἄλλους ὁποῦ καθεξῆς θέλω τυπώσῃ. Δέξαι λοιπόν εὐχαρίστως, φίλτατέ μοι ἀναγνώστα, τοῦτο τό μικρόν σημεῖον

της πρὸς σέ ἀγάπης μου, καθὼς ἐμπράκτως ἐγνώρισες ἕως τώρα, διὰ τὰ βιβλία ὅπου πολλά καὶ διάφορα ἐκτενολόγησα πρὸς χοῦ- σὶν σου καὶ ὁ ἑλπίαν, διὰ νὰ λάβω αἰτίαν νὰ προθυμοποιηθῶ καὶ εἰς τὸ μετὶ ταῦτα, μὴ ἀφυχῶντας μῆτε κόπους μῆτε ἔξοδα, διὰ νὰ ἀφελῶ τὸ γένος μου καὶ ὑγίαινε κατ' ἄμφω τὸν ἄνθρω- πον.

Πρόλογος στοῦ βιβλίου. 'Ιστορία τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξύ Ρού- σιας καὶ τῆς 'Οθωμανικῆς Πόρτας. Βενετία, Δημήτριος Θεοδοσίου, 1770, σελ. 4-5 (E. Legrand, Bibliographie Hellénique, XVIIIe s., ἀρ. 726).

Παρατηρήσεις στοῦ κείμενου. Τὸ βιβλίο ἀναφέρεται στὸν ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1768 πού τέλειωσε στὰ 1774 μέ τή συνθήκη τοῦ Κλουτσούκ Καϊ- ναρτζή. Ὁ πόλεμος αὐτός εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ γύνει καὶ ὁ πρῶτος διαμε- λισμός τῆς Πολωνίας (Λεχίας).

Ἡ ἔκδοση τοῦ βιβλίου ἔγινε γιὰ νὰ ἐπηρεάσει τοὺς Ἕλληνες, πού εἶχαν κλόλας πάρει τὰ ὅπλα (ἡ ἐπανάσταση πού πῆρε τήν ὀνομασία "Ὁρλωφ- κά"). Πρόκειται δηλαδή γιὰ μιὰ ἱστορικὴ ἀφήγηση σύγχρονων γεγονότων. Ὁ- στόσο τὸ πρᾶγμα αὐτό δέν ἐπηρεάζει τὸν ἐκδότη, πού προσπαθεῖ νὰ δώσει ὅ- σο γίνεται πρὸ ἀντικειμενικὴ εἰκόνα τῶν συμβάντων. Ἐχομε λοιπὸν μπρο- στά μας ἓνα παράδειγμα γιὰ τὸ πῶς μπορεῖ νὰ γραφεῖ καὶ σύγχρονη ἱστορία μέ ἀξιώσεις ἀντικειμενικότητας.

"Ὅχι ἓνα μυθολογικὸν ἢ ἄχρηστον βιβλίον". Ὁ ἐκδότης προ- βάλλει τὸ βιβλίο του ὡς ἰδιαίτερα παιδευτικόν, ἀλλὰ περισσότερο δείχνει περιφρόνηση πρὸς τὰ λαϊκὰ μυθιστορήματα ("φυλλάδες"), πού εἶχαν τὴ μεγα- λύτερη κυκλοφορία· τὸ φαινόμενο ὅμως αὐτό δέν ἦταν (ὅπως καὶ σήμερα δέν εἶναι) μόνο ἐλληνικόν.

Τὸ βιβλίο ἐκδόθηκε στὴ Βενετία, πού ὑπῆρξε τὸ μεγαλύτερο ἐλληνικὸ ἐκδοτικὸ κέντρο κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Στὴν πόλη αὐτὴ ὑπῆρ- χε ἰσχυρὴ ἐλληνικὴ κοινότητα, ἐνῶ τὰ βενετικὰ τυπογραφεῖα ἦταν ἀπὸ τὰ κα- λύτερα τῆς Εὐρώπης.

'Ανάπτυξη τοῦ θέματος

Ἡ ἱστορικὴ ἀφήγηση ὑπῆρξε πάντοτε ἓνα ἀπὸ τὰ πρὸ ἐλκυστικὰ ἀνα-

γνώσματα του ανθρώπου. Καί αυτό δέν όφείλεται μόνο στην πλοκή τών γεγονότων (πράγμα πού, όπως είναι φυσικό, διεγείρει τό ενδιαφέρον του άναγνώστη), αλλά στηρίζεται κυρίως στό αίσθημα της άμεσότητας πού δημιουργείται ανάμεσα στην άληθινή ιστορία καί στον κάθε άνθρωπο. Τό κάθε ιστορικό συμβάν, σέ όποιοδήποτε μέρος της γής, ενδιαφέρει αυτόματα τόν καθένα μας καί ή γνώση του εμπλουτίζει τίς εμπειρίες μας. Αυτό γίνεται γιατί οί πρωταγωνιστές (οί δράστες) ήταν άνθρωποι όπως καί έμεΐς καί, παρόλα αυτά, ή κάθε πράξη τους έχει κοινά σημεία μέ τίς δικές μας, όπως άκόμη έχει σύγουρα επιδράσει καί στη δική μας σημερινή πραγματικότητα. Έτσι, ό δεσμός μας μέ τά (περασμένα-χθесινά) γεγονότα, καθώς διαβάσουμε την ιστορική αφήγηση, γεννά στον καθένα μας έσωτερικές αντιδράσεις, σκέψεις καί συναισθήματα, ή μέ άλλα λόγια προβληματισμούς. Καί πραγματικά, ό τελικός σκοπός της ιστορίας είναι ή καλλιέργεια του άτόμου, ή πολιτική άνοδος της κρίσης του.

Γιά νά πετύχει όμως ή ιστορική αφήγηση τόν σκοπό της, πρέπει νά υπάρχουν όρισμένες προϋποθέσεις:

1) Πρέπει ή αφήγηση νά είναι "άξιόπιστος". Αυτό σημαίνει ότι όλα όσα ό ιστορικός αναφέρει πρέπει νά παρατίθενται όπως άκριβώς έγιναν.

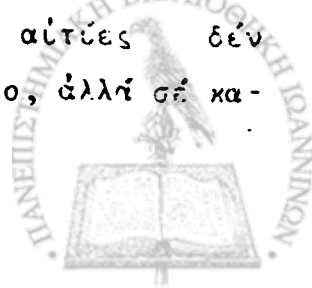
2) Ή προσπάθεια για την άλήθεια θά ώθήσει τόν ιστορικό νά έρευνήσει καί τίς λεπτομέρειες καί νά εκθέσει, έάν χρειάζεται, βήμα προς βήμα την πορεία τών γεγονότων.

3) Ή έξιστόρηση θά άκολουθήσει τή σειρά πού τά γεγονότα έξελύθηκαν.

4) Ό ιστορικός θά προσέξει ιδιαίτερα νά μή προβαίνει σέ γενικές κρίσεις πού δέν θά στηρίζονται καλά στα ιστορικά δεδομένα. Ό κύριος κίνδυνος πού ό ιστορικός διατρέχει είναι: μήπως περιπέσει τόσο σέ (ιστορικά) σφάλματα όσο καί σέ άπλοϊκές έρμηνείες τών γεγονότων.

5) Αφοϋ θέσει στίς παραπάνω βάσεις την εργασία του, ό ιστορικός θά προχωρήσει στην άξιοποίηση του υλικού του. Αυτό είναι τό στάδιο, όπου θά φανεΐ ή ούσιαστική προσφορά του ιστορικού, πράγμα πού πρέπει ν' άποτελεΐ καί τόν τελικό σκοπό του. Καί συγκεκριμένα:

Όπως αναφέρεται καί στό κείμενο, ό ιστορικός θά έρευνήσει πώς άρχισε τό γεγονός, δηλαδή ποιές αίτίες τό προκάλεσαν. Καί οί αίτίες δέν βρίσκονται μόνο σ'ένα στιγμιαίο συμβάν ή σ'ένα μόνο πρόσωπο, αλλά σέ κα-

ταστάσεις που έκαναν πρόσφορο τό έδαφος, ώστε τά μεμονωμένα συμβάντα να έκδηλωθούν και να έχουν καταλυτικό (=ίςτορικό) άποτέλεσμα.

Στή συνέχεια, πρέπει μέσα από την ίςτορική αφήγηση να διαφανούν όλες οι φάσεις που πέρασε τό γεγονός και να τονισθούν τά σημεία που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως σταθμοί. Ακόμη, θα αναφερθούν οι δεσμοί και οι έπιδράσεις που τό γεγονός είχε μέ την κοινωνία και την οίκονομία της έποχής. Τέλος, θα αναλυθεί ή νέα πραγματικότητα, που τό γεγονός δημιούργησε, πράγμα που μέ τή σειρά του θα έκκολάψει άργότερα μία νέα κατάσταση.

"Ετσι λοιπόν, εάν ό ίςτορικός θέσει γερές βάσεις (τίς παραπάνω προ-υποθέσεις) όταν αρχίζει τό έργο του, θα μπορέσει μέ ασφάλεια να φθάσει στή σωστή θεώρηση και μελέτη των γεγονότων. Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε ότι καθήκον του είναι να έπισημάνει όλους τούς παράγοντες ("οί όροι των πραγμάτων") που γέννησαν και καθόρισαν τά γεγονότα. Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να πούμε ότι τελικός σκοπός είναι ή "άνασύσταση" του γεγονότος στήν όλότητά του.

Στόχος του κειμένου. Να αναλυθεί ή αξία της 'Ιςτορίας και να υπογραμμισθούν τά άπαραύτητα στοιχεία που πρέπει να έχει τό ίςτορικό έργο.

Βοηθήματα. Ch.Langlois-Ch.Seignobos,Είσαγωγή είς τάς ίςτορικές μελέτας,μετ.Σπ.Λάμπρου,έν'Αθήναις 1902. -Νικ.Βλάχου,Τό πλάτος της 'Ιςτορίας, "Αρχεζον των Οίκονομικών και Κοινωνικών Έπιστημών" 5,τεύχος β', 'Απρίλιος- 'Ιούνιος 1925,σελ.97-134. -Του Ίδου,θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα έν τη 'Ιςτορία,έν'Αθήναις 1925. -Ρόζας 'Ιμβριώτη, 'Η διδασκαλία της 'Ιςτορίας, "Αναγέννηση" 1(1927) passim. Μεταγενέστερα δημοσιεύτηκαν και άλλες μελέτες γύρω από τή μεθοδολογία της 'Ιςτορίας, όπως εύκολα κανείς μπορεί να τίς παρακολουθήσει μέσα από τά έλληνικά ίςτορικά περιοδικά. Για τίς νεώτερες τάσεις της ίςτορικής έπιστήμης καλός οδηγός είναι ή έργασία του Marc Bloch, Apologie pour l'histoire ou métier d'historien, α' έκδ. Paris 1949, ένω καθοδηγητικό ρόλο παύζει σήμερα τό περιοδικό "Annales, Économie, Sociétés, Civilisations" (Παρίσι). Πολύ χρήσιμο έγχειρίδιο στά έλληνικά είναι της Λίκ. Χριστοφιλοπούλου,Είσαγωγή στις ίςτορικές σπουδές, 'Αθήνα 1978, ²1979.

Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

I

Ὁ δέ βασιλεὺς μετὰ ταῦτα ἐσελθὼν ἐς τὴν πόλιν, κατε-
θεᾶτο τὸ τε μέγεθος καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς τὴν τε λαμπρότητα καὶ
καλλονήν, τὸ τε πλῆθος καὶ μέγεθος καὶ κάλλος τῶν τε ναῶν καὶ
τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων, τῶν τε ἰδιωτικῶν οἰκιῶν καὶ κοι-
νῶν καὶ τῶν ἐν δυνάμει ὄντων τὴν πολυτέλειαν, ἔτι δέ τὴν τε
τοῦ λιμένος θέσιν καὶ τῶν νεωρίων καὶ τὸ πρὸς πάντα ἐπιτη-
δείως ἔχειν τὴν πόλιν καὶ εὐφυῶς, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν αὐτῆς τὴν
κατασκευὴν καὶ τὸν κόσμον.

Ἐώρα δέ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων καὶ τὴν ἐρήμω-
σιν τῶν οἰκιῶν καὶ τὴν παντελεῖ φθορὰν αὐτῆς καὶ τὸν ὀλεθρον·
καὶ οἶκτος αὐτόν εὐθύς ἐσήει καὶ μετὰμελος οὐ μικρὸς τῆς ἀ-
πωλείας τε καὶ διαρπαγῆς, καὶ δάκρυον ἀφῆκε τῶν ὀφθαλμῶν καὶ
μέγα στενάξας τε καὶ περιπαθὲς· "οἶαν", ἔφη, "πόλιν ἐς διαρ-
παγὴν καὶ ἐρήμωσιν ἐκδεδώκαμεν"· οὕτως ἔπαθε τὴν ψυχὴν...

II

(α)

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ δεσπότης κύρ
θωμᾶς φεύγοντας ἀπὸ τὸν Μορέαν ἐπῆγεν εἰς Ρώμην εἰς τὸν πά-
παν Πίον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχάρισε τὴν κάραν τοῦ Ἀγίου Ἀπο-
στόλου Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου· κάκεῖνος πρὸς τὸ μόλις ζῆν
μετὰ τῶν αὐτοῦ ἐδωρήσατο τὴν μόνην καὶ ἀναγκαίαν τροφήν.

(β)

"Ἐτους εἰρη' Ἀπριλίου ιη' ὁ βασιλεὺς κύρ Μανουήλ ἤρ-
ξατο καθαίρειν καὶ οἰκοδομεῖν αὐτόν τὸν Ἰσθμόν, οὐπερ ἐστὶ
τὸ μῆκος, ἧ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ εὖρος, ἐκ μιᾶς θαλάττης εἰς τὴν
ἐτέραν ὀργίαις τρισχίλιαις καὶ ὀκτακόσiais. Ἔοικε δέ ἡ Πε-

λοπόννησος πλατάνου φύλλου εἰς πάντα, τοῦ δέ φύλλου τό καῦ-
λος ὁ Ἰσθμός ἐστίν· ἀνέστησε δέ πύργους ἐν ἑαυτῷ ἑκατόν πεν-
τήκοντα καί τρεῖς, καί ἐντινι μαρμάρῳ εὐρών γράμματα γεγραμ-
μένα λέγοντα οὕτως· φῶς ἐκ φωτός, θεός ἀληθινός, ἐκ θεοῦ ἀ-
ληθινοῦ, φυλάξῃ τόν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν μετὰ τῶν πι-
στῶν δούλων αὐτοῦ Βικτορίου καί πάντας τούς ἐν τῇ Ἑλλάδι οἰ-
κοῦντας τούς ἐκ θεοῦ ζῶντας.

(γ)

Καί προστάξει αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ ἀμηρᾶ, οἱ εὐρεθέντες Χρι-
στιανοί ἔθαψαν τό βασιλικόν πτῶμα μετὰ βασιλικῆς τιμῆς· οὐ-
αί οὐαί κάμοι τῆς προνοίας ἐν τινι καιρῷ μέ φυλάττουσιν· ἦν
δέ πᾶσα ἡ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ ἀοιδίου καί μάρτυρος βασιλέως χρό-
νοι τεσσαράκοντα ἑννέα καί μῆνες τρεῖς καί ἡμέρας εἴκοσι· ὃς
ἐβασίλευσεν ἔτη δ^α καί μῆνας δ^α_ς. Ἐβασίλευσε δέ τό τῶν Πα-
λαιολόγων γένος ἐν τῇδε τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων ἔτη ρψγ^α
καί μῆνας ι^α καί ἡμέρας δ^α_ς καί ὑπό Κωνσταντίνου Φλαβίου ἡρ-
ξατο ἡ βασιλεία ἐν Κωνσταντινουπόλει καί ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ
Παλαιολόγου πέρας ἔλαβεν. Ἐν τῇδε τῇ τριτάτῃ πόλει ἐπε-
κράτησεν ἡ τῶν Ρωμαίων βασιλεία ἔτη ,αρλε' καί μῆνας ι^α καί
ἡμέρας δ^α_ς.

Κείμενο I. Κριτοβούλου τοῦ Ἰμβρίου Ξυγγραφῆς Ἱστοριῶν Πρώτη, LX
VIII. Ἔκδοσις ἀπὸ τόν Κάρολο Müller (Παρίσι 1870) καί ἐπανέκδοσις ἀπὸ
τοῦς Νικ.Τωμαδάκη (Περὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453). Συναγωγὴ
κειμένων, Ἀθήναι 1969²) καί A.Pertusi (La caduta di Costantinopoli. L'e-
co nel mondo, Milano, Mondadori, 1976).

Κείμενο II. Σπ.Λάμπρου, Βραχέα Χρονικά, ἐν Ἀθήναις 1932, σελ.42.

Παρατηρήσεις στὸ κείμενο. Ὁ Κριτόβουλος εἶναι αὐτόπτης μάρτυρας
τῆς Ἀλωσης. Κατηγορήθηκε ὡς κόλακας τοῦ σουλτάνου καί ὡς πρόδρομος ἐ-
κείνων πού συμβιβάστηκαν μέ τοῦς Τούρκους· μήπως ὅμως ἦταν ἕνας ρεαλι-
στής, πού ἔβλεπε ὅτι ἡ κατάστασις δέν θά ἄλλαζε γιὰ πολύ καιρό καί χρεια-
ζόταν κάποια εὐελιξία;

"οὕτως ἔπαθε τὴν ψυχὴν". Πραγματικὰ ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητὴς ἦταν

καλλιεργημένος καί σύγουρα ἔβλεπε πιά μακριά ἀπό τίς πρόσκαιρες ἱκανοποιήσεις πού ἔδιναν οἱ πολεμικές κατακτήσεις.

Τό κείμενο ΙΙ ἀναφέρεται σέ τρία θέματα: στή φυγή τῶν Ἑλλήνων στή Δύση, στήν ὀχύρωση τῆς Πελοποννήσου καί στά γεγονότα τῆς Ἀλωσης. Ἡ χρονική ἀπόσταση ἀνάμεσα στά τρία μέρη τοῦ κειμένου ΙΙ μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι πρέπει νά γράφτηκε ἀπό δύο τουλάχιστο (ἢ καί τρία) διαφορετικά πρόσωπα. Οἱ σύντομες αὐτές ἐνθυμήσεις ἔχουν γραφεῖ ἀπό ἐγγράμματο (τους) καί μέ κάποιο ἀξίωμα στό περιβάλλον τῶν Παλαιολόγων. Ὁ συντάκτης τῆς δεύτερης ἐνθύμησης πρέπει νά βρισκόταν ἢ νά εἶχε ζήσει στήν Πελοπόννησο, γιατί σέ αὐτήν κυρίως ἀναφέρεται. Ἡ κατασκευή τοῦ τεύχους στόν Ἰσθμό ὁρᾷ τινίζεται ὡς σημαντικό ὀχυρωματικό ἔργο, γιατί προστατεύει καίρια τόν Μοριά. Ἀκόμη, παρατηροῦμε μιά κάποια λαϊκή ἐπίδραση μέ τήν λεπτομερή ἀναγραφή ἀριθμῶν τῆς βασιλείας τῶν Παλαιολόγων καί μέ τήν ἀντιπαράθεση τοῦ ὀνόματος Κωνσταντῖνος.

"κάκεινος...τροφὴν". Γίνεται σωστή ἐκτίμηση τῆς ὑποδοχῆς πού ἔτυχαν οἱ Ἕλληνες ἀξιωματοῦχοι, λόγιοι κ.ἄ. στή Δύση. Ἐκτός ἀπό ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ὅλοι ἀναγκάστηκαν νά ἐργαστοῦν σκληρά ἢ νά ἐπαιτήσουν γιά νά ἐπιβιώσουν στό νέο περιβάλλον τους.

Ἡ χρονολόγηση γίνεται ἀπό κτίσεως κόσμου καί πρέπει νά ἀφαιρέσουμε τό 5508 ($6918-5508=1410$).

ἄμηνάς : ὁ σουλτάνος

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

α) Ὁ Ἑλληνισμός καί οἱ Τοῦρκοι

Ἡ Ἀλωση εἶναι ἀπό τά σημαντικότερα γεγονότα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Ἡ ἐξάπλωση τῶν Τούρκων στά Βαλκάνια καί ἀκόμη πρὸς τή Δ.Εὐρώπη (στά 1480 ἐπιχειρήθηκε ἀπόβαση στό Ὄτραντο) ἐπιβάλλει ἓνα νέο παράγοντα στήν παγκόσμια σκηνή, ἐνῶ γιά τόν Ἑλληνισμό εἶναι μιά μεγάλη ἱστορική ἀτυχία. Ἡ τουρκική ἐπικράτηση δέν ὀφείλεται ἀποκλειστικά στήν ἱκανότητα τῶν κατκτητῶν (τόν καιρό τῆς Ἀλωσης ἡ δύναμη τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ δέν ξεπερνοῦσε τοὺς 160.000 ἄνδρες καί ὁ στόλος ἔφθανε τά 150 πλοῖα) οὔτε ἦταν κάτι τό ἀπρόβλεπτο γιά τοὺς συγχρόνους. Ἡ διείσδυση τῶν ξένων ἀπό τόν ἸΓ' αἰ. στόν βυζαντινὸ χῶρο καί ἡ συσσώρευση στό Βυζάντιο κοινωνικῶν καί πο-

λιτικῶν προβλημάτων (ἡ ἀπογύμνωση τῆς γῆς ἀπό τοὺς γεωργούς, ἡ δημιουργία κεντρόφυγων δυνάμεων μέ τὴν ἐμφάνιση χωριστικῶν ἡγεμονιῶν (Δεσποτάτων), οἱ θρησκευτικὲς ἔριδες καὶ ἡ ἀπόσπαση ἐξ αἰτίας τοὺς ὁλόκληρων πληθυσμῶν) εἶχαν ὡς τελικὸ ἀποτέλεσμα τὴ συρρίκνωση τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὸ ἄνοιγμα τοῦ δρόμου στοὺς Τούρκους. Χωρὶς τὴν παρουσία τῶν Τούρκων ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία θά εὗρισκε ἀσφαλῶς μόνη τῆς λύσεις στὰ προβλήματα τῆς, ὅπως βρῆκε καὶ ἡ Δύση παλαιότερα.

Ἡ Ὁθωμανικὴ ἐξάπλωση πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη τοῦ Βυζαντίου ἄρχισε στὰ 1353 μέ τὴν κατάληψη τῆς Καλλίπολης, ἀκριβῶς ἑκατὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Πόλης. Ἀκολουθήσαν ἄλλα σημαντικὰ κέντρα: ἡ Ἀδριανούπολη στὰ 1361, οἱ Σέρρες στὰ 1383 καὶ στή δεκαετία 1390-1400 τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Βαλκανικῆς (ὡς τὰ Σκόπια καὶ τὸν Δούναβη τῆς Βουλγαρίας). Στὰ 1430 κυριεύονται ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὰ Ἰωάννινα, ὥστε στὰ 1453 ἡ Πόλη νὰ εἶναι μιὰ νησιίδα: δέν ἔμεναν παρὰ ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Τραπεζούνη. Παρέμεναν ἀκόμη στὰ βενετικὰ χέρια ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη, ἡ Εὐβοία, νησιά τοῦ Αἰγαίου, τὰ Ἑπτάνησα, ἡ Μεθώνη-Κορώνη, τὸ Ναύπλιο-Ἄργος, ἡ Ναύπαικος, στοὺς Γενουάτες ἡ Χίος καὶ στοὺς Ἰωαννίτες Ἰππότες ἡ Ρόδος.

Ὅπως βλέπομε, μόνο ἡ παρουσία τῶν Βενετῶν στὸν ἑλληνικὸ παράλιο καὶ νησιώτικο χώρο ἔδινε ἐλπίδες (μάταιες σχεδὸν πάντα) γιὰ κάποια βοήθεια ἀπὸ τὴ Δύση, ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ βενετικὲς ἀποικίες ἦταν τὸ καταφύγιο, ὡς ἓνα βαθμό, τῶν καταδιωκόμενων Ἑλλήνων.

Τὸ Βυζάντιο, ὡς τίς τελευταῖες στιγμές του, θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του ὡς τμῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅπως αὐτὸ ἀποκρυσταλλώθηκε τὸν Δ' αἰῶνα. Καὶ ἡ πίστη αὐτὴ ἦταν εὐλογία καὶ ἀπὸ πολιτικῆς καὶ ἀπὸ πολιτιστικῆς σκοπιάς. Ἡ Ἀναγέννηση τῆς Δύσης ἦταν ταυτόχρονη μέ τὸν οὐμανισμό τοῦ Βυζαντίου καὶ θά εἶχαμε καὶ στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ παράλληλη ἀνάπτυξη (μέ ὀρισμένες ὁπωσδήποτε διαφορές), ἂν δέν ἔρχονταν οἱ Τούρκοι. Ἡ ἄλωση ἔδωσε καὶ τὸ τελευταῖο ψυχολογικὸ κτύπημα, σβύνοντας κάθε ἐλπίδα γιὰ κάποια "ἀνάσταση" τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἔτσι, ὅταν στὴ Δύση ἄρχιζε ἡ συγκρότηση τῶν ἐθνικῶν κρατῶν, γεννιοῦνταν οἱ ἐθνικὲς γλῶσσες καὶ ἀνθίζε ἡ τέχνη, οἱ ἑλληνικὲς χώρες ἔμπαιναν σέ περίοδο παρακμῆς. Δέν χρειάζεται ν' ἀριθμήσουμε τὰ καλλιτεχνικά ἔργα ποὺ στὴ Δύση τότε δημιουργοῦνται: ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος, ὁ Ραφα-

ήλ, ο Ντύρερ είναι από τους γνωστότερους ζωγράφους, οι καθεδρικοί ναοί του Μιλάνου και της Φλωρεντίας είναι από τα καλύτερα αρχιτεκτονικά έργα και ο Έρασμος, ο Μακιαβέλλι και ο Μπυντέ είναι από τους σπουδαιότερους διανοούμενους. Τό μεγαλύτερο όμως γεγονός που θα αλλάξει τους παραδοσιακούς τρόπους διάδοσης της γνώσης είναι η ανακάλυψη της τυπογραφίας όταν ακριβώς έφευγε η Πόλη. Τό βιβλίο θα γίνει κτήμα των Ελλήνων, μέ κάποια μαζική διάδοση, μόλις στα τέλη του ΙΗ' αιώνα.

Από οικονομική πλευρά η τουρκική κατάκτηση ήταν πολύ επίζημια. Η διεύσδυση των Βενετών και Γενουατών (ή άλλων Ευρωπαίων) στην Ανατολή, όσο και αν προκαλούσε ζημιές, ήταν πάντα κάτω από την επίβλεψη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τώρα οι Τούρκοι ελέγχουν αυτού την κατάσταση. Η μεγαλύτερη πάντως, καταστροφική θα λέγαμε, συνέπεια ήταν ότι δεν μπόρεσε η Βαλκανική να παρακολουθήσει την πρόοδο στον τομέα της βιοτεχνίας (-βιομηχανίας), ώστε η Ανατολή να λειτουργήσει πια ως τροφοδότης και μόνο πρώτων ύλων, χωρίς επιτόπια οικονομική επένδυση.

β) Η Άλωση και η κατάσταση στην Ευρώπη

Ός την εποχή που επικράτησαν οι Τούρκοι ή Έγγυς Ανατολή, και γενικά ο χώρος της Ανατ. Μεσογείου μέ την ένδοχώρα του, ήταν η φτηνή αγορά πρώτων ύλων για τις ευρωπαϊκές βιομηχανίες ύφασμάτων, χρωμάτων και σαπουνιού, για την προμήθεια ξυλείας (ιδιαίτερα για τη ναυπήγηση πλοίων) και για την εισαγωγή δημητριακών, κρασιού και λαδιού. Η εγκατάσταση των Τούρκων δεν διατάραξε μόνο την πολιτική ισορροπία, αλλά εμπόδισε για μεγάλο χρονικό διάστημα τις εμπορικές συναλλαγές, που θα ξαναρχίσουν κανονικά μόνο από τα μέσα του ΙΖ' αιώνα.

Παρ'όλο τον δυσμενή αντίκτυπο που είχε η εξάπλωση των Τούρκων, οι Δυτικοευρωπαίοι δεν θορυβήθηκαν ώστόσο ιδιαίτερα, γιατί στο μεταξύ είχαν αρχίσει τα υπερατλαντικά ταξίδια, είχε γίνει η ανακάλυψη του "Νέου Κόσμου" και μαζί τό άνοιγμα νέων πηγών πρώτων ύλων. Πραγματικά, από τα 1447 οι Πορτογάλοι είχαν φθάσει στη Γουϊνέα της Αφρικής, ενώ ως τα τέλη του αιώνα είχαν συμπληρωθεί οι περισσότερες "ανακαλύψεις": στα 1486 οι Πορτογάλοι έφθασαν στο άκρωτήριο της Καλής Ελπίδας, στα 1492 ο Χριστόφορος Κολόμβος αποβιβάστηκε στην Κούβα, στα 1497 ο Βάσκο ντέ Γάμα προσορμίστη-

κε στίς 'Ινδίες καί στά 1500 οί Πορτογάλοι κατέλαβαν τή Βραζιλία. Ταυτόχρονα ἄρχισε καί ἡ μεταφορά μαύρων τῆς 'Αφρικῆς στήν 'Αμερική (δουλεμπόριο).

Ἕνας ἄλλος λόγος πού συνετέλεσε στήν κάποια "ἀδιανομία" τῶν Δυτικοευρωπαίων γιά τήν τύχη τοῦ Βυζαντίου εἶναι τά πολεμικά γεγονότα πού γιά δύο σχεδόν αἰῶνες διαδραματίζονταν στόν εὐρωπαϊκό χῶρο, ἀπό τόν 14^ο αἰ. ὡς τά τέλη τοῦ 15^{οῦ} αἰῶνα: ὁ Ἑκατονταετής πόλεμος (Γαλλία - Ἀγγλία, 1337-1453), ὁ πόλεμος τῶν δύο Ρόδων ('Αγγλία, 1455-1485), ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εὐγενῶν στή Γαλλία (1407-1453). Ἀπορροφημένοι λοιπόν ἀπό τίς ἐμφύλιες διαμάχες τους, πού προσιώνιζαν τούς μετέπειτα ἀποικιακοὺς ἀνταγωνισμούς, οἱ Εὐρωπαῖοι ἦταν ἀνέτοιμοι (καί ἐξαντλημένοι οἰκονομικά καί πολεμικά) γιά ν'ἀντιμετωπίσουν τήν τουρκική ἀπειλή. Ἀκόμη, ἡ προοδευτική ἀποδυνάμωση τῶν Παπῶν, πού ἔχασαν τήν πρότερη κοσμική ἐπιβολή τους στά ἐθνικά κράτη τῆς Δύσης, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά καταστεῖ ἀδύνατη ἡ συγκρότηση κάποιας σοβαρῆς σταυροφορίας γιά τή σωτηρία τῆς Πόλης. Ἐξάλλου, οἱ Λατῖνοι ἐξακολουθοῦσαν νά θεωροῦν τοὺς Ὀρθοδόξους ὡς σχισματικούς, μή πιστεύοντας στά ὅσα ὁ βυζαντινός αὐτοκράτορας ὁμολόγησε στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας (1439).

Τελικά, ἡ μοναδική βοήθεια πού στάλθηκε ἀπό τή Δύση στήν Πόλη ἦταν ἐπτακόσιοι περίπου μισθοφόροι μέ ἀρχηγό τόν Ἰουστινιάνη. Ἀπό αὐτούς σώθηκε ὁ Ἰουστινιανῆς βασιλεὺς τραυματισμένος καί λίγοι σύντροφοί του.

γ) Ἡ διεθνὴς θέση τῶν Τούρκων

Ὡς τόν καιρὸ τῆς Ἀλωσης οἱ Τούρκοι δέν εἶχαν ἔλθει σέ οὐσιαστική ἐπαφή μέ τοὺς Δυτικοευρωπαίους. Μόνο οἱ Γενουάτες καί οἱ Βενετοὶ (στά 1403, 1408 καί 1430) εἶχαν προσπαθήσει νά συνάψουν ἐμπορικές συμφωνίες μέ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ οὐσιαστικά ὕστερα ἀκριβῶς ἀπὸ τήν Ἀλωση οἱ ἐπαφές αὐτές πῆραν ἐπίσημο χαρακτήρα, ἔστω καί ἂν μερικές φορές οἱ Βενετοὶ ἀνέλαβαν πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Στά 1454 κλόλας οἱ Βενετοὶ ἔκλεισαν συμφωνία μέ τοὺς Τούρκους. Ἡ πρώτη ὡστόσο ἀναγνώριση τῆς νέας τάξης πραγμάτων σέ διεθνές, θά λέγαμε, πλαίσιο, θά γίνηι στά 1525, ὅταν ὁ Φραγκίσκος Α' τῆς Γαλλίας ἐξασφάλισε διομολογήσεις (δηλαδή φορολογικοῦ καί δικαστικοῦ χαρακτήρα ἐλευθερίες).

Όπως άργησε ή συνάψη διπλωματικῶν σχέσεων ανάμεσα στή Δ. Εὐρώπη καί τούς Τούρκους, ἔτσι καί άργά οἱ Εὐρωπαῖοι ένδιαφέρθηκαν νά ἀποκτήσουν άκριβεῖς πληροφορίες γιά τήν κοινωνία καί τήν κρατική όργάνωση τῶν Τούρκων. Αυτό ἔγινε από τόν ΙΣΤ΄ αἰώνα, όταν όλοένα πλήθαιναν οἱ ταξιδιωτές καί οἱ περιηγητές. Παρατηρήθηκε όμως ή αντίφαση, από τή μιὰ νά προβάλλεται ή στρατιωτική ἰσχύ τῶν Τούρκων, ένῶ από τήν ἄλλη οἱ ἔδριοι νά χαρακτηρίζονται ὡς "βάρβαροι", "ἔκφυλοι", "ἀντίχριστοι" κλπ. Γενικά μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ή 'Οθωμανική Αὐτοκρατορία αντιμετώπιστηκε από τούς Δυτικοευρωπαίους άρχικά μέ ἁδιαφορία, άργότερα ὡς μιὰ καλή ἐμπορική ἀγορά καί, στή νεώτερη ἐποχή, ὡς φραγμός στήν ἐξάπλωση τῆς Ρωσίας· αὐτός εἶναι καί ὁ οὐσιαστικός χαρακτήρας τοῦ 'Ανατολικοῦ Ζητήματος.

Στόχος τοῦ κειμένου. Νά τοποθετηθεῖ ή ἄλωση στό ἱστορικό της πλαίσιο καί νά τονισθεῖ ή σημασία της γιά τίς τύχες τοῦ 'Ελληνισμοῦ.

Βοηθήματα. Σημειώνουμε ένδεικτικά: Δ.Ζακυθινοῦ, 'Η Τουρκοκρατία, 'Αθήναι 1957. -Γ.Ζώρα, Περὶ τήν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 'Αθήναι 1959. -Μ.Ι.Μανούσκα, 'Εκκλήσεις (1453-1535) τῶν 'Ελλήνων λογύων πρὸς τούς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιά τήν ἀκελευθέρωση τῆς 'Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 1965. -Α. Pertusi, La caduta di Costantinopoli. Le testimonianze dei contemporanei, Milano, Mondadori, 1976.

Ἄλλα θέματα γιά ἔρευνα

1. 'Η γεωγραφική θέση τῆς Πόλης.
2. Περιγραφή τῶν μνημείων τῆς Πόλης.
3. 'Η Καθολική Ἐκκλησία τήν ἐποχή αὐτή στήν Εὐρώπη.
4. 'Η προσφορά τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας στό οὐμανιστικό κίνημα.
5. 'Η (πρόσκαιρη) πολιτική σημασία τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μοριᾶ.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΙΚΙΕΣ
ΤΟΥ ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

I

Ἡ τῶν συναδέλφων ὁλομέλεια ὀφείλει νά συνέρχηται τρίς τοῦλάχιστον τοῦ ἔτους, ἥτοι τήν παραμονήν τῆς ἑορτῆς τῆς ἈΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, τήν παραμονήν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, καί ἐν μιᾷ τῶν ἑορτῶν τῆς Λαμπροφόρου Ἀναστάσεως.

Ἐν ταῖς συνελεύσεσι ταύταις οἱ τῆς συναδελφότητος ἀντιπρόσωποι ὀφείλουσι νά εἰδοποιῶσι τήν ὁλομέλειαν αὐτῆς περί τῶν κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας πεπραγμένων ἀρχίζοντες ἀπό τῆς ἡμέρας τῆς προτελευταίας συγκροτηθείσης κοινῆς συνελεύσεως, ὅπως γένωσι πάντα τά ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένα τοῖς πᾶσι γνωστά.

.....

Ἄπαντες οἱ Συνάδελφοι ὀφείλουσι νά πληρῶνωσιν ἐν τέταρτον τοῖς ἑκατόν, ἐφ' ὧν τῶν οἰουδήποτε εἰδους ἐμπορευμάτων, ὅσα διευθύνονται πρὸς αὐτοὺς εἰς Λιβόρνον, εἴτε διὰ λογαριασμόν των ἴδιον, εἴτε διὰ λογαριασμόν Ἑλλήνων ἐμπόρων τοῦ Ἀνατολικοῦ δόγματος ἀφ' οἰουδήποτε μέρους, πρὸς συνδρομήν τῆς Ἐκκλησίας. Τό τέταρτον τοῦτο τοῖς ἑκατόν θέλει λαμβάνεσθαι ἐπὶ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν λογαριασμῶν, ἥτις προκύπτει ἀπό τά ἐμπορικά τῶν συναδέλφων βιβλία. Ὅπως δέ τό ρηθέν δικαίωμα συνάγεται εὐκολώτερον, θέλομεν ὁ ἐκλεχθησόμενος Γραμματεὺς τῆς Ἐκκλησίας νά λαμβάνῃ παρὰ τοῦ Τελωνείου κατὰ μῆνα σημειῶσιν ἀκριβῆ τῶν πρὸς τοὺς συναδέλφους φθανόντων ἐμπορευμάτων σημειῶν τό βάρος καί μέτρον αὐτῶν, ἵνα τῇ βάσει τῆς ρηθείσης σημειώσεως δύναται νά κάμῃ τοὺς ἀνήκοντας ὑπολογισμούς εἰς βάρος τῶν συναδέλφων, σημειῶν τοῦ ἐμπορεύματος τήν ποιότητα, τό βάρος καί μέτρον. Ἐγχειρίζει δέ τοὺς ὑπο-

λογισμούς τούτους τῷ Ταμίᾳ, ὅπως πληρωθῇ οὗτος καθ' ἃ ῥηθήσεται ἐν τοῖς ἐφεξῆς.

.....

II

Προνόμια καὶ Χάριτες περιεχόμεναι εἰς τὰ ἐπόμενα δύο Χαριέστατα Αὐλικά Δεκρέτα τῆς Ἱερᾶς Αὐτῆς Kaisariko-basilikῆς Ἀποστολικῆς Μεγαλειότητος, τῆς Τρισαυγούστου Αὐτοκρατορίας καὶ Βασιλίσσης τῆς Οὐγγαρίας καὶ Βοεμίας καὶ τὰ ἐξῆς. Ecc.Ecc. ΜΑΡΙΑΣ ΤΕΡΕΖΙΑΣ, ὑπὲρ τῶν Γραικικῶν Ἀποικιῶν οὓσων καὶ ἐσομένων ἐν τοῖς Ἀδριαουστριακῆς Παραθαλασσίοις καὶ ταῖς κατὰ Κληρονομίαν Αὐτῆς Ἐπαρχίαις.

Μέ τό νά ἀνεφέρθῃ ταπεινῶς τῇ Ἱερᾷ Kaisarikῇ, Basilikῇ τε καὶ Ἀποστολικῇ Μεγαλειότητι τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ Βασιλίσσης Οὐγγαρίας καὶ Βοεμίας περὶ τῆς Ἀναφορᾶς τοῦ τε Θεοδώρου Μαρκάκη καὶ Ἰωάννου Παλατίνου Δεπουτάτων ἐνός Ἀριθμοῦ Φαμελιῶν Γραικῶν διεσπαρμένων εἰς διαφόρους Νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους, αἵτινες ἐπιθυμοῦν τὴν δόξαν εἰς τό νά καυχῶνται Ὑπήκοοι Αὐστριακοί, διορίζοντας τὴν κατοικίαν αὐτῶν εἰς τοὺς κατὰ κληρονομίαν αὐτῆς Τόπους, ἔξαιρέτως δέ εἰς τὴν Περίχωρον τῆς Ἀκυληΐας καὶ Πόρτου Ῥέ, ἡ Ἱερὰ αὐτῆς Kaisarikῇ, Basilikῇ τε καὶ Ἀποστολικῇ Μεγαλειότητος χαριέστατα κινουμένη εἰς συνδρομὴν τοῦ σκοποῦ τῶν Παρακαλούντων καὶ διὰ νά εὐκολύνῃ τὴν πρᾶξιν, καθ' ὅσον εἶναι εὐσυμπάθητον εἰς τό σύστημα τῆς Διοικήσεως, ἐκατέβασε τὰς προσταγὰς εἰς ταύτην τὴν Ὑπερτάτην αὐτῆς Αὐλικὴν Βουλὴν τοῦ Κοιμερκίου, διὰ νά φανερώσῃ πρὸς τοὺς ῥηθέντας Δεπουτάτους, ὅπως αὐτοὶ πληροφορήσωσι τοὺς συμπατριώτας αὐτῶν διὰ τὰς χάριτας καὶ Προνόμια, ὅπου εἰς αὐτοὺς θέλουσι δοθῇ, ὡς ἔπεται καὶ ἀκολουθεῖ.

1. Δυνάμενοι αἱ παρακαλοῦσαι Φαμελίαι νά ἐννοοῦνται ἄφ' ἑαυτοῦ των διηρημέναι εἰς δύο τάξεις, ἡγουν εἰς ἐκείνην ὅπου καταγίνεται εἰς τέχνας καὶ Πραγματείαν καὶ εἰς ἐκείνην ὅπου

θέλει νά δοῦν εἰς τό νά γεωργῇ τήν γῆν, θέλει εἶναι συγκεχω-
ρημένον εἰς ἐκείνους τῆς πρώτης τάξεως νά κατοικήσωσιν οὐμό-
νον εἰς τήν πόλιν τῆς Ἀκυληΐας καί Πόρτου-ῚΡέ (καθ' ὅσον ἡ
περιοχή τῆς αὐτῆς πόλεως θέλει ἀρκέσει εἰς τό νά τοὺς χωρή-
σῃ) ἀλλά ἀκόμι καί εἰς Τριέστιον, Φιούμιον, Καρλοβάγον, Ρού-
καριν, Γιαβλόνατζ καί εἰς τά Πόρτα κοινῶς λεγόμενα μόρτα, πρὸς
τούτοις καί εἰς ὅλον τό μακρὸς τῶν Ἀουστριακῶν Παραθαλασσί-
ων τοῦ Ἀδριατικοῦ, ἔνθα μέ ἐξουσίαν καί προνόμιον διὰ νά ἔ-
χωσιν Ἀποκτήματα ἀκίνητα (ἄδεια καί ἐξουσία, ὅπου εἰς αὐ-
τοὺς θέλει δοθῇ ἀδωροδοκῆτως) θέλουσιν ἡμπορεῖ νά ἀγοράζωσιν
ὅσπῃτια καί νά κτίζωσι καί νά ἐνεργοῦν ἐλευθέρως τὰς τέχνας
αὐτῶν καί πραγματείας κατὰ τὰ ἀξιώματα καί κανόνας τῆς καλῆς
τάξεως, ὅπου γενικῶς ἐδιωρίσθησαν. Καί ἐπειδὴ εἰς ἐκείνας τὰς
Γειτονίας δέν εἶναι πιθανόν νά στοχασθῶμεν μίαν ἀξιόλογον γε-
ωργίαν, διότι δέν εἶναι τόποι δεκτικοί ἐργασίας, ὅπου νά μὴν
ἤθελαν ἔχωσι τοὺς Λύθέντας αὐτῶν, θέλει εἶναι ὅμως συγχωρη-
μένον εἰς τοὺς νέους Κατοίκους νά ἀγροικηθῶσιν ἀκόμι μέ τοὺς
οἰκοκυρέους διὰ τήν ἀπόκτησιν μερικῶν κάμπων καί χωραφίων διὰ
μέσου ἀγορᾶς καί πωλήσεως. Εἰς δέ ἐκείνους τῆς δευτέρας τά-
ξεως, ἡγουν εἰς τοὺς Γεωργούς, συγκαταβαίνει ἡ ἱερὰ αὐτῆς
Καισαρική, Βασιλική τε καί Ἀποστολική Μεγαλειότης ἵνα διω-
ρισθῇ εἰς αὐτοὺς ἓνα διάστημα τόπου ἐπάνω εἰς τόν δρόμον Κα-
ρολίνον ὀλίγον ἀπέχοντα ἀπὸ τήν θάλασσαν, ἔνθα εὐρίσκονται
τόποι πολλοί ἀκαλλιέργητοι καί ἀγεώργητοι, ἐπάνω εἰς τοὺς ὁ-
ποίους ἤθελεν ἡμπορῇ νά γυμνάζεται ἡ ἐπιτηδειότης καί προκο-
πὴ τῶν νέων οἰκοιτόρων, ξερῶνίζοντες τὰ δένδρη τῶν πολλῶν
δασῶν ἕως εἰς κάποιον διάστημα καί προσαρμόζοντες αὐτά εἰς
καλλιέργειαν καί σύστασίν τους. Οἱ Δεπουτάτοι, ὅταν ἔχωσι νά
ἐπιστρέψωσιν, ἤθελον κάμη καλῶς νά ἀπέλθωσιν ἐπάνω εἰς τόν τό-
πον διὰ νά βεβαιωθῶσι περὶ τῆς Τοποθεσίας καί Ποιότητος τοῦ
τόπου καί νά δώσωσιν λογαριασμόν εἰς τοὺς Συμπατριώτας αὐτῶν
καί νά συμφωνήσωσιν, ἐάν ἀρμόζῃ εἰς τοὺς σκοποὺς των καί διὰ
πόσας φαιμελίας ἡμπορεῖ νά φθάσῃ. Διὰ τό ὅποιον ἐδόθησαν ἤδη

αἱ προσήκουσαι προσταγαί εἰς τοὺς κατὰ μέρος Διοικητάς, διὰ νά δώσωσιν εἰς τοὺς Δεπουτάτους πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῆς τοιαύτης δι' ὀφθαλμῶν θεωρίας.

2. θέλει εἶναι συγκεχωρημένον εἰς τοὺς νέους κατοίκους, οὐ μόνον νά ἐνεργοῦσιν ἐλευθέρως τὰ τῆς ἑαυτῶν θρησκείας μέ τὴν ἀνάλογον ποσότητα τῶν Ἱερέων κατὰ τὸ Ποίμνιον καὶ ἀριθμὸν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ἀκόμι νά οἰκοδομῶνται καὶ ἐκκλησίαι κατὰ τὸ δόγμα αὐτῶν: εἰς τοιοῦτον τρόπον ὅμως, ὅπου μὴ δυναμένη διὰ τὴν ἄνω εἰρημένην ἔλλειψιν τῆς γῆς ὅλη ἡ Ἀποικία νά συναχθῇ εἰς ἓνα τόπον, θέλουσιν ἡμπορεῖ οἱ νέοι ἐγκάτοικοι εἰς κάθε μέρος, ὅπου ἡθελον εὐρεθῇ ἑκατόν ἢ καὶ περισσότεραι θαμελῖαι κατοικημένοι, μέ τὴν εἵδησιν καὶ συγκατάνευσιν τῆς κατὰ μέρος Διοικήσεως νά οἰκοδομοῦσι μίαν ἐκκλησίαν. Ἐκτός τούτου ἡ Ἱερά αὐτῆς Καισαρικοβασιλικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Μεγαλειότης ὑπόσχεται νά δίδῃ πρὸς κυβέρνησιν τριῶν Ἱερέων ἐκ τῆς αὐτῶν θρησκείας τὸν αὐτὸν ἐτήσιον μισθόν, ὅπου ἤδη ἀπολαμβάνουσι τινές Ἱερεῖς τοῦ ἰδίου δόγματος εἰς εἰσάφορα Μέρη τῶν κατὰ κληρονομίαν Ἐπαρχιῶν της.

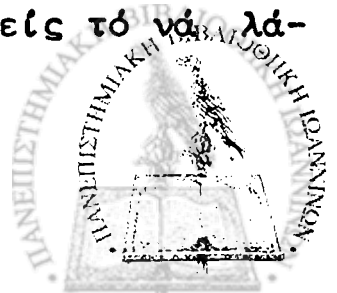
3. Οἱ ῥηθέντες νέοι κάτοικοι θέλουσιν ἔχει τὴν δύναμιν καὶ ἄδειαν νά ἐκλέγωσιν ἓνα Ἐπίσκοπον ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ δόγματος πάντοτε ἐλεύθερον καὶ ἀμέσως ἀνεξήρητον ἀπὸ οἵανδήποτε ὑποταγὴν τινὸς ἄλλου ἀνωτέρου ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος. θέλουσιν ἔχει ὅμως χρέος νά ὑποτάσσωνται καὶ νά διαφυλάττωσιν ὅλας τὰς γενικῶς ἐκδοθείσας προσταγὰς εἰς τὰς κατὰ κληρονομίαν Ἐπαρχίας τῆς Μεγαλειότητός της περὶ τῶν ἐκλογῶν τῶν Ἐπισκόπων τῆς θρησκείας των, διὰ τὸ ὅποῖον θέλει εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν νομιμότητα ἐκάστης πράξεως εἰς ἐκλογὴν ἐνός Ἐπισκόπου ἡ παρουσία καὶ συνέλευσις ἐνός Καισαρικοβασιλικοῦ Κομμισαρίου, ὅπου θέλει διορισθῇ ἐπιτροπικῶς διὰ νά προβάλλῃ τρία ὑποκείμενα εἰς τὸ γένος, τὸ ὅποῖον θέλει δυνηθῇ νά ἐκλέγῃ ἓνα ἐξ ἐκείνων διὰ τῶν πλειόνων ψήφων, καὶ ἡ ἐκβασίς τῆς ἐκλογῆς μετὰ ταῦτα θέλει ὑποταχθῇ εὐλαβῶς εἰς τὴν Τρισαύγουστον Αὐλὴν, παρὰ τῆς ὁποίας θέλει κρέμαται ἡ ἐπιβεβαίω-

σις τοῦ ἐκλελεγμένου καὶ ψηφισμένου. Εἰς ἓνα τοιοῦτον Ἐπίσκοπον ἢ Αὐτοκρατορική αὐτῆς Βασιλική τε καὶ Ἀποστολική Μεγαλειότης θέλει διορίσει ἀπὸ τοῦ ταμεῖον αὐτῆς (θησαυροφυλάκιον) μίαν ἐτησίαν πληρωμὴν φλωρινίων 1500, ὃ ὁποῖα ποσότης θέλει αὐξηθῇ καὶ ἕως δύο χιλιάδας φλωρινία πρὸς χάριν καὶ διὰ μόνον τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἐπισκόπου Ἀνθίμου, ἐάν αὐτός ἤθελεν ἀποφασίσῃ νὰ ἔλθῃ καὶ κατοικήσῃ ὁμοῦ με' αὐτούς εἰς τὰ ῥηθέντα μέρη τῶν Αὐστριακῶν Ἐπαρχιῶν.

4. Τὰ μέλη τῆς νέας Ἀποικίας εὐθύς ὁποῦ θέλουνσι διορίσῃ τὴν κατοικίαν αὐτῶν εἰς τὴν διορισθείσαν αὐτῶν Περιοχὴν, θέλουνσιν ἔχει τὴν ἀπόλαυσιν ὡς γνήσιοι ὑπήκοοι με' τοὺς ἄλλους ἐξέισου ὅλων τῶν προνομίων καὶ προτερημάτων τῆς ὁμογενείας, εἰς τρόπον ὁποῦ θέλουνσιν εἶναι οὐ μόνον δεκτοὶ εἰς τὴν πολεμικὴν δούλευσιν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ πρὸς τὴν ἐπίδοσιν (αὐξήσιν) τῶν ὑψηλοτέρων ἀξιωματῶν καὶ βαθμῶν κατὰ τὴν προκοπὴν καὶ προσωπικὴν ἀξιότητα τοῦ καθ' ἑνός.

5. Περὶ τῆς ποθουμένης συστάσεως ἐνός τάγματος στρατιωτικοῦ (ῥεγκιμέντου) συνθεμένου ἀπὸ ὑποκείμενα τῆς αὐτῆς Ἀποικίας με' ὅλους τοὺς ὀφικιτάλους μερίζοντας καὶ ὑποτεταγμένους καὶ περὶ τῶν προνομίων ὁποῦ θέλουνσι δοθῇ εἰς τὸ αὐτὸ ῥεγκιμέντο, ἡγουν διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν δύο ἡμερῶν ἐκ τοῦ αὐτῶν δόγματος καὶ ἄδειαν εἰς τὸ νὰ ὑπανδρεύωνται, ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ νὰ ἡμπορῶσι νὰ παραιτοῦσι τὴν πολεμικὴν δούλευσιν, ὅταν ἤθελον θελήσῃ, δέν ἤθελεν ἦσται τοῦ παρόντος καιροῦ νὰ δοθῇ ἐπάνω εἰς τοῦτο μία βεβαία ἀπόκρισις, ἐπειδὴ καὶ ἡ πρᾶξις τοῦ τοιοῦτου προβλήματος θέλει κρέμαται κυρίως ἀπὸ ἐτοῦτο, ἐάν δηλαδὴ ὁ ἀριθμὸς τῆς τάξεως τῶν Γεωργῶν θέλει εἶναι ἀρκετός διὰ νὰ γίνῃ ἓνα ῥεγκιμέντο, διότι δέν εἶναι πιθανόν νὰ λογιᾶσωμεν διὰ τὰς πολεμικὰς δουλεύσεις ἐκείνους τῆς κλάσεως, ὁποῦ καταγίνονται εἰς κάποιαν τέχνην ἢ πραγματείαν: τὰ δέ προνόμια ὁποῦ ἔχει (ὡς λέγουσιν οἱ αἰτοῦντες) τὸ Βασιλικόν τῆς Νεαπόλεως Μακεδονικόν Ῥεγκιμέντο μὴ ὄντας ἐδῶ γνωστά καὶ μὴν συγχωρῶντας τοῦ καιροῦ ἡ στενότης εἰς τὸ νὰ λά-

βωμεν τὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις, δέν εἶναι εὐκόλον νά κάμωμεν μίαν ὀρθήν κρίσιν, ἐάν τό τοιοῦτο ἁρμόζη εἰς τήν αὐτήν Ἀποικίαν οὔτε ἐάν εἶναι δεκτόν καί σύμφωνον μέ τὰς γνώμας τῆς ἐνταῦθα Διοικήσεως. Διά αὐτάς τὰς αἰτίαις λοιπόν ἀναβάλλεται ἡ Ἀπόφαισις τοῦ τοιούτου προβλήματος καί, ἕως ὁποῦ νά διορισθῇ ἡ κατοίκησις τῶν νέων Ἀποικιῶν, θέλομεν λάβει μίαν ξεχωριστήν καί λεπτομερῆ εἰδήσιν ἀμφοτέρων τῶν τάξεων, διά νά συμφωνήσωμεν μέ αὐτούς ὕστερα τήν πράξιν τοῦ αὐτοῦ βεγκιμέντου.

6. Εἰς τοὺς Τόπους εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ἀριθμός τῶν νέων κατοικητῶν θέλει φθάσει εἰς μερικές ἑκατοστάδας φαρμελιῶν, θέλει τοὺς δοθῇ ἡ ἀδεια νά ἐκλέγωσιν ἓνα Μαγιστράτον ἀπό τό σῶμα αὐτῶν, τό ὁποῖον κατὰ τό παράδειγμα τῶν ἄλλων Μαγιστράτων νά ἡμπορῇ, κατὰ τοὺς προορισθέντας νόμους τῆς Ἑπαρχίας, νά θεωρῇ τὰς κρίσεις πολιτικάς τε καί ἐγκληματικάς κατὰ πρώτην αἵτησιν: εἰς ἐκείνας ὅμως τὰς πόλεις καί πλησιοχώρους ἔνθα τό πλῆθος τοῦ λαοῦ δέν θέλει φθάσει εἰς τόν ῥηθέντα ἀριθμόν, θέλει ἡμποροῦσιν οἱ νέοι κάτοικοι νά ἐκλέγωσιν αἰρετούς κοιτάς διά νά συμφωνοῦσι καί νά τελειώνουσι φιλικῶς διά κοινῆς ὑποσχέσεως τὰς πολιτικάς κρίσεις ὁποῦ ἡμποροῦν νά συνέβωσιν ἀναμεταξύ των, ἐάν ὅμως τύχη ἀπέλλον, τόσον εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ Μαγιστράτου, ὡσάν καί εἰς τὰς τελειώσεις τῶν Κριτῶν, ἐτοῦτο τό ἀπέλλον δέν θέλει εἶναι δυνατόν ἀμέσως νά γίνεται εἰς τό τῆς ἐν Βιέννη Μητροπόλεως Κριτήριον, ἀλλά θέλει εἶναι πρέπον νά ἀναφέρεται πρός τὰ κατὰ μέρος Κριτήρια τῶν Ἑπαρχιῶν κατὰ τοὺς γενικῶς διορισθέντας κανόνας.

7. Οἱ νέοι Κάτοικοι θέλουσιν εἶναι ἐλεύθεροι διά χρόνους εἰκοσιπέντε ἀπό κάθε προσωπικόν δόσιμον, ἔξω μόνον ἀπό Κομμέρκια καί δοσίματα ὁποῦ ἐδιωρίσθησαν ἐπάνω εἰς πραγματείας καί τροφάς, εἰς τὰ ὁποῖα θέλουσιν ἔχει καί αὐτοί χρέος νά ὑποτάσσωνται καί νά ᾔναι μόνον ἐλεύθεροι, ὅταν ᾔθελον ἔλθῃ νά κατοικήσωσιν εἰς μίαν Πόλιν, ὁποῦ παρόμοια δοσίματα δέν ἔχουσι κατὰ τήν ὥραν τόπον, οὔτε καί διά τοὺς ἄλλους ὑπηκόους τῆς Βασιλείας τῆς ὁποῦ ἐκεῖ κατοικοῦσι.

Περὶ δὲ τοῦ ὁριοθεθέντος ὁσίουματος ἐπάνω εἰς ὑπάρχοντα ἀκίνητα καὶ ὑποστατικά, ἡ Αὐτοκρατορική αὐτῆς Βασιλική τε καὶ Ἀποστολική Μεγαλειότης ἐπρόσταξε χαριέστατα, ὅτι κάθε μούλκιον (τόσον ὁσπήτιον, ὡσάν καὶ χωράφιον) ὁποῦ κατὰ τὸ παρὸν εἶναι ἐπιφορτισμένον νά δίδῃ δόσιμον βασιλικόν, μ' ὅλον ὁποῦ ἤθελεν ἀπεράσῃ διὰ μέσου ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως ἀπὸ τὸν καθ' αὐτό καὶ κυρίως οἰκοκύρην εἰς χεῖρας ἐνός ἐκ τῶν νέων Κατοικητῶν, ἐτοῦτο τὸ ὑποστατικόν ἢ μούλκιον μὴν χάνωντας μέ τήν πώλησιν τὸ φυσικόν χρέος τοῦ ὁσίουματος δέν θέλει ἡμπορέσῃ ποτέ νά ᾔναι ἐλεύθερος ὁ νέος οἰκοκύρης, ἀλλὰ θέλει ἔχει χρέος νά ἀκολουθῇ πληρώνωντας τὸ αὐτό δόσιμον, ὁποῦ ἐπλήρωνε ὁ πρώην οἰκοκύρης.

Ἐξ ἐναντίας ἡ Ἱερὰ αὐτῆς Καισαρικοβασιλική καὶ Ἀποστολική Μεγαλειότης χαρίζει εἰς τοὺς νέους Κατοίκους μίαν ἐλευθερίαν ὁσίουματος διὰ χρόνους 25 ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ ὁσπήτια καὶ χωράφια, ὁποῦ παρ' αὐτῶν νεωστὶ θέλει οἰκοδομοῦνται καὶ γεωργοῦνται. Σημεῖωσαι ὅμως εἰς τὰς οἰκοδομάς τῶν ὁσπητίων πρέπει νά παρατηρῶνται οἱ κατὰ μέρος κανόνες τῆς εὐταξίας, ὁποῦ πανταχοῦ ἐδιωρίσθησαν καὶ ἐστερεώθησαν.

8. Θέλει εἶναι ἐλευθερία εἰς τὴν νέαν Ἀποικίαν νά κατασταίνῃ ἓνα κοινόν σχολεῖον στολισμένον ἀπὸ ἄξια ὑποκείμενα, ὁποῦ νά ἡμπορῶσιν οἱ νέοι νά διδάσκωνται τὰς ἀναγκαίας ἐπιστήμας, θέλει εἶναι ὅμως ὑπόχρεος ἡ Ἀποικία νά ὑποτάτῃ τὸν τρόπον διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ τοιούτου σχολείου εἰς τὴν σοφωτάτην ἔρευναν καὶ βεβαίωσιν τῆς Αὐτοκρατορικῆς αὐτῆς Βασιλικῆς τε καὶ Ἀποστολικῆς Μεγαλειότητος.

9. Συγχωρεῖται εἰς τὴν αὐτὴν νέαν ἀποικίαν νά κατασκευάσῃ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ νά ταξιδεύῃ ἐλευθέρως μέ τὴν Αὐτοκρατορικήν Πανδιέραν, καθ' ὃν τρόπον ταξιδεύουσιν ὅλοι οἱ ἄλλοι Αὐστριακοὶ ὑπήκοοι καὶ θέλουσιν εἶναι,

10. Οἱ Ναῦταί τους ὅλοι διὰ 15 χρόνους ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν πληρωμὴν οἰουδήτινος ναυτικοῦ ὁσίουματος, παρὰ νά πληρῶνουν μόνον ἐκεῖνο τοῦ Κομμερκίου.

11. Ἀγκαλά εἰς τό Τριέστιον, Φιούμιον, Ἀκυληΐαν καί εἰς ὅλας σχεδόν τάς Πόλεις τῆς αὐτῆς Μεγαλειότητος σώζονται Ὁσπητάλια, Σπετζερίας, Ἱατροί καί χειροῦργοι διὰ νά βοηθοῦσι τοῦ πτωχοῦς ἀρρώστους, μ' ὅλον τοῦτο ἐάν ποτέ ἡ νέα Ἀποικία ἤθελεν αὐξήσῃ τόσον, ὥστε αἱ παροῦσαι κυβερνήσεις δέν ἤθελαν πλέον ἀρκέσῃ, ἅς εἶναι βεβαία ἡ νέα Ἀποικία ὅτι ἐκ μέρους τῆς Διοικήσεως τότε θέλουσι διπλασιασθῇ αἱ περί αὐτῆς φροντίδες κατὰ τήν χρείαν.

12. Διὰ νά εὐκολύνῃ εἰς τήν νέαν Ἀποικίαν τήν ἔξοδον τοῦ ταξιδίου, ἡ Αὐτοκρατορική αὐτῆς Βασιλική τε καί Ἀποστολική Μεγαλειότης δίδει μίαν βοήθειαν ἀπό φιορίνια δέκα εἰς κάθε φαμελίαν, πληρώνοντάς τα ἀπό τό ἑαυτῆς ταμεῖον εὐθύς ὅπου φθάσωσιν εἰς τόν Τόπον τῆς μελλούσης αὐτῶν κατοικίας.

13. Ἡ αἵτησις διὰ ζῶα καί σπόρους ἀναγκαίους διὰ χρόνους τρεῖς δέν ἔχει τόπον, καθῶς ἀκόμι,

14. Οἱ Πραγματευταί ὅπου θέλουσιν ἦσται μέλη τῆς αὐτῆς νέας Ἀποικίας δέν θέλουσιν ἡμπορεῖ κατ' οὐδένα τρόπον νά λογιώσωσι καμμίαν πρόληψιν δανείσματος (ἀντιτιζιπατζιόν) ἀπό τό Καισαρικοβασιλικόν ταμεῖον, ἀλλ' ὅμως τοῦς ὑπόσχεται τό πλέον ἐνεργητικόν σκέπος, ὑπεράσπισιν τε καί πᾶσαν δυνατήν εὐκολίαν εἰς τάς ἐπιχειρήσεις τῆς Πραγματείας.

15. Οἱ Τόποι διὰ τὰ Ὁσπήτια καί ἡ γῆ διὰ νά γεωργῇται, ὅπου δέν ἔχουσιν οἰκοκύρην, θέλουν μοιρασθῇ ἀδωροδοκῆτως εἰς τοῦς νέους Κατοίκους.

16. Τέλος πάντων μέ τό νά μὴν ἐκρινεν ἀρμόδιον ἡ Αὐτοκρατορική αὐτῆς Βασιλική τε καί Ἀποστολική Μεγαλειότης νά συγκατέβῃ εἰς τόν πόθον τῶν δεομένων, ὅπως δηλαδή τὰ παρόντα Προνόμια πρὸς αὐτοῦς χαρισθέντα νά μὴν δοθῶσιν εἰς τινά ἄλλον, ἡ Αὐλική Βουλὴ ὅμως, ἐξ ἰδίας προσταγῆς τῆς Αὐτοκρατορικῆς αὐτῆς Βασιλικῆς τε καί Ἀποστολικῆς Μεγαλειότητος, ὑπόσχεται εἰς τήν Ἀποικίαν, ὅτι εἰς τόν καιρόν αὐτῆς, ὅταν θέλει φθάσῃ νά γίνῃ ἓνα σῶμα ἀξιόλογον, δέν θέλει ποτέ τήν βιάσῃ νά δεχθῇ εἰς τήν Σύναξίν της τινά ξένον.

Ἐν Βιέννῃ τῇ 16^ῃ τοῦ Ἰουλίου κατὰ τὸ α ψ ο ε' ἔτος.
Τὸ παρὸν Ἴσον μετεφράσθη πιστῶς ἀπὸ τοῦ Γερμανικόν Ἰδίωμα εἰς
τὸ Ἱταλικόν καὶ προσφερθέν εἰς ἐμέ διὰ τὴν αὐτοῦ σύγκρισιν
μέ τοῦ καθολικόν αὐτοῦ πρωτότυπον ἐπιβεβαιώθη, καὶ μαρτυρῶ ὅ-
τι εἶναι ἴσον ἀπαράλλακτον.

Φρατζίσκος Κρίκ, τῆς Καισαρικοβασιλικῆς τοῦ Κομμερκίου
Αὐλικῆς Βουλῆς Γραμματοφύλαξ καὶ Ἐπιτιμητής.

(T.B.)

Διὰ προσταγῆς τῆς Ἱερᾶς Καισαρικῆς, Βασιλικῆς τε καὶ
Ἀποστολικῆς Μεγαλειότητος, τῆς τε Αὐτοκρατορίσεως καὶ Βασι-
λείσεως Οὐγγαρίας καὶ Βοεμίας, Ἀρχιδουκέσεως τῆς Αὐστρίας,
Κυρίας ἡμῶν Σπλαχνικωτάτης πρὸς τὸν Ἰωάννην Παλατῆνον καὶ
Θεόδωρον Μαρκάκη τοὺς Δεπουτάτους τῶν Φαμελιῶν τῶν Γραικῶν,
ὁποῦ ἐπιποθοῦσι νὰ μετοικήσωσιν ἀπὸ τοὺς Τουρκικοὺς Τόπους
πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἀκυληΐας (Ἀκουϊλέας) καὶ εἰς ὅλον τὸ μά-
κρος τῶν Αὐστριακῶν Παραθαλασσίων, δηλοποιεῖται: Ἐπάνω εἰς
τὸ ταπεινότατον αὐτῶν Πρόβλημα διὰ τὴν ἔκτασιν τῶν εὐεργεσι-
ῶν, ὡς τὴν Αὐλικὴν Ἀπόφασιν τῆς 14 τοῦ Ἰουλίου κατὰ τὸ 1775
ἔτος, ὁποῦ ἐδόθησαν εἰς τὰς ρηθείσας φαμελίας Γραικικὰς διὰ
νὰ εὐκολύνωμεν τὴν μετοίκησιν αὐτῶν, ἐπάνω εἰς τὴν εὐπειθε-
στάτην ἐνδείξιν ὁποῦ περὶ τούτου ἐγινε, ἡ αὐτῆς Μεγαλειότης
εὐαρεστήθη εἰς τὸ νὰ δώσῃ ἔξω τὴν ἀκόλουθον Ἀνωτάτην Ἀπόφα-
σιν.

1. Αἱ ρηθεῖσαι φαμελίας Γραικῶν θέλουσι βαλθῇ εἰς τὴν
ἐξουσίαν τῶν δύο ἐρημωμένων Ἐκκλησιῶν τῶν εὐρισκομένων ἐν
Ἀκυληΐᾳ διὰ νὰ ἀνακαινισθῶσι παρ' αὐτῶν, θέλει εἶναι ἀκόμι
συγκεχωρημένον εἰς αὐτοὺς νὰ οἰκοδομήσουσι μίαν Ἐκκλησίαν
εἰς ἐκείνους τοὺς Τόπους, ἐνθα τὸ ὀλιγώτερον κατοικοῦσι πε-
νήντα φαμελίας, ἐάν ἓνας τοιοῦτος Τόπος ἀπέχῃ μακρὰν μίαν ὥ-
ραν ἀπὸ τὴν πλησιεστέραν Γραικικὴν Ἐκκλησίαν.

2. Ἡ Βασιλεία της ἀφήνει εἰς τὰ μέλη τῆς νέας Ἀποικίας
ἐλευθέραν τὴν ἐκλογὴν ἐνός Ἐπισκόπου, μέ συμφωνίαν ὅμως ὅτι

διά τήν ἐκλογήν τούτου, καθ'ὸν τρόπον ἐδιωρίσθη εἰς τήν προδ-
ρηθεῖσαν ἀνωτάτην Ἀπόφασιν τῶν 1775.κεφ.3., ἐκ μέρους τῆς
Ὑπερτάτης Αὐλῆς κάθε φοράν νά διωρίζεται ἓνας Κομμεσάριος
καί κατέμπροσθεν τούτου νά ἐκλέγωνται σεμνοπρεπῶς τρία ὑπο-
κείμενα καί μετά ταῦτα νά φανερώωνται πρὸς τήν αὐτῆς Μεγα-
λειότητα διά νά ἐκλέγῃ τό ἓνα ἀπό αὐτά τὰ τρία. Ὅσον δέ διά
ἐκεῖνο, ὁποῦ ἀποβλέπει εἰς τήν ὑποταγήν τοῦ ρηθέντος Ἐπισκό-
που, οὐναται νά ἔχῃ τόπον ἢ συνάρεια καί συγκοινωνία τούτου
μέ τόν τῆς Κωνσταντίνου Πόλεως Πατριάρχην εἰς τόσον ὁποῦ ὁ
ρηθείς Ἐπίσκοπος, διά μέσου τοῦ Καισαρικοβασιλικοῦ Μηνί-
στρου τοῦ πρὸς τήν Πόρταν καθεζομένου, θέλει ἔχει χρέος νά
ζητῇ τὰς Ἐκδόσεις του καί νά πληρῶνῃ κατὰ τό ἔθος καί συν-
ήθειαν τὰ ἑκατόν φλουρία, μέ διασάφησιν καί συμφωνίαν ὅμως
ὅτι ἡ Ἐπιστολή, ὁποῦ χάριν τούτων τῶν Ἐκδόσεων παρ' αὐτοῦ
πρὸς τόν Πατριάρχην μέλλει γράφεσθαι, θέλει παρόρησιάζεται ἀρ-
χήτερα εἰς τήν ἐξέτασιν τοῦ Τοπάρχου, ἥτοι τοῦ Ἡγεμόνος τοῦ
Τόπου. Πρὸς τούτοις ὁ Ἀρχιερεὺς θέλει ἀπέχει ἀπὸ κάθε ἀντα-
πόκρισιν μέ τόν Πατριάρχην: ἐάν τύχῃ ὅμως καί αὐτός τοῦ ἠθε-
λε γράψῃ, θέλει παραστήσῃ τήν Ἐπιστολήν χωρίς νά τήν ἀνοί-
ξῃ εἰς τόν Ἡγεμόνα τοῦ Τόπου, ἐάν δέ τοῦ ἠθελεν ἔλθῃ μία τοι-
αύτη Ἐπιστολή χωρίς νά ἡξεύρῃ πῶς εἶναι παρὰ τοῦ Πατριάρχου
καί ὅτι ἐξ ἀγνοίας τήν ἠθελεν ἀνοίξῃ, θέλει τήν προβάλλει ἀ-
νοικτὴν εἰς τήν ἐξέτασιν τοῦ κυρίου Τοπάρχου.

3. Συγχωρεῖται, ὅτι τὰ βρέφη ὁποῦ γεννῶνται ἀπὸ τό συν-
οικέσιον ἐνός Γραικοῦ οὐχ ἐνωμένου μέ Ὑποκείμενον ὁποῦ νά μὴν
ῆναι ἐκ τῆς Ῥωμάνας θρησκείας, χωρίς διαφοράν, κ'άν Ἀρσε-
νικά κ'άν Θηλυκά, νά θρέφωνται εἰς τήν Γραικὴν θρησκείαν τήν
μὴ ἐνωμένην, μέ διασάφησιν ὅμως φανεράν ὅτι ἐάν ἓνα ἀπὸ τὰ
δύο Μέρη ὁποῦ ἔρχονται εἰς γάμον ἠθελεν ἦσται ἐκ τῆς Ῥωμάνας
θρησκείας, τὰ παιδία ὅλα θέλουσιν ἔχει χρέος νά ἀναθρέφωνται
εἰς αὐτὴν τήν ὕστερην, δηλαδή τήν Ῥωμάναν.

4. Ἐκεῖνοι, ὁποῦ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς νέας Ἀποικίας
εὐρίσκονται πλέον κυβερνημένοι, φανερώονται ἄξιοι νά προβι-

βασθῶσιν εἰς τοὺς βαθμοὺς τῆς εὐγενείας καθ'ὸν τρόπον καὶ οἱ λοιποὶ ὅλοι Ὑπήκοοι τῆς Μεγαλειότητός της, ὅταν ἤθελον ζητήσῃ τοῦτο τὸ προτέρημα καὶ γίνῃ καὶ ἀξιοευεργέτητοι καὶ πληρῶσῃ καὶ τὸ δόσιμον, ὁποῦ χάριν τούτου ἐδιωρίσθῃ.

5. Συγχωρεῖται εἰς αὐτοὺς ἡ χαριεστάτη βεβαιότης ὅτι, καθὼς εἰς κάθε πράγμα καθ'ὀμοιότητα τῶν ἄλλων καισαρικοβασιλικῶν ὑπηκόων, ἔχουσι νὰ ὑπόκεινται εἰς τὴν ὑπερέχουσαν Διοίκησιν τοῦ Τόπου, οὕτως ἀκόμη καὶ αὕτη (ἡ Διοίκησις δηλαδή) μόνον ἢ ὁποῖος ἄλλος ἤθελεν περὶ τούτου παρ'αὐτῆς διωρισθῇ, θέλει ἔχει τὴν ἀδειαν εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὴν Ἐπίσκεψιν καὶ παρτήρησιν εἰς τὴν Διοίκησιν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν καὶ Κοσμικὴν τοῦ Γένους.

6. Συγκαταβαίνει ἡ Βασιλεία της εἰς τὸ νὰ χαρίσῃ εἰς τὴν Νέαν Ἀποικίαν τὴν οἰκειότητα καὶ ἐξουσίαν τῶν τόπων τῆς Ἀκυληΐας διὰ τὴν γεωργικὴν ἀσκήσιν, ὅσοι Τόποι δηλαδή εἰς τὸν καιρὸν τῆς παρούσης αὐτῶν Κατοικήσεως δέν ἤθελον ἔχει αὐθέντην. Ὡσαύτως νὰ τῆς δώσῃ ἀκόμη καὶ τὸ ζητηθέν δάνειον πρὸς 4 τὰ % φιορίνια τρακοσίας χιλιάδας, τὰ ὁποῖα νὰ ἔχωσι νὰ τὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ πέντε χρόνους πρὸς δεκαπέντε χιλιάδας τὸν καθέκαστον χρόνον, ὁπότεν ἤθελον δυνηθῇ διὰ ἓνα τοιοῦτον δάνειον νὰ δόσωσι τὴν ἀρκετὴν ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν ἐπάνω εἰς τὰ ἑαυτῶν ὀσπήτια.

6. Μ'ὅλον ὁποῦ ἡ Βασιλεία της δέν ἔχει γνώμην νὰ φανερώσῃ φράγκα ἄλλα Πόρτα εἰς τοὺς κατὰ κληρονομίαν αὐτῆς Τόπους ἔξω ἀπὸ τὰς Πιάτζας τοῦ Τριεστιίου καὶ Φιουμίου, θέλουσιν ἡμπορεῖ ὁμως ἐκεῖνοι τῆς αὐτῶν θρησκείας, ὁποῦ θέλουσιν ἀναχωρήσῃ, εἰς τὸ νὰ κατοικήσωσιν εἰς τὰ Πόρτα λεγόμενα μόρτα καὶ εἰς τὸ μᾶκρος τῶν Παραθαλασσίων (ἐάν ὁμως δέν ἤθελον μόνον καταφύγῃ ἐξ αἰτίας ἐνός βαρέος ἐγκλήματος), νὰ λογιάσωσι καὶ αὐτὰ ὡσάν τὰ ἄλλα Πόρτα φράγκα ἐπάνω εἰς τὸ ἀνώτατον σκέπος καὶ Καισαρικοβασιλικὴν ὑπεράυπισιν.

8. Συγχωρεῖται ἀναμφιβόλως ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἀποικίας, ὅτι τὰ ἑαυτῆς μέλη δέν θέλουσι βιασθῇ εἰς τὸ νὰ λάβωσι δούλευσιν

Πολεμικήν καί ὅτι ἐκεῖνοι ὁποῦ θεληματικῶς ἤθελον τήν λάβη, ἀφ' οὗ ἤθελεν ἀπεράσῃ ἡ διορία τῆς ὑποσχέσεώς των, νά μένωσιν ἐλεύθεροι, ὡσαύτως,

9. Ἐάν εἰς καιρόν πολέμου μέ τήν Ὑπερτάτην ἄδειαν ἤθελον νά ἀρματώσωσι, νά τοὺς δίδωνται ἀδωροδοκῆτως ἡ ἀναγκαίαις πρὸς τοῦτο Πατένταις καί τὰ Ἀρμαμένα.

10. Μένει στερεά ἡ Ἀνωτάτη Ἀπόφασις, ὁποῦ εἰς αὐτοὺς ἤδη ἐφανερῶθη, κατὰ τήν ὁποίαν ἐχαρίσθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία ὅλων τῶν Προσωπικῶν δοσιμάτων διὰ χρόνους εἰκοσιπέντε, μέ ἐξαίρεσιν ὅμως φανεράν διὰ τὰ Κομμέρκια, εἰς τὰ ὁποῖα θέλουσιν ὑπόκεινται καί αὐτοί ὡσάν ὅλους τοὺς λοιπούς ὑπηκόους, ἐάν δέν συνέβη ὅμως ὁποῦ νά ὑπάγωσι νά κατοικήσωσιν εἰς μίαν Πόλιν, ὁποῦ παρόμοια βάρη δέν εὐρίσκονται. Πρὸς τούτοις ἡ εὐμενεστάτη βεβαιότης τοὺς πληροφορεῖ, ὅτι τὰ Γεννήματα αὐτῶν τὰ φυσικά τὰ διὰ τῶν ἔργων τῶν Χειρῶν αὐτῶν τελεσφορούμενα δέν θέλουσιν ἑτιμηθῇ διὰ τό Κομμέρκιον μέ περισσοτέραν ἀκρίβειαν καί αὐστηρότητα ἀπὸ τῶν ἄλλων Ὑπηκόων Καίσαρικῶν Βασιλικῶν τῆς αὐτῆς Περιοχῆς, μάλιστα θέλομεν ἔχει καί πρὸς αὐτοὺς τήν αὐτὴν φιλοστοργίαν.

11. Εἰς ἐκεῖνα τὰ Μέρη τῶν Αὐστριακῶν Παραθαλασσίων, ὅπου τό ψάρευμα εἶναι ἐλεύθερον, ἡ νέα Ἀποικία, ἐξίσου μέ τοὺς λοιπούς ὑπηκόους Καίσαρικοβασιλικούς, εἰς τό ἐρχόμενον θέλει ἠμπορεῖ νά λαμβάνη Μέρος.

12. Μέ τό νά ἐφανερῶθῃ ἤδη εἰς αὐτοὺς σαφέστατα διὰ τῆς ὑπερτάτης ῥηθείσης Ἀποφάσεως, κεφ:6., καί λεπτομερέστατα ἐδιωρίσθησαν τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας τοῦ Μαγιστράτου των, ἡ Βασιλική αὐτῆς Μεγαλειότητα κατὰ τήν ὥραν δέν ἐννοεῖ νά προσθέσῃ. Μ' ὅλα ταῦτα, ὅταν ποτέ θέλει γίνῃ Πρόεδρος καί Προεστῶς ἐπάνω εἰς τό Γένος ὁ ἄνω ρηθείς Ἐπίσκοπος, ἀναβάλλεται εἰς τό νά ἀποφασίσῃ τότε, ἐάν οἱ Ἀνατολικοὶ Γραικοὶ οἱ κατοικοῦντες κατὰ τό παρόν εἰς Τριέστιον καί ὑποκείμενοι εἰς τόν Ἀρχιμανδρίτην αὐτῶν καί μέ αὐτόν πρὸς τόν Ἐπίσκοπον τοῦ Καρλοσταδίου πρέπει νά μένωσι πλέον ὑποκείμενοι εἰς αὐτόν τόν

ὑστερον, ἢ ἐάν χρεωστοῦσι νά ὑπόκεινται εἰς τό ἐξῆς εἰς τόν νέον Ἐπίσκοπον.

13. Διά νά λάβωσι τήν ἄδειαν νά ἀποκόψωσι τά ἀκαρπα δένδρη, ὅπου εὐρίσκονται γύρωθεν εἰς τήν Πόλιν τῆς Ἀκυληΐας, καί νά οἰκοδομήσουσιν ἐκεῖ ὀσπήτια καί νά μεταχειρισθῶσι τά αὐτά δένδρη πρὸς χρῆσιν τῶν αὐτῶν οἰκοδομῶν, θέλουσι προστρέξει εἰς τόν καιρόν τόν ἀρμοδίον πρὸς τήν Διοίκησιν τοῦ Τόπου, πρὸς τήν ὁποίαν θέλει δοθῇ ἡ Προσήκουσα Προσταγή διὰ νά δώσῃ τήν ἄδειαν εἰς τήν ἀποικίαν καί νά τῆς ἀφήσῃ ἀδωροδοκῆτως τόν Τόπον καί τά ξύλα, ἐκεῖ ὅπου ἡ ξερβρίζωσις ἤθελεν ἦσται ὡφέλιμος καί χρήσιμος καί ἡμπορῇ νά γίνῃ χωρίς νά προξενήσῃ βλάβην ἢ ζημίαν εἰς τήν Κυριότητα τῶν ὑπαρχόντων ἐνός ἄλλου. Τέλος πάντων,

14. Ὅσον δέ διὰ τήν μετοίκησιν αὐτῶν ἀπό τοὺς Τουρκικοὺς Τόπους, ἡ Ὑπερτάτη Αὐλή δέν θέλει νά ἀνακατωθῇ, ἀλλὰ μόνον θέλει εἶναι τῶν αὐτῶν ἡ ἐπιμέλεια καί φροντίδα εἰς τό νά πωλήσωσι τά ὑπάρχοντά των ἢ νά τὰ φυλάξωσιν εἰς ἄλλους τρόπους. Καί ἐξ ἐναντίας, ὅταν ποτέ θέλουσιν ἦναι Ὑπήκοοι Καισαρικοβασιλικοί, ἡ Βασιλική αὐτῆς Μεγαλειότης θέλει ἔχει κλίσιν εἰς τό νά ὑπερασπισθῇ καί νά ἐξηγήσῃ μέ ἐνεργητικὴν ἐπιμέλειαν πρὸς τήν Καισαρικήν Ῥουσικήν Αὐλήν τὰ εὐλογοφανῆ αὐτῶν δικαιολογήματα μέ τρόπους ἀρμοδίους καί, ἐάν ἤθελε χρειασθῇ ἀκόμι, καί μέ τήν μεσολάβησιν τοῦ πρὸς τήν Αὐλήν ἐκείνην Καισαρικοῦ Βασιλικοῦ Μινήστρου.

Λοιπὸν περὶ τῆς ῥηθείσης Ὑπερτάτης Ἀποφάσεως πρὸς τοὺς Δεπουτάτους, διὰ στερεάν πληροφορίαν τῶν εἰρημένων Φαμελιῶν Γραικικῶν κατ'αὐτόν τόν τρόπον γίνεται ἡ δηλοποίησις, ἡ δέ Αὐτῆς Μεγαλειότης μένει μέ πολλήν εὖνοιαν καί ἀγάπην πρὸς αὐτούς, βεβαιώνωντάς τους περὶ τῶν Καισαρικοβασιλικῶν Ἀρχηγεμονικῶν αὐτῆς Χαρίτων.

Ἀπόφασις διὰ τήν Ἱερὰν Καισαρικοβασιλικὴν Μεγαλειότητα

τα ἐν τῇ τῆς Αὐλικῆς Καγγελαρίας Βουλῇ, τῇ Βοεμιακῇ καί Αὐστριακῇ.

Ἐν Βιέννῃ τῇ α΄ τοῦ Φεβρουαρίου κατὰ τὸ φῶς: ἔτος.

" Ἐνρίκος, Γαετάνος Κόμης τοῦ Βλήμεγεν.

" Θαδδαῖος, Ἀντώνιος, Ἰωσήφ Δυνάστης τοῦ Ρεῖσκιάχ.

" Φλωριάνος τοῦ Βεργεστέην.

Κείμενο I. θεσμοθεσίαι καὶ Συνθήκαι τοῦ ἡμετέρου ναοῦ καθιδρυθέν-
τος ἐν Λιβόρνῳ ἐπ'ὀνόματι τῆς Ἀγ.Τριάδος, Λιβόρνῳ 1775 (E.Legrand, B.H.,
XVIIIe s., ἀρ.822).

Κείμενο II. "Προνόμια καὶ Χάριτες δοθέντα παρὰ τῆς...Μαρίας Τερε-
ζίας πρὸς τὴν Νέαν Ἀκουκίαν τῶν Ἀνατολικῶν Γραικῶν τῶν μελλόντων κα-
τοικεῖν ἐν Ἀκυληΐᾳ καὶ λοιποῖς Παραθαλασσίοις Αὐστριακοῖς τοῦ Ἀδριατι-
κοῦ", ἐν Λιβόρνῳ 1778 (E.Legrand, B.H., XVIIIe s., ἀρ.934).

Παρατηρήσεις στὸ κείμενο. Οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες τοῦ Ἐξωτερικοῦ
ιδρύθηκαν καὶ διολκῆθηκαν μέ βάση τὰ καταστατικά ποὺ εἶχαν ἐγκρίνει οἱ
Ἀρχές τῆς χώρας ὅπου γινόταν ἡ ἐγκατάσταση. Ὅλες λοιπὸν οἱ πτυχές τῆς
ζωῆς τῶν παρούκων ἐλέγχονταν.

Τὰ καταστατικά ποὺ ἐδῶ δημοσιεύουμε ἔχουν αὐστηρὴ νομικὴ διατύπω-
ση μέ σαφεῖς διατάξεις γιὰ τὴ θρησκευτικὴ, οἰκονομικὴ, κοινωνικὴ καὶ οἰ-
κογενειακὴ ζωὴ (ᾧς προσεχθεῖ κάθε παράγραφος χωριστά). Οἱ περισσότερες
δεσμευτικὲς διατάξεις ἀφοροῦσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴ δραστηριότητα καὶ εἰ-
δικότερα τὶς σχέσεις μέ τὸ Οἰκ.Πατριαρχεῖο. Τὰ καθολικὰ κράτη δέν ᾔθελαν
καμιά ἀλλόδοξη παρουσία στὸν χῶρο τους καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία εὐνοοῦσε
τούς ἐνωτικούς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ παραχωροῦνταν κάθε εἴδους διευκολύν-
σεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων. Σέ ὀρισμένες περι-
πτώσεις ἐκτετράπηκε στὴν ἐλληνικὴ κοινότητα νὰ εἰσπράττει φόρο γιὰ τὶς ἀ-
νάγκες τῆς ἀπὸ τὰ καράβια ἐλληνικῆς ἰδιοκτησίας, ποὺ κατέπλεαν στὸ λιμάνι
(ὅπως ἐδῶ στὸ Λιβόρνο). Τέλος, μερικὲς φορές δινόταν καὶ ἀρκετὴ αὐτο-
νομία στὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς κοινότητος, μέ παροχὴ ἀκόμη καὶ δικαιομάτων
δικαστικοῦ χαρακτήρα (ὅπως στὴν Ἀκυληΐα).

Ἡ κοινότητα τοῦ Λιβόρνου ὑπῆρξε ἡ τρίτη σέ μέγεθος στὸν ἰταλικό

χώρο, μετά τή Βενετία καί τήν Τερζέστη. Ἡ παρουσία Ἑλλήνων στήν Ἀκυ-
ληία συνδέεται μέ τό κῆμα προσφύγων πού δημιουργήθηκε ὕστερα ἀπό τήν Ἐ-
πανάσταση τοῦ 1770. Τελικά στήν περλοχή αὐτή ἐγκαταστάθηκαν πολύ λίγα ἄ-
τομα.

Ἀντιτραπεζιόν :	προκαταβολή	Κριτήριον :	δικαστήριον
Ἀπέλλο :	ἔφεση	Μαγιστράτος :	δικαστής
Ἀρμαμέντο :	ἐξοπλισμός, ἐφόδιο	Μηνίστρος :	ὑπουργός
Δεκρέτο :	διάταγμα	Μόρτα :	νεκρά, πού δέν λειτουργοῦν
Δεπουτάτος :	ἐπρόσωπος	Μούλκιο :	ἰδιοκτησία
Καρλοστάδιον :	Karlstadt	Πατέντα :	ἄδεια, δίπλωμα
Κομμέρκιο :	ἐμπόριο//τελων.δασμός	Πόρτο :	λιμάνι
Κομμεσάριος :	ἀντιπρόσωπος	Φράνκο (φράγκο) :	ἐλεύθερο
Μακεδονικό Ρεγκλιμένο : πρόκειται γιά τό σῶμα τῶν Ἑλλήνων (ἀπό τή Μακε- δονία) μισθοφόρων στήν ὑπηρεσία τοῦ βασιλεῖ τῆς Νεάπολης			

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Χαρακτηριστικά τῆς μετανάστευσης

Ἐνα ἀπό τά πιά ἐμφανῆ ἀποτελέσματα τῆς τουρκικῆς κατάκτησης ἦταν ἡ φυγή τῶν κατοίκων ἀπό τήν πατρίδα τους γῆ σέ ἄλλες περλοχές. Τό ἕνα ρεῦμα τῶν μεταναστῶν κινήθηκε μέσα στά ὅρια τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορί-
ας, ἀπό τή μιά ὁχθῆ τοῦ Αἰγαίου στήν ἄλλη, ἀπό τά πεδινά πρὸς τά ὄρεινά,
ἀπό τά χωριά πρὸς μεγαλύτερους οἰκισμούς. Τό ἄλλο ρεῦμα στράφηκε ἔξω ἀπό
τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις, πρὸς τή Δ.Εὐρώ-
πη, τήν Κεντρική Εὐρώπη, τή Ρωσία, τή Νοτιοανατολική Μεσόγειο (- Ἑγγύς
Ἀνατολή).

Ἡ διασπορά τῶν Ἑλλήνων ἔξω ἀπό τήν ἱστορική κοιτίδα τους εἶναι
φαινόμενο παρατηρημένο καί στήν κλασσική ἐποχή, ἀλλά τότε ἦταν ὁ ὑπερ-
πληθυσμός καί ἐσωτερικοῦ (πολιτειακοῦ) λόγοι πού ὥθοῦσαν στή μετανάστευ-
ση ἦταν δηλαδή καταστάσεις πού διαμορφώθηκαν στοὺς κόλπους τοῦ ἔθνους τοῦ
Ἑλληνισμοῦ. Στόν καιρό τῆς Τουρκοκρατίας ἡ φυγή ὀφείλεται στήν πολιτική
κατάσταση καί στήν ξένη κατοχή, δηλαδή σέ ἐξωγενεῖς παράγοντες, πού δέν
γεννήθηκαν φυσιολογικά ἀπό τήν εξέλιξη τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Ἀκόμη, οἱ

νέες συνθήκες του έμπορίου, όπως διαμορφώθηκαν από τους Δυτικοευρωπαίους, ανάγκαζαν τους Έλληνες να εγκαθίστανται σε ξένους τόπους.

Η επιλογή της Ιταλίας

Η πρώτη χώρα που προσήλκυσε τους Έλληνες ήταν η Ιταλική Χερσόνησος. Το γεγονός αυτό οφείλεται αφ' ενός στη γειτνίαση της Βαλκανικής με την Ιταλία και αφετέρου στην κοινή πολιτιστική (-θρησκευτική) παράδοση Ιταλών και Ελλήνων. Άλλος σοβαρός παράγοντας ήταν η παρουσία βενετικών αποικιών στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι Βενετοί εύνοούσαν την εγκατάσταση νέων κατοίκων στις κτήσεις τους, αλλά και τα άλλα κράτη της Ιταλίας ζητούσαν μετανάστες. Ακόμη, ύστερα από κάθε νέα τουρκική κατάκτηση (όπως με την πτώση της Κορώνης-Μεθώνης στα 1500, του Ναυπλίου στα 1540, της Κύπρου στα 1571, της Κρήτης στα 1669 και του Μοριά στα 1715) ομάδες από πρόσφυγες έφευγαν για την ξενιτιά. Μέ τον καιρό λοιπόν σχηματίστηκαν παρειακές από Έλληνες στον ιταλικό χώρο.

Κοινωνική τάξη των προσφύγων

Οι πρόσφυγες ανήκαν σε διάφορες τάξεις: ήταν γεωργούς, ναυτικούς, τεχνίτες, έμποροι και επαγγελματίες στρατιώτες. Από όλους αυτούς, έκεῖνοι που είχαν την περισσότερη κοινωνική προβολή ήταν οι έμποροι και οι στρατιώτες. Ακόμη και στις περιπτώσεις που οι μετανάστες έλαβαν αγροτικούς κλήρους, η πραγματική υπηρεσία για την οποία αυτοί προορίζονταν ήταν ο (μισθοφορικός) στρατός. Τα διάφορα κράτη ήθελαν κυρίως έμπορους και στρατιώτες.

Οι έμποροι είχαν την περισσότερη δύναμη απέναντι στις κρατικές Αρχές και με την οικονομική τους ισχύ επηρέασαν αποφασιστικά πολλές φορές τύχες των παρειακών. Θα ήταν ωστόσο αδικό να μην αναφερθούν οι λόγιοι, που τον καιρό της Άλωσης ή αργότερα κατέφυγαν στη Δύση. Άνδρες, όπως ο Βησσαρίων, ο Μάρκος Μουσούρος, ο Ίανός Λάσκαρις κ.ά. βοήθησαν κυρίως την ελληνική υπόθεση, με συνεχή διαβήματα στους τότε ηγεμόνες, τον Πάπα, το Βενετό Δόγη, τον Γάλλο βασιλιά κλπ. Ξεχωριστά πρέπει να τονιστεί η προσφορά των λογίων στην επίλυση των δυσχερειών που αντιμετώπιζαν οι κοινότητες της Ρώμης και της Βενετίας.

ΟΙ Παροικίες

Θά εξετάσουμε διαγραμματικά τὺς ἑλληνικὲς παροικίες μέ βάση τή χρο-
νολογία τῆς ἰδρύσεώς τους:

1. Ρώμη. Ἡ αἴγλη καί ἡ δύναμη τῶν Παπῶν, ἀλλά καί ἡ θρησκευτική
συγγένεια ἥ τό φιλενωτικό πνεῦμα συνετέλεσαν ὥστε καί πρὶν ἀπό τήν Ἑλ-
ση νά ὑπάρχουν Ἑλληνες στή Ρώμη. Δέν ὑπάρχει ὁμως ἐδῶ ὀργανωμένη παροι-
κία, μέ καταστατικό, ὅπως σέ ἄλλες πόλεις. Στή Ρώμη λειτούργησαν Ἑλληνι-
κό Γυμνάσιο (1514-1521) καί Ἑλληνικό Κολλέγιο (1576-σήμερα), ὅπου μορ-
φώθηκαν πολλά Ἑλληνόπουλα. Στή νεώτερη ἐποχή τό Κολλέγιο μορφώνει ἀπο-
κλειστικά καθολικούς.

2. Βενετία. Ἐδῶ ἰδρύθηκε ἡ παλαιότερη ὀργανωμένη κοινότητα. Στά
1497 οἱ βενετικὲς Ἀρχές ἀναγνώρισαν νομικά τήν Ἀδελφότητα τοῦ Ἀγίου Νι-
κολάου, πού ἀπέκτησε ὠραῖο ναό, τοῦ ἀγίου Γεωργίου. Τά ὀνόματα τῶν ἀγίων
ὑποδηλώνουν τήν προέλευση τῶν προσφύγων: ναυτικοί (-ἔμποροι) καί στρατι-
ῶτες. Χάρη στό φλαγγινιανό φροντιστήριο τῆς παροικίας, στά ἑλληνικά τυ-
πογραφεῖα τῆς πόλης καί στό γελτονικό Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας ἡ Βενετία
ἔγινε μέ τόν καιρό ἓνα ἀπό τά σπουδαιότερα (ἕως τό σπουδαιότερο στή Δύ-
ση) πνευματικά κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ κοινότητα δι-
ατηρεῖται ὥς σήμερα.

3. Νεάπολη. Ἀπό τά 1518 ὑπῆρχε ἑλληνικός ναός. Τήν παροικία ἐνί-
σχυσαν ἀλλεπάλληλα κύματα προσφύγων, στά 1534 ἀπό τήν Κορώνη-Μεσσηνία καί
τόν 12' αἰ. ἀπό τή Μάνη. Ἡ κοινότητα διατηρεῖται ὥς σήμερα.

4. Ἀγκῶνα. Ἀπό τά 1524 ἡ παροικία ἀπέκτησε ναό καί στά 1622 εἶχε
σχολεῖο. Τό λιμάνι εἶχε ἀναπτύξει μεγάλη κίνηση μέ τήν Ἀνατολή καί ἀπο-
δείχτηκε πολύ χρήσιμο τήν περίοδο τοῦ Ἀγῶνα τοῦ 1821, γιατί στό Παπικό
Κράτος δέν ὑπῆρχε ἡ ἀστυνόμευση τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ἡ κοινότητα δια-
λύθηκε πρὶν ἀπό τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

5. Λιβόρνο. Ἀπό τόν 12' αἰ. οἱ Ἑλληνες διάλεξαν τό λιμάνι αὐτό
καί ἰδρυσαν δικό τους ναό. Στόν καιρό τοῦ 1821 ἡ πόλη εἶχε κηρυχθεῖ "ἐ-
λευθερή" καί ἔγινε κέντρο τῶν φιλικῶν. Σήμερα σώζεται τό ἑλληνικό νεκρο-
ταφεῖο μέ τάφους γνωστῶν Ἑλλήνων.

6. Μεσσήνη. Τό ἑλληνικό στοιχεῖο τῆς πόλης συζοῦσε μέ τοὺς Ἀλβα-
νοὺς ὁμόδοξους, πού ὅλοι τους εἶχαν ἔλθει ἐκεῖ πρόσφυγες σέ διαφορετικὲς

έποχές. Στις αρχές του αιώνα μας η παροικία έσβησε.

7. Τεργέστη. Από τον ΙΗ' αί. η ελληνική παρουσία ήταν αίσθητη, αλλά κατά τον ΙΘ' αί. έγινε η πιο άνηρη ελληνική παροικία από οικονομική άποψη, χάρη στην ανάπτυξη και τη δύναμη της Αυστροουγγαρίας. Στην πόλη αυτή κυκλοφόρησαν σπουδαίες εφημερίδες, όπως η "Κλειώ" και η "Ημέρα", και ως σήμερα διατηρείται ο ναός του 'Αγ. Νικολάου και πλούσια παροικία.

8. Βρινδήσιο. Λιμάνι που πάντα είχε επαφή με τη Βαλκανική. Ως τα 1680 η ελληνική παροικία ήταν υπολογίσιμη, αλλά και πάλι τον καιρό της Έκπανάστασης δέχτηκε πολλούς πρόσφυγες.

9. Φλωρεντία. Σώζεται ακόμη και σήμερα οδός των 'Ελλήνων (δίπλα στο Δημαρχείο). Οι πρόσφυγες ήταν έμποροι ή σπουδαστές στο γειτονικό Πανεπιστήμιο της Πίζας.

10. Γένοβα-Καργέζε. Κατέφυγαν εκεί πολλοί Μανιάτες. Στο Καργέζε υπάρχουν ακόμη σήμερα ορθόδοξοι ουνίτες και ελληνόφωνοι.

'Ελληνόφωνοι υπάρχουν και σέ χωριά της ΝΑ. 'Ιταλίας (περιοχή Λέτσε), αλλά η καταγωγή τους ανάγεται στον πρώιμο Μεσαίωνα.

11. 'Ακυληά. Όπως είδαμε στο κείμενο που μελετήσαμε, οι Αυστριακοί βοήθησαν την προσέλευση 'Ελλήνων στο κράτος τους. Έτσι στην περιοχή της Τεργέστης και της 'Ιστρίας εγκαταστάθηκαν Έλληνες.

Στόχος του κειμένου. Νά κατανοηθεί το μέγεθος της ελληνικής μεταναστευσης στον ιταλικό χώρο κατά την Τουρκοκρατία, ο έμπορικός κυρίως χαρακτήρας των παροικιών και η νομική υπόσταση των κοινοτήτων.

Βοηθήματα. Για την ελληνική διασπορά γενικά χρήσιμο το άρθρο του Τρ. Εὐαγγελίδου, ΜΕΕ, τόμ. 10, 729-770. - Ν. Τωμαδάκη, Αί ελληνικά κοινότητες του έξωτερικού ως παράγων της 'Ελληνικής Έκπανάστασης, "'Αθηνά" ΝΖ' (1953) (και αυτότελως), όπου και βιβλιογραφία. - Β. Κρεμμυδά, Σχετικά με την ίδρυση ελληνικής παροικίας στην 'Ακυληά τον ΙΗ' αί., 'Αθήνα 1972, όπου και βιβλιογραφία. - Δ. Βλάσση, 'Ο έποικισμός της 'Ακυληάς από "Έλληνες (ΙΗ' αί.) και ο ανταγωνισμός Αυστρίας-Βενετίας. 'Ανέκδοτα έγγραφα, "Θησαυρίσματα", τόμ. 15 (1978), σελ. 177-214.

1. Η γεωγραφική θέση του Λιβόρνου.
2. Το είδος του έμπορου των Έλλήνων στο Λιβόρνο.
3. Η γεωγραφική θέση της Ιστρίας και της Αυστροουγγαρίας.
4. Η σημασία των προϊόντων της ξυλείας τα χρόνια αυτά.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

I

α φ ν ζ'.ίνδ.α' ημέρα 27 τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός, τήν σήμερον ὁ κρ. Νοῦτζος Σηγοῦρος ἐσυμφώνησε μέ τόν κρ. Νικόλαον Ἀναγνώστη Καιροφύλαν ἵνα ὀφείλῃ νά μαθητεύσῃ τό παιδί αὐτοῦ ὀνόματι Δραγανῆρος χρόνων ι'. τά γράμματα τῆς ἐκκλησίας ἡγουν προοιμιακόν, ὀκτόηχον, ψαλτήριον, ἀπόστολον καί γράψιμον, νά γράφῃ καί νά διαβάζῃ ἀνεμποδίστως, ὡς ἔθος ἐστί τῶν διδασκάλων καί νά δώσῃ τοῦ διδασκάλου διὰ τόν κόπον του φρουριά ζ' κουρέντε, ὑπό μαρτυρίαν μρ. Στάθη Νομικοῦ, μρ. Ἀλεξαντρῇ Φαμελίτη καί μρ. Γεωργηλᾷ Καλαματιανοῦ.

II

Εὐγενέστατοι ἀγαπητοί ἀδελφοί, οἱ κατοικοῦντες τήν χώραν Χειμάρραν, σᾶς ἀσπάζομαι καί παρακαλῶ τόν ἅγιον θεόν διὰ τήν ψυχικήν καί σωματικήν σας ὑγείαν. Ἐγώ ἀδελφοί μου, ὡς δοῦλος ἀνάξιος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, περιερχόμενος καί διδάσκων τοὺς χριστιανούς τό κατά δύναμιν, μέ ἄδειαν τῶν κατά τόπους ἀρχιερέων, ἦλθον καί ἐδῶ εἰς τήν χώραν σας καί βλέπων ὅτι δέν ἔχετε σχολεῖον νά διαβάζουν τά παιδιά σας χωρίς πληρωμήν, ἐπαρακίνησα τοὺς χριστιανούς καί ἔδωκαν τό κατά δύναμιν καί προαίρεσιν διὰ τό σχολεῖον ἐξ ἰδίων πόνων, ἥ κοινῶς ἀπό τήν χώραν, ἥ καί ἀπό βακούφια, διὰ νά λάβετε παρὰ Θεοῦ τόν μισθόν καί τιμήν παρὰ τῶν ἀνθρώπων. Εἶμαι δέ χρεώστης καί παρακαλῶ τόν ἅγιον θεόν, τόν εὐλογοῦντα τά πάντα, νά εὐλογῇσῃ καί τήν χώραν σας καί τό σχολεῖον καί τά παιδιά σας καί νά σᾶς ἀξιώσῃ νά ζήσετε καί ἐδῶ καλά καί θεάρεστα καί νά σᾶς βά-

λη καί εἰς τόν παράδεισον νά χαῖρεσθε καί νά εὐφραίνεσθε καί νά δοξάζετε τήν Ἀγίαν Τριάδα. Ἐβαλα δέ ἐπίτροπον, μέ τήν γνώμην πάντων, τόν παπᾶ κύρ Μιχαήλ καί ἐπιστάτας καί βοηθοὺς αὐτοῦ ὅλην τήν χώραν, μάλιστα δέ τόν κύρ Ζάχον, τόν παπᾶ Σπύρον, τόν Ἠλία Δημητρίου, νά κυβερνήσουν τό σχολεῖον, καθὼς τοὺς φωτίσει ὁ Κύριος.

.αφοθ'μὴν Αὐγουςτος

Κοσμᾶς ἱερομόναχος εὐχέτης σας

III

...Διὰ νά μανθάνεται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καθὼς πρέπει ἐξ ἀνάγκης πρέπει νά φροντίσετε νά ἀποκτήσετε καί διδάσκαλον τῆς Λατινικῆς. Εἰς τήν κατάστασιν, εἰς τήν ὁποίαν εὐρίσκονται τὰ πράγματα, κανεῖς δέν ἔμπορεῖ νά καυχηθῇ ὅτι ἐξεύρει ἐντελῶς μήτε τήν Ἑλληνικὴν, ἐάν δέν ἔχη εἶδῃσιν τῆς Λατινικῆς, καθὼς μήτε τήν Λατινικὴν, ἂν δέν ἤξεύρῃ τήν Ἑλληνικὴν... .. Ἐξω ἀπὸ τόν Λατινικόν διδάσκαλον, σᾶς χρειάζεται καί διδάσκαλος τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, χωρὶς τῆς ὁποίας καθὼς τό προεῖπα, κανένας νέος Γραικός τήν σήμερον δέν πρέπει νά καυχᾶται ὅτι ἔλαβεν εὐγενῆ ἀνατροφὴν.

Ἀλλὰ ποίαν ὠφέλειαν δύνανται νά σᾶς προξενήσωσιν οἱ Ἑλληνικοί, Λατινικοί, καί Γαλλικοί Διδάσκαλοι, ἢ ὁ Διδάσκαλος τῶν ἐπιστημῶν χωρὶς Βιβλιοθήκην; βιβλία ἑλληνικά ἔχετε πολλά ὀλίγα, καί τῶν ἐπιστημῶν σχεδόν δέν ἔχετε τίποτε. Θέλετε νά εὐδοκιμήσῃ τό σχολεῖον σας; πρέπει νά ἀρχήσετε ἀπὸ τό νά καταστήσετε Βιβλιοθήκην καλὴν καί πλουσίαν· ἀνάγκη δέν εἶναι νά τήν κάμετε παρευθὺς τοιαύτην, ἀνάγκη ὅμως εἶναι νά τήν ἀρχήσετε. Ἀρκετόν εἶναι κατὰ τό παρόν νά διωρίσετε ἓνα ἀριθμόν γροσίων, ὅσα σᾶς συγχωρήσουν οἱ περιστάσεις εἰς ἀγοράν τῶν ἀναγκαιοτέρων. Ἐπειτα μίαν ἐτήσιον ποσότητα νά ἐξοδεύονται κατ'έτος εἰς τήν αὐξήσιν τῆς βιβλιοθήκης. Διδάσκαλος χωρὶς βιβλία εἶναι ῥάπτῃς χωρὶς βελόνας, χωρὶς ψαλίδια, χωρὶς κλωστήν.

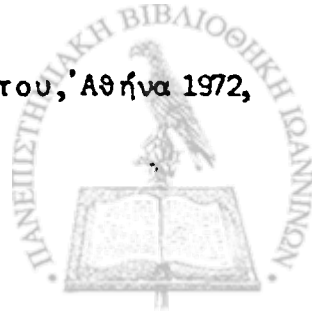
Συγχωρήσατέ με ἐντιμότατοι καί φίλτατοι συμπατριῶται, νά

κάμω ακόμη μίαν παρατήρησιν πρίν δώσω τέλος εἰς τήν μακράν μου ταύτην ἐπιστολήν. Ἐάν ἔχετε ζῆλον (καθώς δέν ἀμφιβάλλω ὅτι τόν ἔχετε) νά συνεργήσετε εἰς τόν φωτισμόν τοῦ Γένους, δέν ἀρκεῖ μόνον νά εὐκολύνετε τήν μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καί τῶν ἐπιστημῶν· ἀνάγκη εἶναι νά πολλαπλασιάσετε καί τά κοινα Ἐχολεῖα εἰς τά ὅποια παραδίδονται τά λεγόμενα χυδαῖκῶς κολυβογράμματα, καί ὄχι μόνον νά τά πολλαπλασιάσετε ἀλλά καί νά τά διορθώσετε. Πρώτη διόρθωσις ἡ ἀναγκαιοτέρα ἀπό ὅλας εἶναι νά καταργήσετε τήν τυραννικήν συνήθειαν τοῦ Ξυλοκοπήματος. Ὅστις διδάσκει μέ τό ξύλον εἰς τάς χεῖρας, ἐκεῖνος πρέπει νά πέμπεται πάραυτα νά βόσκη χοίρους ἢ γαδάρους, καί ὄχι νά συγχωρῇται νά διδάσκη λογικά κτίσματα. Δευτέρα διόρθωσις, ὅστις διδάσκει τά κοινά γράμματα πρέπει νά διδάσκη εἰς τόν αὐτόν καιρόν καί τό γράψιμον. Τρίτη διόρθωσις εἶναι νά εὐκολυνθῇ ἡ παράδοσις καί τῶν κοινῶν γραμμάτων, καί ἄλλον τρόπον εὐκολίας δέν βλέπω παρά τό νά ἦναι τά βιβλία εἰς τά ὅποια παραδίδονται τά γράμματα γραμμένα εἰς τήν κοινήν γλῶσσαν. Ἐχρειάζετο μία ἄλλη ὁλόκληρος ἐπιστολή διὰ νά σᾶς παραστήσω πόσῃν διαφοράν εὐκολίας κάμνει τό τοιοῦτον, ἀλλ' ἀρκοῦμαι εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, καί ὡς φρόνιμοι καταλάβετε τά λοιπά. ΠΙΣ λέγεται Ἑλληνικά, τό ὅποῖον εἰς τήν κοινήν γλῶσσαν ὀνομάζεται Μύτη. Ὑποθέσετε παιδίον τριῶν ἢ τεσσάρων χρόνων, ποῖον ἀπό τά δύο θέλει μάθει εὐκολώτερα καί γρηγορώτερα νά συλλαβίσῃ; Μήν ἀμφιβάλλετε ποσῶς ὅτι τό μύτη, διατί; διότι αὐτήν τήν λέξιν ἔμαθεν ἀπό τούς γονεῖς του, αὐτήν ἀκούει καθ' ἡμέραν νά προφέρωσιν, ὅταν τοῦ λέγωσι νά σφογγίσῃ τήν μύτην του· ὅλα τά φωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης τήν σήμερον παραδίδουσι τά κοινά γράμματα, καθ' ἓν εἰς τήν κοινήν γλῶσσαν τήν ὁποίαν λαλεῖ.

Κείμενο Ι. Ν. Κονόμου, Ἅγιος Διονύσιος ὁ κολλοῦχος Ζακύνθου, Ἀθήνα 1969, σελ. 78-79.

Κείμενο ΙΙ. Μ. Γκιόλια, Ὁ Κοσμάς Αἰτωλός καί ἡ ἐποχή του, Ἀθήνα 1972,

Κείμενο ΙΙΙ. 'Α.Κοραή, 'Επιστολαί, έπιμ.Νικολάου Δαμαλά, τόμ.γ', έν 'Αθήναις 1886,σελ.561-563.

Γνωστικόν περί κείμενου. 'Ο Κοσμάς Αΐτωλός καί ό 'Αδ. Κοραής ύ-
πείσαν από τούς άνθρώπους του μέ παρορσία εξέφρασαν τή γνώμη τους για τά
εκπαιδευτικά μας πράγματα. Στόχος τους ήταν πάντα ή επέκταση τής παιδεί-
ας ός όσο τέ δυνατό εύρύτερα λαϊκά στρώματα.

Στός βυζαντινοκρατούμενες περιοχές ή παιδεία βρισκόταν κάτω από τόν κρα-
τικό έλεγχον. Στήν άστική βυζαντική Δημοκρατία ή σχολική πράξη έπρεπε νά έ-
χει κοσμική κατανόηση, όπως μās δείχνει τό συμβόλαιον πού έδω παραθέτουμε.

κυρίαρχή : φλυαρία

κυρεύετε : μέ τήν τρέχουσα άξία

μω : μισέρ, κυρίου

'Ανάπτυξη του θέματος

'Η κυρίαρχη θέση πού ή 'Εκκλησία κατέχει στήν έκπαίδευση στόν και-
ρό τής Τουρκοκρατίας δέν είναι αποτέλεσμα μόνο τών προνομίων πού αύτή έ-
λαβε από τούς Τούρκους, αλλά όφείλεται σέ μεγάλο βαθμό στήν έκπαιδευτική
κατάσταση πού επικρατοϋσε πριν από τήν 'Αλωση. Κατά τήν τελευταία βυζαν-
τινή περίοδο ή σχολική έκπαίδευση είχε πάρει ολοκληρωτική στροφή προς τά
"ιέρα γράμματα", είχε παραμερισθεϊ ή "θύραθεν παιδεία" καί έπόμενο ήταν
στόν χωρο αύτό οί ίερωμένοι νά καταλάβουν τήν πρώτη θέση καί νά κυριαρ-
χήσουν τόσο στις κατώτερες όσο καί στις ανώτερες βαθμίδες τής παιδείας.
Δέν πρέπει λοιπόν νά μās εκπλήσσει ό θρησκευτικός χαρακτήρας καί ή έκ-
κλησιαστική κηδεμονία πού στους αιώνες αύτους παρατηροϋνται στήν έλληνι-
κή έκπαίδευση.

Δέν είναι αλήθεια ότι μόνο ύστερα από τόν έρχομό τών Τούρκων έπήλ-
θε πνευματικό σκοτάδι. Κατά τούς τελευταίους βυζαντινούς χρόνους παρατη-
ρεϊται έκπαιδευτική κατάπτωση πού ήταν φυσικό νά συνεχιστεϊ καί κατά τή
διάρκεια τής Τουρκοκρατίας, ένω παράλληλα οί πολεμικές άναστατώσεις κα-
τέστρεψαν ή διέκοψαν κατά τόπους τήν πνευματική ζωή. 'Ετσι λοιπόν κατά
τους ΙΕ' καί ΙΣΤ' αιώνες είναι λίγα τά εκπαιδευτικά κέντρα, ένω αύτά αύ-
ξάνουν από τά τέλη του ΙΖ' αϊ. καί πολλαπλασιάζονται από τόν ΙΗ' αιώνα.

Κατά τὴς πρῶτες δεκαετίες μετὰ τὴν Ἑλωση συναντοῦμε σχολεῖα στὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα ἢ σέ ἀπομονωμένες περιοχές, σέ τόπους δηλαδή ὅπου ἡ ἀσφάλεια ἦταν μεγαλύτερη. Ἔτσι μαρτυροῦνται τὰ κέντρα: Ἄρτα, Δημητσάνα, Ἰωάννινα, Καστοριά, Κοζάνη, Μυτιλήνη, Σέρρες, Χίος. Τό σπουδαιότερο βέβαια κέντρο ἦταν ἡ Σχολή πού λειτουργοῦσε μέ τὴν ἐποπτεία τοῦ Οἰκ. Πατρι-
αρχείου. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν καί οἱ τρεῖς ἐκπαιδευτικές βαθμίδες καί ἡ Σχολή αὐτή ἔμεινε ἀνοικτή σχεδόν χωρὶς διακοπή σέ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Τουρκο-
κρατίας.

Τὰ σχολεῖα συντηροῦνταν ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς κατοίκους, μέ εἰσφο-
ρές πού βασικὰ κάλυπταν τό μισθὸ τοῦ δασκάλου καί τὴν προμήθεια τῶν βι-
βλίων. Ἀκόμη, μοναστήρια διατηροῦσαν σχολεῖα, ἐνῶ εὐκοροὶ κυρίως τοῦ Ἐ-
ξωτερικοῦ προικοδοτοῦσαν πολλὰ ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα. Ἡ Κρατικὴ Τράπεζα
τῆς Βενετίας (Zecca) φύλασσε ἕως τὰ περισσότερα χρηματικά πρῶτὰ πού προ-
ορίζονταν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό.

Στὴς βενετοκρατούμενες περιοχές τὸ κράτος στὰ μεγάλα ἀστικά κέν-
τρα διατηροῦσε δάσκαλο γιὰ τὰ παιδιὰ τῶν Βενετῶν ἀλλὰ καί τῶν εὐγενῶν ἢ
ἀστῶν Ἑλλήνων ἦταν, μπορούμε νὰ ποῦμε, μιὰ μορφή δωρεάν παιδείας. Στὴς
περιοχές αὐτές ἀνευρίσκονταν πρὸ εὐκόλα καί μορφωμένοι, κληρικοί, συμβο-
λαιογράφοι, ἀπόφοιτοι Πανεπιστημίου, πού ἀναλάμβαναν τὰ καθήκοντα τοῦ ἰ-
διωτικοῦ δασκάλου. Οἱ βενετικές ἀποικίες ἦταν σέ συχνή ἐπαφή μέ τὴ Δύση
καί ἦταν ἐπόμενο ἐκεῖ νὰ κυκλοφοροῦν περισσότερο τὰ βιβλία ἀλλὰ καί οἱ ἰ-
δέες.

Στὸν βενετικό χῶρο ἀνήκουν καί δύο ἱδρύματα πού εὐεργέτησαν σέ με-
γάλο βαθμὸ τὸν Ἑλληνισμό. Τὸ ἓνα εἶναι τὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριον πού
ἱδρύθηκε καί λειτούργησε στοὺς κόλπους τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας Βενετί-
ας. Πρόκειται γιὰ ἓνα Κολλέγιο, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, ἐφάμιλλο μέ τὰ κα-
λὰ τῆς τότε Εὐρώπης. Τὸ ἄλλο ἱδρυμα εἶναι τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας. Χά-
ρη στή βενετικὴ παρουσία στήν Ἀνατολή τὸ Πανεπιστήμιον αὐτὸ ἀποτελέσασε οὐ-
σιαστικά τὸ μοναδικὸ ἀνώτατο ἐκπαιδευτικὸ κέντρο ὅπου πήγαιναν οἱ Ἕλλη-
νες ὥς τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνα. Ἡγετικές μορφές ὅπως ὁ Θεόφιλος Κορυθαλ-
λεύς, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καί ὁ Ἰω. Καποδίστριας φοίτησαν στὸ
ἱδρυμα αὐτό, πού πραγματικά μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἡ πνευματικὴ τρο-
φὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Στόχος του κειμένου. Νέ μελετηθοῦν ἡ λειτουργία καί ἡ συντήρηση τῶν σχολείων καί τὰ διδασκόμενα μαθήματα.

Βοηθήματα. Τ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. 1-2, Ἀθήναι 1936 (Εὐρετήριο Κ.Θ. Λάππα, Ἀθήναι 1973). - Ἀ. Ἀγγέλου, Πλάτωνος Τύχαι (Ἡ λόγια παράδοση στήν Τουρκοκρατία), Ἀθήνα 1963. - Τ. Γριτσοπούλου, Πατριαρχική Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, τόμ. Α'-Β', Ἀθήναι 1966-1971. - Κ. Θ. Δημαρᾶ, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Ἀθήνα 1977.

Ἄλλο θέμα γιά ἔρευνα. Ἡ ἐντυπη παραγωγή τῆς Τουρκοκρατίας: τυκογραφικά κέντρα καί περιεχόμενο τῶν βιβλίων.

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

I

1734 Ἀπριλίου 6. Στό Σαμόλι. Ἐνεφανίσθησαν ἔνπροσθεν ἐμοῦ νοταρίου τά παρόντα μέρη ἀπό τὸνα ὁ σινιόρ Ζησιμάκης Χωραφᾶς κάνοντας διὰ ὄνομα τοῦ σινιόρ Ἀναστάση Χωραφᾶ καί ἀπό τό ἕτερο ὁ μισέρ Ἀθανάσης Μοραΐτης τοῦ μισέρ Γεράσιμου ἀπό χωριό Ἀγι-Δημήτρη. Τά ρηθέντα μέρη ἦλθαν εἰς τήν παρὼν συμφωνία καί δίνει ὁ ἄνωθεν σινιόρ Χωραφᾶς τοῦ ἄνωθεν Μοραΐτη ἓνα κομμάτι χωράφι στὸν Γκάμπο στό Μερσιᾶ, συμπλιάζει πέρ μαίστρο σινιόρ Χωραφᾶ καί πέρ λεβάντε σινιόρ Ἀντρέα Τυπάλδου Λασκαράτου, θέλει εἶστε βατζελίων ὅσον καί οἶον ἐστί. Τό ὁποῖο τοῦ τό δίνει νά τό φυτέψη ἐφέτο σταφίδα, δουλεύη το καί καλλιεργῇ το ὡς καλός γεωργός καί ἀπ' ὅ,τι φροῦτο ξαποστείλει ὁ πανάγαθος θεός νά τό ἡμοιράζουμε ἀνά πέντε, ἡγουν νά παίρνη ὁ σινιόρ Χωραφᾶς τρία καί ὁ δουλευτής δύο, μὴν ἡμπορώντας μήτε νά κλαδεύη μήτε νά τρυγάη ἂν πρῶτα δέν εἶχε ἀνακοάξει τό σινιόρ Χωραφᾶ διὰ νά παραστέκη. Καί περί πλέο ὀμπλιγάρεται ὁ ἄνωθε Μοραΐτης ὅτι ὅλο τό φροῦτο ποῦχε κάνει τό ἄνωθεν ὑποστατικό νά τό φέρνη μέ ζᾶ του ἐδῶ στό Σαμόλι στ' ἁλώνια τοῦ σινιόρ Χωραφᾶ. Ἐτζί εὐχαριστημένα τά μέρη εἰς μαρτυρίας τῶν κάτωθεν καί θέλει βεβαιώσῃ καί ὁ σινιόρ Χωραφᾶς ὑπὸ χειρὸς του.

Ζήσιμος Χωραφᾶς βεβαιώνω

Μαρκαντώνης Χοϊδᾶς μαρτυρῶ τᾶνωθεν

Πιέρρος Μαυροειδῆς νοτάριος

Κείμενο. Γ.Πετροπούλου, Νοταριακαὶ πράξεις Κεφαλληνίας..., Ἀθήναι 1962, σελ. 215-6.

Ὁ σχηματισμός τοῦ τσιφλικιοῦ

Ὁ ἰδιοκτήτης παρέχει τήν γῆν, ὁ καλλιεργητής τήν ἐργασίαν, τό κεφάλαιον τῆς ἐκμεταλλεύσεως (ζῶα, σπόροι κλπ.) εἰσφέρεται ὑπό ἀμφοτέρων κατὰ ποικίλλας ἀναλογίας ἄλλας εἰς ἄλλην περιοχὴν, ἡ δέ διανομή τῶν προϊόντων τῆς ἐκμεταλλεύσεως ποικίλλει ἐπίσης (μεσακάρικο, τρικάρικο κλπ.). Ἡ ἐρευνα κατὰ περιοχάς τῆς ἱστορικῆς καταγωγῆς τοῦ συστήματος ἐξηγεῖ καί τὰς ποικιλίας εἰς τὰ ἀνωτέρω σημεῖα, αἱ ὁποῖαι ἦσαν δυσμενέστεραι ἢ εὐμενέστεραι διὰ τόν καλλιεργητὴν ἐφ' ὅσον ἡ κολλεκτιβιστικὴ αὕτη μορφή ἐγείνε διὰ τῆς βίας ἢ διὰ οἰκειοθελοῦς συμφωνίας.

Ὁ τσιφλικοῦχος κατέβαλλεν ὄλον ἢ μέρος τοῦ καλλιεργητικοῦ κεφαλαίου, ἐπίσης δέ παρεῖχεν εἰς τόν καλλιεργητὴν κολλῆγον διὰ δανείων καί τὰ μέσα τῆς διατροφῆς του, μάλιστα ἐν περιπτώσει κακῆς ἐσοδείας. Ἐπίσης κατεσκεύαζε τὰ οἰκήματα καί ἐξετέλει ἔργα ὑδραυλικά, συγκοινωνιακά καί ἄλλα ἀπαραίτητα εἰς τήν καλὴν ὀργάνωσιν καί λειτουργίαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως. Ὅ,τι, ὡς βλέπει κανεῖς, εἶνε σημαντικόν ἐδῶ, ὡς πρὸς τόν ρόλον τοῦ ἰδιοκτήτου, εἶνε ἡ ὅλως ἰδιάζουσα μορφή, ὑπό τήν ὁποίαν οὗτος ἦσκει τήν ἀγροτικὴν πίστιν, μορφή, εὐπλαστοτέραν καί ἐλαστικωτέραν τῆς ὁποίας δέν γνωρίζει ἄλλην ἢ γεωργικὴν οἰκονομίαν. Ἐλάμβανε δέ ὁ ἰδιοκτήτης τό ἥμισυ ἢ τό τρίτον τῆς παραγωγῆς, ἐφ' ὅσον καί ὁ καλλιεργητής εἰσέφερε τμῆμα τοῦ καλλιεργητικοῦ κεφαλαίου μεγαλύτερον ἢ μικρότερον. Ὁ καλλιεργητής ἐδικαιοῦτο νά μείνη εἰς τό κτῆμα, ὑποχρεωμένος ὢν νά καλλιεργῇ τόν κλῆρον του... Ἡ ἐργασία εἰς τό Τσιφλίκι, ὑπό τήν εἰρημένην γενικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἰδιοκτήτου, ἐστηρίζετο ἀναλυτικῶς εἰς τήν μικράν ἀτομιστικὴν οἰκογένειαν τοῦ κολλῆγου, ἡ ὁποία ἔκαμνε ἐκτατικὴν μικροεκμετάλλευσιν.....

Ὁ κολλῆγος, καί ἂν πολλαπλασιάσῃ τὰς προσπάθειάς του, θ' ἀπολαύσῃ μόνον ἓνα μέρος τοῦ προϊόντος τῶν κόπων του, ἐπειδὴ τὸ λοιπὸν περιέρχεται εἰς τὸν ἰδιοκτήτην, πρᾶγμα πού καταδικάζει τὸν κολλῆγον εἰς τὴν κτηνώδη τεμπελιά καί τὸν στερεῖ οὕτω ἀπὸ τὸ κύριον δυναμικὸν τῆς προκοπῆς του, ἀπὸ τὴν ὁρεξίν δηλαδή τῆς ὑπερεργασίας πού εἶνε, ὅπως εἴπομεν, ἡ βάση κάθε πραγματικῆς δημιουργίας· καί τὸ μειονέκτημα αὐτό τοῦ συστήματος ἄφησε βαθύτατα ἠθικά, πνευματικά καί ψυχολογικά ἔχνη εἰς τοὺς ὑπὸ τὸ κολληγικὸν καθεστῶς διατελέσαντας λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς· πράγματι εἰς τὸ Τσιφλίκι εὐρίσκομεν τὴν μειονεκτικὴν μικρὰν οἰκογένειαν μέ ἓνα ἀκόμη δυσμενέστερον ὄρον, τὸ ὅτι δηλαδή εὐρίσκεται ἐκεῖ μέ δεμένα τὰ χέρια, χωρὶς τὸν γόνιμον ζῆλον τῆς ὑπερεργασίας.

Βεβαίως ὁ κολλῆγος ἀπολαμβάνει κολοσσιαίας σημασίας πλεονεκτημάτων, ὧν στερεῖται ἡ μικρὰ οἰκογένεια τοῦ ἐλευθέρου μικροκαλλιεργητοῦ, τὸ ὅτι δηλαδή ἔχει μόνιμον ἐλαστικοτάτην πίστιν παρὰ τῷ τσιφλικιούχῳ ἀσκουμένην πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον καί ἐγγυημένην ἐπίσης ἀσφάλειαν, ἐπειδὴ μόνον ἐὰν καί ἀπὸ ὅσον παραγάγῃ θά δώσῃ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην (πρᾶγμα πού, σημειωτέον, δέν συμβαίνει εἰς τὸ νοίκιασμα γαιῶν, ὅπου ὁ καλλιεργητῆς θά δώσῃ σταθερὸν ἐνοίκιον) καί ἐπειδὴ καί εἰς περίπτωσιν καταστρεπτικῆς ἀφορείας ἢ ἄλλου ἀτυχήματος θά εὖρῃ ἀσφάλειαν ὅπωςδῆποτε τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως αὐτοῦ καί τῆς ἐργασίας του πλησίον τοῦ ἰδιοκτήτου, νέον σπόρον, νέα ζῶα καί τὰ ἔξοδα τῆς ζωαρκείας του μέχρι νέας συγκομιδῆς.....

Ὁ κολλῆγος ἡσχολεῖτο κατὰ κανόνα εἰς μονοκαλλιεργείας, εἰς τὰ δημητριακά· παραλλήλως ἐδικαιοῦτο νά τρέφῃ μερικά μικρά καί μεγάλα ζῶα χωρὶς ὑποχρέωσιν νά ἀποδίδῃ μερίδιον ἐκ τῆς προσόδου αὐτῶν εἰς τὸν ἰδιοκτήτην· μέσα εἰς χαμηλὰς καλύβας ἀπὸ χῶμα, σχεδὸν ὑπὸ τὴν γῆν, πού τοῦ ἐκτιζεν ὁ ἰδιοκτήτης, βρωμερός καί ἄθλιος, ἐξησφάλιζεν οὐχ' ἥττον τὰ ἀπαράιτητα διὰ μίαν, ὅχι βέβαια ποικίλην, ἀλλὰ πάντοτε βιολογι-

Ὁ σχηματισμός τοῦ τσιφλικιοῦ

Ὁ ἰδιοκτῆτης παρέχει τὴν γῆν, ὁ καλλιεργητὴς τὴν ἐργασίαν, τὸ κεφάλαιον τῆς ἐκμεταλλεύσεως (ζῶα, σπόροι κλπ.) εἰσφέρεται ὑπὸ ἀμφοτέρων κατὰ ποικίλλας ἀναλογίας ἄλλας εἰς ἄλλην περιοχὴν, ἡ δὲ διανομὴ τῶν προϊόντων τῆς ἐκμεταλλεύσεως ποικίλλει ἐπίσης (μεσακάρικο, τρικάρικο κλπ.). Ἡ ἐρευνα κατὰ περιοχὰς τῆς ἱστορικῆς καταγωγῆς τοῦ συστήματος ἐξηγεῖ καὶ τὰς ποικιλίας εἰς τὰ ἀνωτέρω σημεῖα, αἱ ὁποῖαι ἦσαν δυσμενέστεραι ἢ εὐμενέστεραι διὰ τὸν καλλιεργητὴν ἐφ' ὅσον ἡ κολλεκτιβιστικὴ αὕτη μορφή ἔγεινε διὰ τῆς βίας ἢ διὰ οἰκειοθελοῦς συμφωνίας.

Ὁ τσιφλικοῦχος κατέβαλλεν ὄλον ἢ μέρος τοῦ καλλιεργητικοῦ κεφαλαίου, ἐπίσης δὲ παρεῖχεν εἰς τὸν καλλιεργητὴν κολλήγον διὰ δανείων καὶ τὰ μέσα τῆς διατροφῆς του, μάλιστα ἐν περιπτώσει κακῆς ἐσοδείας. Ἐπίσης κατεσκεύαζε τὰ οἰκήματα καὶ ἐξετέλει ἔργα ὑδραυλικά, συγκοινωνιακὰ καὶ ἄλλα ἀπαραίτητα εἰς τὴν καλὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως. Ὅ,τι, ὡς βλέπει κανεὶς, εἶνε σημαντικὸν ἐδῶ, ὡς πρὸς τὸν ρόλον τοῦ ἰδιοκτῆτου, εἶνε ἡ ὅλως ἰδιάζουσα μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν οὗτος ἦσκει τὴν ἀγροτικὴν πίστιν, μορφή, εὐπλαστοτέραν καὶ ἐλαστικωτέραν τῆς ὁποίας δέν γνωρίζει ἄλλην ἢ γεωργικὴν οἰκονομία. Ἐλάμβανε δὲ ὁ ἰδιοκτῆτης τὸ ἥμισυ ἢ τὸ τρίτον τῆς παραγωγῆς, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ καλλιεργητὴς εἰσέφερε τμῆμα τοῦ καλλιεργητικοῦ κεφαλαίου μεγαλύτερον ἢ μικρότερον. Ὁ καλλιεργητὴς ἐδικαιοῦτο νὰ μείνῃ εἰς τὸ κτῆμα, ὑποχρεωμένος ὢν νὰ καλλιεργῇ τὸν κλῆρον του... Ἡ ἐργασία εἰς τὸ Τσιφλίκι, ὑπὸ τὴν εἰρημένην γενικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἰδιοκτῆτου, ἐστηρίζετο ἀναλυτικῶς εἰς τὴν μικρὰν ἀτομιστικὴν οἰκογένειαν τοῦ κολλήγου, ἡ ὁποία ἔκαμνε ἐκτατικὴν μικροεκμετάλλευσιν.....

Ὁ κολλῆγος, καί ἂν πολλαπλασιάσῃ τὰς προσπάθειάς του, θ' ἀπολαύσῃ μόνον ἓνα μέρος τοῦ προϊόντος τῶν κόπων του, ἐπειδή τό λοιπόν περιέρχεται εἰς τόν ἰδιοκτήτην, πρᾶγμα πού καταδικάζει τόν κολλῆγον εἰς τήν κτηνώδη τεμπελιά καί τόν στερεῖ οὕτω ἀπό τό κύριον δυναμικόν τῆς προκοπῆς του, ἀπό τήν ὀρεξιν δηλαδή τῆς ὑπερεργασίας πού εἶνε, ὅπως εἴπομεν, ἡ βάσις κάθε πραγματικῆς δημιουργίας· καί τό μειονέκτημα αὐτό τοῦ συστήματος ἄφησε βαθύτατα ἠθικά, πνευματικά καί ψυχολογικά ἔχνη εἰς τοὺς ὑπό τό κολληγικόν καθεστῶς διατελέσαντας λαούς τῆς Βαλκανικῆς· πράγματι εἰς τό Τσιφλίκι εὐρίσκομεν τήν μειονεκτικὴν μικράν οἰκογένειαν μέ ἓνα ἀκόμη δυσμενέστερον ὄρον, τό ὅτι δηλαδή εὐρίσκεται ἐκεῖ μέ δεμένα τὰ χέρια, χωρίς τόν γόνιμον ζῆλον τῆς ὑπερεργασίας.

Βεβαίως ὁ κολλῆγος ἀπολαμβάνει κολοσσιαίας σημασίας πλεονεκτημάτων, ὧν στερεῖται ἡ μικρά οἰκογένεια τοῦ ἐλευθέρου μικροκαλλιεργητοῦ, τό ὅτι δηλαδή ἔχει μόνιμον ἐλαστικοτάτην πίστιν παρά τῷ τσιφλικιούχῳ ἀσκουμένην πρός τό κοινόν συμφέρον καί ἐγγυημένην ἐπίσης ἀσφάλειαν, ἐπειδή μόνον ἐάν καί ἀπό ὅσον παραγάγῃ θά δώσῃ εἰς τόν ἰδιοκτήτην (πρᾶγμα πού, σημειωτέον, δέν συμβαίνει εἰς τό νοίκιασμα γαιῶν, ὅπου ὁ καλλιεργητής θά δώσῃ σταθερόν ἐνοίκιον) καί ἐπειδή καί εἰς περίπτωσιν καταστρεπτικῆς ἀφορείας ἢ ἄλλου ἀτυχήματος θά εὖρῃ ἀσφάλειαν ὅπωςδῆποτε τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως αὐτοῦ καί τῆς ἐργασίας του πλησίον τοῦ ἰδιοκτήτου, νέον σπόρον, νέα ζῶα καί τὰ ἔξοδα τῆς ζωαρκειίας του μέχρι νέας συγκομιδῆς.....

Ὁ κολλῆγος ἡσχολεῖτο κατὰ κανόνα εἰς μονοκαλλιεργείας, εἰς τὰ δημητριακά· παραλλήλως ἐδικαιοῦτο νά τρέφῃ μερικά μικρά καί μεγάλα ζῶα χωρίς ὑποχρέωσιν νά ἀποδίδῃ μερίδιον ἐκ τῆς προσόδου αὐτῶν εἰς τόν ἰδιοκτήτην· μέσα εἰς χαμηλάς καλύβας ἀπό χῶμα, σχεδόν ὑπό τήν γῆν, πού τοῦ ἐκτιζεν ὁ ἰδιοκτήτης, βρωμερός καί ἄθλιος, ἐξησφάλιζεν οὐχ' ἥττον τὰ ἀπαράιτητα διὰ μίαν, ὄχι βέβαια ποικίλην, ἀλλά πάντοτε βιολογι-

κῶς ἀρτίαν τροφήν, ἱκανήν ὅπως, παράλληλα μέ τήν χειρονακτικήν ἐργασίαν του, τοῦ διατηρήσῃ ὑγείαν καί εὐρωστίαν, ἐφ' ὅσον οἱ ὅροι τοῦ κλίματος (ιδίως οἱ ἐλώδεις) ἐπέτρεπον τοῦτο· ἐτρέφετο μέ δευτερεύοντα δημητριακά, διότι ὁ σῖτος διετίθετο εἰς τήν ἀγοράν, μέ εἶδη γαλακτερά καί μέ ἕνα ποσόν κρέατος καί πουλερικών, ἐκ παραλλήλου δέ πωλῶν καί ἕνα ἢ δύο μόσχους καί ὀλίγα ἀρνιά ἐτησίως ἢ πουλερικά ἢ αὐγά, ἐθησαύριζε καί ἕνα μικρόν ἀπόθεμα εἰς ρευστόν χρῆμα διά τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας τῆς μικρᾶς οἰκιακῆς του οἰκονομίας.

Κείμενο. Κ.Δ.Καραβίδα, 'Αγροτικά. Μελέτη συγκριτική, 'Αθήνα 1978 (φωτ.ἐκπ.μέ πρόλογο 'Ιω.Πεσματζόγλου καί εἰσαγωγή Ν.Μουζέλη).

Παρατηρήσεις στό κείμενο. 'Η οἰκονομία τῆς Τουρκοκρατίας (καί τῆς Βενετοκρατίας) ὑπῆρξε ἀγροτική μέ ἐλάχιστες ἐξαίρέσεις βιοτεχνιῶν. Ὑπῆρχε βέβαια καί μία τάξη ἐμπόρων, πού ὅμως συνήθως μετανάστευε καί δέν ἐπένδυε στόν τόπο μας. Μελετώντας λοιπόν τήν ἀγροτική οἰκονομία μαθαίνουμε τόν τρόπο ζωῆς τοῦ συνόλου σχεδόν τῶν Ἑλλήνων.

"συμπλιάζει πέρ μαῖστρο..." 'Η ὁριοθέτηση τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας ἀποτελοῦσε πάντα ἕνα ζωτικό πρόβλημα γιά τόν καλλιεργητή. 'Η συνηθέστερη χάραξη γινόταν μέ βάση φυσικά σημεῖα τῆς ἐπιφάνειας τῆς γῆς: λόφους, ποτάμια, βράχους, δάση κττ. 'Η τοποθέτηση τοῦ φράχτη ἦταν μιά ἐπίσημη πράξη.

βαζέλιο : περ. 1200 μ²

ὀμπλιγάρω : ὑποχρεώνω

'Ανάπτυξη τοῦ θέματος

Οἱ τουρκικοί νόμοι δέν ἀναγνώριζαν καταρχή τήν ἀτομική ἰδιοκτησία. Θεωρητικά ἡ γῆ ἀνῆκε στό κράτος. Αὐτό παραχωροῦσε τή γῆ ἀκευθείας στούς καλλιεργητές, στούς ἀξιωματούχους τοῦ κράτους, στά ἱερά (μουσουλμανικά) ἱδρύματα. 'Η ἀτομική ἰδιοκτησία (μούλκ) τῶν ἐλεύθερων γεωργῶν καί ἡ ἀκονεμένη ἰδιοκτησία (τιμάριο) ὑπόκεινταν σέ φορολογία. Πρὸς τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰ. τό ἕδωτο ὁ ὀθωμανικό οἰκονομικό (φορολογικό) σύστημα ἐκτρέπει, μέσῳ ἀ-

πό μιá σειρά ἐξελίξεων, τή συγκέντρωση áτομικῶν δικαιωμάτων πάνω σέ μεγάλες ἐκτάσεις γῆς καί ἔτσι σχηματίστηκαν τά τσιφλίκια (τά μεγάλα áγροκτήματα).

Ὅπως καί στή Βυζαντινὴ ἔτσι καί στήν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ὑπῆρχε κατακόρυφο, συγκεντρωτικὸ, διοικητικὸ σύστημα: ὅλα πῆγαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα (σουλτάνο), πού ἡ ἐξουσία του μέ τή μεσολάβηση τῶν ὑπαλλήλων ἔφτανε ὡς τὸν τελευταῖο ὑπῆκοο. Ἔτσι δέν ὑπῆρχε τρόπος νά δημιουργηθοῦν κλειστές τάξεις: ὅλα ἦταν "αἵρετά", ὁ κάθε áξιωματοῦχος (-πασάς ἢ ἄλλης βαθμίδας) μποροῦσε ὅποτεδῆποτε νά χάσει τή θέση του. Τό σύστημα αὐτό συνετέλεσε στό νά μὴν ὑπάρξει δουλοπαροικία ὡς τὸν ΙΗ' αἰ., τουλάχιστο ἐπίσημα, στὸν χῶρο τῆς γεωργίας. Μέ τὴν βαθμιαία ὁμως ἐξασθένιση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας οἱ τοπικοὶ διοικητές κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν τέραστιες áτομικές περιουσίες, ὅπου περιλαμβάνονταν κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες καί οἱ καλλιεργητές (κολλῆγοι).

Σέ ἀντίθεση μέ τὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα, οἱ περιοχές πού βρέθηκαν σέ βενετικὴ κατοχή (κυρίως Κρήτη, Κύπρος, Ἑπτάνησα καί Πελοπόννησος, 1685-1715) ὑπόκεινταν στό δυτικὸ δίκαιο. Αὐτὸ ἀναγνώριζε τὴν áτομικὴ ἰδιοκτησία καί τίς κλειστές τάξεις (μέ χωριστά προνόμια συμμετοχῆς στή διοίκηση), ἐνῶ τὰ κοινωνικὰ στρώματα εἶχαν ξεχωριστές φορολογικές ὑποχρεώσεις. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ νομικὴ προστασία τῆς ἰδιοκτησίας ἦταν σαφῶς καθορισμένη καί κάθε πράγμα πού τὴν ἀφοροῦσε καταχωριζόταν στὰ κατάστιχα τοῦ συμβολαιογράφου.

Στὴν τουρκοκρατούμενη καί στή βενετοκρατούμενη Ἑλλάδα ὁ καλλιεργητὴς μέ ἰδιόκτητη γῆ μποροῦσε νά νοικιάσει τὸ κτῆμα του. Ἡ ἐνοικίαση ἔπαιρνε διάφορες νομικὲς μορφές, ἀνάλογα μέ τὴ θέληση τοῦ διαθέτη. Ἡ συνηθέστερη μορφή σύμβασης ἀνάμεσα στὸν ἰδιοκτήτη τῆς γῆς καί στὸν καλλιεργητὴ ἦταν ἡ ἐκμνορη áγροληψία, πού διακρινόταν στό τριτάρικο καί στό μισακάρικο σύστημα. Μέ τὸ πρῶτο ὁ καλλιεργητὴς ἔδινε ἀπὸ τὴν καθαρὴ παραγωγή (ἀφοῦ εἶχαν ἀφαιρεθεῖ τὰ ἔξοδα καλλιέργειας καί οἱ φόροι) τὸ 1/3 στὸν ἰδιοκτήτη, ἐνῶ ὁ ἰδιος κρατοῦσε τὰ ἄλλα 2/3. Τὸ μισακάρικο, δηλαδή ἡ μοιρασιά στό μέσο, ἐφαρμοζόταν ὅταν ὁ ἰδιοκτήτης εἶχε παραχωρήσει τοὺς σπόρους ἢ ἄλλα ἐφόδια στὸν καλλιεργητὴ.

Στή Δύση ο καλλιεργητής είχε την υποχρέωση του δασύματος στον ιδιοκτήτη ανεξάρτητα από την ποσότητα της παραγωγής ή την καλή ή κακή σοδειά. Το σύστημα αυτό δεν εφαρμόστηκε άμγως στον ελληνικό βενετοκρατούμενο χώρο, αλλά λαμβανόταν υπόψη η παραγωγή της χρονιάς.

Στό κείμενο βλέπουμε τον συνηθισμένο τύπο τριτάτου. Γίνεται σαφής περιγραφή των όρων του κτήματος και λεπτομερής καταγραφή των υποχρεώσεων του καθενός. Η προσφυγή σε τέτοιου είδους συμφωνίες ήταν αποτέλεσμα της έλλειψης εργατικών χεριών στο άμεσο περιβάλλον του ιδιοκτήτη. Έτσι, αν δεν βρίσκονταν ένουκλιαστές, τα κτήματα έμεναν ακαλλιέργητα και έχουμε την εγκατάλειψη της γης. Η μικρή απόδοση εξάλλου του κτήματος μπορούσε να έχει ως συνέπεια τον δανεισμό από τον καλλιεργητή, με αποτέλεσμα τη δημιουργία με τον καιρό (και ιδίως στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα) μιας μορφής δουλοπαροικίας. Το πρόβλημα των τσιφλικιών και το άγροτικό ζήτημα γενικότερα άρχισαν να λύνονται στη χώρα μας από την έποχή του Έλ. Βενιζέλου.

Στόχος του κειμένου. Να υπογραμμισθεί η σημασία της αγροτικής οικονομίας για τη χώρα μας ως τις μέρες μας και να τονισθούν τα προβλήματά της.

Βοηθήματα. Δ.Κ.Τσοκοτοῦ, Γη και γεωργού της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν επί τη βάσει ιστορικών πηγών, Βόλος 1912, 1974². -Κ.Βεργοπούλου, Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Το πρόβλημα της κοινωνικής ένσωμάτωσης της γεωργίας, Αθήνα 1975. -Β.Κρεμμυδά, Είσαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας (1700-1821), Αθήνα 1976, σελ.47-62. -Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, Είσαγωγή-Επιλογή Σπ. Ασδραχά, Αθήνα, Μέλισσα, 1979. -Σπ. Ασδραχά, Μηχανισμοί της οικονομίας των ελληνικών περιόχων, άρθρο στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Έκδοτική Αθηνών), τόμ. ΙΑ', σελ.159 κ.έ.

Άλλο θέμα για έρευνα. Τα γεωργικά προϊόντα της Τουρκοκρατίας και ποιά ή έμπορευματική τους αξία.

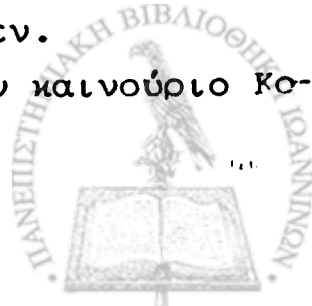
ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ὁ ἐνδοξότατος αὐθέντης, αὐθέντης Μπαλτατζηλάρ Κιαχαγιασῆς καί μέγας φύλαξης τῆς ὑψηλοτάτης κυρίας Σάχ Σουλτάνας, Γιουσούφ Ἀγᾶς.

Πρός ἐσένα Καντζιλιέρη Μᾶρκο καί Γιέροντες καί Προεστοί τῆς νήσου Σύρας.

Ἔστω·εἰς εἰδησίν σας, ὅτι ἀπό τήν ὥραν ὁποῦ θέλετε λάβει τό παρόν μου ἐνδοξον καί προστακτικόν γράμμα, ὁ Γιαννουλάκης δέν εἶναι πλέον Κοτζάμασή μας καί ἔτσι σᾶς προστάζω ὁ-λου(ς) σας μέ ὁμογνωμίαν καί συμβουλήν τοῦ Δεσπότης σας καί Κληρικῶν νά ἐκλέξετε καί νά ψηφίσετε ὅποιον ἡθέλετε εὐβρει εὐλογον, νά τόν βάλετε διά Κοντζάμαση τῆς χώρας εὐγάζοντας τόν Γιαννουλάκη, τόν ὁποῖον προστάζομεν νά μήν ἀνακατωθῇ πλέον εἰς τό κοτζαμασιλήκι, οὔτε εἰς καμμίαν ὑπόθεσιν τῆς χώρας. Ἀλλά νά θεωρήσετε τοὺς λογαριασμούς του δίκαια καί ἂν ἔχη νά πάρῃ, νά τοῦ δώσετε καί ἂν ἔχη νά δώσῃ, νά λάβετε. Καί τοῦ καινούριου Κοτζάμαση ὁποῦ ἡθέλετε ψηφίσῃ, νά τοῦ κάμετε Πατέντα νά τήν βουλλώσετε μέ τήν βοῦλλαν τῆς Κοινότητος, νά περικαλέσετε καί τόν Δεσπότην σας νά τήν βουλλώσῃ καί ἐκεῖνος μέ τήν βοῦλλαν του καί νά τήν στείλετε ἐδῶ νά τήν βουλλώσωμε καί ἡμεῖς καί θέλομεν τήν στείλῃ εὐθύς ὀπίσω τοῦ καινούριου Κοτζάμαση, μαζί μέ τό ἐρχόμενον ίλτιζάμι τῆς νήσου μακτοῦ ἀπάνω εἰ(ς) τόν ραγιᾶ. Ὅμοίως θέλομεν στείλῃ καί τήν ἐξόυλησιν τοῦ ἀπερασμένου ἐμριοῦ ὁποῦ μᾶς ἐξόυλησαν ὁ Ματῆκος καί ὁ Ζάννες καί δέν ἔχομεν πλέον νά λαμβάνωμεν τίποτις ἀπό τό ἀπερασμένο ίλτιζάμι, καθὼς θέλει σας τό γράφωμεν.

Πρός τούτοις ἀκόμη προστάζομε σφοδρῶς τόν καινούριο Κο-

τζάμαση καί ὅλους τούς Προεστούς νά πιάσετε τόν τρελλό Παπᾶ τόν Λίπαρη καί νά τόν σιδερώσετε μέ τά σίδερα, ὁποῦ σᾶς στέλ-
λομεν καί νά τόν γυλείσετε εἰςέ μέρος ὁποῦ νά μήν ἡμπορῇ νά
βιαίνῃ ἔξω νά κάμνῃ ἀταξίαις, ἔως ὁποῦ νά ἴδοῦμε τί ἔχομεν ἀ-
ποφασίσῃ διὰ λόγου του, ἐπειδὴ μέ τές παρακάλεσες τοῦ πα-
τρός του, ἐλυπηθῆκαμεν στοχάζοντες νά κάμωμεν καί ψυχικόν καί
τό(ν) εὐγά(λα)με ἀπό τίς παιδεῖες ὁποῦ εὐρίσκονταν, ὅμως ἐ-
πισμανέψαμεν.

Ταῦτα ὥς ἄνωθεν ποιήσατε ἐξ ἀποφάσεως καί νά πείθεστε
εἰς ταῖς προσταγιές μου, διατί ἂν τινάς ἀντισταθῇ εἰς τό πα-
ρόν μου ἔνδοξον καί προστακτικόν μπογιουρτί θέλει παιδεφθῇ
σφοδρῶς. Καί νά μέ κάμετε ντουβᾶ διὰ τήμ πολύετόν μας Βασί-
λισσαν, διὰ τόμ Πασᾶ τόν αὐθέντην μας καί διὰ τοῦ λόγου μου.

Βασιλεύουσα: 1785: Ὁκ(ο)τωμβρίου : 8

Τῷ τιμιωτάτῳ Μάρκῳ Καντζιλιέρῳ Βαμπακάρῳ καί Προεστῶν
καί Γερόντων τῆς νήσου Σύρας ὑγιῶς δοθήτω.

Κείμενο. Α.Σιγάλα, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τήν ἐκλογήν τῶν
Κοτζαμπάσηδων, "Ἑλληνικά" 3(1930), σελ.75-76.

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Τό γράμμα (-ἔγγραφο) αὐτό μᾶς δείχνει μέ
ποῖό τρόπο γινόταν ἡ ἐκλογή τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων καί μᾶς πληροφορεῖ
ποιά ἦταν τά κύρια καθήκοντά τους. Οἱ Κυκλάδες ὑπάγονταν ἀπευθείας στή
μητέρα τοῦ Σουλτάνου (Βαλιδέ) καί εἶχαν εἰδικό φορολογικό καθεστῶς. (Ἡ
ὑπόθεση Λίπαρι, πού ἐδῶ ἀναφέρεται, δέν ἔχει σχέση μέ τήν ἐκλογή τοῦ κο-
τζάμπαση).

ἐμυριό : φορολογία

ἐπισμανέψαμεν : μετανοιώσαμε

ἰλτιζάμι : ἔγγραφο πού ἀφορᾶ τόν ἐτήσιο φόρο

καντζιλιέρης : γραμματέας. Στίς Κυκλάδες παρέμειναν λέξεις ἀπό
τήν φράγκικη περίοδο

μακτοῦ : κατ'ἀποκοπή φόρος

ντουβάς : δέηση // σιδερώνω : καθιστῶ σιδηροδέσμιο, φυλακίζω

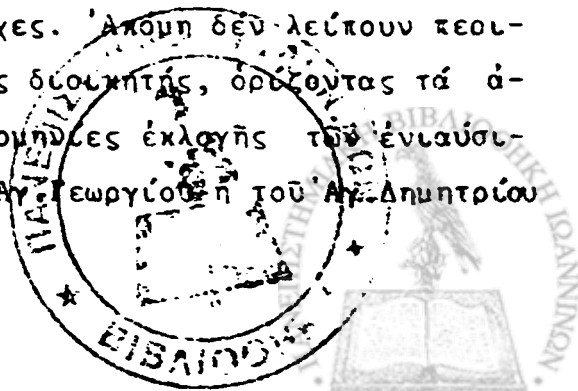
Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Καταγωγή τοῦ θεσμοῦ - Ἐκλογή τῶν ἀρχόντων

Τό ὄνομα τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων κοικίλλει ἀπό περιοχή σέ περιοχή: προεστῶτες, πρωτόγεροι, δημογέροντες, κοιταμπάσηδες, ἄρχοντες, ἐκτροποι. Πρόκειται πάντα γιά τήν ἴδια κατηγορία προσώπων πού ἔχουν ἐκλεγεί ἀπό τοὺς κατοίκους ἐνός χωριοῦ ἢ μιᾶς περιοχῆς. Ἡ πράξη αὕτη (=τό δικαίωμα) νά ἐκλέγουν δηλαδή οἱ κοινωνικές ομάδες τοὺς ἀρχηγούς τους καί τοὺς ἐκπροσώπους τους, ὑπάρχει ἀπό τά πρὶν παλαιά χρόνια σ' ὅλους τοὺς λαούς, μόνο πού οἱ πολιτικές συνθήκες ἄλλοτε τήν περιορίζουν καί ἄλλοτε τήν δυναμώνουν.

Ἔτσι λοιπόν ἡ κοινοτική διοίκηση στόν χώρο μας πάντα ὑπῆρχε καί ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τήν Βαλκανική δέχτηκαν τόν θεσμό. Πρόβλημα ὡστόσο παραμένει ἂν καί σέ ποῖό βαθμό οἱ Τοῦρκοι στήν πρώτη περίοδο τῆς κυριαρχίας τους διατήρησαν καί βοήθησαν τόν θεσμό καί σέ ποιές περιοχές. Σίγουρα σέ μέρη ὅπου ἔλαβε χώρα ἐκούσια ὑποταγή στόν κατακτητή ἡ κοινοτική ζωή διαφυλάχτηκε περισσότερο, ὅπως ἀπό τήν ἄλλη πλευρά οἱ ἀποικισμένες περιοχές, τά χωριά πού ἀνῆκαν σέ ἱερά ἱδρύματα (βακούφια) καί τά ἀστικά κέντρα μπόρεσαν νά ἀναπτύξουν καλύτερη κοινοτική ζωή. Γενικά μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι οἱ περισσότερες πληροφορίες γύρω ἀπό τήν τοπική αὐτοδιοίκηση ἀνήκουν στήν τελευταία περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καί δέν προχωροῦν παλαιότερα ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΖ' αἰώνα.

Διαφορετικός κατά περιοχές εἶναι καί ὁ τόπος ἐκλογῆς τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων. Ἡ τυπική διαδικασία προβλέπει τή συνάθροιση τῶν κατοίκων καί τήν ἐκλογή τῶν ὑποψηφίων γιά τό ἀξίωμα, πράγμα πού συνήθως γίνεται μέ βοή. Ὑπάρχουν ὅμως ἀρκετές μαρτυρίες πού παραδίδουν ἄλλον τρόπο ἐκλογῆς. Ἔτσι, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις δικαίωμα στή διαδικασία ἐκλογῆς ἔχουν μόνο οἱ εὐποροί, ἄλλοι ὑπάρχουν δύο στάδια ἐκλογῆς, ἡ γενική συνέλευση πού ἐκλέγει ἓνα στενότερο σῶμα, πού μέ τή σειρά του ὑποδεικνύει τοὺς κοινοτάρχες, ἐνῶ σέ ἄλλες περιοχές πρέπει νά ὑπάρχει ἡ συναίνεση τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου γιά τοὺς μέλλοντες κοινοτάρχες. Ἀκόμη δέν λείπουν περιπτώσεις πού ἐκτεβαίνει ἀπροκάλυπτα ὁ Τοῦρκος διοικητής, ὀρίζοντας τά ἀρεστά σ' αὐτόν πρόσωπα. Οἱ συνηθισμένες ἡμερομηνίες ἐκλογῆς τῶν ἐνδιαύσιων κοινοτικῶν ἀρχόντων εἶναι ἡ γιορτή τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἢ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου

καὶ τόπος συγκέντρωσης τοῦ λαοῦ ὁ περίβολος τῆς ἐκκλησίας.

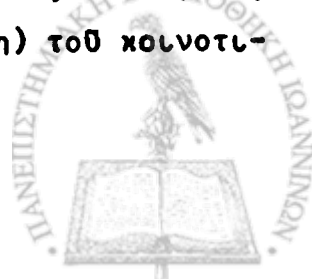
κοινοτάρχες καὶ λαός

Πολλά ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὶς σχέσεις τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων μέ τόν λαό τοῦ τόπου τους. Ὅρισμένοι ἔφθασαν στό σημεῖο νά τοὺς ἀποκαλέσουν Τούρκους πού φέρουν ἀπλῶς τό χριστιανικό ὄνομα ἢ τουρκοπροεστῶτες, καὶ τοὺς χαρακτηρίζουν μέ πλῆθος ἄλλα ὑποτιμητικά ὀνόματα. Ἰδιαίτερα οἱ περιηγητές ἀναφέρουν παραδείγματα ἄρπαγων κοτσαμπάσηδων, πού εἰσπράττουν παράνομους φόρους, ἰδιοποιοῦνται σκίτια καὶ χωράφια ἢ ἀκατοῦν ἀγγαρεῖς καὶ δασύματα ἀπό τοὺς κατοίκους.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν παραχωρήσει στοὺς αἰρετούς ἄρχοντες τῶν Ἑλλήνων τὰ θέματα ἐκεῖνα πού δέν ἀνήκαν στή στρατιωτική καὶ πολιτική διοίκηση. Ἦταν λοιπόν ἔργο τῶν ὑποδούλων ἡ φροντίδα γιὰ τήν ἐκκλησία καὶ τό σχολεῖο καὶ ἡ ἐφαρμογή τοῦ χριστιανικοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου. Στό τελευταῖο ὑπάγονταν ὁ γάμος, ἡ ἀπόδοση τῆς προύκας, τό διαζύγιο, ἡ διαθήκη, ἡ υἱοθεσία. Στούς κοινοτάρχες εἶχαν δοθεῖ ἀκόμη δικαιώματα νά ἐκδικάζουν ἀστικές διαφορές (σέ πρώτη φυσικά βαθμίδα) καὶ νά φροντίζουν τὰ φιλανθρωπικά ἰδρύματα. Τό σπουδαιότερο ὅμως ἔργο τῶν ἀρχόντων ἦταν ἡ συλλογή τῶν φόρων καὶ ἡ ἀπόδοσή τους στήν τουρκική διοίκηση.

Σύμφωνα μέ ὅσα διαγράψαμε παραπάνω στήν κλειστή κοινωνία (μικροκοινωνία) τῆς κοινότητας (ἢ τῆς συνοικίας-ἐνορίας στήν πόλη) ὁ κοινοτικός ἄρχοντας εἶναι ἓνας παράγοντας ἰσορροπίας καὶ συντήρησης. Ἡ πρώτη ἰδιότητα ἀναφέρεται στίς σχέσεις τῶν ὑποδούλων μέ τοὺς Τούρκους, ὅποτε ὁ Ἕλληνας ἄρχοντας ἀποτελεῖ τόν μεσάζοντα γιὰ τήν κανονική εἰσπραξη τῶν φόρων καὶ ταυτόχρονα γίνεται ἐκεῖνος πού ἐγγυᾶται, στό μέτρο φυσικά τῆς δυνάμεις του, τήν πολιτική ὑπακοή τῶν χριστιανῶν. Τό δεύτερο στοιχεῖο ἀφορᾷ τήν ἐσωτερική ζωή τῆς κοινότητας, ὅπου ὁ κοτσαμπάσης ἐπιβλέπει τή διατήρηση τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας, πού στήν περίπτωση αὐτή ἐκφράζεται μέ τήν ἀποδοχή τῶν ἁγραφῶν καὶ γραπτῶν νόμων (ἐθιμικό, ἐκκλησιαστικό δίκαιο καὶ πολιτιστική παράδοση).

Παρουσιάζεται λοιπόν τό κοινοτικό σύστημα ὡς ἓνας παράγοντας σταθερότητας, πού διαφυλάσσει πρῶτα-πρῶτα τήν ἐθνική αὐτοτέλεια, θά λέγαμε, τῶν ὑποδούλων. Στό βαθμό πού ἡ προσωπικότητα (κύρος-δύναμη) τοῦ κοινοτι-

κοῦ ἄρχοντα τό επέτρεπε, ἡ τουρκική διοίκηση δέν ἐρχόταν σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τόν λαό, πού μποροῦσε ἔτσι νά ἔχει κάποιο αἶσθημα "ἀνεξαρτησίας". Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, δέν μποροῦμε νά παραβλέψουμε ὅτι αὐτά τά ἔθνη τά καθήκοντα ἐπέδρασαν καταλυτικά στή συμπεριφορά τῶν προεστώτων. Οἱ τελευταῖοι θά φθάσουν τελικά νά γίνουν οἱ ἀνασταλτικοί παράγοντες γιά κάθε κοινωνική καί πολιτική (στή νεώτερη ἐποχή) ἐξέλιξη στόν χῶρο μας. Μέ τόν καιρό οἱ κοινοτικοί ἄρχοντες ἔγιναν (δημιούργησαν) μιᾶ μορφή κοινωνικῆς τάξης μέ ἰδιότυπο χαρακτήρα, μιᾶ πού ἡ ἐξουσία της ἦταν "δοτή" ἀπό τοὺς Τούρκους, ἀλλά σχεδόν "αἵρετή" ἀπό τήν πλευρά τοῦ λαοῦ. Σέ γενικές γραμμές μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ἀξιολόγηση τοῦ θεσμοῦ ἔχει ὡς κριτήριο τόν βαθμό πού οἱ προεστώτες κοινωνικά καί οἰκονομικά ταυτίζονται περισσότερο ἢ λιγότερο κάθε ἐποχή μέ τήν τουρκική διοίκηση.

Πέρα ἀπό τοὺς κοινωνικούς λόγους πού ἐπέβαλαν τόν θεσμό τοῦ κοινοτικοῦ ἄρχοντα, ἐκεῖνο πού βασικά συνετέλεσε στή διατήρησή του σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν τό σύστημα τῆς φορολογίας. Γιά πρακτικούς λόγους οἱ Τούρκοι θέσπισαν τήν κατ'ἀποκοπή συλλογική φορολογία καί στή συνέχεια ἐκμίσθωση τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ. Τό ἔργο τῆς καταγραφῆς τῶν φορολογουμένων (ἀτόμων-οἰκογενειῶν) ἀνέλαβαν οἱ κοινοτικοί ἄρχοντες, πού πολλές φορές γίνονταν καί οἱ ἀγοραστές τοῦ συλλογικοῦ φόρου. Ἔτσι αὐτοὶ ἀπέκτησαν εὐθύνες ἀλλά καί δύναμη. Κυρίως ὅμως μέ τόν τρόπο αὐτό οἱ προεστώτες ἀσκοῦσαν μιᾶ κρατική, θά λέγαμε, λειτουργία. Μέσα σ'αὐτό τό πλαίσιο ἐπόμενο ἦταν ἡ συμπεριφορά τους (-τοποθέτησή τους) νά ἐπηρεάζεται ἀφενός ἀπό τίς ἀπαιτήσεις τῆς τουρκικῆς διοίκησης καί ἀφετέρου ἀπό τήν κοινωνικοοικονομική κατάσταση τῆς κοινότητάς τους. Μποροῦμε ν'ἀποδεχθοῦμε γενικά ὅτι τά φορολογικά καθήκοντα ὑπῆρξαν καθοριστικά στήν πορεία τοῦ θεσμοῦ. Τέλος, σέ μιᾶ διαχρονική θεώρηση τοῦ προβλήματος, θά λέγαμε ὅτι ὁ θεσμός τῆς κοινοτικῆς αὐτοδιοίκησης συμβάδισε μέ τήν ἐξέλιξη, τόν ρυθμό λειτουργίας καί τήν πολιτική στάθμη τῆς τουρκικῆς κρατικῆς μηχανῆς. Ἔτσι ἀπό τόν ΙΗ' αἰ. ἡ χαλαρότητα πού ἡ τουρκική διοίκηση ἐμφανίζει ἐπιδρά ἀρνητικά στοὺς κοινοτικούς θεσμούς, πού γίνονται τροχοπέδη ἀπέναντι σέ κάθε ἀλλαγῇ.

Στόχος τοῦ κειμένου. Νά ἐπισημανθοῦν καί οἱ θετικές καί οἱ ἀρνη-

τικές πλευρές της ιστορίας της κοινοτικής ελεύθερης Τουρκοκρατίας.

Βιβλιογραφία. Ν. Πανταζοπούλου, 'Ελλήνων συσσωματώσεις κατά την Τουρκοκρατίαν', Αθήναι 1958. - Τοῦ Ἰβλίου, Κοινοτικός εὖς εὖς τὴν θετταλεμνησίαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1967. - Τάκη Σταματοπούλου, 'Ὁ ἐσωτερικὸς ἀγῶνας πρὶν καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, τόμ. Α'-Β', Ἀθήνα 1957-1975. - Γ. Δ. Κουτογιώργη, Οἱ Ἑλλαδικές κοινωνικές καὶ πολιτικές δυνάμεις στὴν ὕστερη Τουρκοκρατία, στὸ συλλογικὸ ἔργο "Κοινωνικές καὶ πολιτικές δυνάμεις στὴν Ἑλλάδα", Ἀθήνα, Ἐξάντας, 1977, σελ. 5 κ.έ.

Ἄλλο θέμα γιὰ ἔρευνα. Ἡ οἰκονομικὴ σημασία τῶν Κυκλάδων καὶ τὸ προνομικὸν τοῦ καθεστώτος.

Η ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΤΑΡΣΙΑ
ΤΟΥ ΑΡΜΑΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΛΕΦΤΗ

Ἐκλαμπρότατοι καί εὐγενέστατοι ἄρχοντες, πρόεδροι τῆς
χώρας καί τῆς νήσου τῆς Ἀγίας Μαύρας, ταπεινῶς χαιρετῶ.

1802 Ἰανουαρίου 22.

Βόνιτσα

Ἐλαβα τὰ πανέκλαμπρα δύο εὐγενικά σας γράμματα, μέ τὰ
ὁποῖα μοῦ ἐσημειώνετε τό πιάσιμον τοῦ καπετάν Κωνσταντῆ Ἰθα-
κήσιου καί τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀποθανόντος καπετάν Τρύφου ἀπό τόν
Νούρκα Φράταρι. Ἐγώ εὐρισκόμενος εἰς Πρέβεζα ἔμαθα τό πιά-
σιμόν τους, τοὺς ὁποίους τοὺς ἔφερεν εἰς Βόνιτσα καί τοὺς ἐ-
πέρασαν εἰς Σαλαῶραν καί πάλιν τοὺς μετὰστρεψεν ὀπίσω. Καί ποῦ
τοὺς ἔχει τήν σήμερον — μάρτυς μου ὁ Κύριος — δέν ἔχω καμμίαν
εἰδῆσιν. Γυριζάμενος ἐγώ ὀπίσω ἀπό Πρέβεζα εὗρηκα τόν αὐτόν Νούρ-
κα Φράταριν ἐδῶ, τοῦ ὁποίου τοῦ ἐμίλησα πολλά καί διὰ χρέος χρι-
στιανικόν καί διὰ χρέος τῆς γειτονίας καί διὰ τό σέβας, ὁποῦ προσ-
φέρω εἰς τάς εὐγενικά σας ὑποκείμενα, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀποκρίθη ὅ-
τι δέν ἠμπόρεσε νά κάμῃ πλέον παρά αὐτό τό ἔργον, διατί κάθονται
οἱ φαμελιές τῶν κλεπτῶν μέσα εἰς τήν χώραν καί εἰς τό νησί καί
περπατοῦν οἱ ἴδιοι κλέπται δίχως καμμίαν συστολήν αὐτοῦ μέσα
καί ἔξω νά ἐβγαίνουν νά ξεπατώνουν τόν βασιλικόν ραγιά, νά
σκοτώνουν τοὺς Τούρκους, νά χαλοῦν τά μοναστήρια καί νά κά-
νουν καί τόν τέλειον ἀφανισμόν εἰς τά τσιφλίκια τοῦ ὑψηλοτά-
του αὐθέντος μου. Αὐτά μοῦ ἀποκρίθη, σᾶς δίνω μάρτυρες τόν
θεόν. Σᾶς λέγω, ἐκλαμπρότατοι, ὅτι ὁ αὐτός Νούρκας Φράταρης
μοῦ ἔκαμεν ὄρκον εἰς τήν πίστιν του, ὅτι ἀνθρώποι ἀπό μέσα ἀ-
πό τήν χώραν σας καί ἀπό τό νησί σας τοῦ εἶπαν διὰ τοὺς κλέ-
πτες καί διὰ τίς φαμελιές τους, ποῦ εἶναι καί εἰς τί χωρίον

καί εἰς τί σπίτι καί ποῖοι εἶναι ὁπού τούς βοηθοῦν,τόσον εἰς
τά χωρία, ὡσάν καί εἰς τήν χώραν καί ὡσάν ἔλθῃ ἐξέτασις, τό-
τες θέλει φανερώσει τούς ἀνθρώπους ὄλους, ὁπού τοῦ τᾶ εἶπαν.
Διά τούς ἀνῶθεν δύο ἀνθρώπους πιασημένους θέλω προσπαθήσει νά
μάθῃ ποῦ εἶναι καί θέλω διὰ τήν καλωσύνην τους ὡσάν χριστια-
νῶν, καί εἰς αὐτό μέινετε ἡσυχοί βέβαιοι. Ταῦτα καί προστάτ-
τοντάς με εἰς ὅ,τι μέ γνωρίζετε ἀξιον μένω μέ ὄλον τό σέβας
ὡς ὑπογραφόμενος τῆς ἐκλαμπρότητός σας.

φίλος εἰλικρινέστατος
Νικολός Λογοθέτης Χαλικιόπουλος

Κείμενο. Ν.Σβορώνου, "Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τούς ἐν Λευκάδι κλέ-
φτας καί ἀρματολούς, "Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου" τόμ.Α' (1939),
σελ.115-116.

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Ὁ Νικολός Λογοθέτης Χαλικιόπουλος εἶ-
ναι προεστός τῆς Βόνιτσας ἔμπιστος τῶν Τούρκων. Ἡ Λευκάδα (ὅπως καί τά
ἄλλα Ἰόνια νησιά) εἶχε γύνει καταφύγιο κλεφτῶν (ἢ βαρυκοινοτῶν). Ὁ Νούρ-
κας φράταρης εἶναι ἀρματολός καί στήν περίπτωσιν αὐτή κρατεῖ τούς συλλη-
φθέντες ὡς ὁμήρους, γιά νά ἐξουδετερώσει τίς ἐπιδρομές ἀπό τή Λευκάδα. Οἱ
κλέφτες ἀδίακρύτως ληστεύουν καί τούς χριστιανούς (ὑπηκόους τοῦ σουλτά-
νου, βασιλιᾶ), τά μοναστήρια, τά τσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καί τούς Τούρ-
κους.

Πρόεδροι: τό Προεδρεῖο τῆς Τοπικῆς Συνέλευσης τῆς Λευκάδας.

Καπετάν Τρύφος: κλέφτης.

Σαλαῶρα: στή βόρεια πλευρά τοῦ Ἀμβρακικοῦ.

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος
Ἀρματολοί καί Κλέφτες

Ἡ προώθηση καί ἐδραζώση τῶν Τούρκων στή Βαλκανική δέν ὑπῆρξε ἔρ-
γο εὐκόλο. Στίς πεδιάδες ἡ προέλαση τῶν νέων κυρίων ἔγινε μέ πλεό γρήγορο
σχετικά ρυθμό, καθώς οἱ Ὀθωμανοί διέθεταν πολυάριθμο καί φανατισμένο
στρατό, ἀλλά ἡ διεισδυσήν στούς ὄρεινους ὄγκους τῆς Μακεδονίας, τῆς Στε-

ρεᾶς Ἑλλάδος κ.ἄ. ἀποδεύχτηκε δυσχερῆς. Ἔτσι τέθηκε ἀμέσως τό πρόβλημα τῆς ἐπιβολῆς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας στίς τελευταῖες αὐτές περιοχές καί παράλληλα τῆς ἀσφάλειας τῶν συγκοινωνιῶν καί τοῦ ἐμπορίου. Ἀντιμετωπίζοντας λοιπόν τήν ἀντίσταση τῶν κατοίκων καί τά "ἄβατα βουνά" οἱ Τοῦρκοι ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν καί νά συνεργαστοῦν μέ ἐκείνους ἀκριβῶς πού ὑπέταξαν.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ θεσμοῦ τῶν ἀρματολῶν (=ἐκείνων πού κρατοῦν ἄρματα) τοποθετεῖται στό πρῶτο τέταρτο τοῦ ΙΕ' αἰῶνα. Στούς ἀρματολούς ἀνατέθηκε ἡ φύλαξη τῶν περασμάτων (δερβενίων) καί ἡ ἀστυνόμευση δυσπρόσιτων περιοχῶν. Ὡς ἀρματολόι διορίζονταν ἄνδρες πού μέ τή φυσική τους ἱκανότητα εἶχαν ἀναδειχθεῖ ἀρχηγοί τοῦ πληθυσμοῦ καί πού γενικά εἶχαν δώσει δείγματα πολεμικῆς δράσης καί μπορούσαν συνάμα νά στρατολογήσουν καί κάποιον ἀριθμό πολεμιστῶν. Τά ἀρματολικά σώματα στήν πρῶτη ἐποχή (ΙΕ' αἰ. καί ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰ.) χρησιμοποιοῦντο καί σέ μικρῆς ἔκτασης ἐπιχειρήσεις στίς παραμεθόριες περιοχές τῆς Βαλκανικῆς.

Τούς κλέφτες καί τά κλέφτικα σώματα γέννησε ὁμοίᾳ ἡ τουρκικὴ κατάκτηση. Στήν περίπτωσι ὅμως αὐτὴ πρόκειται γιὰ ἄτομα πού δέν δέχονταν νά ὑποταχθοῦν στούς Τούρκους ἢ νά συνεργασθοῦν μέ αὐτούς. Τά ἄτομα αὐτά (οἱ ὁμάδες ἢ ἀκόμη οἱ πληθυσμοί) ἀποτραβήχτηκαν σέ δυσπρόσιτες τοποθεσίες, ὅπου μπορούσαν ἀποτελεσματικά νά ἀναπτύξουν καί νά ὑπερασπισθοῦν κάποια μορφή ἀνεξαρτησίας. Ἀσφαλῶς ὀρισμένοι κατέφυγαν στά βουνά ὕστερα ἀπὸ κάποια βίαιη ἀντίδρασή τους σέ τουρκικὲς αὐθαίρεσιες. Ἡ μετὰ ἀπὸ κάποια ἀξιόπονη πράξη τους.

Μέ τά σημερινά κριτήρια οἱ κλέφτες θά μπορούσαν νά ὀνομασθοῦν ἀντάρτες καί ληστές μαζί. Ὅπως τό ὄνομά του δηλώνει, ὁ κλέφτης πορίζεται τήν τροφή του ἀπὸ τρίτους, καταφεύγει ὅμως καί στήν καθαρὴ ληστεία καί στὸν φόνο, προκειμένου νά ἀποκτήσει χρήματα. Μέ τὸν καιρὸ ὁ κλέφτης μέ τήν ὁμάδα του δημιουργεῖ φόβο (θρῦλο) γύρω ἀπὸ τό πρόσωπό του καί αὐτό τοῦ δύνει αὔγη. Καί ὅταν πιά θά ἔχει γύνει ἀληθινὰ ἐπίφοβος καί τά κρατικά ὄργανα δέν μποροῦν νά τὸν ὑποτάξουν, καλεῖται ἀπὸ τοὺς Τούρκους σέ συνεργασία: τότε τοῦ προσφέρεται συνεργασία ἢ τοῦ δίνεται ἓνα ἀρματολικὸ καί ὁ ἑδῶς ἀποκτᾷ "νομική" προστασία.

καί εἰς τί σπῖτι καί ποῖοι εἶναι ὁπού τοὺς βοηθοῦν, τόσον εἰς
τά χωρία, ὡσάν καί εἰς τήν χώραν καί ὡσάν ἔλθῃ ἐξέτασις, τό-
τες θέλει φανερώσει τοὺς ἀνθρώπους ὅλους, ὁπού τοῦ τὰ εἶπαν.
Διὰ τοὺς ἀνωθεν δύο ἀνθρώπους πιασμένους θέλω προσπαθήσει νά
μάθῃ ποῦ εἶναι καί θέλω διὰ τήν καλωσύνην τους ὡσάν χριστια-
νῶν, καί εἰς αὐτό μέινετε ἡσυχοί βέβαιοι. Ταῦτα καί προστάτ-
τοντάς με εἰς ὅ,τι μέ γνωρίζετε ἀξιον μένω μέ ὅλον τό σέβας
ὡς ὑπογραφόμενος τῆς ἐκλαμπρότητός σας.

φίλος εἰλικρινέστατος
Νικολός Λογοθέτης Χαλκικιόπουλος

Κείμενο. Ν.Σβορώνου, "Εγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἐν Λευκάδι κλέ-
φτας καί ἀρματολούς, "Ἐπετηρὺς τοῦ Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου" τόμ.Α' (1939),
σελ.115-116.

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Ὁ Νικολός Λογοθέτης Χαλκικιόπουλος εἶ-
ναι προεστός τῆς Βόνιτσας ἔμπιστος τῶν Τούρκων. Ἡ Λευκάδα (ὅπως καί τὰ
ἄλλα Ἰόνια νησιά) εἶχε γύνει καταφύγιο κλεφτῶν (ἢ βαρυποινιτῶν). Ὁ Νούρ-
κας φράταρης εἶναι ἀρματολός καί στήν περίπτωσιν αὐτή κρατεῖ τοὺς συλλη-
φθέντες ὡς ὁμήρους, γιά νά ἐξουδετερώσει τίς ἐπιδρομές ἀπό τή Λευκάδα. Οἱ
κλέφτες ἀδιακρίτως ληστεύουν καί τοὺς χριστιανούς (ὑπηκόους τοῦ σουλτά-
νου, βασιλιᾶ), τὰ μοναστήρια, τὰ τσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καί τοὺς Τούρ-
κους.

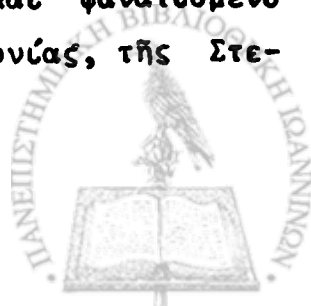
Πρόεδροι: τό Προεδρεῖο τῆς Τοπικῆς Συνέλευσης τῆς Λευκάδας.

Καπετάν Τρύφος: κλέφτης.

Σαλαῶρα: στή βόρεια πλευρά τοῦ Ἀμβρακικοῦ.

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος
Ἀρματολούς καί Κλέφτες

Ἡ προώθηση καί ἐδραίωση τῶν Τούρκων στή Βαλκανική δέν ὑπῆρξε ἔρ-
γο εὐκόλο. Στίς πεδιάδες ἡ προέλασις τῶν νέων κυρίων ἔγινε μέ πλεονέκτημα γρήγορο
σχετικᾶ ρυθμό, καθὼς οἱ Ὀθωμανοὶ διέθεταν πολυάριθμο καί φανατισμένο
στρατό, ἀλλά ἡ διεξόδος στοὺς ὄρεινους ὄγκους τῆς Μακεδονίας, τῆς Στε-

ρεās Ἑλλάδος κ.ά. ἀποδεύχτηκε δυσχερής. Ἔτσι τέθηκε ἀμέσως τό πρόβλημα τῆς ἐπιβολῆς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας στίς τελευταῖες αὐτές περιοχές καί παράλληλα τῆς ἀσφάλειας τῶν συγκοινωνιῶν καί τοῦ ἐμπορίου. Ἀντιμετωπίζοντας λοιπόν τήν ἀντίσταση τῶν κατοίκων καί τά "ἄβατα βουνά" οἱ Τοῦρκοι ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν καί νά συνεργαστοῦν μέ ἐκείνους ἀκριβῶς πού ὑπέταξαν.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ θεσμοῦ τῶν ἀρματολῶν (=ἐκείνων πού κρατοῦν ἄρματα) τοποθετεῖται στό πρῶτο τέταρτο τοῦ ΙΕ' αἰῶνα. Στούς ἀρματολούς ἀνατέθηκε ἡ φύλαξη τῶν περασμάτων (δερβενίων) καί ἡ ἀστυνόμευση δυσπρόσιτων περιοχῶν. Ὡς ἀρματολόι διορίζονταν ἄνδρες πού μέ τή φυσική τους ἱκανότητα εἶχαν ἀναδειχθεῖ ἀρχηγοί τοῦ πληθυσμοῦ καί πού γενικά εἶχαν δώσει δείγματα πολεμικῆς δράσης καί μπορούσαν συνάμα νά στρατολογήσουν καί κάποιον ἀριθμό πολεμιστῶν. Τά ἀρματολικά σώματα στήν πρῶτη ἐποχή (ΙΕ' αἰ. καί ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰ.) χρησιμοποιοῦντο καί σέ μικρῆς ἔκτασης ἐπιχειρήσεις στίς παραμεθόριες περιοχές τῆς Βαλκανικῆς.

Τούς κλέφτες καί τά κλέφτικα σώματα γέννησε ὁμοία ἡ τουρκική κατάρτιση. Στήν περίπτωση ὅμως αὕτη πρόκειται γιά ἄτομα πού δέν δέχονταν νά ὑποταχθοῦν στούς Τούρκους ἢ νά συνεργασθοῦν μέ αὐτούς. Τά ἄτομα αὐτά (οἱ ὁμάδες ἢ ἀκόμη οἱ πληθυσμοί) ἀποτραβήχτηκαν σέ δυσπρόσιτες τοποθεσίες, ὅπου μπορούσαν ἀποτελεσματικά νά ἀναπτύξουν καί νά ὑπερασπισθοῦν κάποια μορφή ἀνεξαρτησίας. Ἀσφαλῶς ὀρισμένοι κατέφυγαν στά βουνά ὕστερα ἀπό κάποια βίαιη ἀντίδρασή τους σέ τουρκικές αὐθαλρεσίες, ἢ μετά ἀπό κάποια ἀξιόποινη πράξη τους.

Μέ τά σημερινά κριτήρια οἱ κλέφτες θά μπορούσαν νά ὀνομασθοῦν ἀντάρτες καί ληστές μαζί. Ὅπως τό ὄνομά του δηλώνει, ὁ κλέφτης πορίζεται τήν τροφή του ἀπό τρίτους, καταφεύγει ὅμως καί στήν καθαρή ληστεία καί στόν φόνο, προκειμένου νά ἀποκτήσει χρήματα. Μέ τόν καιρό ὁ κλέφτης μέ τήν ὁμάδα του δημιουργεῖ φόβο (θρῦλο) γύρω ἀπό τό πρόσωπό του καί αὐτό τοῦ δίνει αὔγη. Καί ὅταν πιά θά ἔχει γίνει ἀληθινά ἐπίφοβος καί τά κρατικά ὄργανα δέν μποροῦν νά τόν ὑποτάξουν, καλεῖται ἀπό τοὺς Τούρκους σέ συνεργασία: τότε τοῦ προσφέρεται συνεργασία ἢ τοῦ δίνεται ἓνα ἀρματολίκι καί ὁ ἑῷος ἀποκτᾷ "νομική" προστασία.

Σύγχρονα όμως υπάρχει και η αντίθετη πορεία των αρματολών που υποχρεώνονται να γίνουν κλέφτες. Όταν ο αρματολός χάσει την αναγνώρισή του από την κρατική εξουσία και κινδυνεύει η ζωή του, τότε περνά στην παρανομία και γίνεται κλέφτης. Έτσι λοιπόν προς τα τέλη του ΙΗ' αί. και στις αρχές του ΙΘ' αί. η έννοια του κλέφτη και του αρματολού συγκλίνουν στην ίδια συγκεκριμένη έννοια: του αντάρτη. Η παρουσία πάντως του κλέφτη (του "νομικά" παράνομου, όπως θα λέγαμε) και του αρματολού (του πολιτικά νόμιμου) έχει κοινωνικά και έθνικά χαρακτηριστικά, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω.

Η κοινωνική διάσταση

Η τουρκική διακυβέρνηση δεν έφερε την κοινωνική δικαιοσύνη στις χώρες όπου επιβλήθηκε ούτε δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για την έκτόνωση των κοινωνικών προβλημάτων. Η δυσφορία των κατοίκων, για τη φορολογία, τη βίαιη στρατολογία, τις ποικίλες αυθαίρεσες και για τις συνθήκες της ζωής γενικότερα, ήταν πολύ φυσικό να είναι έντονη και διαρκής, σε διαφορετικό βαθμό βέβαια από περιοχή σε περιοχή.

Εξαιτίας λοιπόν της κατάστασης αυτής επόμενο ήταν να εμφανισθούν ομάδες που θα αναζητήσουν, στηριζόμενες στις δικές τους δυνάμεις, την αλλαγή. Κύριο χαρακτηριστικό αυτών των ομάδων ήταν η άρνηση της "κατεστημένης" τάξης. Η αντίθεση αυτή εκδηλώθηκε με δύο τρόπους: την ένοπλη παρουσία και τη φυγή σε δυσπρόσιτες περιοχές. Ανάμεσα λοιπόν στις ομάδες αυτές και τους φορείς της εξουσίας, είτε Έλληνες είτε Τούρκοι κατέχουν αυτήν, επέρχεται σύγκρουση, που έχει πιά δεδομένο τον κοινωνικό της χαρακτήρα. Ακόμη, η νοθευμένη λειτουργία του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης και η αντικειμενική, θα λέγαμε, συμπίεση των κοινοταρχών με το όθωμανικό σύστημα ευνόησαν τη δημιουργία των ψυχολογικών και πραγματικών εκείνων συνθηκών που γέννησαν την ανταρσία. Έτσι οι κλέφτες (και ως ένα σημείο και οι αρματολοί) έφτιαξαν τη δική τους κοινωνία, με τους δικούς της έσωτερικούς νόμους της ισοότητας, δρώντας ως μια άλλη εξουσία, παράλληλη προς την τουρκική και την οττομανική. Ο κλέφτης (που πολλές φορές έχει τις ρίζες του στην παραδοσιακή ληστεία) εκφράζει έτσι την αντίθεση "στό κατεστημένο".

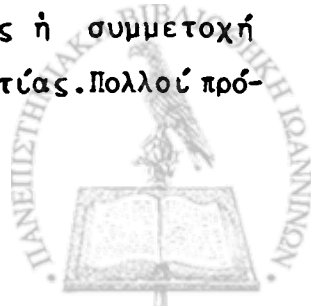
Ἀκόμη, σέ ἓνα χῶρο ὅπου δέν ὑπῆρχαν πραγματικά ἀστικά κέντρα, ὥστε νά γίνεи δυνατό νά δημιουργηθοῦν ἐνδιάμεσες τάξεις, καί ὅπου στήν περίπτωσι που δημιουργοῦνταν ἐμπόριο ἦταν αὐτό πάντα ἐξαρτημένο ἀπό τήν ἀγροτική παραγωγή, ἐπόμενο ἦταν οἱ κάτοικοι νά ἀντιδράσουν. Ἔτσι λοιπόν ἡ κοινωνική ἀκίνησιἀ αἰώνων, οἱ οἰκονομικές συνθήκες καί ἡ καταπίεσι ἐσπρωχναν τοὺς ἀνθρώπους στή διαμαρτυρία, στήν ἀμυνα, στή φυγή. Ἡ ἀνταρσία αὐτή δέν εἶχε φυσικά πάντα ξεκάθαρους στόχους. Κτυποῦσαν οἱ κλέφτες τόν πλούσιο ἀλλά καί τόν φτωχό χριστιανό, ὅπως καί τόν φτωχό μουσουλμάνο μαζί μέ τόν ἀξιωματοῦχο Τοῦρκο. Ἀκόμη, ἔχουμε παραδείγματα που ἀουατολού ἔγιναν ἀπλά ὄργανα καταπίεσις στά χέρια χριστιανῶν προεστών ἢ που οἱ ἔοιοι οἱ ἀρματολολ διεκδύκησαν μιἀ ἰσότιμη θέσι ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνες καί Τοῦρκους τοπικούς ἀρχοντες.

Κοινωνική· λοιπόν διαμαρτυρία ἦταν ἡ Κλεφτουριά καί ὄχι ἀπλή ληστεία οὔτε βέβαια μιἀ εὐρύτερη ταξική ἐπανάστασι. Καί αὐτό φαίνεται καί ἀπό τή διατήρησι τῆς ληστείας στόν βαλκανικό χῶρο καί ὕστερα ἀπό τή δημιουργία τῶν ἐθνικῶν κρατῶν, ἔως ὅτου νά ἐπέλθῃ ἡ κοινωνική ἰσοροπία. Ὅμως δέν μποροῦμε νά ἀρνηθοῦμε, κάτω ἀπό ὀρισμένες προϋποθέσεις, στή δράσι τοῦ κλέφτη καί τό ἐθνικό στοιχεῖο.

Ἡ ἐθνική διάστασι

Οἱ κλέφτες εἶναι αὐτοῦ που προκαλοῦν τήν ἐξουσία καί που καταρρακώνουν ταυτόχρονα τήν αἴγλι τοῦ κράτους. Ἀκόμη, ὁ κλέφτης ταυτίζεται μέ τόν ἐκδικητή καί, κυρίως, μέ τόν ἐλεύθερο, μέ τό παλληκάρι που ἀντιμετωπίζει τόν αὐθαίρετο κυρίαρχο. Ὁ ἐλεύθερος ὅμως ἀντάρτης δέν εἶναι ἀτομικιστής, ὅπως ὑποστηρύχτηκε, ἀλλά τοποθετεῖ τή δράσι του στόν χῶρο τῆς περιοχῆς του, τῆς κοινωνίας του. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὅσο αὐξάνει τό κοινωνικό στοιχεῖο στή δράσι τοῦ κλέφτη τόσο δημιουργοῦνται παράλληλα οἱ προϋποθέσεις γιἀ νά πλησιάσει ὁ ἀγῶνας αὐτός τήν πιδ ἀδύνατη κατηγορία, που ἦταν οἱ χριστιανοὶ χωρικοί. Τότε ἡ ἀνταρσία μαζί μέ τόν κοινωνικό της χαρακτήρα πῆρε καί ἐθνικό, γιἀτί ὁ καταπιεστής καί ἀρνητής τῆς ἐλευθερίας ἦταν κυρίως ὁ Τοῦρκος.

Πέρα ἀπό τίς γενικότητες δέν ἔχει μελετηθεῖ σέ βάθος ἡ συμμετοχή τῶν κλεφτῶν στά ἐθνικά κινήματα τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας. Πολλοὶ πρό-

βαλαν κυρίως τή δράση τῶν κλεφτῶν κατά τήν περίοδο τῶν Ὀρλωφικῶν καί ἀργότερα (ὡς τό 1821). Ἡέ τά στοιχεῖα ὥστόσο πού διαθέτουμε, εἶναι ἀσφαλές, νομίζουμε, νά δεχθοῦμε ὅτι οἱ κλέφτες ἦταν οἱ πρῶτοι καί φυσικοί ἀγωνιστές σέ κάθε ἀπελευθερωτική κίνηση ἐνάντια στόν κοινό ἐχθρό, τούς Τούρκους. Τό τελευταῖο αὐτό γίνεται βέβαια σαφές ἀπό τή δεύτερη Βενετοκρατία στήν Πελοπόννησο καί ὕστερα, ἀπό τότε πού οἱ Ἕλληνες ἀποκτοῦν μεγαλύτερη ἐθνική αὐτοπεποίθηση. Τό ἐθνικό στοιχεῖο φαίνεται καί στήν ἀντίδραση πού πρόβαλαν οἱ ἀρματολοί, ὅταν οἱ Τοῦρκοι θέλησαν νά τούς ἐκδιώξουν ἢ νά τούς ἀντικαταστήσουν μέ μουσουλμάνους. Τέλος, στά Δημοτικά Τραγούδια, ὅπως τοῦ Κατσαντώνη, τοῦ Λιάκου, τοῦ Μπλαχάβα, γίνεται ὀλοφάνερο πῶς ἡ ἀνταρσία τοῦ κλέφτη ἔλαβε τήν ἐθνική της διάσταση.

Στόχος τοῦ κειμένου. Νά τονισθοῦν οἱ κοινωνικές καί ἐθνικές συνθήκες πού δημιούργησαν τούς ἀρματολούς καί τούς κλέφτες καί προσδιόρισαν τή συμπεριφορά τους.

Βοηθήματα. Ν.Κασομούλη, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833. Προτάσσεται ἱστορία τοῦ ἀρματολισμοῦ, Εἰσαγωγή καί σημειώσεις Γ.Βλαχογιάννη, τόμ.Α'-Γ', 1939-1942. -Τ.Σταματοπούλου, Ὁ ἐσωτερικός ἀγῶνας πρὶν καί κατά τήν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, τόμ.Α'-Δ', Ἀθήνα 1957-1975. -Ἀ.Πολύτη, Τό δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα, Ἀθήνα 1973. -Σπ. Ἀσδραχᾶ, Quelques aspects du banditisme social en Grèce au XVIIIe siècle, "Etudes Balkaniques" 1972, ἀρ.4, σελ.97-112. -Γ.Δ.Κοντογιώργη, Οἱ ἑλλαδικές κοινωνικές πολιτικές δυνάμεις στήν ὕστερη Τουρκοκρατία, στό συλλογικό ἔργο "Κοινωνικές καί πολιτικές δυνάμεις στήν Ἑλλάδα", Ἀθήνα, Ἐξάντας, 1977, σελ.5 κ.έ.

Ἄλλο θέμα γιά ἔρευνα. Τά Ἰόνια Νησιά στήν εὐρωπαϊκή πολιτική τῆς ἐποχῆς.

Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ

Ἰῦδρα 29 Σεπτεμβρίου [1831]

Τέσσαρας ἤδη χρόνους ἡ Ἑλλάς, ἀποῦ μέ τόση δόξαν ἀπόσεισε τόν βαρβαρικόν ζυγόν, κατεδικάσθη νά ὑποφέρῃ νέον ἄλλον ἄρχοντας ὁμογενοῦς ζυγόν, ἄρχοντας τόν ὁποῖον ἐκάλεσε νά τήν κυβερνήσῃ νομίμως καί ἀπό τόν ὁποῖον μέ πλήρη πεποίθησιν ἤλπισε τήν σωτήριον ἀποκατάστασιν τῆς· ἀλλά φεῦ! πιασβάτης αὐτός ἀντί φύλακος πιστοῦ τῶν ἱερῶν του ὅρκων ἐκ πρώτης ἀποετηρίας, λύκος ἀντί ποιμένος, ἀνέτρεψεν ἀσυστόλως τῆς ἐθνικῆς θελήσεως τὰς βάσεις, ἐσπάραξε σκληρά ὅλας τὰς κοινωνικάς σχέσεις καί ἐματαίωσε ὅλας διὰ μιᾶς τοῦ ἔθνους τὰς ἐλπίδας. Ἐγκαιρα ἡ δυσαρέσκεια ἀνεφάνη πανταχοῦ, πλήν ἡ βία προλαμβάνουσα, ὃ δέ δόλος διαφθείρων δέν τόν ἄρησαν νά ἐκραγῇ ἐπίσης πανταχοῦ· ἐν τῷ μεταξύ δέν ἐμεινε τάξις, ἀπό τῆς πρώτης ἕως τῆς ἐσχάτης, ἡ ὁποία νά μήν ἐδοκίμασε κατὰ τό μᾶλλον καί ἦτον τὰς πληγὰς καί περιφρονήσεις τῆς ἀπροσδοκῆτου ταύτης Τυραννίας: λόγιοι, πλούσιοι, βιομηχανικοί καί ἔμποροι, ὅλοι ἀδιακρίτως ἔγιναν τῆς βαρείας σφύρας τῆς οἱ ἄκμονες.

Ὅλιγοι μολοντοῦτο μεταξὺ τῶν παθόντων εἰς τοιοῦτον ὑπερβολῆς βαθμόν ἡσθάνθησαν τοῦ αὐθαιρέτου συστήματος τήν κατωτικήν ἐπιρροήν ὡς οἱ Μαυρομιχαλαῖοι· ἡ ἐνδοξος αὕτη καί λαμπρά Οἰκογένεια τῆς Σπάρτης, τῆς ὁποίας τόσα μέλη ἔπесαν θύματα ὑπέρ Πατρίδος καί εἰς τήν ὁποίαν διὰ τοῦτο ἡ Πατρίς χρεωστεῖ τήν ἐξαίρετόν της εὐγνωμοσύνην, ἔσυρεν ἀπαρχῆς τοῦ Τυράννου τήν ὀργήν ἐναντίον της, ὅχι δι' ἄλλο πλήν διότι δέν ἠθέλησε νά συναινέσῃ εἰς τὰς ἀθεμίτους θελήσεις του, πλήν διότι ἐπέμενε ἀκλόνητος εἰς τὰ πατριωτικά, εἰς τὰ εὐγενῆ φρονήματά της. Τίς πλέον, ὅχι ἐντός τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καί μακράν

τῆς Ἑλλάδος, ἀγνοεῖ τὴν παράνομον καὶ πολυχρόνιον τυράννειαν καὶ τὰς δεινοπαθείας τοῦ σεβασμίου ἀρχηγέτου αὐτῆς τῆς Οἰκογενείας, Πέτρου Μαυρομιχάλη; Τίς τὰ πονήματα καὶ τὰς περιφρονήσεις τοῦ Ἰωάννου Κατση, πατρὸς τοῦ ἥρωος Ἠλία Κατσάκου; Τίς τὴν ὀόλιον κατάσχεσιν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου; Τίς τὰς ἀτελειώτους κρισολογίας καὶ καταδρομὰς τοῦ Γεωργίου; κτλ. κτλ.

Τοιαῦτα καὶ τόσα ἦσαν τὰ δεινὰ τῆς Μαυρομιχαλαίας Οἰκογενείας! Τὰ ὑπέφερεν μολοντοῦτο καρτερικῶς καὶ ἤθελε τὰ ὑποφέρει μέχρι τέλους ἀγογγύστως, ἐάν δέν ἐβλεπε τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς κακίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ καταθλίβουσιν ἀφόρητα καὶ ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς τῆς συγχρόνως. Ἀγανάκτησις λοιπὸν χάριν τῶν κοινῶν κακῶν, τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς μᾶλλον, παρά ἐκδικήσεις ἰδίων ὕβρεων ἐνέπνευσεν εἰς τὴν καρδίαν δῶν, τῶν νεωτέρων αὐτῆς τῆς λαμπρᾶς Οἰκογενείας γόνων, Κωνσταντίνου καὶ Γεωργίου, τὴν ὑψηλὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ γενῶσι μιμηταὶ τῶν Ἀρμυρίων καὶ Ἀριστογλειτόνων, τῶν Βρούτων καὶ Κασσίων, διὰ νὰ ἀπαλλάξουν τὸ ἔθνος ἀπὸ τοῦ τέρας τῆς Τυραννίας. Ἐνοπλοὶ εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ γνωρίζωνται, διὰ νὰ μὴν προλάβῃ τὸν σκοπὸν τῶν ἡ ἀγρυπνοῦς Ἀστυνομία, εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ ἰστάμενοι μόλις εἶδον τὸν Ἰωάννην Ἀντωνίου δ' Ἰστριαν εἰσερχόμενον καὶ τὸν ἐπυροβόλησαν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον θανατηφόρα. Ἐπεσεν ὁ Τύραννος εὐθύς· πλήν φεῦ! συγχρόνως ἔπεσεν καὶ εἷς ἐκ τῶν πυροβολησάντων, ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, ἐπιβουλευθεὶς ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου τῆς φρουρᾶς· ἡ πράξις αὕτη συνέβη τὴν 27 Σεπτεμ. τὴν 7 ὥραν πρὸ Μ.

Ὡς ἄνθρωποι δέν δυνάμεθα παρά νὰ λυπηθῶμεν καὶ νὰ θρηνησώμεν διὰ τὸ τοιοῦτον τραγικὸν τέλος τοῦ Ἰωάννου Κάπο δ' Ἰστορία· ὡς πολῖται ὅμως, φίλοι τῆς σωτηρίας τῆς Πατρίδος πρὸ παντός ἄλλου, εἵμεθα πολλὰ μακρὰν νὰ καταδικάσωμεν τὴν πρᾶξιν, ἐν ᾗ μάλιστα βλέπομεν δι' αὐτῆς τὴν ὑψηλὴν τῆς θείας δικῆς ἀπόφασιν ἐκπληρουμένην, εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθεμίτων κακῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλάς εἶχεν ὑπερπληρωθῇ. Τόσῳ δέ

πλέον ἢ πράξεις μᾶς φαίνεται γενναιοτέρα, ὅσῳ χρεωστεῖται εἰς
χεῖρας ὄχι ἑτεροκινήτων, ὄχι μισθωτῶν καί ἀσκήμων, ἀλλά αὐ-
θορμητῶν καί ἐπισήμων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι, σιμά τῶν τόσων καί
τόσων θυσιῶν τῆς Οἰκογενείας των, ἀπεφάσισαν καί τήν ἰδίαν
των ζωὴν νά προσφέρουν ὥς ἐπισφράγισιν τοῦ πατριωτισμοῦ των·
καί τφόντι ὁ εἷς τήν ἐπροσέφερεν, ὁ δέ ἄλλος τόν αὐτόν κίν-
δυνον διατρέξας, ἐλυτρώθη.

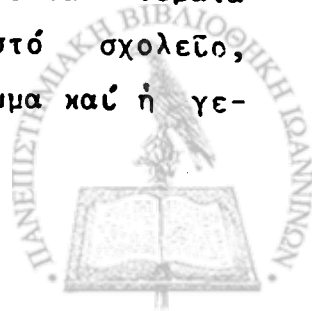
Κείμενο. "Ὁ Ἀπόλλων. Ἐφημερίς τῆς Ὑδρας πολιτική καί φιλολο-
γική", ἔτος Α', ἀρ. 59 (Τετάρτη 30 Σεπτεμβρίου 1831).

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Τήν περίοδο τῆς δολοφονίας τοῦ Καποδύ-
στρια οἱ Ὑδραῖοι εἶχαν κηρύξει ἀνοικτή ἐπανάσταση, μέ τοπικό δημοσιο-
γραφικό ὄργανο τήν ἐφημερίδα "Ἀπόλλων". Μέ γνώμονα τά τοπικά τους συμ-
φέροντα καί οἱ Μαυρομιχαλαῖοι εἶχαν ὑποδαυλίσει τότε τήν ἀνταρσία στή Μά-
νη. Τό κείμενο αὐτό ἀπό τή μιά μᾶς δείχνει σέ ποιά σημεῖο εἶχε φθάσει τό
μῖσος τῶν ἀντικαποδιστριακῶν καί ἀπό τήν ἄλλη μᾶς ἀποκαλύπτει μέ ποιά ἐ-
πιχειρήματα γινόταν ὁ ἀγῶνας τῶν τελευταίων αὐτῶν.

Ἀπό τό ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας ἀναδύεται ἡ Ἑλλάδα πού περιμένει "αω-
τῆρες" (τήν σωτήριον ἀποκατάστασίν της), πού δέν διστάζει νά χρη-
σιμοποιεῖ (καπηλεύεται) τό ἀρχαῖο παρελθόν (Ἀρμόδιος-Ἀριστογείτων)
γιά νά στηρίξει ὁποιοδήποτε ἐπιχείρημα, πού ἀκόμη ἐπικαλεῖται τόν θεό
(Θεῖα Δίκη) γιά τίς κάθε εἰδους πράξεις. Ὡστόσο ἡ ἐφημερίδα δέν μπο-
ρεῖ νά ἀποκρύψει τήν κοινωνική της τοποθέτηση, πού βέβαια δέν βρῖσκεται
στή μεριά τοῦ κατώτερου λαοῦ (ἐσπάραξε τάς κοινωνικάς σχέσεις, λό-
γιοι...), οὔτε πάλι μᾶς πείθει λέγοντας ὅτι τό καποδιστριακό καθεστῶς
ἦταν "ἀστυνομικό" (ἄγρυπνος Ἀστυνομία) ἢ ὅτι οἱ δολοφόνοι ἐνήργησαν
μέ ἀγνή παρόρμηση, χωρίς προμελέτη (αὐθόρμητοι).

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Ἡ μορφή τοῦ Καποδύστρια καί ἡ πολιτική του εἶναι ἀπό τά θέματα
πού ἀκόμη συζητοῦνται, ὄχι μόνο ἀπό τοὺς ἱστορικούς. Τόσο στό σχολεῖο,
ἀλλά καί σέ πολιτικές συζητήσεις ἡ διακυβέρνηση, τό πρόγραμμα καί ἡ γε-

νικότερη συμπεριφορά καί ζωή τοῦ πρώτου ἀνώτατου ἀρχοντα τῆς χώρας μας ἀποτελοῦν σημεῖο ἀναφορᾶς γιά τήν κριτική τῆς ἱστορικῆς μας πορείας.

Πραγματικά, δέν γνωρίζουμε ποιά θά ἦταν ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων ἂν ὁ Καποδίστριας παρέμενε ἀκόμη γιά πολύ διάστημα στήν ἐξουσία. Ἕνα πράγμα ὅμως μπορούμε ἴσως μέ σιγουριά νά σημειώσουμε, ὅτι θά ἦταν διαφορετική ἡ πορεία, κυρίως στή ρύθμιση τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἀπό ἐκεῖνη πού χάραξε τό πολιτειακό καθεστῶς τῶν Βαυαρῶν.

Ὁ Καποδίστριας ὑπῆρξε ἓνας τραγικός πολιτικός, πού κλήθηκε νά ὑπηρετήσῃ τή χώρα του μέ ἱστορικά δεδομένα πού ἀντιστρατεύονταν τόσο τή βαθειά (προοδευτική) ψυχοσύνθεσή του ὅσο καί τίς ἐλπίδες τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Γιατί οὔτε ἡ εὐρωπαϊκή πολιτική κατάσταση ἦταν εὐνοϊκή ἀκόμη καί σ' αὐτή τήν ἔννοια τῆς (ἐλληνικῆς) ἐπανάστασης οὔτε καί ἡ κοινωνική κατάσταση τῆς Ἑλλάδας ἔδινε περιθώρια γιά τήν ἀπρόσκοπτη ἄσκηση μιᾶς σταθερῆς πολιτικῆς γραμμῆς. Γεγονός πάντως εἶναι ὅτι πολλά ἀπό τά ἔργα τοῦ Καποδίστρια θεωροῦνται καί σήμερα πρωτοποριακά γιά τήν προσήλωση πού δείχνουν στήν παιδεία, στήν κοινωνική πρόνοια καί στήν ἠθική διαχείριση τῶν δημόσιων πραγμάτων.

Στόχος τοῦ κειμένου. Νά ἀναλυθοῦν κυρίως τά κοινωνικά δεδομένα πού ὀδήγησαν στήν πτώση τοῦ Καποδίστρια.

Βοηθήματα. Γρ. Δαφνῆ, Ἰωάννης Α. Καποδίστριας. Ἡ γένεση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, Ἀθήναι 1976. - Στεφ. Παπαδοπούλου, Ἡ Ἑλληνική Πολιτεία (1828-1832). Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Ἰωάννινα 1977. - Α. Δεσποτοπούλου, Πολιτική ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τόμ. Α', 1821-1832, τεῦχος Α', Ἀθήναι 1979. Ὡς πρόχειρες ἔντυπες πηγές μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν οἱ Ἐπιστολές τοῦ Καποδίστρια, μετάφραση Μ. Σχινᾶ, Ἀθήναι 1841-1844 καί οἱ νεώτερες πού ἐξέδωσε ὁ Π. Ἐνεπεκίδης, Ἀθήνα 1972. Ἀκόμη χρήσιμη εἶναι ἡ Αὐτοβιογραφία, ἔκδοση Μ. Λάσκαρι, Ἀθήναι 1968. Γιά τήν οἰκογένεια Μαυρομιχάλη, Χρ. Λούκου, Ὁ κυβερνήτης Ἰω. Καποδίστριας καί οἱ Μαυρομιχαλαῖοι, "Μνήμων" 4 (1974), σελ. 1-110.

Ἄλλο θέμα γιά ἔρευνα. Ὁ σχηματισμός καί ὁ καθοριστικός ρόλος τῶν κομμάτων μέ τόν ξενικό τους προσανατολισμό (φιλορωσικό κττ.).

Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΗΓΕΜΟΝΑ

Λονδίνον, 9/21 Μαΐου 1830

Ὁ ὑπογεγραμμένος, σκεφθεὶς ὅσον ἐνδέχεται ὠρίμως, δέν δύναται νά μεταβάλλῃ τήν γνώμην του, τήν ὅποیان διεκοίνωσε πρὸς τοὺς πληρεξουσίους τῶν συμμαχικῶν Αὐλῶν εἰς τὸ ἔγγραφόν του τῆς 15 τοῦ ἐνεστώτος. Ἀλλ' οὐτ' ἐμπορεῖ νά θεωρήσῃ τήν πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις ἀποκρίσιν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος ὡς περιέχουσαν πλήρη καὶ τελείαν τοῦ πρωτοκόλλου ἀποδοχήν. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀναγγέλλει, κατὰ τήν γνώμην του, βεβιασμένην ὑποταγήν εἰς τήν θέλησιν τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, καὶ ἡ ὑποταγή αὕτη μάλιστα γίνεται μέ προφυλάξεις πολλοῦ λόγου ἀξίας.

Ὁ Κυβερνήτης ἐκφράζεται σαφέστατα στοὺς ἀντιπρέσβεις, ὅτι, κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις δέν ἔχει καμμίαν ἐξουσίαν νά ἀποφασίσῃ τήν ἀποδοχήν τοῦ πρωτοκόλλου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅτι εἶναι γνωστότατον εἰς τοὺς ἀντιπρέσβεις, οἵτινες ἦσαν ἐκεῖ παρόντες, τὸ περιεχόμενον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ψηφίσματος, κατὰ τὸν ὅποιον εἰς κανένα μεταξὺ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων συμβιβασμὸν δέν θέλει εἶσθαι ὑπόχρεον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος νά καθυποβάλλεται, ἐάν ὁ συμβιβασμὸς οὗτος δέν ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐπικυρωθῇ ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους του. Ὅτι, ἂν οἱ ἀντιπρόσωποι ἐπροσκαλοῦντο εἰς συνέλευσιν, ἤθελαν παρεκτραπῇ ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν ἐπαρχιῶν των, ἀποδεχόμενοι τυχόν τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων τὰ προβλήματα. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ἀποκρίσεως τοῦ Κυβερνήτου σαφηνίζει ἀκριβέστερον τὸ πρᾶγμα, τὸ ὅποιον ἀναγκάζεται νά θεωρῇ συμφώνως ὁ ὑπογεγραμμένος· διότι ὁ Κυβερνήτης λέγει, ὅτι, ὡς πρὸς τήν οὐσίαν τῆς ὑποθέσεως, φυλάττει ἡ κυβέρνησις εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νά βάλλῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ἡγεμόνος, ἐκτός τῆς πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις ἀποκρίσεως, ὅσας παρατηρήσεις δέν

έμπορεῖ ν' ἀποκρύψη πρὸς αὐτόν, χωρὶς νά παραβῇ τὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἡγεμόνα χρέη της.

Ἐδῶ κρίνει δίκαιον ὁ ὑπογεγραμμένος νά ἀναιρέσῃ μίαν σφαλερὰν γνώμην, τὴν ὅποیان ἐμποροῦσε νά πιστεῦῃ τις κατὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κυβερνήτου τῶν 6 Ἀπριλίου. Ὁ ὑπογεγραμμένος δὲν ἔδωκέ ποτε ἀφορμὴν εἰς τὸν κυβερνήτην νά νομίσῃ ὡς πιθανόν τὸ νά ἐναγκαλισθῇ τὸ ἀνατολικὸν δόγμα.

Οὕτως αἱ εἰρημέναι λεπτομερεῖς καὶ πραγματικαὶ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ὁ ὑπογεγραμμένος καθυπέβαλεν εἰς τοὺς πληρεξουσίου δια τοῦ ἐγγράφου τοῦ τῶν 15 τοῦ ἐνεστῶτος, εἶναι ἐπισήμως συνδεδεμέναι μὲ τὴν πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις ἀπόκρισιν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως. Αὐταὶ εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξια, ἐπειδὴ φανερώνουσι τὰς περὶ τῆς διατάξεως τοῦ πρωτοκόλλου γνώμας τῆς ἐλληνικῆς Γερουσίας, καὶ δὲν ἀποκρύπτεται ἡ παραμικρὰ ἀμφιβολία εἰς τὸν νοῦν καὶ τὸν σκοπὸν των, οὔτε εἶναι ἄξια παραδρομῆς τὰ ἐπακόλουθα αὐτῶν. Ὁ Κυβερνήτης λέγει ρητῶς, ὅτι τὴν διακοίνωσιν τοῦ πρωτοκόλλου ἀπεδέχθη ἡ Γερουσία μὲ κατήφειαν καὶ σιωπὴν, καὶ, ὅτι ὕστερον ἀπὸ ἓν συμβούλιον, γενόμενον μετὰ μεγάλης σκέψεως, ἡ αὐτὴ Γερουσία τὸν ἐκοινοποίησεν, ὅτι δὲν εἴχε τὴν ἐξουσίαν νά δεχθῇ τὴν πρᾶξιν τῆς 3 Φεβρουαρίου, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐλάμβανε τοιαύτην πληρεξουσιότητα ἀπὸ τὸ ἔθνος, δὲν ἤμποροῦσε νά τὴν βάλῃ εἰς πρᾶξιν χωρὶς νά παραβῇ τὰ πρὸς τοὺς ἀδελφούς της καὶ ἰδιά της καθήκοντα. Ὅτι δὲν θέλει στέρξει ποτέ νά ἀνεχθῇ ὁ Κυβερνήτης, ἐπ' ὀνόματι καὶ ἐκ μέρους τοῦ ἔθνους, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρωτοκόλλων· ὅτι αἱ συμμαχικαὶ Δυνάμεις δύνανται μὲν νά ἐκτελέσωσι τὰς ἀποφάσεις των, αὐτὴ ὅμως ἡ Γερουσία ἀναγκάζεται νά μείνῃ πάντοτε μακρὰν ἀπὸ τοιαύτην ἐκτέλεσιν, καὶ ὅτι, ἂν ἐδίδοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκτελεστικαὶ διαταγαί, κανεὶς δὲν ἤθελεν ὑπακούσει.

Εἰς ἄλλο ἐγγράφον μνηολογημένον 22 Ἀπριλίου, μεταγενέστερον τῆς πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις ἀποκρίσεώς του τῶν 16 Ἀπριλίου περὶ τῆς ὁποίας οἱ πληρεξούσιοι ὁμιλοῦσιν ὡς ἀπαλλακτικῆς τοῦ φόβου των, ὁ Κυβερνήτης λέγει ὅτι ἡ Γερουσία τέλος πάντων ἐγκρίνει τὴν πρὸς

τούς ἀντιπρέσβεις ἀπόκρισίν του, καί ὅτι καταγίγνεται εἰς τήν σύνταξιν τινος διαγγέλματος καί τινος ὑπομνήματος, εἰς τό ὅποιον κατὰ τάς προηγουμένας διακοινώσεις θέλει ἐκθέσει τούς λόγους, δι' οὓς ἀποδοκιμάζει τάς γενομένας τῶν Συμμάχων συμβάσεις. Τό ἔγγραφον τοῦτο, μακράν τοῦ νά διαλύσῃ τούς ἐκ τῆς προηγουμένης ἀγγελίας προξενηθέντας φόβους, τούς βεβαιώνει μάλιστα πληρέστατα, διότι ὁ Κυβερνήτης ἀναφέρεται πάλιν εἰς τάς παρατηρήσεις τάς συναποσταλθείσας μέ τήν ἐπίσημον πρός τούς ἀντιπρέσβεις ἀπόκρισίν του, καί ἀπό ὅλα ταῦτα πληροφορεῖται κάλλιστα ὁ ὑπογεγραμμένος, ὅτι ὁ ἀληθής καί μή ἀμφιρρεπής γνώμη τῆς Γερουσίας καί τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀντίκειται σταθερῶς καί ἀμετατρέπτως εἰς τάς ἀποφάσεις τῶν συμμαχικῶν Αὐλῶν.

Τά ἀναμνησθέντα ἔγγραφα συνοδεύονται μέ τό παρόν καί εἶναι σημειωμένα Α'. Β'. Γ'. (ΝΑ'. ΝΒ'. ΝΓ'.).

Ὁ ὑπογεγραμμένος θεωρεῖ ὡς πρᾶγμα ἀσυμβίβαστον μέ τόν χαρακτῆρά του καί μέ τά αἰσθήματά του τό νά ὑποχρεωθῇ, ὥστε ν' ἀρπάσῃ τρόπον τινά τήν ἡγεμονίαν ἐνός λαοῦ, μή στέργοντος εἰς τοῦτο, καί νομίζοντος αὐτόν αἷτιον τῆς ἐλαττώσεως τῶν ὀρίων του, τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν συναγωνιστῶν ἀδελφῶν του, καί τῆς ἀποξενώσεως ἀπό τάς γαίας καί ἐστίας των, ἀπό τάς ὁποίας ἕως τώρα οἱ Τοῦρκοι δέν ἡμπόρεσαν ποτε νά τούς ἐξώσῃ, παρά διὰ προσκαίρων ἐπιδρομῶν.

Τάς ἐκβάσεις ταύτας πάντοτε τάς ἐφοβεῖτο ὁ ὑπογεγραμμένος. Εἰς τήν πρός τόν λόρδον τοῦ θησαυροῦ διακοίνωσίν του τῆς 9 Φεβρουαρίου διεμαρτυρήθη ἐναντίον τοῦ νά ὑπάγῃ διὰ νά διοικήσῃ τούς Ἑλλήνας πρός ἐκτέλεσιν συνθήκης ἣτις ἦτον ἐνδεχόμενον νά ἐπιφέρῃ πρός τοῖς ἄλλοις αἱματοχυσίας καί φόνους τῶν συναδέλφων των· ἀπεδοκίμασε δέ καί τήν νέαν ὁροθεσίαν ὡς ἀσθενῆ καί κακῶς ἠσφαλισμένην ὡς πρός τήν πολεμικήν της τοποθεσίαν, καί ἐπεκαλέσθη ὑπέρ τῶν Ἑλλήνων τό δικαίωμα νά φανερώσῃ τήν περί τῆς ἐκλογῆς του γνώμην των. Ὁ ὑπογεγραμμένος χρεωστεῖ ἐδῶ νά σημειώσῃ, ὅτι εἰς ὅλον τό διάστημα αὐτῶν τῶν διαπραγματεύσεων, ποτέ δέν ἐγινε τό παραμικρόν κί-

νημα πρὸς σύστασιν συνθήκης, τῆς ὁποίας τὸ πρωτόκολλον δὲν ἐθεωρήθη ποτέ παρ' αὐτοῦ ἄλλο τι, εἰμὴ ὡς βάσις, ἡ δὲ συνθήκη ἐξεικονίσθη ἀπ' αὐτόν, ὡς ἀναγκαιότης, εἰς τὴν πρὸς τὸν δοῦκα Οὐελιγκτῶνα ρηθεῖσαν διακοίνωσίν του· ἂν ἡ συνθήκη αὕτη ἀνεβλήθη, ἡ ἀναβολὴ αὕτη δὲν εἶναι βέβαια πταῖσμα τοῦ ὑπογεγραμμένου· ποτέ δὲν ἀπέκρουσεν ἀπὸ τοὺς πληρεξουσίου, ὅτι ὅσον ἐπεθύμει νὰ κάμῃ τὰς μεγίστας προσωπικὰς θυσίας χάριν τῆς Ἑλλάδος, ποτέ ὁμως δὲν εἶχον κανέν ὀρθόν νὰ νομίζωσι περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤθελεν ὑπάγει εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν δι' ἐαυτόν καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀσφάλειαν, τὴν ὁποίαν ἤμποροῦσε νὰ δώσῃ μόνον καὶ μόνον συνθήκη, ἥτις ἐπικυρωμένη γίνε-ται πασιφανῆς· μάλιστα εἰς τὸ ἀπὸ 8 Μαρτίου ὑπόμνημά του αὐτὸς ἐξηγήθη μὲ λόγους ἐπίσης σαφέστατους, διςχυριζόμενος, ὅτι, διὰ νὰ δο-θοῦν εἰς τοὺς Τούρκους αἱ εἰς αὐτοὺς ὑποχωρηθεῖσαι ἐπαρχίαι, ἦτον ἀναγκαῖον νὰ τὰς κατακτήσωσιν αὐτοὶ διὰ τῶν ὁπλων ἀπὸ τοὺς Ἕλλη-νας, καί, ὅτι ὁ νέος Ἡγεμὼν δὲν ἤμποροῦσε νὰ κάμῃ τὴν ἀρχὴν τῆς κυβερνήσεώς του μὲ ἀστυνομικά μέτρα, διὰ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἰδίας τῶν ἐστίας.

Ἐὰν ἡ ἐλληνικὴ Γερουσία, εἴτε δὲν ἔδιδεν οὐδεμίαν γνώμην, εἴ-τε τουλάχιστον ἤθελε γνωμοδοτήσῃ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ὑποφαίνεται εὐλογὸς τις ἐλπίς, ὅτι στέργει εἰς αὐτὰ τὰ μέτρα, ὁ ὑπογεγραμμένος, ἂν καὶ ἀκουσίως, ἤθελεν ὁμως συγκατανεύσει νὰ γένη ὄργανον τῆς ἐκ τελέσεως τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, καὶ ἤθελε προσπαθῇ, ὅσον τὸ δυνατόν, νὰ μετριάσῃ τὴν αὐστηρότητα τῶν μέτρων τούτων, ἀντιβαίνων εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν· ἀλλὰ τὸ ὕψος τῆς εἶναι τόσο ἔντονον, ὅσον τὰ αἰσθήματά της εἶναι φυσικά.

Οὕτως ἡ θέσις τοῦ ὑπογεγραμμένου κατασταίνεται θλιβερά, διό-τι ἡ ἐκλογὴ του συνέχεται μὲ αὐτὰ τὰ ἀπευκταῖα μέτρα. Τὸ πρῶτον κί-νημά του, ὡς Ἡγεμόνας, ἀνάγκη νὰ εἶναι, ἢ νὰ βιάσῃ τοὺς ἰδίους του ὑπηκόους, μὲ τὴν δύναμιν ξένων ὁπλων νὰ ὑποχωρήσωσι τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰς ἰδιοκτησίας τῶν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῶν, ἢ νὰ ἐνωθῇ μὲ αὐτοὺς διὰ νὰ ἐναντιωθῇ, καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐκπλήρωσιν ἐνὸς μέρους αὐτῆς

ταύτης τῆς συνθήκης, ἡ ὁποία τὸν ὑψώνει εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος.

Ὅτι ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ περιπέσῃ εἰς μίαν ἀπὸ τὰς δύο ταύτας περιπτώσεις εἶναι βέβαιον, διότι οἱ ἐκτός τῆς γραμμῆς κείμενοι τόποι, οἷον ἡ Ἀκαρνανία καὶ μέρος τῆς Αἰτωλίας, οἱ ὅποιοι χρεωστοῦνται τώρα νὰ ἐπιστραφοῦν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐξουσιάζονται εἰρηνικῶς ὁμοῦ μέ τὰ φρούρια τῶν παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ τόποι οὗτοι δύνανται καλύτερα νὰ ἐφοδιάζωσι τὴν Ἑλλάδα μέ ξυλείαν πρὸς ναυπηγίαν· ἀπὸ τούτους τοὺς τόπους ἐπορίσθη ἡ Ἑλλάς τοὺς ἀρίστους στρατιώτας της καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἀγῶνος, ἀπὸ Ἀκαρνᾶνας καὶ Αἰτωλικὰς φυλάς ἔλαβε τοὺς ὀπλαρχηγούς της. Μετὰ τὸ εἰς τὴν Ἑλλάδα φθάσιμον τοῦ ἀπὸ 22 Μαρτίου 1829 πρωτοκόλλου, καὶ τῆς κατὰ συνέπειαν τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης δημοσιευθείσης συναινέσεως τῶν Τούρκων ὑπὲρ τῆς ἐκτάσεως τῶν ὁρίων, ὅλαι αἱ σωθεῖσαι ἀπὸ τὸν πόλεμον οἰκογένειαι ἐπέστρεψαν καὶ ἄρχισαν νὰ ἀνακτίζωσι τὰς οἰκίας καὶ πόλεις των, καὶ νὰ καλλιεργοῦν τοὺς ἀγρούς των. Οὗτοι οἱ λαοὶ δέν θέλουν ποτέ ὑποταχθῇ πάλιν εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγὸν χωρὶς ἀντίστασιν, καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες οὔτε θέλουν οὔτ' ἐμποροῦν νὰ τοὺς ἐγκαταλείψωσιν.

Εἰς τοιαύτας περιστάσεις τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα χρέος τοῦ ὑπογεγραμμένου εἶναι προφανές καὶ ἀναντίρρητον. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν προκειμένων διαπραγματεύσεων δέν ἀπέβλεψεν ὁ ὑπογεγραμμένος εἰς ἄλλο παρὰ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, διαμαρτυρόμενος κατὰ συνέπειαν τούτου τὸσον εἰς τὰς ἐγγράφους διακοινώσεις του, καθὼς καὶ εἰς τὰς προσωπικὰς συνδιαλέξεις του μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Ἀγγλίας, ἔτι δὲ καὶ μετὰ τῶν πληρεξουσίων τῶν συμμαχι-

κῶν Αὐλῶν, ἐναντίον τοῦ νά παραβιασθῶσιν οἱ Ἕλληνες νά δεχθῶσιν ὅποιανδῆποτε σύμβασιν, παρ' αὐτοῦ θεωρουμένην ὡς ἀντιβαίνουσιν εἰς τὰς εὐχὰς των, καί ἀρπάζουσιν ἐκεῖνα τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια, καθὼς ὁ Κυβερνήτης δικαίως παρατηρεῖ, αἱ μεγάλαι των θυσίαι τοὺς ἔδωκαν τό δικαίωμα νά ἀπαιτῶσιν.

Ὅταν ὁ ὑπογεγραμμένος ἐθεώρει τὴν λαμπράν τιμὴν τοῦ ν' ἀποκατασταθῇ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ἔτρεφε τὴν ἐλπίδα τοῦ ν' ἀναγνωρισθῇ ἐλευθέρως καί ὁμοφώνως ὡς τοιοῦτος ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνος, καί νά χαιρετηθῇ παρ' αὐτοῦ ὡς φίλος, διὰ μέσου τοῦ ὁποῖου ὁ πολυχρόνιος καί ἡρωικός τῶν Ἑλλήνων ἀγὼν ἔμελλε νά ἀνταμειφθῇ μέ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἰδιοκτησίας των καί μέ τὴν παντοτινὴν ἔντιμον καί βάσιμον ἀποκατάστασιν των.

Μέ ἀπαρηγόρητον λύπην του βλέπει ὁ ὑπογεγραμμένος μεματαιωμένας τὰς ἐλπίδας του ταῦτας, καί βιάζεται νά διακηρύξῃ, ὅτι αἱ συμβάσεις τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων καί ἡ ἀντίστασις τῶν Ἑλλήνων τὸν ἐμποδίζουν νά ἐκτελέσῃ τό ἱερὸν καί ἔνδοξον τοῦτο ἔργον, καί ἤθελεν τὸν καταδικάσει εἰς ἀποκλήρωσιν μιᾶς ὑπηρεσίας ὅλως διόλου διαφορετικῆς φύσεως, τουτέστι, νά καταντήσῃ νά γίνῃ ἀπεσταλμένος τῶν συμμαχικῶν Αὐλῶν, διωρισμένος ἀπὸ αὐτὰς νά κρατῇ εἰς ὑποταγὴν τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων των. Τοιαύτη ἀποστολὴ ἤθελεν εἶσθαι τόσον ἀποτρόπαιος εἰς τὰ αἰσθήματά του, καί ὑβριστικὴ εἰς τὸν χαρακτῆρα του, ὅσον ἀντιβαίνουσα κατ' εὐθείαν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς συνθήκης τῆς 6 Ἰουλίου, εἰς τὴν ὅποian αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἐσυντρόφευσαν ἐπὶ σκοπῷ νά ἐνεργήσωσι τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀνατολῆς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ ὑπογεγραμμένος παραδίδει

ἐπισήμως εἰς τὰς χεῖρας τῶν πληρεξουσίων ἀξίαν, τῆς ὁποίας τὰ καθήκοντα δέν τόν συγχωροῦν πλέον αἱ περιστάσεις νά ἐκπληρώσῃ οὔτε πρὸς ἰδίαν του τιμήν, οὔτε πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος, οὔτε διὰ τὰ γενικά συμφέροντα τῆς Εὐρώπης.

ΛΕΟΠΟΛΔΟΣ, ΠΡΙΓΚΨ ΤΟΥ ΣΑΞ.

Ἱστορικό πλαίσιο:

Μέ τό Πρωτόκολλο τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 οἱ πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας, Μ. Βρετανίας καί Ρωσίας ἐξέλεγαν τόν πρίγκιπα τοῦ Σάξ-Κοβούργου Λεοπόλδο ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας. Αὐτός εἶχε τήν προτίμηση τῆς ἀγγλικῆς Αὐλῆς, χωρίς ὅμως νά ἔχει ἄμεσους δεσμούς μαζί της, ὥστε νά μήν ὑπάρχουν ἀντιρρήσεις ἀπό τίς ἄλλες Δυνάμεις. Ὁ Λεοπόλδος ἀποδείχτηκε ὀξυδερκής ὡς πρὸς τοὺς κινδύνους πού περιέκλειε ἡ διακυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας καί θέλησε νά ἐξασφαλιστεῖ πρὶν ἀπὸ τήν ὀριστική ἀποδοχή τῆς πρότασης. Ἀποτάνθηκε τότε στόν Ἰωάννη Καποδίστρια. Ὁ τελευταῖος περιέγραψε τήν ἄθλια κατάσταση τῆς χώρας, πού εἶχε ἐξέλθει καθημαγμένη ἀπὸ τόν Ἀγώνα, καί τοῦ ὑποδείκνυε: α) Ν' ἀσπαστεῖ τό ὀρθόδοξο δόγμα. β) Νά σεβαστεῖ τίς ἀποφάσεις τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων. Ὁ Λεοπόλδος τότε κατενόησε ὅτι θά ἐρχόταν στήν Ἑλλάδα ἔχοντας τό βάρος πολλῶν δεσμεύσεων ἀπέναντι στίς Προστάτιδες Δυνάμεις, σ' ἓνα κράτος πού δέν εἶχε πολλές δυνατότητες νά ἐπιβιώσῃ μέ τὰ στενά σύνορα πού διέθετε καί οὐσιαστικά μέ ἀνύπαρκτους οἰκονομικούς πόρους. Ἴσως τήν ἐκλογή τοῦ Λεοπόλδου δέν εἶχαν ἐνστερνιστεῖ ἐνδόψυχα οἱ Δυνάμεις καί πιθανῶς ὁ Καποδίστριας νά ὑπογράμμισε ὑπερβολικά τίς δύσκολες ἐλληνικές συνθήκες. Ἡ παραίτηση ὑπῆρξε πρᾶ-

ξη αναγκαία από τά πράγματα, για όποιον έβλεπε φύχραιμα τήν κατάσταση, καί ταυτόχρονα είλικρινής καί γενναία, γιατί ύποχρέωσε τά ένδιαφερόμενα μέρη νά βοηθήσουν στήν έξομάλυνση τών προβλημάτων καί κυρίως νά λυθεῖ τό καίριο έθνικό ζήτημα τής επέκτασης τών συνόρων.

Βιβλιογραφία: Π.Β.Πετρίδη, Νεοελληνική πολιτική ιστορία, τ.Α', 1828-1843, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1981 (δκου καί ή πρότερη βιβλιογραφία, καθώς καί τό έδω κείμενο).

ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Πρός τήν Α.Ε. τόν Σ.Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος²
Ἐξοχώτατε,

Τήν ἀλλεπάλληλον τόλμην, τήν ὅποίαν λαμβάνω καί Σᾶς ἐνοχλῶ μέ τάς συχνάς μου ἐπιστολάς, μή τήν ἀποδώσετε εἰς ἄλλο τι παρά εἰς τήν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην τήν ὅποίαν εὐ-
ρισκόμεθα οἱ ἐν Κορώνῃ Κρήτες.

Αὐτοί, ἀφ' οὗ κατὰ διαταγήν τοῦ Γεν. Ἀρχηγοῦ ἐπεστρέψαμεν ἀπό τό Νησί εἰς τήν Κορώνην καί δέν εὔρον τάς ὁ-
ποίας εἶχον ὑποσχεθῇ πρός αὐτούς διαταγάς τῆς Σ. Κυβερνή-
σεως περί χρηματικοῦ αὐτῶν πόρου, παρεπονέθησαν κατ' ἐμοῦ
ὅτι τούς ἀπατῶ κλπ.

Οἱ ἐδῶ ραδιοῦργοι δέν λείπουν τό νά τούς διεγείρουν
μέ λόγους τοιούτους "ἰδού τί Κυβέρνησιν ἔχομεν, ὁ χειμῶν
ἐβγῆκεν καί οἱ δυστυχεῖς Κρήτες κάθηνται ἔξω καί ἀνευ σκη-
νῶν", τάζουν δέ πρός αὐτούς καί ἄλλα πολλά, οἷον βόδια, χρή-
ματα κλπ. Οἱ Κρήτες μ' ὅλα ταῦτα, πεπεισμένοι εἰς τά φιλάν-
θρωπα σπλάχαν τῆς Υ. Ἐξοχότητος, δίδουν πρός αὐτούς τάς
ἀνηκούσας ἀποκρίσεις.

Γενοῦ λοιπόν ἔλεως, Σ. Κυβερνήτα, εἰς δυστυχῇ, ἀνέ-
στιον καί πεπλανημένον λαόν, μή καταδέχεσαι νά κοίτῳνται
τά τῶν Κρητῶν βρέφη καί τέκνα ὑπό σκηνάς ἐν καιρῷ χειμῶνος,
ἀλλά διατάξατε τόν Διοικητήν τῶν Μεσσ. Φρουρίων καθώς καί
τήν Ἐπιτροπήν, ὅ,τι ἐγκρίνετε περί τῆς ἐν Κορώνῃ ἀποκα-
ταστάσεως τῶν δυστυχῶν Κρητῶν καί περί τοῦ πόρου τῶν πρός
τό ζῆν ἀναγκαίων τοῦ ὑποφαινομένου.

Μή θέλων νά βαρύνω περισσότερο τό πολυάσχολόν Σας
ὑποσημειοῦμαι μέ βαθύτατον σέβας.

Ἐν Κορώνῃ τήν 26 7βρίου 1831.

Της Υ. Έξοχότητος ταπεινός καί εύπειθέστατος
δοῦλος

Α. στεφανάκης

Πηγή: Δ.Β.Βαγιακάκου, "Εγγραφα περί τῶν Κρητῶν προσφύγων εἰς τήν Πελοπόννησον ἐπὶ Καποδίστρια, "Μνημοσύνη" 2(1968-69), 166-167.

Ίστορικό πλαίσιο:

Ἡ ἐπιστολή αὐτή γράφτηκε τήν παραμονή τῆς δολοφονίας τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια στό Ναύπλιο, ὥστε δέν ὑπάρχει δυνατότητα νά βρεθεῖ ἀπάντηση τοῦ ἴδιου στό αἴτημα αὐτό. Τό πρόβλημα ὡστόσο τῶν προσφύγων ἐξακολουθοῦσε νά ὑπάρχει γιά δεκαετίες καί ἡ ἐπιστολή αὐτή μᾶς τό θέτει μέ πολλή ἐνάργεια.

Ἡ προσφυγοποίηση μικρότερων ἢ μεγαλύτερων τμημάτων, πληθυσμοῦ κατά τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν φαινόμενο πού ἀκολουθοῦσε ὕστερα ἀπό κάθε πολεμική σύγκρουση. Οἱ τουρκοβενετικοί πόλεμοι, οἱ ἐπαναστάσεις τῶν ὑποδούλων καί οἱ περατικές ἐπιδρομές ἔσπρωχναν κύματα ἀνδρῶν καί γυναικοπαίδων σέ ἄλλες περιοχές, πού ἢ παρεῦχαν περισσότερη ἀσφάλεια ἢ καλύτερους οἰκονομικούς ὁρους, ὅταν ἡ πατρική γῆ εἶχε καταστραφεῖ. Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καί ὁ μακροχρόνιος Ἀγώνας ἦταν φυσικό νά δημιουργήσουν ἀνάλογες συνθηκες, καθώς οἱ πολεμικές ἐπιχειρήσεις εἶχαν τίς ἄμεσες συνέπειές τους στόν ἄμαχο πληθυσμό. Ἡ νότια Ἑλλάδα ἔγινε ἀπό νωρίς ὁ κύριος τόπος καταφυγῆς, γιατί ἐκεῖ δημιουργήθηκαν οἱ πρῶτες ἐλεύθερες περιοχές. Στή συνέχεια, μέ τή χάραξη τῶν πρώτων συνόρων τοῦ ἑ-

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Πρός τόν ἐπί τῶν Ἑσωτερικῶν Γραμματέα τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως.

Κύριε

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀπεφασίσθη ἡ συγκάλεσις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τίποτα δέν παραμελήσαμε διὰ νά παραστήσωμε καί κατ' ἴδIAN καί κοινῶς πρὸς τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκρέματο ἡ συγκάλεσις αὐτῆς τῆς λυπηρᾶς συνεπέας, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νά ἀποβῶσιν ἀπὸ τὴν συγκάλεσιν Συνελεύσεως εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν συνεκρούσθησαν τὰ πάθη, καί ἐρεθίσθησαν εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν ἀπὸ τὰ τελευταῖα συμβάντα, καί καθ' ἣν αἱ δυνάμεις αἱ ἀντιπροσωπευόμεναι εἰς τὸ ἐν Λονδίνῳ Συμβούλιον, ὁμοφώνως μέ τὴν Αὐλὴν τῆς Βαυαρίας, ἐνασχολοῦντο νά ἐκπληρώσουσι τὰς εὐχάς, τὰς ὁποίας τόσαις φοραῖς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐφάνερωσεν εἰς τὰς Αὐλὰς εἰς τὰς ὁποίας αὐτὸ ἐχρεωστοῦσε καί τὴν ἀπελευθέρωσιν του, καί ὅλα τὰ μέσα τῆς εὐρέσεως τῆς πολιτικῆς του ὑπάρξεως. Μ' ὅλα ταῦτα αἱ συμβουλαί μας καί οἱ λόγοι μας δέν εἰσηκούσθησαν, ἐξ ἐναντίας ἡ Κυβέρνησις ἐπιτάχυνε τὴν συγκάλεσιν τῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία συνήλθεν ὑπὸ τοὺς πλέον θλιβεροὺς οἰωνοὺς, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καί ἡ ἀναρχία ἐρήμωναν ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐνέργεια τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως δέν ἐκτείνεται ἐκεῖθεν τῶν κατεχομένων τόπων ἀπὸ τὰ στρατεύματα τῆς Συμμαχίας, καί πολλαὶ διαμαρτυρήσεις εἶχον ἀκυρώσει τὴν νομιμότητα τῆς Συνελεύσεως. Εἰς τὸ μεταξὺ τοῦτο μᾶς ἐκοινοποιήθησαν αἱ νέαι πράξεις τοῦ Συμβου-

λεύθερου κράτους, ήταν έπόμενο να καταφεύγουν σ'αυτή όλοένα και περισσότεροι καταδιωκόμενοι ή άπελπισμένοι από τή δουλεία Έλληνες.

Ό Ιωάννης Καποδίστριας έκανε μεγάλη προσπάθεια να άνακουφίσει τούς Μικρασιάτες, Μακεδόνες, Ήπειρώτες και νησιώτες πρόσφυγες. Οί Κρητικοί πρόσφυγες είχαν δημιουργήσει ιδιαίτερα προβλήματα στό νεοσύστατο κράτος τόσο μέ τόν άριθμό τους όσο και μέ τήν τέλεια φτώχεια τους. Ή όριστική παράδοση τής Κρήτης στους Τούρκους μέ τό Πρωτόκολλο τοϋ 1830 ώθησε τούς κατοίκους στόν ξενιτεμό, πού μέ τή βία τόσο οί Τοϋρκοι όσο, αργότερα, ή Έλληνική Κυβέρνηση συγκρατούσαν. Ό Καποδίστριας πρόσφερε στους πρόσφυγες κτήματα σέ πολλές περιοχές τής Πελοποννήσου. Ή εγκατάσταση δέν εξελίχτηκε χωρίς προστριβές μέ τούς ντόπιους, και μόνο στήν περιοχή Μεθώνης - Κορώνης ή ύποδοχή ύπήρξε εύμενής. Τά πενιχρά όμως κυβερνητικά μέσα έβράδυναν στή λύση τοϋ προσφυγικού προβλήματος, ώστε τό 1848 ό Όθων να έπιλύει ακόμη τά προβλήματα των Κρητών τής Μεθώνης.

Οί Έλληνες γνώρισαν τό προσφυγικό μαρτύριο σέ όλο τό 19ο αιώνα (ύστερα από τίς νέες έπαναστάσεις τής Κρήτης, τής Θεσσαλίας, τής Ήπείρου και Μακεδονίας) μέ άποκορύφωμα τήν Έξοδο τοϋ 1922.

Βιβλιογραφία: Άπ.Βακαλοπούλου, Πρόσφυγες και προσφυγικό ζήτημα κατά τήν Έπανάστασιν τοϋ 1821,Θεσσαλονίκη 1939.

λίου τοῦ Λονδίνου, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Σύμμαχοι Δυνάμεις, ἐπραγματοποίησαν τὰς εὐχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀνακτος Βασιλέως, καί διὰ νά ἀσφαλίσωσι ἔτι μᾶλλον τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφάσισαν τὰ ἀκόλουθα.

α: Ὅτι ἡ προσωρινή Κυβέρνησις, ἡ ὁποία ὑπάρχει, νά διατηρηθῇ καθ' ὅλην τῆς τήν ὀλομέλειαν μέχρι τῆς Ἀντιβασιλείας.

β: Ὅτι ἐν τοσοῦτῳ δέν ἔπρεπε νά γίνῃ καμμία πώλησις Ἑθνικῶν γαιῶν, οὔτε κανέν μέτρον νά δεχθῇ, ῥέπον εἰς τὸ προξενήσῃ εἰς τὸ νέον Κράτος οἰκονομικὰς ἀμηχανίας.

γ': Ὅτι συζητήσις-ένός Συντάγματος ὀριστικοῦ, ἡ νόμου θεμελιωτικοῦ, δέν ἡμποροῦν πλέον νά λάβουν χώραν χωρὶς τῆς συνδρομῆς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, διότι τὸ τοιοῦτον ἠθέλεν εἶσθαι εἰς φανεράν ἀντίφασιν μέ τήν πράξιν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Ἑλληνικόν Ἔθνος ἐνεπιστεύθη εἰς τὰς τρεῖς Αὐλὰς τὸ δικαίωμα τοῦ νά ἐκλέξῃ δι' αὐτό ἓνα Ἦγεμόνα.

Ἐσπεύσαμεν καί πρὶν λάβωμεν τὰς ἐπισημοὺς πράξεις τοῦ Συμβουλίου νά γνωστοποιήσωμεν τὰ σημαντικώτερα πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Γραμματέα, ὥστε νά δυνηθῇ νά κάμῃ χρῆσιν αὐτῶν κατάλληλον μέ τὰς περιστάσεις.

Δέν δυνάμεθα λοιπόν παρά νά ἴδωμεν μέ τήν πλέον βαθεῖαν θλίψιν, ὅτι οἱ πληρεξούσιοι οἱ συνεννοηθέντες εἰς Πρόνοιαν ἐψήφισαν μέτρα τὰ ὁποῖα εἶναι τόσον ἐνάντια εἰς τὰς πράξεις, δι' ὧν οἱ Σύμμαχοι Δυνάμεις ὥρισαν τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, ὅσον εἶναι ὀλέθρια εἰς τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τοῦ Ἑλλ. Λαοῦ. Ἡ Συνέλευσις αὕτη ἀρπάζουσα τήν συντακτικὴν δύναμιν, τήν ὁποίαν τῆς διαφιλονικεῖ τὸ Ἔθνος, καί ἡ

ὅποια δὲν δύναται πλέον σήμερον νά ὑπάρξη, παρά διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς βασιλικῆς Ἐξουσίας, ἐκήρυξεν ὄχι μόνον τὴν ἀπόφασίν της νά βάλῃ τὰς βάσεις ὀριστικοῦ Συντάγματος τοῦ Κράτους, καί νά ἐνεργήσῃ τὰ περὶ τῆς διανομῆς τῶν Ἐθνικῶν γαιῶν, ἀλλὰ ἔδωσεν ἐσχάτως τὸ μέτρον τῶν σκοπῶν της καί τῶν τελευταίων σχεδίων της, ψηφίζουσα τὴν κατάργησιν τῆς Γερουσίας, Σώματος τὸ ὅποιον ἀναπόσπαστον μέρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, καί τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξίς ἐπισφραγίσθη ἀπὸ τὸν καιρὸν, εἶναι σήμερον ὑπὲρ ἄλλοτε ἀναγκαία, διὰ νά σταματήσῃ τὸ ξεχείλισμα τῶν παθῶν, καί νά φέρῃ τὴν ἔνωσιν καί τὴν συγχώνευσιν τῶν κομμάτων πρὶν τῆς ἀφίξεως τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἡ ἀνομος καί αὐθαίρετος αὕτη πράξις εἰς τὴν ἀρχὴν της θέλει φέρει ἐξ ἀνάγκης, καί ἄλλας παρομοίους συμβιβάστους μέ ὅσα ἀπεφασίσθησαν διὰ τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Σὰς προσκαλοῦμεν, Κύριε, νά γνωστοποιήσῃτε, εἰς ὅποιον ἀνήκει τὸ περιεχόμενον τῆς παρούσης μας, καί νά διατρανώσῃτε ὅτι ἀπαιτοῦμεν τὴν αὐστηράν διατήρησίν των, καί ὅτι θέλομεν ὑποστηρίξαι τὸ ἀπαραβίαστον τῶν ἐν αὐτῇ διὰ τῶν μέσων τὰ ὅποια εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας. Ὅτι κατὰ συνέπειαν διαμαρτυροῦμεθα ἐναντίον πάσης παραβιάσεως γενομένης, ἢ δυναμένης νά γίνῃ ἀκολούθως, ἢ τέλος πάντων, ὅτι δὲν δυνάμεθα νά γνωρίζωμεν ὥς προσωρινὴ Κυβερνήσις, παρά ἐκείνην ἣτις εὐρέθῃ συστημένη πρὶν τῆς συγκαλέσεως τῆς ἐν Προνοίᾳ Συνελεύσεως, ἐξαιρουμένων τῶν τροποποιήσεων τὰς ὁποίας ἐπρονοήτως καί κατεπείγουσαι περιστάσεις δύνανται νά ὑποχρεώσωσι τὴν Γερουσίαν νά κάμῃ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Πρωτοκόλου τῆς 7 Μαρτίου καί ἕως νά φθάσῃ. ἡ Ἀντιβασιλεία.

Σὰς παρακαλοῦμεν Κύριε νά δεχθῇτε τὴν διαβεβαίωσιν

της εξαιρέτου υπολήψεώς μας.

έν Ναυπλίῳ τήν 29 'Ιουλίου 1832

Οἱ Ἀντιπρέσβεις

Δώκινς

'Ρουάνς

'Ρουκμάν

Πηγή: Στεφ.Π.Παπαγεωργίου, Τό ἀρχεῖο Γιαννάκη Ράγκου, Ἀθήνα 1982 ('Ιστορική καί Ἐθνολογική Ἑταιρεία τῆς Ἑλλάδος, σειρά Α', ἀρ.2).

Ἱστορικό πλαίσιο:

Ὁ Ὁθων ἐξελέγη βασιλεὺς τήν 7 Μαΐου 1832. Ἡ Δ' (κατά συνέχεια) Ἐθνική Συνέλευση τῆς Πρόνοιας στίς 20 'Ιουλίου 1832 προχώρησε σέ ἀναθεώρηση ἀρθρῶν τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συντάγματος τῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνέλευσης, ἀλλά οἱ σχετικές ἐργασίες σταμάτησαν, ὕστερα ἀπό τό ἔγγραφο (πού ἐδῶ δημοσιεύεται) τῶν "Ἀντιπρέσβων" τῶν Προστάτιδων Δυνάμεων. Στίς 5 Αὐγούστου 1832 ἡ Δ' Ἐθν. Συνέλευση ἀποδεχόταν οὐσιαστικά τίς ἀπόψεις τοῦ ἐγγράφου καί στό ἐξῆς ἡ πολιτειακή ἐξέλιξη τῆς χώρας θά ἔπαιρνε νέα μορφή. Στίς 20 Αὐγούστου 1832 ἡ Συνέλευση ἀποδέχτηκε τήν ἀρχή τοῦ Μοναρχικοῦ πολιτεύματος καί de facto καί τή δυνατότητα τῶν Προστάτιδων νά ὑπαγορεύουν ὅρους, ὅπως τήν μή διανομή τῶν ἐθνικῶν γαιῶν.

Βιβλιογραφία: Γ.Π.Νάκου, Τό πολιτειακόν καθεστῶς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ὁθωνος μέχρι τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844, Θεσσαλονίκη 1974.

Η ΚΗΔΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ Μ. ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Ἐπιστολή τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος πρὸς
τὴν Α.Μ. τὸν Αὐτοκράτορα Νικόλαον.

Ἀθῆναι 23 Ἰανουαρίου 1848.

Λαβὼν ὡς ὁδηγὸν τὴν συμβουλὴν τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος, ἔθεσα τέρμα εἰς τὴν διένεξιν, ἣτις ὑφίστατο μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεώς μου καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Τὸ διάβημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξουσιοδότησα, ὅπως προβῇ ὁ Ὑπουργός μου, κατ'ἀνάγκην ἐστοίχισεν εἰς ἐμέ, ἀλλ'εὖρον εἰς τοὺς λόγους τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος ἐγγύησιν τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ θρόνου μου καὶ τῆς τιμῆς τῆς χώρας μου. Εὐχαριστῶ τὴν Ὑμετέραν Αὐτοκρατορικὴν Μεγαλειότητα διὰ τὴν συμβολήν, τὴν ὁποίαν, κατόπιν διαταγῶν Της, αἱ Αὐτοκρατορικαὶ Πρεσβεῖαι ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἀθήναις, προσέφερον εἰς τὴν διευθέτησιν τῆς διενέξεως ταύτης. Ὑπολείπεται ἤδη νὰ ἐκφράσω τὴν εὐχὴν, ὅπως αἱ σχέσεις τῶν δύο χωρῶν τοποθετηθοῦν ἐπὶ σταθερῶν βάσεων καλῆς συμμαχίας. Χωρὶς νὰ σταματήσω ἐπὶ τῆς ἐπιστροφῆς ἐνὸς ἀντιπροσώπου, ἐλάχιστα ἐνδεδειγμένου διὰ τὴν καλλιέργειαν φιλικῶν σχέσεων, χωρὶς ἐπίσης νὰ ἐξάρω ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐλάχιστα ὑποχρεώνει ἐμέ, ὅπως ἀνταποκριθῶ εἰς αἵτησιν συνοδευομένην ὑπὸ ἀπειλῶν, θὰ προσφέρω εἰλικρινῶς τὴν χεῖρα πρὸς διαπραγματεύσιν συνθήκης, τὴν ὁποίαν ἐξ ἴσου μὲ τὴν Πύλην ἐπιθυμῶ καὶ τὴν ὁποίαν πρό πολλοῦ ἐζήτησα.

Θά αἰσθανῶ χαράν, ἐάν δυνηθῶ ἐπίσης καί ἀκολουθήσω τήν δευτέραν συμβουλήν, τήν ὁποίαν ἡ Ὑμετέρα Αὐτοκρατορική Μεγαλειότης εὐηρεστήθη νά δώσῃ εἰς ἐμέ, τήν ἀφορῶσαν εἰς τάς μετὰ τῆς Ἀγγλίας σχέσεις μου· ἡ ζωηρά μου ἐπιθυμία, ὅπως βελτιώσω τάς σχέσεις αὐτάς, δέν θά ἔπρεπε νά τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ, διότι στοιχίζει παρά πολύ εἰς τήν χώραν μου νά στερῇται τῆς εὐνοίας τῆς Δυνάμεως ταύτης. Ἀλλ' ἐπικαλοῦμαι τάς προσφάτους εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νά περιῆλθον εἰς γνῶσιν τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικής Μεγαλειότητος. Αἱ πληροφορίες αὗται θά καταδείξουν, ἐάν δύναμαι νά ἐλπίζω ἱκανοποίησιν τῆς ἀπαιτήσεως τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως διὰ τῶν μέτρων, τά ὁποῖα ἡ Ὑμετέρα Αὐτοκρατορική Μεγαλειότης, ἐν τῇ μερίμνῃ της ὑπέρ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, ἔκρινεν ἐπαρκῆ. Τό τίμημα, τό ὁποῖον ἡ σημερινή Κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος τῆς Βρεταννίας φαίνεται νά ζητῇ πρός ἀπαλλαγὴν στάσεως, ἰσοδυναμεῖ μέ θυσίας, εἰς τάς ὁποίας μία Κυβέρνησις δέν θά ἠδύνατο νά προβῇ, ἄνευ κινδύνου νά ὁδηγήσῃ τήν χώραν, τήν ὁποίαν ἔχει ἀποστολήν νά κυβερνήσῃ, εἰς συνεχεῖς ἀναστατώσεις καί δυσχερείας χωρίς διέξοδον.

Παρά ταῦτα, δέν θά ἀδιαφορήσω, ὥστε μία πλέον ὑγιῆς ἐκτίμησις τῶν ὄρων ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας εἰς πᾶσαν συνταγματικῶς κυβερνωμένην χώραν καταστήσῃ τήν Ἀγγλίαν δικαιοτέραν ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἐλπίζω ἐπίσης, ὅτι ἐκεῖνοι ἐκ τῶν ὑπηκόων μου, πρός τούς ὁποίους ἡ Ἀγγλία ἐκδηλώνει ἀποκλειστικῶς τάς συμπαθείας της, καί οἵτινες μέχρι σήμερον διενοήθησαν νά καταλάβουν τήν ἐξουσίαν δι' ἀντιπολιτευτικῆς δράσεως, πολλάκις ἀναρχικῆς, θά ἐπανέλθουν εἰς σκέψεις περισσότερον λογικάς καί πατριωτικάς. Τοιουτοτρόπως, ἐν τέλει, θά ἀνταμειφθοῦν, τυγχάνοντες

τῆς διὰ τῆς ψήφου ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν των, τῆς ὁποίας σήμερον στεροῦνται, ὥστε νά δοθῇ ἡ δυνατότης εἰς τήν Κυβέρνησίν μου νά τούς χρησιμοποιοῦν. Παρακαλῶ τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα νά εἶναι πεπεισμένη, ὅτι ἀντιλαμβάνομαι ἐξ ὁλοκλήρου τό πνεῦμα τῶν συμβουλῶν της καί ὅτι ἐκτιμῶ τήν εὐμενῇ των ἀξία. Εἴθε αἱ περιστάσεις νά μοῦ ἐπιτρέψουν, ὅπως τάς πραγματοποιήσω. Θά ἐπίστευον ὅτι προσφέρω εἰς τήν χώραν μου μεγάλην ὑπηρεσίαν καί ὅτι καθιστῶ κατά πολύ ἐλαφροτέραν τήν εὐθύνην, ἡ ὁποία μοῦ ἔχει ἐμπιστευθῇ.

Ὡς πρός τάς θρησκευτικές ὑποθέσεις, πιστεύω, ὅτι δύναμαι νά δώσω εἰς τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα τήν βεβαίωσιν, ὅτι ἡ Κυβέρνησίς μου ἀφιέρωσεν ἐν προκειμένῳ καί θά ἀφιερῶνῃ πάντοτε τήν μεγαλυτέραν της φροντίδα. Αἱ διαθέσεις τῶν σημερινῶν Ὑπουργῶν μου εὐρίσκονται ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ μέ τήν θέλησιν καί τὰ αἰσθήματά μου. Γνωρίζω ἐκεῖνο, τό ὁποῖον ἀπό τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὀφείλω εἰς τόν λαόν μου. Ἀποδίδω ὥς χριστιανός καί ὥς βασιλεὺς τήν μεγάλην σοβαρότητα εἰς τήν στερέωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καί φρονῶ, ὅτι ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἔδωσα τότε, ὅτε ἐν ζήτημα μελλοντικόν ἀπῆτει μίαν λύσιν ἐκ μέρους μου, ἀπόδειξιν ἐπιμαρτυροῦσαν τόν σεβασμόν μου εἰς τήν πίστιν τῶν ὑποκόων μου. Αἱ διαθέσεις μου δέν δύνανται νά παραγνωρισθοῦν οὔτε ν' ἀφήσουν ἀμφιβολίαν διὰ τῆς φροντίδας, τάς ὁποίας θά λάβω πάντοτε διὰ τήν ἀξιόπρέπειαν καί τὰ συμφέροντα τῆς ἐπικρατοῦσης ἐν Ἑλλάδι θρησκείας, ὥς ἐπίσης καί περί τῆς ἀποτελεσματικῆς προστασίας τῆς δι' ὅρκου ὑποσχεθείσης, ἣν θά παρᾶσχω πρός αὐτήν ἐγκαρδίως καί ἀδιαλείπτως.

Δέν δύναμαι νά τερματίσω τήν ἐπιστολήν ταύτην, χω-

ρίς νά εὐχαριστήσω τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα διὰ τήν ὑποδοχήν, τήν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τό σχέδιον ἀποσβέσεως τοῦ δημοσίου χρέους, τοῦ συναφθέντος ὑπό τήν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Συνιστῶν τήν νέαν μου πατρίδα εἰς τό εὐμενές ἐνδιαφέρον τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος, δράττομαι κ.τ.λ. κ.τ.λ. κ.τ.λ. .

Πηγή: Ἰω.Χρ.Πούλου, Τό Ἐκείσῳ Μουσούρου, Ἀθήναι 1958, σ.113-115. -

Ἱστορικό πλαίσιο: Αἰτία τῆς ὑπόθεσης Μουσούρου ἦταν ἡ ἄρνηση τῆς ὀθωμανικῆς κυβέρνησης νά θεωρήσει τό διαβατήριο τοῦ Τσάμη Καρατάσσου, ὀπλαρχηγοῦ καί ὑπασπιστῆ στήν αὐλή, γιά νά μεταβεῖ στήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ ἀγέρωχη στάση τοῦ ἐλληνικῆς καταγωγῆς Τούρκου πρεσβευτῆ Κώστα Μουσούρου, πού στηριζόταν καί στή συμπαράσταση τοῦ Ἀγγλου πρεσβευτῆ, τραυμάτισε ἠθικά τόν Ὅθωνα, πού τοῦ ζήτησε ἐξηγήσεις σέ ἐπιτιμητικό τόνο. Ἡ Τουρκία θεώρησε ὡς ἐθνική προσβολή τήν ἐλληνική στάση καί ἀνεκάλεσε τόν πρεσβευτή της. Ὁ Ὅθων προσπάθησε νά ἐξομαλύνει τή διένεξη ἀποστέλλοντας ἐπιστολή στόν Σουλτάνο. Ὡστόσο ὁ τελευταῖος δέν θέλησε νά δεχθεῖ τίς ἐξηγήσεις. Ἡ ἀγγλική καί ρωσική πολιτική βρῆκαν τότε τήν εὐκαιρία νά ρίξουν τό σφάλμα στήν φιλογαλλική κυβέρνηση Κωλέττη καί ἡ διένεξη ἔφθασε στήν πλήρη ρήξη Ἑλλάδος καί Τουρκίας. Τή στιγμή αὐτή ἐπέλεξε καί ἡ Ἀγγλία γιά νά ζητήσῃ τήν πληρωμή τόκων παλαιοῦ δανείου, ἐνῶ λίγο ἀργότερα ἡ Τουρκία λάμβανε οἰκονομικά μέτρα καί ἀπειλοῦσε πόλεμο. Τελικά ὁ Ὅθων

τῆς διὰ τῆς ψήφου ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν των, τῆς ὁποίας σήμερον στεροῦνται, ὥστε νά δοθῇ ἡ δυνατότης εἰς τήν Κυβέρνησίν μου νά τούς χρησιμοποιοῦν. Παρακαλῶ τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα νά εἶναι πεπεισμένη, ὅτι ἀντιλαμβάνομαι ἐξ ὁλοκλήρου τό πνεῦμα τῶν συμβουλῶν της καί ὅτι ἐκτιμῶ τήν εὐμενῇ των ἀξία. Εἴθε αἱ περιστάσεις νά μοῦ ἐπιτρέψουν, ὅπως τάς πραγματοποιήσω. θά ἐπίστευον ὅτι προσφέρω εἰς τήν χώραν μου μεγάλην ὑπηρεσίαν καί ὅτι καθιστῶ κατά πολύ ἐλαφροτέραν τήν εὐθύνην, ἡ ὁποία μοῦ ἔχει ἐμπιστευθῇ.

Ὡς πρός τάς θρησκευτικές ὑποθέσεις, πιστεύω, ὅτι δύναμαι νά δώσω εἰς τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα τήν βεβαίωσιν, ὅτι ἡ Κυβέρνησίς μου ἀφιέρωσεν ἐν προκειμένῳ καί θά ἀφιερῶνῃ πάντοτε τήν μεγαλυτέραν της φροντίδα. Αἱ διαθέσεις τῶν σημερινῶν Ὑπουργῶν μου εὐρίσκονται ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ μέ τήν θέλησιν καί τά αἰσθήματά μου. Γνωρίζω ἐκεῖνο, τό ὁποῖον ἀπό τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὀφείλω εἰς τόν λαόν μου. Ἀποδίδω ὡς χριστιανός καί ὡς βασιλεὺς τήν μεγάλην σοβαρότητα εἰς τήν στερέωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καί φρονῶ, ὅτι ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἔδωσα τότε, ὅτε ἐν ζήτημα μελλοντικόν ἀπῆτει μίαν λύσιν ἐκ μέρους μου, ἀπόδειξιν ἐπιμαρτυροῦσαν τόν σεβασμόν μου εἰς τήν πίστιν τῶν ὑποκόων μου. Αἱ διαθέσεις μου δέν δύνανται νά παραγνωρισθοῦν οὔτε ν' ἀφήσουν ἀμφιβολίαν διὰ τῆς φροντίδας, τάς ὁποίας θά λάβω πάντοτε διὰ τήν ἀξιόπρέπειαν καί τά συμφέροντα τῆς ἐπικρατοῦσης ἐν Ἑλλάδι θρησκείας, ὡς ἐπίσης καί περί τῆς ἀποτελεσματικῆς προσταςίας τῆς δι' ὅρκου ὑποσχεθείσης, ἣν θά παράσχω πρός αὐτήν ἐγκαρδίως καί ἀδιαλείπτως.

Δέν δύναμαι νά τερματίσω τήν ἐπιστολήν ταύτην, χω-

ρίς νά εὐχαριστήσω τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα διὰ τήν ὑποδοχήν, τήν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τό σχέδιον ἀποσβέσεως τοῦ δημοσίου χρέους, τοῦ συναφθέντος ὑπό τήν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Συνιστῶν τήν νέαν μου πατρίδα εἰς τό εὐμενές ἐνδιαφέρον τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος, δράττομαι κ.τ.λ. κ.τ.λ. κ.τ.λ. .

Πηγή: Ἰω.Χρ.Πούλου, Τό Ἐπεισόδιον Μουσούρου, Ἀθήναι 1958, σ.113-115. -

Ἱστορικό πλαίσιο: Αἰτία τῆς ὑπόθεσης Μουσούρου ἦταν ἡ ἄρνηση τῆς ὀθωμανικῆς κυβέρνησης νά θεωρήσει τό διαβατήριο τοῦ Τσάμη Καρατάσσου, ὀπλαρχηγοῦ καί ὑπασπιστῆ στήν ἀυλή, γιά νά μεταβεῖ στήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ ἀγέρωχη στάση τοῦ ἐλληνικῆς καταγωγῆς Τούρκου πρεσβευτῆ Κώστα Μουσούρου, πού στηριζόταν καί στή συμπαράσταση τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτῆ, τραυμάτισε ἠθικά τόν Ὅθωνα, πού τοῦ ζήτησε ἐξηγήσεις σέ ἐπιτιμητικό τόνο. Ἡ Τουρκία θεώρησε ὡς ἐθνική προσβολή τήν ἐλληνική στάση καί ἀνεκάλεσε τόν πρεσβευτή της. Ὁ Ὅθων προσπάθησε νά ἐξομαλύνει τή διένεξη ἀποστέλλοντας ἐπιστολή στόν Σουλτάνο. Ὡστόσο ὁ τελευταῖος δέν θέλησε νά δεχθεῖ τίς ἐξηγήσεις. Ἡ ἀγγλική καί ρωσική πολιτική βρῆκαν τότε τήν εὐκαιρία νά ρίξουν τό σφάλμα στήν φιλογαλλική κυβέρνηση Κωλέττη καί ἡ διένεξη ἔφθασε στήν πλήρη ρήξη Ἑλλάδος καί Τουρκίας. Τή στιγμή αὐτή ἐπέλεξε καί ἡ Ἀγγλία γιά νά ζητήσῃ τήν πληρωμή τόκων παλαιοῦ δανείου, ἐνῶ λίγο ἀργότερα ἡ Τουρκία λάμβανε οἰκονομικά μέτρα καί ἀπειλοῦσε πόλεμο. Τελικά ὁ Ὅθων

ἀναγκάστηκε νά ζητήσει τή μεσολάβηση τοῦ τσάρου καί τό "Ἐ-
κεισόδιο" ἔλαβε τή λύση του. Ὅπως καί στό προηγούμενο ἔγγρα-
φο (ἐδῶ ἀρ.3) ἔτσι καί στήν ἐπιστολή τοῦ Ὁθωνος καταφαίνον-
ται οἱ περιορισμένες δυνατότητες χειρισμοῦ καί διέθετε ὁ Ἑλ-
ληνας ἡγεμόνας.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ "ΠΙΣΤΕΥΩ"
ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ

Ὁθων Α'. Ἐλέω θεοῦ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος
Πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἕλληνες,

Προσκεκλημένος ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐνδόξων καὶ
μεγαλοψύχων μεσιτῶν, διὰ τῆς κραταιᾶς βοηθείας τῶν ὁποίων ἀ-
ποπερατώσατε ἐνδόξως τὸν τῆς καταστροφῆς πόλεμον τὸν ὑπὲρ τοῦ
ἰσχυροῦ παραταθέντα, προσκεκλημένος προσέτι καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν
σας ἐλευθέραν ἐκλογὴν, ἀναβαίνω εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος,
διὰ νὰ ἐκπληρώσω ὅσας ὑποχρεώσεις ἀνέλαβα δεχθεὶς τὸ προσ-
φερθὲν μοι βασιλικὸν στέμμα, τόσον πρὸς ἐσᾶς ὅσον καὶ πρὸς
τάς μεσιτευούσας Μεγάλας Δυνάμεις.

Διὰ μακροῦ καὶ φονικοῦ πολέμου, θυσιάζοντες ἐκουσίως
τὰ μέγιστα καὶ πολυτιμότερα ἀγαθὰ σας, ἀνεκτήσατε τὴν πολι-
τικὴν σας ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, τὸν θεμελιώδη ὅρον τῆς
εὐτυχίας καὶ εὐημερίας παντός ἔθνους, καὶ διὰ τῆς ἡρωϊκῆς εὐ-
τολμίας ἀνεδείχθητε ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν μεγάλων προγόνων σας,
τῶν ὁποίων ἡ δόξα ἀπὸ τοῦ σκοτοῦ τῶν ἀρχαιοτάτων αἰώνων μέχρι
τοῦδε διαυγάζει μέ ἀπαραμείωτον λαμπρότητα· ἀλλ' ἔως τώρα στε-
ρεῖσθε ἀκόμη τοὺς καρπούς τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀγῶνός σας. Οἱ ἀ-
γροὶ σας εἶναι ἡρημωμένοι, ἡ βιομηχανία σας ἀπονεκρωμένη, τὸ
ἐμπόριόν σας, τὸ ἄλλοτε τόσον ἀκμάζον, εἰς πτώσιν. Εἰς μάτην
ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εἰρήνης ἐπερίμεναν αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆ-
μαι τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἤθελε ταῖς συγχωρηθῇ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς
τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των. Τὸν τρόπον τοῦ δεσποτισμοῦ κατέλαβεν
ἡ ἀναρχία, ἡ ὁποία πλήττει τὰ νῶτά σας ἀπανθρώπως μέ τὴν αἰ-
μοσταγὴν μάλιστα της. Καὶ ὅ,τι καλὸν ὁ ἔρος τῆς πατρίδος ἀπέ-

κτησε διά σας διά τοῦ πλέον εὐγενεοῦς ἐνθουσιασμοῦ, τό ἀφανί-
ζει ἡ ἐσωτερική διχόνοια διά τοῦ πλέον βδελυροῦ ἐγωϊσμοῦ.

Τό νά ὠσω τέλος εἰς τήν τοιαύτην κατάστασιν, καθ' ἣν
διὰ τῆς φθοροποιοῦ ἀλληλομαχίας καταναλίσκονται αἱ πρώτισται
δυνάμεις, τό νά συγκεντρώσω εἰς τό ἕξῃς πᾶσαν σπουδήν εἰς ἔ-
να καί μόνον σκοπόν, τόν τῆς ἀκμῆς, τῆς εὐδαιμονίας καί δό-
ξης τῆς πατρίδος σας, ἀποκατασταθείσης ἤδη καί ἰδικῆς μου, τό
νά ἐξαλείψω προσέτι κατ' ὀλίγον, διά τῆς εὐλογίας τῆς εἰρήνης
καί τῆς σωτηριώδους ἐπιρροῆς τῆς κοινῆς εὐταξίας, τά πολυά-
ριθμα τῶν προτέρων καί ἐσχάτων δυστυχημάτων ἔχνη, τά ὅποια
καλύπτουσι τήν τόσον ὡραίαν καί ἀπό τήν φύσιν τόσῳ πλουσίως
πεπρoικισμένην γῆν σας, τό νά λάβω εἰς σκέψιν τάς ὑπέρ πα-
τρίδος θυσίας σας καί τάς ἐκδουλεύσεις σας, τό νά ὑπερασπι-
σθῶ μέ τήν αἰγίδα τοῦ νόμου καί τῆς δικαιοσύνης τά πρόσωπά
σας καί τήν ἰδιοκτησίαν σας ἀπό τό αὐθαίρετον καί τήν ἀκολα-
σίαν, καί δι' ὠρίμων καί σταθερῶς θεμελιωμένων θεσμοθεσιῶν, ἀ-
ναλόγων μέ τήν κατάστασιν τοῦ τόπου καί μέ τάς δικαίας εὐχάς
τοῦ ἔθνους, νά σας προμηθεύσω τά ἀγαθά μιάς ἀληθοῦς ἐλευθε-
ρίας, ἡ ὁποία ὁέν εὐρίσκεται παρὰ ὑπό τό σκῆπτρον τῶν νόμων
καί οὕτως νά φέρω εἰς πέρας τήν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ-
το εἶναι, ὦ Ἕλληνες, τό ἐνδοξον μέν ἀλλά δυσχερές ἔργον, τό
ὁποῖον ἀνεθέμην εἰς ἑμαυτόν καί χάριν τοῦ ὁποίου προθύμως θυ-
σιάζω τόν εἰς τήν πατρίαν μου γῆν εὐφρόσυνον καί εὐδαίμονα
βίον, τρέφων τό ἴδιον αἶσθημα, ἀπό τό ὁποῖον κινούμενος ὁ Βα-
σιλεὺς, ὁ πατήρ μου, πρῶτος μεταξύ ὄλων τῶν Μοναρχῶν, σας ἐ-
δωκε χεῖρα βοηθείας εἰς τόν ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ἡρωϊκόν σας
ἀγῶνα.

Μέ πλήρη πεποίθησιν ἀποτείνω τήν φωνήν μου πρὸς ἑσᾶς,
Ἕλληνες, καί ζητῶ ν' ἀφιερώσητε μοναδικῶς εἰς τό ἕξῃς, ἐν ἀ-
δελφικῇ ἀγάπῃ, τάς δυνάμεις σας ἐκ συμφώνου μέ ἐμέ εἰς τό
κοινόν καλόν καί νά μή στέρξητε ποτέ νά ἀφανισθῶσιν, ἐν τῷ
μέσῳ τῶν σπασμῶν καί τῶν σπαραγμῶν τῶν ἐμφυλίων διχονοιῶν καί
τῆς ἀναρχίας, τά ἀγαθά, ὅσα ἀπεκτήσατε διά τῆς ἀνδρείας σας,

διὰ τῆς εἰς τοὺς κινδύνους καρτερίας σας, διὰ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτός σας καὶ διὰ τοῦ θάρρους σας εἰς τὴν θεῖαν Πρόνοιαν, οὐδέ νά καταδεχθῆτε νά σπιλωθῇ ἀπὸ τὰς παραφορὰς τῶν χαμηλῶν παθῶν τὸ ὄνομά σας, τοῦ ὁποίου τόσαι ἡρωϊκαὶ πράξεις ἐγγυῶνται τὴν ἀθανασίαν. Ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν ᾦναι οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν ὁ ὑψηλὸς οὗτος σκοπός, ἡ ἐπιτυχία του μόνη θέλει μᾶς εἶναι πλουσιωτάτη ἀνταμοιβή.

Ἀναβαίνων τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος δίδω τὴν πάνδημον βεβαίωσιν τοῦ νά προστατεύσω εὐσυνειδήτως τὴν ῥησκειάν σας, νά διατηρῶ πιστῶς τοὺς νόμους, νά διανέμηται ἡ δικαιοσύνη πρὸς ἕνα ἕκαστον καὶ νά διαφυλάττω ἀκέραια, διὰ τῆς θείας βοηθείας, ἐναντίον ὁποιουδήποτε τὴν ἀνεξαρτησίαν σας, τὰς ἐλευθερίας σας καὶ τὰ δικαιώματά σας. Ἡ πρώτη μου φροντίς θέλει εἶναι ἡ ἀνόρθωσις καὶ στερέωσις τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ εὐταξίας, ὥστε ν' ἀπολαμβάνη καὶ εἰς ἴσου ἀνενοχλήτως καὶ ἀνεπηρέαστως νόμιμον ἀσφάλειαν. Παραδίδων εἰς λήθην τὰς εἰς τὸ παρελθόν πολιτικὰς παραφορὰς περιμένω πεποιθότως ὅτι ἕκαστος ὑμῶν, ὦ Ἕλληνες, νά ἀποδώσῃ εἰς τὸ ἔθνος τὴν προσήκουσαν ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς ἐπιτετραμμένας τὴν τούτων ἐκτέλεσιν καὶ νά ἐπιστρέψῃ εἰρηνικῶς εἰς τὴν ἐστίαν του.

Τοιουτοτρόπως ἐλπίζω μετὰ βεβαιότητος ὅτι θέλω ἰδεῖ ἑμαυτὸν ἀπηλλαγμένον τῆς θλιβερᾶς ἀνάγκης τοῦ νά κάμω νά καταβιωχθῶσι μέ ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων οἱ ταραττοντες τὴν κοινὴν ἡσυχίαν καὶ οἱ ἀποστάται.

Εἴθε ἡ θεῖα Πρόνοια νά εὐλογήσῃ τοὺς κοινούς ἡμῶν ἀγῶνας καὶ νά εὐδοκήσῃ νά ἐπανακμήσῃ λαμπρότερον ὁ ὠραῖος οὗτος τόπος, ὅστις καλύπτει τὴν κόνιν τῶν μεγίστων ἀνδρῶν καὶ τῶν μεγίστων πολιτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι ἀποτελοῦσι μίαν τῶν ὠραιότερων ἐποχῶν τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ὁποίου τόπου οἱ κάτοικοι εἰς τοὺς τελευταίους καιροὺς ἀπέδειξαν εἰς τοὺς συγχρόνους των ὅτι ὁ ἡρωϊσμός καὶ τὸ εὐγενές φρόνημα τῶν ἀθανάτων προγόνων των δέν ἀπεσβέσθησαν ἀπὸ τὰς καρδίας των.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 25 Ἰανουαρίου 1833.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως ἡ Ἀντιβασιλεία
Ὁ κόμης Ἀρμανπεργ, πρόεδρος, Μάουρερ, Ἐυδεκ.

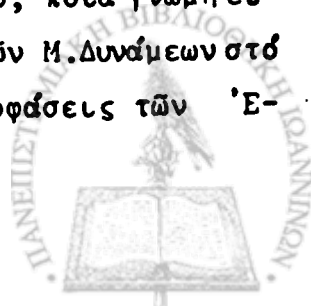
Κείμενο. Π.Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοι-
πῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1922, σελ.
528-530.

Παρατηρήσεις στὸ κείμενο. Ἐκελὴ πρόκειται γιὰ καθαρὰ πολιτικὸ
κείμενο, πρέπει νὰ ὁώσουμε ἰδιαίτερη προσοχὴ εἰς τὴν καθεμιά φράση, εἰς τὰ ἐ-
πιχειρήματα καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ πεισθοῦν οἱ Ἕλληνες, οἷς ὑπο-
σχέσεις καὶ δύνονται καὶ γενικὰ εἰς τὴν πολιτικὴν σκέψιν καὶ διέκει τὸ διάγ-
γελμα. Γιὰ τὴν καλὴ κατανόησίν του, εἶναι ἐξ ἄλλου ἀπαραίτητον νὰ ἀνα-
συγκροτηθεῖ τὸ κείμενον σὲ ἐνότητες κατὰ θέματα, γιὰτὶ δὲν ἔχει εὐδιάκρι-
τη δομή. Τέλος, νὰ προσέξουμε κατὰ τὴν ἀνάλυσιν νὰ μὴν ἐκεκταθοῦμε εἰς
ἐπόμενες περιόδους τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνα, γιὰτὶ τότε ἀκαταλείπεται καὶ
ἄλλο ὑλικόν, ἐνῶ σκοπὸς μας ἐδῶ εἶναι νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ ξεκίνημα (τὴ βῆ-
ση) τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Ἀνάπτυξις τοῦ θέματος

Τόσο ὁ Καποδίστριας ὅσο καὶ ὁ Ὁθωνας καὶ οἱ συνοδοὶ τοῦ Βαυαροῦ
ὅταν ἔφθαναν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν προβλήματα συσσωρευμέ-
να καὶ ἰδιόμορφα. Τὸ κυριότερον ὅμως ἦταν ὅτι εἶχαν μπροστὰ τοὺς προβλή-
ματα καὶ δὲν ὑπῆρχαν (τουλάχιστον εἰς τὴν μορφήν καὶ ὁξύτητα αὐτὴν) οἷς χω-
ρὸν οἱ ἄνδρες αὐτοὶ εἶχαν ζήσει. Μὲ αὐτὰ λοιπὸν τὰ δεδομένα ὁ ἱστορικὸς
εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἐρωτήσῃ: οἱ δύο αὐτοὶ πολιτικοὶ εἶχαν ἐκγύγνωσιν τῆς
πραγματικότητος αὐτῆς καὶ εἶχαν προετοιμασθεῖ νὰ δώσουν ἀποτελεσματικὰς
λύσεις; Μὲ αὐτὸ τὸ κριτήριον, ὅχι μὲ ὁποιοσδήποτε συναλισθηματισμούς, πρέ-
πει νὰ σταθμίσουμε τὸ ἔργον τοῦ Ὁθωνα.

Τὸ διάγγελμα τοῦ Ὁθωνα ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ τὸ πλαίσιον τοῦ πολι-
τικοῦ του προγράμματος. Ποιὸν λοιπὸν ἦταν τὸ "πιστεύω" του, καὶ ἀγνώμην εἶ-
χε σχηματίσει γιὰ τοὺς Ἕλληνες, πῶς θεωροῦσε τὸν ρόλον τῶν Μ.Δυνάμεων εἰς
τὸ ἑλληνικὸν πρόβλημα, καὶ ἦταν ἡ θέσις του ἀπέναντι εἰς ἀποφάσεις τῶν Ἑ-

θνικῶν Συνελεύσεων; Βέβαιο εἶναι ὅτι ὁ Ὅθωνας ἀποτελεῖ ὀπισθοδρόμηση σέ σύγκριση μέ τόν Καποδίστρια. Ὁ τελευταῖος αὐτός οὔτε ὡς ἐντολοδόχος τῶν Προστάτιδων Δυνάμεων εἶχε ἔλθει, οὔτε ἀγνόησε τά Συντάγματα τῆς χώρας (ἀπλῶς προσωρινά τά ἀνέστειλε), οὔτε εἶχε λάβει θέση ἀπέναντι στά πρόσωπα, στά κοινωνικά στρώματα ἢ στίς ὁμάδες. Ἡ φτηνή ρητορεία στό διάγγελμα γιά τίς ἀρετές (ἢ τό παρελθόν) τῶν Ἑλλήνων πολύ λίγο καλύπτει τή μικρή ἐκτίμηση πού τρέφεται γι' αὐτούς (βδελυροῦ ἐγωῖσμοῦ, χαμηλῶν παθῶν, ἀποστάται...), ὅπως ἀκόμη τό ἀπολυταρχικό πνεῦμα πολύ λίγο ἀποκρύπτεται κάτω ἀπό τήν ἐπικαλούμενη νομική τάξη. Ὁ Ὅθωνας ἦλθε προκατειλημμένος καί μέ τήν πρόθεση νά ἐπιβάλλει μιᾶ κατάσταση ὅπως αὐτός τήν ἐννοοῦσε. Ἡ ἐκλογή του ἦταν τό ἀποτέλεσμα ἑνός συμβιβασμοῦ τόσο ἀνάμεσα στούς Ἕλληνες ὅσο καί ἀνάμεσα στίς Μ.Δυνάμεις: γι' αὐτό τό ἔργο του εἶχε ἐξαρχῆς ὑπονομευτεῖ πολιτικά, παρ' ὅλες τίς φιλότιμες προσπάθειες πού πρός τό τέλος τῆς βασιλείας του κατέβαλε, γιά περισσότερη ἀνεξαρτησία στήν ἐξωτερική πολιτική καί γιά κάποια φιλελευθεροποίηση στό ἐσωτερικό.

Στόχος τοῦ κειμένου. Νά ἀναλυθοῦν οἱ πολιτικές ἰδέες τοῦ Ὅθωνα καί τῶν συνεργατῶν του κατά τήν ᾄφελή τους καί τήν πρώτη περίοδο τῆς παραμονῆς τους στήν Ἑλλάδα.

Βοηθήματα. Τ.Πικινέλη, Ἡ μοναρχία ἐν Ἑλλάδι 1833-1843, ἐν Ἀθήναις 1932. -Α.Ι.Ρετροπούλος, Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833-1843, Princeton 1968 (Πρόκειται νά ἐκδοθεῖ στά ἑλληνικά ἀπό τό Μορφωτικό Ἰδρυμα τῆς Ἑθνικῆς Τραπέζης). -Γ.Νάκου, Τό πολιτειακόν καθεστῶς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ὅθωνος μέχρι τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844, Θεσσαλονίκη 1974.

"Άλλα θέματα για έρευνα

1. 'Η πολιτική κατάσταση στην Εύρωπη.

2. Οί βλέψεις της κάθε Μ.Δύναμης στον χώρο της 'Ανατ. Μεσογείου.

ΟΙ ΑΛΥΤΡΩΤΟΙ ΣΤΗ ΔΙΝΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

Πρός ἅπαντας τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἐπαρχίας Ἰωαννίνων

Ἀταξίαι λυπηροτάτου χαρακτήρος ἀναφαίνονται εἰς τὴν Ἑπείρον· ταραχοποιοὶς Ἑταιρία τὴν ἔδραν ἔχουσιν εἰς ἓνα τῶν γειτονικῶν τόπων ὠφελήθη ἀπὸ τὴν παροῦσαν ἑξαψιν τῶν πνευμάτων ἵνα εἰσβάλλῃ ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ ἐδάφους, ὅπου καὶ ὕψωσεν σημαίαν ἐπαναστατικὴν.

Μανθάνοντες ὅτι διὰ νὰ παρασύρουν τοὺς εὐπίστους κατοίκους τῶν μερῶν τούτων εἰς τὸ ἀπενενοημένον κίνημά των, οἱ ταραχοποιοὶ διαδίδουν μεταξύ ἄλλων σπερμολογιῶν ὅτι ὑποστηρίζονται ᾄθθεν ἀπὸ τὰς συμπαθείας τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, οἱ ὑποφαινόμενοι εὐρίσκονται εἰς χρέος νὰ διαψεύσουν ἐπισήμως τὴν φήμην ταύτην, τῆς ὁποίας τὸ πιθανόν ἀποτέλεσμα ἤθελεν εἶσθαι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον ὡς πρὸς τὰς ἀληθεῖς ἐπιθυμίας τῶν Κυβερνήσεών των.

Οἱ χριστιανοὶ βεβαίως πρέπει νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία προστατεύουσαι τὰ ἡγεμονικά δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου δὲν ἔπαυσαν ποτέ οὔτε θέλουν παύσει τοῦ νὰ ὑποστηρίζουν συγχρόνως καὶ τὰς δικαίας εὐχὰς καὶ τὰ νομίμως συμφέροντα τῶν Χριστιανῶν τῶν διαμενόντων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ὑ. Πύλης καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη τὴν ὁποίαν δρᾶτουσι τὴν εὐκαιρίαν οἱ ὑποφαινόμενοι νὰ διακηρύξουν ἐκ νέου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἑπείρου ὡς ὑπόσχεσις καὶ ἐγγύησις ἐνός καλλιτέρου μέλλοντος τοῦ παρελθόντος. Ἀλλὰ κανεὶς ὀρθῶς φρονῶν δὲν δύναται νὰ υποθέσῃ Κυβερνήσεις φροντίζουσας διὰ τὴν τιμὴν καὶ ὑπόληψίν των, ὡς οἱ Κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, δύνανται νὰ ὑποφέρουν, ὥστε ὑπὸ τῶν ὀφθαλμῶν των νὰ προσβληθοῦν οἱ ἐπίσημοι συνθήκαι τὰς ὁποίας αὗται ὑπέγραψαν καὶ οἷτινες ρητῶς

ἐγγυῶνται τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Ἐκαστος ἐπομένως πρέπει νὰ ἐννοήσῃ ὅτι κατὰκτησις ἥτις σήμερον ἀπαγορεύεται ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης ὁλοκλήρου εἰς Κράτος ἰσχυρόν, ὡς τὴν Ρωσσίαν, δὲν θέλει συγχωρεθῇ εἰς οὐδὲν ἄλλο Κράτος οὔτε εἰς καμμίαν Ὀμάδα ἀνθρώπων οἰασδήποτε ἐθνικότητος. Περιττόν νομίζουν οἱ ὑποφαινόμενοι νὰ παρατηρήσουν ἄφ' ἑτέρου, ὅτι αἱ Χριστιανικαὶ δυνάμεις δὲν ἤθελον καταδεχθῇ εἰς οἵανδήποτε περίστασιν καὶ δι' οἵονδήποτε λόγον νὰ σπρώξουν ἐμπρός καὶ νὰ ἐκθέσουν εἰς τὴν πρώτην ὁρμὴν αἱματηρᾶς πάλης μεταξύ ἐθνῶν καὶ θρησκειῶν ἐχθρῶν λαόν ἄοπλον, πτωχόν καὶ ἀδύνατον ὡς τόν Χριστιανικόν λαόν τῆς Ἡπείρου. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία χάριτι θεῖα ἔχουν ἀρκετὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ ὅλου τοῦ Κόσμου καὶ ἔχουν ἀρκετὰ πλοῖα καὶ στρατεύματα, ὥστε οὐδεμία ἀνάγκη ὑπάρχει νὰ ἐπικαλεσθοῦν εἰς βοήθειαν τὴν ἀταξίαν, τὴν ραδιουργίαν καὶ τὸν δλεθρον.

Οἱ στόλοι καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἂν ἡ χρεῖα τὸ καλέσῃ, θέλουν ἐμφανισθῇ εἰς τὰ παράλια καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἡπείρου, πλὴν ἂς εἶναι ἀπὸ τοῦδε γνωστόν ὅτι θέλουν ἔλθει εἰ μὴ ἵνα προστατεύσουν τὴν τάξιν καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἡπείρου πρέπει νὰ ἐμπιστεύωνται εἰς τὴν συμπάθειαν τὴν ὁποῖαν ἐμπνέουν τὰ ἀληθῆ δικαιώματα των καὶ αἱ δίκαιαι εὐχαὶ των εἰς τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει νὰ ἐννοήσουν ὅτι οἱ εὐεργετικοὶ σκοποὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας δὲν δύνανται νὰ καρποφορήσουν ἐν τῇ Ἡπείρῳ ἐνόσῳ διαρκῶσιν ἐν αὐτῇ αἱ ἀταξίαι καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Ἐν ὀνόματι λοιπὸν τῶν ἱεροτέρων δικαιωμάτων καὶ τῶν πολιμωτέρων συμφερόντων συμβουλευόμεν τοὺς Χριστιανούς τῆς

Ἡπεύρου νά ἀποκρούουν πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ἰδέαν ὡς τὴν ὀ-
λεθριοτέραν ἔμπνευσιν, διότι μία στασιαστικὴ ἔγερσις δέν
θέλει βεβαίως ἔχει ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰ μὴ νά ἐπαναφέρῃ εἰς
τόν τόπον των, ἐπὶ τῶν προσώπων των, τῶν οἰκογενειῶν των
καὶ τῶν περιουσιῶν των, τὰ δυστυχήματα μιᾶς ἐποχῆς, τῆς ὀ-
ποίας ἡ σκληρὰ ἐνθύμησις εἰσέτι δέν ἐξελείφθη.

Οἱ λαοὶ οἱ μέχρι τοῦδε ἡσυχοὶ καὶ εἰρηνικοὶ πρέπει
νά διατηρήσουν τὴν φρόνιμον ταύτην θέσιν, οἱ ἄνθρωποι, οἱ-
τινες ἐκ τῶν περιστάσεων παρεσύρθησαν, πρέπει νά ἐπανέλ-
θουν ἐντὸς τῆς τάξεως, τὰ καλὰ αἰσθήματα τῶν πρώτων θέ-
λουν ἀνταμειφθεῖ δεόντως, οἱ δεῦτεροι δέ θέλουν λάβει ἀ-
περιόριστον ἀμνηστειάν ἅμα φανερώσουν εἰλικρινῶς τὴν με-
τάνοιάν των· καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς ζημίας τὰς ἐπ' ἐσχάτου
συμβάσας, ὡς ἐμπρησμούς οἰκημάτων, τὰς ἀρπαγὰς τῶν γεννημά-
των τὰς ὁποίας ἐνήργησαν εἰς τὰ χωρία συμμορίαι ξένων ἀν-
θρώπων, ἐπὶ τῷ φανερῷ σκοπῷ νά ἐνοχοποιήσουν τοὺς κατοίκους,
οἱ χωρικοὶ δέν θέλουν ἐνοχληθῇ ὑφ' οὐδενός, διότι εἶναι φα-
νερόν, εἰς ἔλλειψιν δυνάμεως τῆς κυβερνήσεως, ὅσοι χωρικοὶ
δέν ἐδύναντο νά ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς ὀλεθρίας θελήσεις τῶν
συμμοριῶν αὐτῶν· δύνανται ἐπὶ τέλους οἱ Χριστιανοὶ πεπεισμέ-
νοι, ὅτι τὰ φιλάνθρωπα αἰσθήματα, ἅτινα χαρακτηρίζουν τὸν
Σουλτᾶνον, ἀπαγορεύουν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του καὶ εἰς
τὰς τοπικὰς ἀρχὰς πᾶσαν ἰδέαν ἐκδικήσεως.

Προτρέπομεν λοιπὸν τοὺς εἰρηνικοὺς καὶ τίμλους ἀνθρώ-
πους νά διατηρῶνται ἐντὸς τῆς τάξεως, ὡς καὶ μέχρι σήμερον
ἐπίσης προτρέπομεν τοὺς ἐπηρεαζομένους ἐκ τῶν περιστάσεων
καὶ κατὰ συνέπειαν συνεννοηθέντας μὲ τοὺς ξένους ταραξίας
νά χωρισθοῦν ἀνευ ἀναβολῆς καιροῦ ἀπ' αὐτῶν, ὥστε ἡ δραστη-
ρία καταδύωξις, ἥτις ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἐκτελεσθῇ, καὶ ἐκεί-

νων, νά μή ἐπιπέση εἰ μή ἐπὶ τῶν ἀληθῶς ἐνόχων. Εἰς οἶον-
δήποτε ἤθελε ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς ἀξιοθρηνήτου ταύτης πλάνης
καί ὑποταχθῇ εἰλικρινῶς καί ταχέως, τῷ ἐγγυῶνται οἱ ὑπο-
φαινόμενοι τὴν προστασίαν καί συγχώρησιν, τὴν ὅποیان ὑπό-
σχονται οἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαί καί τῆς ὁποίας θέλουν χαίρει
ἐντελῶς ὅσοι ἐμπιστευθοῦν εἰς τὰς συμβουλὰς ταύτας. Ἐκεῖ-
νοι ὅμως οἵτινες θέλουν συλληφθῇ μέ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖ-
ρας παρὰ τῶν δυνάμεων, αἵτινες εἰσὶν ἔτοιμοι νά προβῶσιν
κατὰ τῶν τυχοδιωκτῶν καί στασιαστῶν, ἃς γνωρίζουν ἀπὸ τοῦ-
δε ὅτι θέλουν τιμωρηθῇ μέ ὀλην τὴν αὐστηρότητα τὴν ὅποیان
ὑπαγορεύει ἡ προστασία τῆς νομίμου τάξεως.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 24 Μαρτίου 1854

Ὁ Πρόξενος τῆς Γαλλίας

Β. ΒΕΡΤΡΕΝ

Ὁ Ἀντιπρόξενος Βρεττανίας

Θ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Πηγή: Εύρ.Ζ.Σούρλα, "Ηπειρος καί αὐστριακή διπλωματία, "Ηπειρωτικά Χρονικά" 7(1932),67-130.

Ίστορικό πλαίσιο: Τό ἐπαναστατικό κίνημα τοῦ 1854 εὐνοήθηκε ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο, πού ἔφερε ἀντιμέτωπες τήν Τουρκία, τή Γαλλία καί Ἀγγλία μέ τή Ρωσία κατά τήν περίοδο 1853-1856. Τόν Ἰανουάριο 1854 οἱ Ἡπειρώτες καί ἕνα μήνα ἀργότερα οἱ Θεσσαλοὶ ξεσηκώθηκαν, πιστεύοντας ὅτι ἡ Τουρκία δέν θά εἶχε ἐπαρκεῖς δυνάμεις νά τοὺς ἀντιμετωπίσει. Ἡ ἀμφιταλαντευόμενη στάση τοῦ Ὁθωνα ἔδωσε ἐλπίδες στοὺς ὑποδούλους. Ἀμεση ὑπῆρξε ἡ ἀντίδραση τῶν Ἀγγλογάλλων, πού ἐπέβαλαν τότε τό "Ὑπουργεῖο Κατοχῆς" στήν Ἀθήνα, ὥστε τόν Ἰούνιο 1854 νά ἔχει πλέον καταρρεύσει κάθε ἐλπίδα κάποιας ἐπιτυχίας. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκίβευαιώθηκε ἄλλη μιὰ φορά τόσο τό δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ὅσο καί ἡ ὀλοσχερῆς ἀδυναμία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους γιά τήν ἀσκησὴ αὐτόνομης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Παρά τίς νίκες τῆς, ἡ Τουρκία ὥστόσο ὑποχρεώθηκε νά προβεῖ σέ μέτρα φιλελευθεροποίησης, μέ τό "Χάτι Χουμαγιούν" τῆς 18 Φεβρουαρίου 1856.

Βιβλιογραφία: Στεφ.Ι.Παπαδοπούλου, Οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1854 καί 1878 στήν Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1970.

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ὅταν ἐπέστρεψα εἰς τήν πατρίδα μου, ἠθέλησα νά γνωρίσω πρῶτον τήν γνώμην τῆς μητρός μου ἀπό μακράν, χωρίς νά φανερώσω τόν καθ'αὐτό σκοπόν μου. Τήν εἶδον ὅμως νά γίνεται ἄλλη ἐξ ἄλλης εἰς μόνην τήν ἰδέαν ὅτι ὁ υἱός της ἠμποροῦσε νά εἶναι στρατιώτης, καί τότε ἀπεφάσισα νά ἀναχωρίσω ἐν ἀγνοίᾳ καί αὐτῆς καί τῶν συγγενῶν μου, διὰ νά μή τύχη καί μέ ἐμποδίσουν. Πραγματικῶς ἐκατόρθωσα νά ἐπιβιβασθῶ μίαν ἐσπέραν εἰς τό γαλλικόν ἀτμόπλοιον, χωρίς κανεῖς ἀπό τοὺς ἰδικούς μου νά τό ἠξεύρῃ, καί μετὰ τριάντα ἕξ ὥρας ἤμην εἰς Πειραιᾶ. Εἶχον τότε δεκαοκτώ ἔτη, κεφαλὴν γεμάτην ἀπό ἐνθουσιασμόν, καί τήν "δεκαεπτὰ χιλιάδων βαγιονέταν" πρό τῶν ὀφθαλμῶν μου.

"Ὅταν ἐπάτησα τό ἔδαφος τοῦ Πειραιῶς, καί εἶδον τοὺς πλατεῖς ἐκείνους δρόμους, (τοὺς κατασκευασθέντας ἀπό γάλλους στρατιώτας), τοὺς δημοσίους κήπους, τά μεγάλα κτίρια καί τὰς βρύσεις τὰς στολισμένας μέ ἀγάλματα, ἠρώτησα ἑκθαμβος τόν ἑαυτόν μου πῶς ἄρα γε πρέπει νά εἶναι ἡ πρωτεύουσα, ἀφ'οὗ ὁ λιμὴν της εἶναι τοιοῦτος. Εἰς Πειραιᾶ κατέλυσα εἰς τό ξενοδοχεῖον τοῦ Τζελέπη, διότι αὐτό μέ εἶχον συστήσει συνταξειδιῶται ἀπό τό ἀτμόπλοιον, καί εἰς ἐμέ καταλληλοτέραι σύστασις ἀπό αὐτήν δέν ἐγίνετο. "Ἀμα κατέβην εἰς τό καφενεῖον τοῦ ξενοδοχείου, τήν προσοχήν μου εἴλκυσαν τρεῖς τέσσαρες φουστανελοφόροι μέ πάλλαν καί χρυσᾶ κομβία, περιτριγυρισμένοι μέ σέβας ἀπό διάφορα ἄτομα, καί στρατηγοί τιτλοφορούμενοι· ἐδῶ στρατηγός, ἐκεῖ στρατηγός, παρ'ἐκεῖ στρατηγός. Ἐπροσπάθησα καί ἐγὼ νά πλησιάσω εἰς ἓνα ἀπὸ

τούς στρατηγούς αὐτούς, καί νά καταθέσω καί ἐγώ εἰς τούς πόδας του τάς ἐνδείξεις τοῦ σεβασμοῦ μου καί τήν διαβεβαίωσιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ μου, ἀλλά δέν ἐπρόσεξαν εἰς ἐμέ· λόγος τις, τόν ὁποῖον ἔρριψα διὰ νά λάβω μέρος εἰς τήν συνδιάλεξιν, ἔμεινε χωρίς ἀπάντησιν. Εἶπον τότε κατ'ἐαυτόν· Μή σᾶς μέλλῃ, καί ἐντός ὀλίγου ὅταν ἀποτελέσω μέρος τῆς "δεκαεπτὰ χιλιάδων βαγιονέτας", θά σᾶς δείξω ἄν εἶμα ἄξιός νά γίνω καί ἐγώ στρατηγός!

Μετά δύο ἡμερῶν διαμονήν εἰς Πειραιᾶ εἰσῆλθον εἰς ἄμαξαν ἀνεβαίνουσαν εἰς Ἀθήνας, καί ἔφθασα εἰς τήν πρωτεύουσαν μετά μίαν ὥραν καί τέταρτον. Τόν ἀναπόφευκτον κονιορτόν, ὁ ὁποῖος εἰς τόν δρόμον μᾶς ἐπερικύκλωνε τόν ἀπέδιδον εἰς κινήσεις ἱππικοῦ, ἀλλ' ἱππικόν δέν ἐφαίνετο· ἤμεθα ἤδη εἰς τήν πόλιν, καί ἀκόμη τό ἐζήτουν στρέφων ὀφθαλμούς καί κεφαλὴν πρός ὅλας τάς διευθύνσεις. Ἡ εἰσοδος τῶν Ἀθηνῶν γινομένη τότε ἀπό τήν ὁδόν Ἑρμοῦ, δέν ἐσυμβιβάσθη μέ τήν ιδέαν τήν ὁποίαν εἶχον σχηματισμένην περί τῆς πόλεως· οὔτε ἡ πλατεῖα τῶν ἀμαξῶν μέ ἔφερε καλήν ἐντύπωσιν. Καταβάς ἀπό τήν ἄμαξαν, ἐφόρτωσα τήν μικρά μου ἀποσκευήν εἰς τόν πρῶτον παρουσιασθέντα ξυπόλυτον μαλτέζον, ὅστις ἦτο καί μονόφθαλμος, ἐνθυμοῦμαι, καί ἐτράβηξα εἰς τό πλησιέστερον ξενοδοχεῖον κατὰ τήν διασταύρωσιν τῶν δύο κυριώτερων ὁδῶν, τοῦ Ἑρμοῦ καί τοῦ Αἰόλου.

Χωρίς νά χάνω καιρόν, ἐπροσκάλεσα τόν ξενοδόχον μου καί τόν παρακάλεσα νά μέ ὁδηγήσῃ εἰς τόν "Διοικητὴν τῶν συνταγμάτων τοῦ ἱππικοῦ". Ὁ Μπάρμπα Νικολός, αὐτό τό ὄνομα εἶχε, μ'ἐπαρατήρησε πρῶτον μέ ἀπορίαν, καί ἔπειτα μέ εἶπε πῶς δέν γνωρίζει οὔτε "Διοικητὴν συνταγμάτων ἱππικοῦ", οὔτε συντάγματα ἱππικοῦ εἰς τήν Ἑλλάδα. Πῶς! τοῦ λέγω,

Δέν εἶσαι Ἕλλην, - Ἕλλην, καί μάλιστα γνήσιος, ἀποκρίνεται ὁ
Καρπενησιώτης. - Πῶς λοιπόν δέν ἡξεύρεις τά συντάγματα τοῦ
ἱππικοῦ τῆς Ἑλλάδος, καί ἐκεῖνον ὅστις τά διοικεῖ! - Φίλε
μου, μέ λέγει τότε, τό ἱππικόν τῆς Ἑλλάδος δέν τόσον με-
γάλον ὥστε νά ἀποτελῇ συντάγματα ὁ μόνος ἔχομεν δύο τρεῖς
ἑκατομύρια, τὰς ὁποίας διοικεῖ ἕνας ταγματάρχης - Βρέ ἀδελφέ, ἡ
Ἑλλάς δέν ἔχει "δεκαεπτὰ χιλιάδες βαγλιονέτα"; - Δέν ἡξεύρω
τίποτε ἀπό αὐτά.

Ἐλεεινολόγησα τήν ἀγνοίαν τοῦ ἀνθρώπου, καί θά τόν
ἄφηναι ἀμέσως, ἂν δέν εἶχον ἀκόμη ἀνάγκην αὐτοῦ διὰ νά μά-
θω τήν διεύθυνσιν τοῦλάχιστον κάθενός ἀνωτέρου ἀξιωματι-
κοῦ τοῦ ἱππικοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχεν, ὡς φαίνεται, περισσο-
τέραν ἀνάγκην ἐμοῦ, διὰ νά μάθῃ ἄλλα πράγματα ὡς ἐκ τού-
του ἐπρόλαβε νά μέ ἐρωτήσῃ ἂν εἶχον ὑπόθεσιν τινα μέ τό ἱπ-
πικόν, ἢ ἂν ἦλθον εἰς Ἀθήνας διὰ νά ζητήσω κανένα ἀξιωμα-
τικόν συγγενή μου ἴσως. Ἐρριψα τότε ὑπερήφανον βλέμμα ἐπ'
αὐτοῦ καί μέ σοβαρότητα ὅχι κοινήν τοῦ εἶπον· - Ἦλθον εἰς
τήν Ἑλλάδα διὰ νά καταταχθῶ ἐθελοντής εἰς τόν ἑλληνικόν
στρατόν. Εἰμαι ἄξιος τῆς τιμῆς αὐτῆς, διότι αὐτό εἶναι τό
ὄνειρόν μου παιδιόθεν, καί δι' αὐτό ἄφηναι πολλά ὀπισθέν μου.

Πηγή: 'Ανωνύμου, 'Η Στρατιωτική ζωή ἐν 'Ελλάδι, ἐπιμ.Μ. Vittti, 'Αθήνα 1977, σ.7-9.

Ιστορικό πλαίσιο: 'Οσότου τό ἑλληνικό κράτος λάβει τή σημερινή μορφή του, μεγάλα τμήματα τοῦ 'Ελληνισμοῦ ζοῦσαν σέ μεγάλα κέντρα τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Μεσογείου ἢ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Στά μεγάλα ἀστικά κέντρα τῶν χωρῶν αὐτῶν ὑπῆρχαν εὐρεῖς δυνατότητες γιά ποιοτικά ἀναβαθμισμένη ζωή, γιὰτί τό ἐπέτρεπαν τόσο ἡ πληθυσμιακή πυκνότητα ὅσο καί ὁ πλοῦτος πού ἦταν συσσωρευμένος. Στήν 'Αθήνα τοῦ 1850 ἡ ζωή ἦταν ἐντελῶς ἐπαρχιακή, καθώς ἡ πόλη ἔφτανε μόλις τούς 40.000 κατοίκους καί οἱ οἰκονομικές δυνάμεις τοῦ κράτους ἦταν πολύ περιορισμένες. Παρόλα αὐτά ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους μαγνήτιζε τούς ὑποδούλους, καθώς ἦταν τό ἐθνικό ἐλεύθερο κέντρο καί ἡ κληρονόμος ἐνός ἐνδόξου ὀνόματος. 'Η πεζότητα πού ὁ ἐπισκέπτης τῆς 'Αθήνας αἰσθανόταν ἦταν ἡ πρώτη προσγείωση στήν πραγματικότητα καί ἡ ψυχική αὐτή κατάσταση συχνά μετατρέπόταν σέ ἀπογοήτευση. Θά χρειασθοῦν δεκαετίες, γιά νά φθάσει ἡ 'Αθήνα στό ἐπίκεδο ζωῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν μεγαλουπόλεων.

Βιβλιογραφία: Ματούλα Σκαλτσᾶ, Κοινωνική ζωή καί δημόσιοι χώροι κοινωνικῶν συναθροίσεων στήν 'Αθήνα τοῦ 19ου αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1983.

Ο ΤΥΠΟΣ
ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΗΓΗ

I

Αἱ Ἀθηναῖαι ἔχουσι πεντάκις μυρίους κατοίκους καὶ ἑφημερίδας ὑπὲρ τὰς ἑκατόν· οἱ Παρίσιοι κατοίκους διακοσιάνκις μυρίους καὶ πολιτικὰς ἑφημερίδας εἴκοσι τό πολὺ. Ἄν εἰς ἑκατόν χιλιάδας Γάλλων ἀναλογῇ μία ἑφημερίς, εἰς χιλίους Ἀθηναίους ἀναλογοῦσι δύο.

Ἐκ τούτων τρεῖς ἢ τέσσαρες συντηροῦνται παρὰ τῶν συνδρομητῶν, πέντε ἴσως ἀποζῶσιν ἐκ τῶν κομμάτων, αἱ δὲ λοιπαί, αἱ γεννῶμεναι καὶ θνήσκουσαι καθ' ἑκάστην, οὐδένα ἄλλον ἔχουσιν ὡμολογημένον πόρον ζωῆς πλὴν τῆς ὕβρεως, τῆς συκοφαντίας καὶ τοῦ σκανδάλου.

Τῶν τελευταίων ἂν ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγας, ἡ ὑπαρξίς ἀφ' ἑτέρου εἶναι βραχεῖα. Τὰς ἑφημερίδας ταύτας ἠθέλομεν ἀδικήσει λέγοντες ὅτι ζῶσι μίαν ἡμέραν, ὥς τὰ ρόδα· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι αἱ πλεῖσται αὐτῶν θάλλουσιν ἐπὶ τινὰς μόνον ἐβδομάδας, ὅσον δηλ. τὰ σκόρδα.

Λίττια τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ καὶ τοῦ συντόμου βίου τῶν φύλλων τούτων εἶναι, ὅτι οἱ συντάκται αὐτῶν θεωροῦσι τὸ δημοσιογραφικὸν ἐπάγγελμα ὥς ἀπλὴν βαθμῖδα πρὸν ὑψηλότερον στάδιον. Καὶ τῷ ὄντι, πολλοὶ τούτων, ὑβρίζοντες καὶ συκοφαντοῦντες, κατορθοῦσι μετ' οὐ πολὺ νὰ διορισθῶσι ἀστυνομικοὶ κλητῆρες, σαρωταὶ ὑπουργείου, νεκροσκόποι, ἀγροφύλακες, δημοδιδασκαλοὶ ἢ καβράγωγεῖς. Ἄλλοι πάλιν, οὐδέν τούτων ἐπιτυγχάνοντες ἔνεκα τοῦ συναγωνισμοῦ, τρέπονται εἰς ἄλλο ἐπάγγελμα, τὴν ψηφοθηρίαν, τὸ λαθρεμπόριον ἢ τὴν μαγειρικὴν.

Ἄλλ' ἀποχωροῦντες τοῦ σταδίου τὸν κάλαμον αὐτῶν κληρο-

δοτοῦσιν εἰς ἕτερον πλήρη ζήλου νεόφυτον δημοσιογράφον ὥστε, ἂν τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν φύλλων ἀλλάσσουν ἀνά πᾶσαν σελήνην, ἡ δημοσιογραφικὴ φάλαγξ μένει ἀναλλοίωτος κατὰ τὴν ποιότητα καὶ τὸν ἀριθμόν.

...Τὸ ὄνομα τῶν φύλλων τούτων προδίδει ἐνίστε τὴν ἀποστολὴν των. "Γαῖδαρος", "Κόσκινον", "Τραμποῦκος", "Σκάνδαλον", "Σατανᾶς" καὶ "Ψαλλίς" εἰσὶ τίτλοι ἀφ' ἑαυτῶν ἐμφαντικοί. Πολλὰκις ὅμως τὸ ὄνομα εἶναι εὐηχότερον "Σκοπιὰ", "Βελτίωσις", "Πλάστιγξ", "Κυνηγός", "Χρόνος", "Τίς πταίει;", "Λύχνος", "Ἐθνικὴ Ἀσπίς". Ὅπωςδήποτε τὸ περιεχόμενον εἶναι στερεοτύπως τὸ ἑξῆς: εἰδήσεις τινές ἀντιγραφεῖσαι ἐκ τῆς Κλειοῦς καὶ τῆς Ἡμέρας, καὶ ἔπειτα ὕβρεις κατὰ ὑπουργῶν, ὑπαλλήλων, προξένων, γυναικῶν καὶ μαγείρων, μέχρις οὗ ρίψη αὐτοῖς ἐνταλμα ἢ κυβέρνησις, εἰκοσάδραχμον, ἢ φοβηθεῖσα κυρία ἢ κόκκαλον, ὃ ξενοδόχος.

Συνήθως οἱ φαλαγγῖται μετέρχονται τὴν βιομηχανίαν τούτην δι' ἴδιον λογαριασμόν· ἐνίστε ὅμως προσκολλῶνται καὶ εἰς κόμμα, ὑλακτοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ τοῖς μετρητοῖς, ὅταν ᾖ ἐν τῇ ἔξουσίᾳ ἢ, ἐπὶ πιστώσει, ὅταν ἀγωνίζηται ὑπὲρ αὐτῆς.

Ἐπίτιμος πρόεδρος καὶ φυσικὸς ἀρχηγός τῆς σπείρας εἶναι ὁ ἀξιότιμος κ. Βούλγαρης. Ὅσάκις ὁ ἀνὴρ οὗτος κυρεσῶ. οἱ φαλαγγῖται ὁμιλοῦσι περὶ τάξεως, τρώγουσι καθ' ἡμέραν, τινές οὐδὲ τούτων ἀλλάσσουν καὶ ὑποκάμισον δις τοῦ μηνός.

II

Ἄλλ' αἱ ἄφρονες τερυρεῖται ἀνεγνώμην φανισκῶν, κατὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τῶν ὁποίων ἔπρεπε τοῦλάχιστον νὰ ᾖ προσεκτικὴ ἢ ἀντιπολίτευσις, νὰ δημοσιεύωνται ἐν τοῖς ἐλευθέρμοις αὐτῆς δημοσιογραφικαῖς ὁγάνοις, τοῦτο εἶναι ἀναπόσπαστον, ὅσον καὶ λυπηρόν. Ἦδύνατο τό πολὺ, πολὺ, νὰ εὐχάρησθῃται ἐνδομύχως αὕτη ἐπὶ ταῖς κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἐκτελέσει μεναις λοιδορίαις ὑπὸ ἀνθρώπων ἀναξίων πάσης περιστοχῆς καὶ νὰ υἱοθετῇ αὐτάς, νὰ ἐπικαλῇται ὡς ἐκδήλουν τὴν δημοκρατίαν.

της εργαζομένης, της πονούσης υπέρ του τόπου κοινωνίας; Το-
το δέν ήτο αὐτῇ ἐπιτετραμμένον. Δέν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν ταῖς τά-
ξεσι τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπάρχουσι σοβαρά πρόσωπα, ἀξία τι-
μῆς καί ὑπολήψεως, διεστηκότα δι' οἷον ὅποτε λόγον πρὸς τὴν
πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως. Ἡ κυβέρνησις δέν ἀξιοῖ ὅτι ἀντι-
προσωπεύει τὸ ἀλάλητον, ἐπομένως δέν δυσανασχετεῖ ἐπὶ τῇ ἐ-
πικρίσει τῆς πολιτικῆς αὐτῆς. Ἀλλ' ὅ,τι ἐπεθύμει, ἦτο νὰ ἴδῃ
κατερχομένους δημοσίᾳ εἰς τὸν κατ' αὐτῆς ἀγῶνα ἀξιοτίμους ἀν-
θρώπους, συνειδότας τὴν εὐθύνην καί τὴν σημασίαν τῶν κατ' αὐ-
τῆς λεγομένων, οὐχὶ δέ κοινωνικά ἐξαμβλύματα, ἀνίξια πίσης ἀ-
κροάσεως καί προσοχῆς...

Κείμενο I. "Ἀσμοδαῦτος" φύλλο τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1875.

Κείμενο II. "Ῥα", ἔτος 6', φύλλο 338 (12 Ὀκτωβρίου 1884).

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Τά παραπάνω ἀποσπάσματα τοῦ ἀθηναϊκοῦ
τύπου εἶναι ἀρκετά δηκτικά. Ἔχουν ὅμως μεγάλη δόση ἀλήθειας καί παρου-
σιάζουν, δυστυχῶς, τὴν πραγματικὴ εἰκόνα μεγάλου μέρους τοῦ ἐλληνικοῦ τύ-
που στὸν περασμένο αἰῶνα ἀλλὰ καί στή μεταγενέστερη ἐποχή. Ἡ κριτικὴ πού
ἀσχεῖται ἐδῶ δείχνει ὥστόσο ὅτι ὑπῆρχαν ἄνθρωποι πού εἶχαν σωστή ἀντίλη-
ψη τῆς ἀποστολῆς τῆς δημοσιογραφίας.

Δ.Βούλγαρης : ἀρχηγός κόμματος

ἐν τοῖς ἐπισήμοις δημοσιογραφικοῖς ὀργάνοις : ὑκονοεῖται ἡ ἐφημ.
"Πρωτῆ" .//Κλειώ καί Ἡμέρα : ἐλληνικὲς ἐφημερίδες τῆς Τεργέστης.

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Ὁρισμός καί ὕλη τοῦ Τύπου

Στὴν κατηγορίαν τοῦ Τύπου (:ἐφημερίδα καί περιοδικό) ἀνήκουν ἐντυ-
πα πού κυκλοφοροῦν σέ τακτὰ διαστήματα (καθημερινά ἢ κατὰ μεγαλύτερα хро-
νικά διαστήματα), πού ἀπευθύνονται σέ ὅλο τὸ κοινὸ (κυκλοφοροῦν δημόσια)
καί πού ἔχουν ὕλη ἐπίκαιρη. Περιοδικὰ πού δέν ἀναφέρονται σέ σύγχρονα γε-
γονότα δέν μποροῦν νὰ περιληφθοῦν στὴν κατηγορίαν τοῦ Τύπου.

Ἡ καθιερωμένη διάταξη τῆς ὕλης τῆς ἐφημερίδας εἶναι:

1) Τό κύριο άρθρο (συνήθως στην πρώτη σελίδα) ή απλώς τό άρθρο, πού μπορεί νά βρίσκεται σέ ἄλλη σελίδα. Τό άρθρο ἀντικαθιστοῦν πολλές φορές τά σχόλια, σύντομα δηλ. ἄρθρα. Μέ τό άρθρο καί τό σχόλιο ή ἐφημερίδα ἐκφράζει τή γνώμη της πάνω στά προβλήματα τῆς στιγμῆς.

2) Ἡ τοπική ή ἐθνική εἰδησεογραφία. Πρόκειται γιά τίς εἰδήσεις πού ἀφοροῦν τήν πόλη ὅπου ἐκδίδεται ή ἐφημερίδα ή τήν χώρα γενικότερα.

3) Ἡ διεθνῆς εἰδησεογραφία.

4) Οἱ σελίδες μέ εἰδικό περιεχόμενο: Λογοτεχνική (ή φιλολογική) -Τέχνης-Οἰκονομίας-Αὐτοκινήτου-Ἀθλητική κλπ.

Πολλές φορές στήν ἑξῆς σελίδα ὑπάρχουν περισσότερες κατηγορίες θεμάτων. Τότε ή κάθε κατηγορία τοποθετεῖται σέ χωριστή "στήλη" καί ἔτσι ἔχουμε ἀθλητική-φιλολογική κλπ. στήλη.

Τά περιοδικά ἀκολουθοῦν καί αὐτά περὶ τοῦ τῆ διάταξη τῆς ὕλης τῶν ἐφημερίδων.

Οἱ πηγές τῶν εἰδήσεων

Ἡ πρώτη πηγή γιά τά τοπικά θέματα εἶναι τό ὕλικό πού συγκεντρώνει ὁ ἑξῆς ὁ δημοσιογράφος, καθώς ἔρχεται σ' ἐπαφή μέ τοὺς συμπολίτες του καί καθώς περιέρχεται τήν περὶ τοῦ. Δεύτερη πηγή εἶναι οἱ δημόσιες ἀρχές καί ὅλες οἱ ἰδιωτικές ὀργανώσεις, πού στέλνουν στόν Τύπο τίς ἀνακοινώσεις τους. Τρίτη πηγή εἶναι οἱ ἀνταποκριτές τῆς ἐφημερίδας, πού στέλνουν ὕλικό ἀπό ἄλλους τόπους, τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Γιά τίς διεθνεῖς εἰδήσεις ὑπάρχουν σήμερα τά διεθνή πρακτορεῖα εἰδήσεων, μέ δίκτυο ἀνταποκριτῶν καί μέσων ἐπικοινωνίας σ' ὅλο τόν κόσμον, ὅπως: τό Reuter (Ἀγγλίας), τό Γαλλικό Πρακτορεῖο (συνέχεια τοῦ Havas), ὁ Ἑνωμένος Τύπος (ΗΠΑ), ἐνῶ σέ κάθε χώρα ὑπάρχει ἐθνικό πρακτορεῖο: τό Ἀθηναϊκό Πρακτορεῖο Εἰδήσεων (ΑΠΕ), τό ΤΑΣ (ΕΣΣΔ), Ταγκιούγκ (Γιουγκοσλαβίας) κλπ. Ὡς τά μέσα ὅμως τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὅταν δέν ὑπῆρχαν τά σημερινά μέσα μετάδοσης (τηλέγραφος, τηλέφωνο κλπ.), ή πληροφόρηση γινόταν ἀπό εἰδικούς ταχυδρόμους (ὅπως σήμερα εἶναι περὶ τοῦ οἱ ἀπεσταλμένοι), ἀπό τοὺς ταξιδιωτές ή μέ τή λήψη τῶν φύλλων ἄλλης ἐφημερίδας· φυσικά τότε ὑπῆρχε καθυστέρηση στή γνωστοποίηση τῶν εἰδήσεων.

Ὁ Τύπος χιές καί σήμερα

Χιές ἡ ἐφημερίδα στή χώρα μας (ὡς τά τέλη τοῦ 19^{ου} αἰ., ἀλλά καί ὡς τά 1910) εἶχε μέσο ὄρο κυκλοφορίας 500 φύλλα, μέ ἐλάχιστες ἐξαίρεσεις τά 2000 φύλλα. Ἡ διανομή γινόταν μέ τό ταχυδρομεῖο, κυρίως σέ συνδρομητές, γιατί μόλις στά 1877 ἐδρύθηκε Κεντρικό Πρακτορεῖο γιά τήν ἀποστολή σέ ὅλο τόν ἐθνικό χῶρο καί τήν πώληση μέσα σέ κάθε πόλη. Σήμερα ἔχουμε ἐφημερίδες μέ κυκλοφορία πού φθάνει πολλές φορές τά 200.000 φύλλα καί ἕνα γρήγορο τρόπο διανομῆς.

Μέ τή σημερινή ὁμως πρόοδο τῶν μέσων μαζικῆς πληροφόρησης ὁ Τύπος ἔχει χάσει πολύ τήν ἀξία πού εἶχε καλαιότερα. Τό ραδιόφωνο καί ἡ τηλεόραση ἔχουν ξεπεράσει σέ ταχύτητα καί ζωντάνια (μέ τήν εἰκόνα) τό ἔντυπο. Χιές ἡ ἐφημερίδα ἦταν ἡ μόνη πηγή ἐνημέρωσης, σήμερα καλεῖται νά παίζει ἄλλον ρόλο. Ἔτσι ἡ ἐφημερίδα "συμπληρώνει" πιά τά ἀσύρματα αὐτά μέσα ἐπικοινωνίας καί προσπαθεῖ νά προσαρμοσθεῖ. Σ' ἕνα λοιπόν κόσμο ὅπου τά ὀπτικοακουστικά μέσα ἔχουν ὅλο καί μεγαλύτερη διάδοση, πού μέλλον μπορεῖ νά ἔχει ὁ Τύπος; Ἡ ἀπάντηση βρίσκεται στό τί ζητᾷ σήμερα ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν ἐφημερίδα καί ἂν μποροῦν τά ὀπτικοακουστικά μέσα νά τοῦ καλύψουν ὅλη τήν ἀκτίνα τῶν ἐνδιαφερόντων: ἀσφαλῶς τό ἔντυπο ἔχει τή θέση του καί στόν κόσμο τοῦ αὔριο.

Ἡ ἐφημερίδα σύγουρα ἔχει δυνατότητες πού τά ἄλλα μέσα δέν ἔχουν. Τό βασικό της πλεονέκτημα εἶναι ἡ δυνατότητά της νά ἀναφέρεται μέ λεπτομέρεια στό κάθε θέμα, πράγμα πού ἄλλο μέσο ἐπικοινωνίας δέν μπορεῖ νά κάνει. Σέ ἀντίθεση μέ τήν προγραμματισμένη ἐκπομπή εἰδήσεων τοῦ ραδιοφώνου καί τῆς τηλεόρασης, ἡ ἐφημερίδα εἶναι στή διάθεση τοῦ ἀναγνώστη σέ ὅποιον ὥρα. Ἀκόμη, ἡ ἐφημερίδα προσφέρει τή δυνατότητα νά ἐκφραστοῦν ὅλες οἱ ἀπόψεις, ὅλων τῶν κομμάτων, ὀργανώσεων, ἀτόμων (στήλη ἀναγνώστων), πράγμα πού εἶναι ἀνέφικτο μέ τά ἄλλα μέσα, γιά λόγους χρόνου καί χρήματος.

Ὁ ἱστορικός καί ὁ Τύπος

Μέ βάση λοιπόν ὅλα ὅσα διαπιστώσαμε παραπάνω, μέ ποιά κριτήρια θά προσεγγίσει ὁ ἱστορικός τήν ἐφημερίδα (-περιοδικό);

Τό πρῶτο πράγμα πού θά ρωτήσουμε εἶναι σέ ποιόν ἀνήκει, ἄτομο ἢ

ομάδα, ή έφημερίδα· ποιός φανερά τήν έκδίδει καί ποιού (αν υπάρχουν) βοηθοῦν τόν έκδόστη. Χρήσιμες εἶναι καί οἱ γνώσεις μας πάνω στους κύριους συνεργάτες τῆς έφημερίδας. Αμέσως μετά θα διερωτηθοῦμε γιά τόν σκοπό πού έκδίδεται ή έφημερίδα: αὐτό πού όνομάζεται "γραμμή". Τύ εἰδους εἰδήσεις θέλει νά προσφέρει καί από ποιά σκοπιά. Κατά τρίτο λόγο θα εξακριβώσουμε τήν τοποθέτησή της σέ σχέση μέ τίς άλλες σύγχρονές της έφημερίδες: αριθμός κυκλοφορίας φύλλων, φιλικές ή έχθρικές σχέσεις μέ άλλες έφημερίδες.

Μαζί μέ τά παραπάνω πρέπει νά γνωρίζουμε ποιές δυνατότητες ἔχει ό Τύπος στή χώρα γενικά: ποιό συναγωνισμό ἔχει από τά άλλα μέσα επικοινωνίας, ποιά συνολική κυκλοφορία ἔχουν όλες μαζί οἱ έφημερίδες, ποιού νόμοι περί Τύπου ισχύουν στή χώρα.

Υστερα από τά γενικά αὐτά έρωτήματα προχωροῦμε στά εἰδικότερα:

- 1) Από ποῦ παίρνει τίς εἰδήσεις. Σέ κάθε εἰδηση αναφέρεται συνήθως ή πηγή.
- 2) Τύ χώρο δύνει σέ κάθε κατηγορία εἰδησης.
- 3) Πως προσφέρει τίς εἰδήσεις: τίτλοι έντυπωσιακού, περιλήψεις τῶν εἰδήσεων ή αὐτούσιες.
- 4) Αν αφήνει νά έκφραστοῦν διαφορετικές απόψεις από τίς στήλες της.
- 5) Τά άρθρα εἶναι επώνυμα, προσφέροντας ἔτσι περισσότερη αξιοπιστία;

Αφοῦ θέσουμε λοιπόν προηγουμένως τά παραπάνω κριτήρια, μπορούμε, νομίζουμε, μέ αρκετή ασφάλεια νά χρησιμοποιήσουμε τό κάθε έντυπο καί νά τό εκτιμήσουμε ως ιστορική πηγή. Εὐνόητο εἶναι ότι γιά μιá αντικειμενικότερη γνωριμία τῶν γεγονότων εἶναι απαραίτητο νά λάβουμε υπόψη περισσότερα έντυπα. (Έξάλλου ποιά ιστορική πηγή εἶναι εκείνη πού δέν υποβάλλεται σέ έλεγχο;).

Η ιδανικότερη πάντως έφημερίδα γιά τόν ιστορικό (αλλά καί γιά τόν σοβαρό αναγνώστη) εἶναι εκείνη πού παραθέτει τίς εἰδήσεις ὅπως αὐτές μεταδίδονται από τούς δημοσιογράφους (ή τά πρακτορεῖα), χωρίς νά προβαίνει σέ επεξεργασία τους (συντόμευση, προβολή τῆς μιᾶς ή τῆς άλλης κλπ.). Όσο καί αν ή αντικειμενικότητα τῆς εἰδησης εξαρτᾶται κ' αὐτή από τήν ικανότητα καί τήν τιμιότητα τοῦ δημοσιογράφου, ωστόσο ή "στεγνή" απόδοση τῆς πληροφορίας εἶναι ή προτιμότερη, ή πιο ασφαλής καί ή πλησιέστερη στήν α-

λήθεια. Τέλος, σημειώνουμε ότι η γαλλική έφημερίδα "Le Monde" καθιέρωσε έναν άξεκέραστο ως τώρα κανόνα: τόν σχολιασμό της έκδοσης μέ άλλη (προγενέστερη ή διαφορετική πηγής πάνω στό ίδιο θέμα), χωρίς ή ίδια νά έκφέρει γνώμη.

Μέ όσα παραπάνω έκθέσαμε, έγινε, πιστεύουμε, κατανοητό ότι ό Τύπος είναι ένα κοινωνικό αγαθό, ότι άσκει, τό θέλουμε ή όχι, πολιτική άγωγή και ότι άποτελεϊ σήμερα ιστορική πηγή. Ή έφημερίδα και τό περιοδικό είναι ίσως τά καλύτερα μέσα για τήν άσκηση τοϋ νέου στην πολιτική και στην ιστορική κριτική.

Στόχος τοϋ κειμένου. Νά μάθουμε νά χρησιμοποιούμε τόν Τύπο μέ σωστά κριτήρια.

βοηθήματα. Κ.Μάγερ, 'Ιστορία τοϋ Έλληνικοϋ Τύπου, τόμ.Α'-Γ' 1790-1959, 'Αθήναι 1957-1960. -Γ.Ζιούτου, Είσαγωγή στην έκιστήμη τοϋ Τύπου, 'Αθήναι 1954. -Γ.Πλουμύδη, Οι έφημερίδες "Πρωΐα" και "Ήρα" στά χρόνια τοϋ Χαριλάου Τρικούπη (1882-1886), "Δωδώνη" ('Έκιστ. Έκετηρίδα φιλοσ. Σχολής Παν. 'Ιωαννίνων) 5(1976), σελ.193-208. Πολύ χρήσιμη είναι ή έκίσκεψη στό Μουσείο-Βιβλιοθήκη Τύπου της ΕΣΗΕΑ.

Άσκηση. Πώς έμεϊς θά συντάσσαμε είδήσεις της σημερινής ήμέρας.

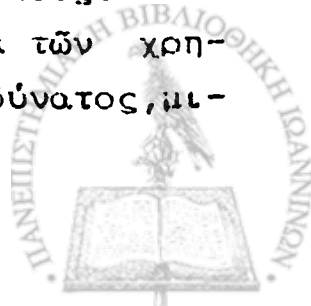
ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ ΧΑΡΙΛΑΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ

I

...Ἡ ἐνεστῶσα κυβέρνησις δέν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀνο-
χῆς, οὐδέ θέλει νά στηριχθῇ εἰς τό μέλλον ἐπ' αὐτῆς. Οὐδεμίαν
ἐκολάκευσεν ἀδυναμίαν. Ἐπέβαλε φόρους. Naί. Διότι αἱ ὁδοί καί
οἱ σιδηρόδρομοι ἀπῆτουν τοὺς φόρους... Ἐπέβαλε φόρους, ὅτι
ἐπρεπε νά κλείσῃ ἡ ὁδός τῶν δανείων. Ἐκυβερνήθημεν ἐπὶ πεν-
τήκοντα ἔτη διὰ δανείων· ἦτο καιρός νά ζήσωμεν ἐκ τῶν ἰδίων
πόρων. Δέν ἄγουσιν εἰς τήν χρεωκοπίαν οἱ φόροι, ἀλλά τὰ ἀσύ-
νετα δάνεια. Ἐπέβαλε φόρους ἐπὶ τῆς καταναλώσεως τοῦ καπνοῦ
καί ἐπὶ τῶν εἰδῶν τῆς πολυτελείας, ἀλλ' ἀπήλλαξεν ἡ ὁλοσχερῶς
ἡ παντός σχεδόν βάρους τὰ εἶδη τῆς πρώτης ἀνάγκης, ἀπήλλαξε
τόν γεωργόν ἐκ τῆς δεκάτης καί ἡνοιξεν εἰς τήν ἑλληνικὴν νο-
ημοσύνην πολλοὺς κλάδους βιομηχανικῆς παραγωγῆς κλειστούς μέ-
χρι σήμερον. Εἰσήγαγε τήν ἐμμεσον φορολογίαν ἐν πολλοῖς ἀντί
τῆς ἀμέσου, ἵνα ἀνακουφίσῃ τόν παραγωγόν, ἀλλά καί ἵνα ἀπαλ-
λάξῃ πρό πάντων αὐτόν ἐκ τῶν εἰσπρακτόρων... Ἀλλά τό ἔργον
τοῦτο ὅπως συντελεσθῇ ἔχει ἀνάγκην ἐγκαρτερήσεως καί χρόνου.
θέλει πίστιν ἀκμαίαν καί θέλησιν...

II

...Ἡ ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ραδιουργιῶν διὰ τῶν χρηματιστῶν
καί τῶν ξένων σκευωρηθεῖσα κυβερνητικὴ μεταβολή κέκτεται, καθ'
ὅλα τὰ φαινόμενα, σοβαρωτέραν ἐννοίαν καί σημασίαν, ἀφορᾷ εἰς
μεταβολὰς ριζικωτέρας, ὑποκρύπτει ἀνοσιωτέρους σκοπούς. Ὑπὸ
τήν αἰγίδα τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν ἡ κυριαρχία τῶν χρη-
ματιστῶν καί τῶν ξένων ἐν Ἑλλάδι ἔσται πάντοτε ἀδύνατος, μι-

οσυμένη υπό τοῦ λαοῦ καί βδελυκτὴ εἰς τοὺς ἀγαπωμένους ὑπάρχοντος... Ἐπέκρωτο φαίνεται, ὁ συγγραφεὺς τοῦ "Τίς πταίει" θῦμα ἦδη καί ἔρμειον θείας ἀνταποδόσεως, νά ἐπιδιώξῃ τὴν σωτηρίαν τῶν δημοσίων δι' ἀπολύτου θεσπότητος καί μονάρχου βασιλέως, αὐτός ὁ αὐσαῶς πρό ὀλίγων μόλις ἐτῶν ἀποδοῦς τὴν κυβερνητικὴν τοῦ ἔθνους κακοῦαιμονίαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βασιλέως καί τὴν κατάχρησιν τῶν ἡγεμονικῶν προνομίων, νά ἐγκαλῇ σήμερον ὡς ἔργα τὴν αὐτῆς τὸν λαόν τῆς Ἑλλάδος, ζητῶν νά κηρύξῃ αὐτόν ἐν ἀπαγορεύσει καί νά τάξῃ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν θεραπόντων τῆς Αὐλῆς

III

.

Ὅποῖον ἔκαμες καλὸν εἰς τὴν πτωχὴν Ἑλλάδα
Ἄν τὴν δραχμὴν τῆς ἔνδυσας μέ φραγγικὴν βελάδα;
Καί τάχα διπλωματικὴν ἀνάγκην εἶχες ποίαν
Νά μᾶς ἀμοίψῃς δι' αὐτό μέ τὴν χρεωκοπίαν;

Δέν δικαιοῦνται οἱ λαοὶ μέ δάνεια καί φόρους
Ἄλλὰ μέ μεγαλόνοιαν κ' ἐν πνεύματι θυσίας.
Τλήμων Ἑλλάς! τοὺς Ἕλληνας προβλέπεις ἀχθοφόρους
Διότ' ὁ λαοπλανισμὸς παρήγαγεν Παρίας.

Κατέστη προβληματικὸς εἰς ὅλους μας ὁ βίος,
Ἄφ' ὅτου εἰς τοὺς κόλπους μας ὁ ὄφεις Σὺ ὁ κρύος
Θερμὴν ἀνέλαβες ζωὴν κ' ἔκτοτε μ' ἀνανδρεῖαν
Τοῦ εὐεργέτου Σου λαοῦ σπαράττεις τὴν καρδίαν
Αἷμα ἐζήτησας Αὐτοῦ καί δέν σοί τό ἡρνήθη,

Ἄλλ' εἰς τὸν χάρτην φοβερός στρατός ἐτεχνουργήθη
Διὰ ἐξόφλησιν χρεῶν ἀπήτησας θυσίαν
Καί ὅλα τά ἡσώτευσας διὰ τὴν ἐξουσίαν.
Ὁ τόπος ὡς μονομανὴ ἂν Σ' ἀμνηστεύσῃ νᾶννον
Πάντα θά Σέ βδελύσσεται ὡς τυχοθῆρα πλάνον.

.

|1 Νοεμβρίου 1883|

Κείμενο I. "Ήρα", έτος I', φύλλο 150 (7' Απριλίου 1885).

Κείμενο II. "Πρωία" φύλλο 2229 (21 'Ιουνίου 1886).

Κείμενο III. Π. Συνοδινού, 'Ο Χαρίλαος Τρικούπης εκ των άνεκδότων πολιτικών σατυρικών, 'Αθήναι 1883.

Παρατηρήσεις στο κείμενο. Όπως και σέ προηγούμενο κείμενο διαπιστώσαμε, ο Τύπος αποδίδει μέ πολλή έναργεια τό κλίμα μιᾶς εποχῆς. 'Ακριβώς, ή πολιτική συμπεριφορά (οί "τρόποι") και ή λογική τοῦ μέσου ανθρώπου εκφράζονται στά ἄρθρα αὐτά, ἐνῶ ή σάτιρα, πού τά χρόνια αὐτά ιδιαίτερα άνθεῖ (πρβλ. Σουρής), άντανεκλά τά αἰσθήματα τῆς στιγμῆς τῶν λαϊκότερων, περισσότερο, στρωμάτων.

'Ανάλυση τοῦ θέματος

Εἶναι κοινός τόπος στήν ἐλληνική ιστοριογραφία ή ταύτιση τῆς περιόδου τοῦ Τρικούπη μέ τήν πρώτη ἐκβλομηχάνιση τῆς χώρας μας, μέ τή θέσπιση εὐνοϊκῶν ὁρων γιά τήν προσέλκυση ἰδιωτικῶν κεφαλαίων ἀπό τό ἐξωτερικό και μέ τή δημιουργία ἐγχώριας κεφαλαιοαγορᾶς. Τήν προσπάθεια αὐτή τό κράτος πλασιῶσε μέ τήν ἐκτέλεση ἔργων ὑποδομῆς: λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων, σιδηροδρομικοῦ και ὁδικοῦ δικτύου και ἐγγελοβελτιωτικῶν ἔργων. 'Η ἀποξήρανση τῆς Κωπαΐδας και ή διάνοιξη τοῦ 'Ισθμοῦ τῆς Κορίνθου ἦταν τά πιο σημαντικά ἐπιτεύγματα τῆς περιόδου.

Σύγχρονοι, ὅπως και μεταγενέστεροι, ἔφεξαν ὥστόσο τήν οἰκονομική αὐτή πολιτική, γιατί στηρίχτηκε στή φορολογία τῶν κατώτερων και μεσαίων τάξεων, σέ πληθωρικό χρῆμα και στόν ἐξωτερικό δανεισμό, ἐνῶ ή μετανάστευση εἶχε ἀρχίσει νά ἀπογυμνῶνει τήν ὕπαιθρο. Οἱ κατηγορίες αὐτές εἶναι σύγουρα βάσιμες, ἀλλά ἐπίσης εἶναι ἀλήθεια ὅτι τό τρικουπικό πρόγραμμα ἔθεσε τά θεμέλια γιά τή δημιουργία ντόπιας βιομηχανίας. 'Ακόμη, τά ἀναπτυξιακά ἔργα ἀπέδωσαν καρπούς στόν ἐπόμενο αἰῶνα, ὅσο και ἂν πληρώθηκαν μέ τήν πτώχευση τοῦ κράτους στά 1893.

*

Μιά ἄλλη μεταρρυθμιστική προσπάθεια τοῦ Τρικούπη ἦταν ή ἐπιβολή τῆς "δεδηλωμένης" στήν πολιτική μας ζωή, ὅτι δηλαδή ὁ βασιλιάς ἦταν ἀποχρεωμένος νά ἐπιλέγει ὡς πρωθυπουργό ἐκεῖνον πού θά παρεῖχε τίς περισσότε-

τερεις έγγραφους ότι θα έχει την υποστήριξη της Βουλής. Με τον τρόπο αυτό θα επιτυγχάνονταν ή μικρότερη ανάμιξη έξωκοινοβουλευτικών παραγόντων στην πολιτική ζωή, ή μακροβιότητα των κυβερνήσεων και ή βαθμιαία εξυγίανση των πολιτικών ήθων. Ο Τρικούπης είχε εκθέσει τρεις απόψεις αυτές σέ άρθρα του στην εφημερίδα "Καιρός" με τον τίτλο "Τίς παύει;" (29 'Ιουνίου 1874) και "Παρελόν και ένεστώς" (9 'Ιουλίου 1874). Μ'αυτά καλοῦσε τον βασιλιά να θέσει σέ υγιέστερες βάσεις τον κοινοβουλευτισμό και να τηρεῖ περισσότερο τό πνεῦμα και ὅχι τό γράμμα του Συντάγματος, πού τυπικά του ἔδινε απόλυτη ἐξουσία να διαλύει τή Βουλή και να ἐπιλέγει τον πρωθυπουργό. Πάντως και ὁ Τρικούπης δέν κατόρθωσε να μήν ἐμπλακεῖ στά "παρασκήνια" και οὔτε φυσικά ἄλλαξε από τότε ὁ πολιτικός βίος· αὐτό ἔγινε πῶς σταθερά μετά τό 1910. Ὡς κατακλείδα μπορούμε να ποῦμε ὅτι ὁ Χαρίλαος Τρικούπης ὑπῆρξε ἀπλῶς μεταρρυθμιστής και ὅχι ἐπαναστάτης, ὅπως και ὁ κατευθεῖαν πολιτικός του διάδοχος Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

Στόχος τοῦ κειμένου. Νά ἀξιολογηθεῖ ἡ προσφορά τοῦ Χαρ. Τρικούπη στόν οἰκονομικό και στόν πολιτικό τομέα (δέν ἐξετάζεται ἡ ἐξωτερική πολιτική του).

Βοηθήματα. Περί Χαριλάου Τρικούπη. Ἀνάλεκτα ἐκ δημοσιευμάτων, τόμ. 1-14, Ἀθήναι 1907-1917 (τό ἔργο ἀποτελεῖ πηγή γιά τήν τρικουπική περίοδο). -Γ.Δερτιλῆ, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική ἐπέμβαση 1880-1909, Ἀθήνα, Ἐξάντας, 1977. -Ὅσα ἀναφέρουν τά γενικά οἰκονομικά ἔργα τῶν Ἀναστασοπούλου, Ἀνδρεάδη, Ζολώτα, Κορδάτου, Χαριτάκη. -Κ.Βεργοπούλου, Κράτος και οἰκονομική πολιτική στόν 19ον αἰώνα (Ἡ ἐλληνική κοινωνία), Ἀθήνα 1978.

Ἄλλο θέμα γιά ἔρευνα. Πῶς ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη ἀπαίτησε ἀστικές μεταρρυθμίσεις τοῦ πολιτεύματος, πού ἔτειναν πρὸς τήν ἀποδοχή τῆς "ἀξιοκρατίας".

Η ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ

Διακοπεῖσα ἡ Ἑλλάς ἐκ τοῦ σταδίου καὶ τῆς σειρᾶς τῶν προόδων της, ἔνεκα τοῦ ἐπελθόντος κατακλυσμοῦ εἰς τό κλασικόν ἔδαφός της, ἀπώλεσε ἢ ἀπέμαθε μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πλείστας ἐκ τῶν μεθόδων τῆς καλλιεργείας, περιορισθεῖσα εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων πρὸς συντήρησιν τοῦ διασωθέντος μικροῦ πληθυσμοῦ της.

Κατὰ τό μακρόν δέ τοῦτο τῆς δουλείας διάστημα, ἡ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῶν κτημάτων ἰδιοκτησία, ἥτις εἶναι ἡ μόνη προάγουσα τὴν γεωργίαν δύναμις, δέν ὑπῆρχεν κυρίως· τὰ δέ πρόσωπα παρακολουθοῦντα τὰ πράγματα ἀνῆκον κατὰ κανόνα εἰς τὸν κύριον τῆς γῆς, ἐργαζόμενα καὶ δουλεύοντα διὰ τὸν δεσπότην χωρὶς νὰ ἔχωσιν οὐδενός τὴν ἀσφάλειαν, ὑπὸ τοιαύτην δέ δουλικὴν κατάστασιν εἶναι μάταιον νὰ ζητῇ τις νὰ μάθῃ τὸν βαθμὸν τῆς καταπτώσεως, εἰς ἣν μετὰ τῶν ἄλλων περιῆλθε καὶ ἡ γεωργία τῆς Ἑλλάδος.

Ἄμ' ὅμως διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος της καὶ διὰ τῆς προστασίας τῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων ἀνεκτῆσατο τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν της, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ κλάδοι τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας, οὕτω καὶ ἡ γεωργία ἤρξατο βασιμῶς νὰ προοδεύῃ καὶ ἀναπτύσσεται.

Ἡ γεωργία τῆς Ἑλλάδος, καὶ διαρκοῦντος ἔτι τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἱεροῦ ἀγῶνος της, δέν διεκόπη ὀλοσχερῶς τῶν ἐργασιῶν της. Φοβερὰ δέ πάντοτε διὰ τῶν τέκνων αὐτῆς εἰς τὰς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μάχας της, ἐξακολούθησε δρέπουσα διπλὰς δάφνας, ἐφ' ὅσον ὁ σίδηρος καὶ αἱ πυρκαϊαὶ τοῦ ἐχθροῦ δέν εἶχον εἰσέτι ἀποτεφρώσει τὰ πάντα. Ἀλλ' αἱ πρόοδοι αὐτῆς ἤρξαντο κυρίως ἀμέσως μετὰ τὴν ὁφισιν τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις διὰ διαφόρων συνετῶν μέτρων του εἶχε μεγάλως συντρέξει τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους. Διακοπεῖσαι δέ μικρόν

ἀκολουθῶς ἐπαναλήφθησαν αὖθις καί ἔλαβον ἐπίσημον χρονολογίαν μετὰ τήν ἀναγόρευσιν τῆς Ἑλλάδος εἰς βασιλείον, ἀφ' οὗ ἐξηκολούθησαν ἐφεξῆς μετὰ μεγάλης ζέσεως ἐκ μέρους τῶν κατοίκων, τῶν ὁποίων ὁ πρὸς τήν ἰδιοκτησίαν πόθος, ἣν εἶχον πρὸ αἰώνων στερηθῇ, καί ὁ ζῆλος πρὸς τήν ταχείαν ἀποκατάστασίν των, συνέτεινον οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νά ὑπερνικήσωσιν οὗτοι ὅλας τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας παρένεβαλον ἰά ἀντίθετα οἰκονομικά μέτρα τοῦ ἐπικρατήσαντος κυβερνητικοῦ συστήματος, καί οὕτως ἐν βραχεῖ διαστήματι ἀπέραντοι ἐκτάσεις χέρσων γαιῶν καί δρυμώνων μετεβλήθησαν εἰς θαλαράς πεδιάδας παντοίων σπορῶν καί εἰς περιβόλια, προηγηθειῶν τῶν πολυεξοδωτέρων καλλιεργειῶν, οἷον τῶν σταφιδαμπέλων, ἐλαιῶν, καί μορεῶν, τῶν πλουσιῶν τούτων πηγῶν, εἰς ἃς ἦντλησε τὸ ἔθνος τὰ πρῶτα τῆς ἀποκαταστάσεώς του μέσα.

Δέν ἐξηλέχθησαν μέχρι τοῦδε ἐπισήμως αἱ πρόοδοί της, ὅπως δώσωμεν συγκριτικὴν αὐτῶν κατάστασιν. Ἐξ ἰδιαιτέρων ὁμῶς ἐκθέσεων συνάγεται, ὅτι αἱ πρόοδοι αὗται ὑπῆρξαν μεγάλαι. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ἰδού τί περὶ τούτων ἀνέφερεν ἡ ἐπὶ τῆς παγκοσμίου ἐκθέσεως τοῦ 1855 τῶν Παρισίων Ἑλλ. ἐπιτροπὴ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ δημοσιευθέντος καταλόγου τῶν Ἑλλ. προϊόντων. "Ἡ γεωργία ἀνεπτύχθη σημαντικὰ εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ἔνθα ἐπεκράτει πρότερον ἡ σιγὴ τοῦ τάφου· καί πρὸς ἀπόδειξιν ἀναφέρομεν τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς τῶν πλουσιωτέρων προϊόντων της. Ἡ μέταξα, ἥτις κατὰ τὸ 1821 μόλις ἔφθανε τὰς 18.000 χιλιόγραμμα, ἀνεβιβάσθη εἰς 90.000 χιλιόγραμμα. Ἡ Κορινθιακὴ σταφίς ἀπὸ 16-18 ἑκατομμύρια ἐνετικῶν λιτρῶν ἔφθασε τὰ 60 ἑκατομμύρια· αἱ ἀμπελοφυτεῖαι καί ἐλαιοφυτεῖαι ἐξετάνθησαν ἐπίσης κτλ.

"Τέλος, ὅπως καταστήσωμεν καταληπτωτέρας τὰς προόδους, αἵτινες ἀπετελέσθησαν ἐν διαστήματι 20 περίπου ἐτῶν ἐν Ἑλλάδι, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἠδυνήθη νά διπλασιάσῃ καί ἔτι πλέον τὴν παραγωγὴν τῶν προϊόντων της· ὅτι κατηνάλωσε πλέον τῶν 200 ἑκατομμυρίων δραχμῶν εἰς διαφόρους φυτείας καί ὅτι κατέβα-

λε ἓν κεφάλαιον ἀνώτερον, πρὸς ἀνέγερσιν τῶν καταστραφειῶν πόλεων καὶ χωρίων της κλπ."

Δύο διδόμενα ἀφ' ἐτέρου παρέχουσιν ἡμῖν τὸ μέσον τοῦ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰς προόδους ταύτας τῆς γεωργίας.

1) Ἡ σημαντικὴ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις ἀπὸ 675.616 ἀνεβιβάσθη εἰς 1.096.810 ἀπὸ τοῦ 1821 ἕως τοῦ 1861 καὶ ὑποθέτει ἀναγκαίως αὐξήσιν ἐργασίας καὶ προϊόντων (*) καὶ

2) Ἡ ἐπίσης σημαντικὴ αὐξήσις τῶν δημοσίων ἐγγείων φόρων, οἵτινες, μ' ὅλας τὰς ἐπενεχθείσας ἐλαττώσεις, ἀπὸ 4.651.204 δραχ., εἰς ἃς περιορίζοντο κατὰ τὸ 1833, ἔφθασαν τὰ 10 ἑκατομμύρια περίπου δραχμὰς κατὰ τὸ 1860 κατὰ τοὺς δημοσιευθέντας ὑπολογισμοὺς.

Βεβαίως τὸ κεφάλαιον τῶν αὐξήσεων καὶ βελτιώσεων τούτων ὑπερβαίνει πάντα μέτριον ὑπολογισμόν, ἐάν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐλαιῶνων, μορεῶνων, σταφιδαμπέλων καὶ ἄλλων καρποφόρων δένδρων κατεστράφησαν, αἱ γεωργικαὶ ἀποθῆκαι καὶ τὰ παντοειδῆ καταστήματα καὶ σκεύη, οἱ ἀροτῆρες βόες καὶ τ' ἄλλα ἐργατικὰ καὶ παραγωγικὰ ζῶα ἠφανίσθησαν, καὶ ὅτι ἅπαντα ἐδέησε νὰ ἀνακαινισθῶσιν ἐξ ὑπαρχῆς διὰ νέων καταβολῶν. Ἦθελε δέ

(*) Ἐάν κατὰ τὴν νέαν περὶ ἐκτιμήσεως τοῦ πλούτου τῶν Ἑθνῶν, ἣν ὑποστηρίζει ὁ Σοφὸς Κ. J. Du Mesnil-Marigoy, μέλος τῆς Ἑταιρείας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας τῶν Παρισίων, ὑπολογίσωμεν, ὅτι δι' ἕκαστον κάτοικον τῆς Ἑλλάδος χρειάζονται κατὰ μέσον ὅρον, πρὸς διατροφήν του καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα ἐξοδὰ του, δραχμαὶ 150 κατ' ἔτος, εὐρίσκομεν ὅτι τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν πρὸς διατροφήν τοῦ κατὰ 421.164 κατοίκους, ὡς ἄνω, αὐξηθέντος πληθυσμοῦ αὐτῆς δὲν θέλει εἶσθαι ὀλιγώτερον τῶν δραχ. 63.174.600 ἑτησίως, καὶ ὅτι ἡ ἐγχώριος παραγωγή ἡῤῥησεν ἀναλόγως, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς κατὰ 5 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν αὐξήσεως τῶν ἐγγείων φόρων, τὸ δεκαπλάσιον τῶν ὁποίων μᾶς δίδει σχεδὸν τὸ αὐτὸ ποσόν.

μένει ζήτημα δυσδιάλυτον, δι' ἕκαστον ἀναλογιζόμενον τὰ μέσα καὶ τὴν κατάστασιν τῶν κατοίκων μετὰ τοιοῦτον αἱματηρὸν καὶ καταστρεπτικὸν ἀγῶνα, πῶς ἡδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν οὗτοι εἰς τὰ πρῶτα τῆς ἀποκαταστάσεώς των ἔξοδα καὶ νὰ καταβάλλωσι προσέτι τόσας ἄλλας δαπάνας βελτιώσεων· τὸ ὅποῖον ἐν τούτοις ἔλυσαν διὰ τῆς φιλοπονίας των, εἰ καὶ οὐχὶ ἄνευ θυσιῶν των, ἐπίκουρον ἔχοντες τὴν αὐστηράν οἰκονομίαν, ἥτις εὐκολύνει τὸν Ἕλληνα εἰς ὅλα τὰ μεγάλα ἔργα του, τὴν εὐκολίαν τῆς κτήσεως ἢ κατοχῆς τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῶν γαιῶν, καὶ τὰ μεγάλα κέρδη, ἃ ἔδιδεν ἡ καλλιέργεια προϊόντων τινῶν, ἕνεκα τῆς ὑψώσεως τῆς τιμῆς των.

Τὸ σύνολον ὅμως τῶν κεφαλαίων τούτων ὑπῆρχε πάντοτε μέγα καὶ τοιοῦτον οἶον καὶ εἰς μεγάλα καὶ παλαιὰ κράτη δὲν ἡδύνατο νὰ μὴ φέ-
ῃ στενοχώριαν καὶ κλονισμούς, ἄνευ ἐκτάκτων συνδρομῶν καὶ μέτρων κυβερνητικῆς προνοίας. Μὴ δυνηθεῖσα ἐπομένως ἡ γεωργία νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τόσα βάρη, καὶ μὴν εὐτυχήσασα νὰ ἔχῃ ἐκ προνοίας τοιαύτης ἰδι-
ον πιστωτικὸν κατάστημα καὶ κεφάλαια εὐπόριστα κατὰ τὰς ἀνάγκας της, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς ἰδιώτας δανειστάς καὶ νὰ γέλνῃ ἐξ ἀρχῆς ὑποχειρίᾳ τῆς σκληροτέρας τοκογλυφίας, ἥτις ὡσεπιτοπλεῖστον κατεῖ-
χε καὶ ἐξεμύζανε τὰ θύματά της ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιланθρωπίας καὶ τῆς ἀγαθότητος, ὅτε μὲν χορηγοῦσα καρπούς καὶ σπόρους, ὅτε δὲ προ-
καταβολὰς χρηματικὰς πρὸς καλλιέργειαν ἐπὶ προστοιχίσει τῶν προϊόν-
των. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν τὰ κέρδη καὶ αἱ ὠφέλειαι τῶν κτηματικῶν καὶ γεωργῶν ἦσαν ἀνάλογα ὥστε νὰ ἱκανοποιῶσι τοιαύτας βαρείας ὑποχρεώ-
σεις, ἀντεῖχον οὗτοι· ἀκολούθως ὅμως ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι κα-
ταβληθέντες ἐκ τε τοῦ βάρους τῶν ὑπερόγκων τόκων καὶ ἐξ ἄλλων κοι-
νῶν δυστυχημάτων, ἐξ ὧν ὑπέφερεν ἐφεξῆς ἡ Ἑλληνικὴ γεωργία, του-
τέστι τοῦ κατὰ τὸ 1850 συμβάντος παγετώδους χειμῶνος, ὅστις ἀπεξή-
ρανε πολλὰς παραγωγικὰς δενδροφυτείας, ἐκτός τῆς μεγάλης καταστρο-
φῆς τῶν ποιμνίων. Τῆς κατὰ τὸ 1853 ἐπισκηψάσης νόσου εἰς τὰ πλου-
σιώτερα καὶ σημαντικώτερα τῶν προϊόντων της, τοὺς σταφιδῶνας καὶ

ἀμπελῶνας, ἥτις δυστυχῶς ἐξακολουθεῖ εἰσέτι εἰς πολλά μέρη. Τῆς ἐτέρας μαστίγος, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1858 μέχρι τοῦδε μαστίζει τοὺς μεταξοσκώληκας, στεροῦσα πολλὰς ἐπαρχίας ἑνὸς τῶν πολυτιμωτέρων προϊόντων των. Καί τέλος τῆς μέχρι ἀζητησίας ἐξακολουθούσης ὑποτιμήσεως τῆς Κορινθιακῆς σταφίδος, ἥτις ὑπάρχει ὁ μόνος σχεδὸν πόρος δολοκλήρων ἐπαρχιῶν. Ἔνεκα ὅθεν ἀπάντων τούτων, ἐπῆλθον καταστροφαὶ καὶ δυστηχήματα μεγάλα εἰς τὰς γεωργικὰς τάξεις, καὶ εἰ καὶ ἡ γεωργία ὥφελήθη ὅπωςδῆποτε ἐκ τῶν ἀνωειρημένων προόδων, ἠφανίσθησαν ὅμως τὰ ἐπενεγκόντα αὐτὰς πρόσωπα, ἔπесαν δὲ πρῶτα θύματα οἱ παλαιοὶ οἰκοκυραῖοι καὶ κτηματῖαι, οἵτινες εὐρεθέντες ἐξησθενημένοι ὡς ἐκ τῆς προεξοφλήσεως τῶν ἱερῶν χρεῶν τοῦ ἀγῶνος, οὐ τό βάρος μετ' αὐταπαρνήσεως ἐβάστασαν διὰ τε τῆς περιουσίας καὶ τῶν αἰμάτων των, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν ἀπωλέσαντες τὰ κτήματά των δι' εὐτελεῆ ποσά, ἃ ἐδανείσθησαν, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ τὰ πληρώσωσιν ὁλοσχερῶς. Καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων δὲ κτηματιῶν διετηρήθησαν μόνοι οἱ αὐτοκαλλιέργηταί, ὅσοι δηλαδὴ ἐκαλλιέργουν ἀπ' εὐθείας μόνοι των τὰ κτήματά των. μὴν ὑπολογίζοντες εἰς τὰ ἐξοδὰ των, τὸ ὅποιον συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς γεωργούς, τοὺς κόπους καὶ τὴν προσωπικὴν των ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐχὶ ἄνευ δανείων, εἰς τρόπον ὥστε σήμερον οἱ πλεῖστοι τῶν κτηματιῶν καὶ γεωργῶν εὐρίσκονται βεβαρυμένοι μὲ χρέη, ὧν τὸ ποσὸν δὲν δύναται μὲν νὰ ὑπολογίσῃ τις, ἀλλ' εἶναι πάντοτε σημαντικόν.

Ἐτέρα πληγὴ δευτερεύουσα μὲν τῆς τοκογλυφίας, ἀλλ' ἥτις δὲν συνέτεινεν ὀλιγώτερον εἰς τὰς καταστροφὰς καὶ τὰ δυστηχήματα ταῦτα τῆς γεωργίας, ὑπῆρξε καὶ τὸ ἐπικρατοῦν δυστυχῶς παρ' ἡμῖν φορολογικὸν σύστημα τῆς Δεκάρτης, τὸ ὅποιον ἐχθρόν πάσης γεωργικῆς προόδου παραδίδει τὸν γεωργὸν κατ' ἔτος εἰς τὴν ἀπλησίαν τῶν ὑπερθεματιζόντων τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐνοικιαστῶν τοῦ δημοσίου, οἵτινες, κατὰσκοποι ἀδυσώπητοι πάσης βελτιώσεως τοῦ κτήματός του. φορολογοῦσι καὶ τὸν τελευταῖον ἰδρώτα του· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἴδιον σύστημα

εἰσπράττονται καί οἱ δημοτικοί φόροι, καί ἐκεῖνοι προσέτι, οὓς πλη-
 ρώνει δι'εὐσεβῇ του χρέη, καί δι'ἄλλας νομίμους ὑποχρεώσεις του,
 ὁ γεωργός συμβαίνει κατὰ τήν ἐπίσημον στιγμήν τῆς συγκομιδῆς τῶν
 προϊόντων του νά περιστοιχῇται ἀπό σμήνος φορολόγων καί δανειστών,
 οὓς πολλάκις μή δυνάμενος νά ἐξακλήσῃ, ἀποσύρεται μέ κενόν τόν σάκ-
 κον, ὅστις ἔμελλε νά πληρωθῇ διὰ τῶν καρπῶν τῶν ἐπὶ ἔτος σχεδόν κα-
 ταβαλλομένων ὑπ'αὐτοῦ κόπων. Τά ἐπὶ τῆς γεωργίας ὀλέθρια ἀποτελέ-
 σματα τοῦ φορολογικοῦ τούτου συστήματος ἐξηλέγχθησαν ἐπισήμως παρ'
 ἁρμοδίων προσώπων καί ἄλλων εἰδικῶν ἀνδρῶν καί κατέκρινεν σφοδρῶς
 ὁ ἐλεύθερος τύπος. Ἄν δέ δέν ἐξήρκουν ταῦτα, ἠθέλομεν ἐπικαλεσθῇ
 τήν μαρτυρίαν ἀνδρός, εἰς τήν πατρίδα τοῦ ὁποῖου ἐπεκράτει, ἀλλά
 δι'έν εἶδος φόρων, τοῦ τῶν ἐφημερίων, καί ὑπό εὐνοϊκωτέρας ἀσυγκρί-
 τῃ λόγῃ περιστάσεις τό σύστημα τῆς Δεκάτης, τοῦ περιφήμου
 Ἑγγλίου ἀγρονόμου D'Arthur Young, τοῦ μεγάλως συντελέσαντος εἰς πολ-
 λὰς ἀναμορφώσεις καί βελτιώσεις τῆς γεωργίας τῆς πατρίδος του, ὅ-
 στις ἰδού πῶς ἐκφράζεται κατὰ τῆς Δεκάτης. "Ἄς σκεφθῶσι καλῶς οἱ
 ἔχοντες τό καθῆκον, ἄς καταμετρήσωσιν ἀκριβῶς τά ὀλέθρια ἀποτελέ-
 σματα τῆς γενικῆς καταστάσεως, ὑπό τήν ὁποίαν ἡ εἰσπραξις τοῦ φό-
 ρου τῆς Δεκάτης κάμνει νά στενάζῃ ὁ γεωργός· ἄς περιφέρωσι
 τά βλέμματά των ἐπὶ τῶν γαιῶν, αἵτινες εἶναι ἐξηρημέναι τοῦ τυρανι-
 κοῦ αὐτοῦ φόρου, καί ἄς παρατηρήσωσιν εἰς τίνα βαθμόν εὐτυχίας ὑ-
 ψοῦται ἡ παραγωγή των, ἐνῶ αἱ εἰς τήν μάλιστα τοῦ φόρου τούτου ὑπο-
 κείμεναι, παριστῶσι τήν θλιβεράν εἰκόνα τῆς δυστυχίας καί τῆς ἀπο-
 θαρρύνσεως τοῦ γεωργοῦ· ἄς συγκαταβῶσι δέ νά ὑπολογίσωσιν ἀκολου-
 θῶς τήν αὔξησιν τῶν εἰσοδημάτων, δημοσίων τε καί ἰδιωτικῶν, ἣτις
 θέλει ἀναγκαίως προκύψει ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ συστήματος τού-
 του, καί τὰς μεγάλας βελτιώσεις, ὅσαι θέλουσι παρακολουθήσει τήν
 ἰδιοκτησίαν κτλ."

Ἀφ'ἐτέρου ὁ γεωργός τῆς Ἑλλάδος, οὗ περιγράφομεν τά βάρη,
 διὰ νά ἐκτιμηθῶσι κατὰ τήν ἀξίαν των τά κατορθώματα καί ὑπολογι-
 σθῶσιν αἱ μεγάλοι πρόοδοι αἵτινες θέλουσι πηγᾶσει ἐκ τῆς ἀφαιρέσε-

ως τῶν δεσμῶν του πρὸς κοινὴν καὶ μερικὴν εὐημερίαν, ὁ γεωργὸς λέγομεν, ἀθλητῆς γενναῖος τῆς ἐλευθερίας, παρωράθη μέχρι τοῦδε ἵνα μένη ἀθλητῆς τῆς πενίας, ὡς ἐκλήθη, ἀπλοῦς καλλιεργητῆς διατελῶν τῆς γῆς, ἦν ἔβαφε διὰ τῶν ἰδρώτων του ὑπὲρ τοῦ κατακτητοῦ, πρὶν ἢ βάψῃ αὐτὴν διὰ τῶν αἱμάτων του, δὲν ἥλλαξεν σχεδὸν τύχην, οὔτε ὡς πρὸς τὰ βάρη, οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν, καὶ ἂν που ἐβίασε τὴν θύραν τῆς τύχης του, καλύψας τὴν ἀγονον ἐπιφάνειαν τῶν γαιῶν διὰ φυτειῶν πλουσίων, ἀποφερουσῶν μέγα εἰσόδημα εἰς τὸ δημόσιον, τοῦτο ἔπραξε παραβιάσας αὐστηράς ἀπογορευτικὰς διατάξεις, αἵτινες ἐθεώρουν τὴν γῆν ἀνέπαφον καὶ μεταλλεῖον προωρισμένον πρὸς ἐπαύξεισιν μόνον τῶν χρημάτων τοῦ δημοσίου Ταμείου, μέχρις οὗ βαθμὸν ἀπίστευτον, διαφυγοῦσα διὰ τῶν δακτύλων τῆς κυβερνήσεως, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ λάβῃ οὗτος εἰσέτι τὴν ὑποσχεθεῖσαν αὐτῷ μερίδα παρὰ τῶν ἐθνικῶν Συνελεύσεων.

Πρὸς ἐπίμετρον δ' ὅλων τούτων, ὁ γεωργὸς εἶναι ὁ πρῶτος, πολλὰκις δ' ὁ μόνος, ὃν θηρεύουσιν ὅλοι οἱ διὰ κοινωφελεῖς σκοποὺς καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας ἐπιβαλλόμενοι διὰ νόμων φόροι καὶ προσωπικὰ ἐργασίαι, καὶ ἐκεῖνοι δ' οὕς ἀποφασίζει ὁ κλῆρος, αὐτόν ὡσεπιτοπλεῖστον παρακολουθοῦσι κατὰ βάσκανον τῆς τύχης ἐνέργειαν. Ὡστε πρᾶγματι ὁ γεωργὸς τῆς Ἑλλάδος φέρει, ὡς ἄλλος Ἄτλας, ὅλα τὰ βάρη τῆς ἐπικρατείας, χωρὶς νὰ ὑπάρξῃ μέχρι τοῦδε τὸ ἀντικείμενον φιλοστόργου μερίμνης καὶ ἐνθαρρύνσεων, ὧν ἔχει ἀνάγκην πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν εὐεργετικῶν ἐργασιῶν του, δι' ὧν τροφοδοτεῖται ἡ κοινωνία.

Ὑπὸ τοιαῦτα βάρη καὶ ἀνάγκας διατελοῦσα ἡ Ἑλληνικὴ γεωργία, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ παραδοθῇ εἰς γεωργικὰς βελτιώσεις καὶ δοκιμὰς τελειωτέρων μεθόδων καλλιεργείας, μὴν οὔσα εἰς κατάστασιν, οὔτε τὰ κεφάλαια νὰ καταβάλλῃ, οὔτε νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν παροῦσαν πρόσοδον, ἥτις ὑπῆρχεν ὁ μόνος πόρος τῆς πρὸς θεραπείαν τῶν παντοίων ἀναγκῶν τῆς. Ἐπομένως ὀλίγας προόδους ἐν γένει ἔκαμε ὡς πρὸς τὸ

σύστημα καί τά μέσα τῆς καλλιέργειας.

Αἱ ἀγροναπαύσεις εἶναι ὁ ἰσχύων γεωργικός νόμος καθ' ὅπαντα σχεδόν τά μέρη. Ἐνεκα τούτου ὁ γεωργός στερεῖται τῶν ὠφελειῶν τουλάχιστον τοῦ ἡμίσεως τῶν κεφαλαίων του, διατηρῶν ἀργήν τήν γῆν του τόν περισσότερον χρόνον, καί ἀφίνων εἰς τήν φύσιν νά πράξη ἀσθενῶς, ὅ,τι ἡ πρόοδος τῆς γεωργίας ἐφηῦρεν πρό πολλοῦ ἤδη, πρός γονιμοποίησιν καί πολλαπλασiasίν τῆς παραγωγῆς της.

Τεχνηταί νομαί καί λειβάδια εἶναι λίαν σπάνια. Τό σύστημα τῶν ἀγροναπαύσεων τά κρατεῖ ἐπίσης ἀπομεμακρυσμένα μετά τῶν ἀμειψοσπορειῶν, τῶν ὁποίων εἰσίν ἀναγκαῖον παρακολούθημα. Στεροῦν δέ τήν κτηνοτροφίαν τῆς ἡμέρου ταύτης τροφῆς της, συντελεῖ εἰς τό νά χάνηται ὁ σημαντικώτερος πλοῦτος, ὅστις συνδέει τήν γεωργίαν μετά τῆς κτηνοτροφίας καί τήν καθιστᾷ ἀναγκαῖον σύμμαχόν της. Εἰς τό ἐπιζήμιον δέ τοῦτο διαζύγιον ἐπενεργεῖ μεγάλως καί τό φορολογικόν σύστημα, τό ὁποῖον ἐπιδιώκει πάντοτε τήν ἐργασίαν καί τούς ἰδρῶτας τοῦ γεωργοῦ καί ἀφήνει ἀφορολόγητον τήν ἀναπαυομένην ἢ ἀκαλλιεργήτον γῆν.

Μήν ὑποδειχθείσης εἰσέτι ἐπὶ μεγάλης κλίμακος τῆς ὠφελείας τῶν παχευμάτων, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀμειψοσποριῶν, ἡ χρῆσις των περιορίζεται εἰς ὀλίγας τινάς καλλιέργειας, ἐπομένως ἀφθονία παντοίων τοιούτων ὑπάρχει, ἐξ ὧν ὠφελοῦνται μόνοι οἱ εἰδημονέστεροι καί φρονιμώτεροι.

Τελειώτερα γεωργικά ἐργαλεῖα καί μηχαναί, ἐκτός τινῶν ἐξαιρέσεων, δέν εἰσῆχθησαν· ἡ δέ ἑλληνική γεωργία χάνει κατ' ἔτος πολλά ἑκατομμύρια δραχμῶν ἐκ τῆς στερήσεως τῶν τελειότερων τούτων βραχιόνων της, οἱ ὅποιοι ὄχι μόνον ἐκτελοῦσιν εὐθηνότερον τήν ἐργασίαν, ἀλλά καί τελειότερον ἐργαζόμενοι ὥς ὁ μᾶλλον γεγυμνασμένος ἐργάτης. Ὡς δέ προέκυψεν ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐργασίας τῶν παλαιῶν καί τῶν νεωτέρων ἐργαλείων, ἡτις ἐγίνετο κατὰ τήν συγκροτηθεῖσαν ἐν Ἀθῆναις τό 1859 πρώην γεωργικήν ἐκθεσιν τῶν Ὀλυμπίων, τό μὲν ἐντόπιον ἄροτρον δέν φθάνει οὔτε τό ἥμισυ τῆς ἐργασίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ἀφίνον πάντοτε ἀκαλλιεργήτον τό ἥμισυ σχεδόν τῆς ἐκτάσεως, τήν ὁ-

ποίαν δέν δύναται ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς του νά ἐγγίξη· αἱ δέ πρός ἐκκόκκισιν τοῦ ἀραβοσίτου, τοῦ βάμβακος κ.λ. μηχαναί, ἐξετέλεσαν ἐργασίαν πολλῶν ἀνθρώπων ἐν βραχεῖ διαστήματι· ἡ δέ μηχανή τῆς σπορᾶς ἀπέδειξεν ὅτι χάνεται διὰ τοῦ ἐν χρήσει τρόπου τό ἥμισυ σχεδόν ποσόν τοῦ σπόρου.

Ἀπόπειραι τινές ἐγένοντο πρός ἐξευγένισιν τῆς ἐγχωρίου γενεᾶς τῶν ἵππων καί τινων ἄλλων παραγωγικῶν ζώων, ἀλλά μή ἐπιδιωχθεῖσαι μετὰ ζήλου δέν παρήγαγον μεγάλα ἀποτελέσματα. Οὕτως ἡ Ἑλληνική γεωργία εὐρίσκεται ὥπισθοδρομημένη καί ὡς πρός τοὺς τρεῖς μεγάλους κλάδους της, τήν γενικὴν καλλιέργειαν, τήν δενδροκομίαν καί τήν κτηνοτροφίαν.

4. Μέτρα βελτιώσεων

Μετά τήν γενικὴν ταύτην σκιαγραφίαν, περί τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας, ἥν ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐβιάσθημεν νά κάμωμεν διὰ μεγάλων γραμμῶν, αἰτοῦντες συγνώμην καί διὰ ταύτην καί δι' ἄλλας πολλὰς ἐλλείψεις, ἃς δεόν νά παρουσιάζῃ τό ἔργον ἡμῶν ὡς πρῶτον, ἐπιτραπήτῃ ἡμῖν νά συμπεράνωμεν σημειοῦντες τὰ γενικώτερα, ὧν ἔχει ἀνάγκην πρός βελτίωσιν της, ἐρανιζόμενοι αὐτὰ ἐκ διαφόρων ἐκθέσεων τῶν γεωργικῶν συμβουλίων καί τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν· εἶναι δέ ταῦτα τὰ ἑξῆς :

1) Ἡ σύστασις γεωργικῶν τραπεζῶν δανειζουσῶν διὰ μακροχρονίων προθεσμιῶν καί χρεωλυτικῶν δόσεων κατὰ τό σύστημα τῆς κτηματικῆς πίστεως.

2) Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὑπάρχοντος φορολογικοῦ συστήματος καί ἡ παραδοχή τοῦ τελειωτέρου τῆς κατ' ἔκτασιν φορολογίας.

3) Ἡ διανομή τῆς ἐθνικῆς γῆς καί ἡ κατὰ προτίμῃσιν παραχώρησις τῆς ἀναγκαίας εἰς τοὺς γεωργούς.

4) Ἡ κατασκευὴ ἀμαξητῶν ὁδῶν καί ἡ ἐπέκτασις ἐν γένει τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας.

5) Ἡ ἐξασφάλισις τῶν καλλιεργειῶν διὰ τῆς καταλληλοτέρας διοργανώσεως τῆς ἀγροτικῆς ἀστυνομίας καί τῆς ἐκλογῆς τῶν ὀργάνων της,

ιδίως δέ τών αγροφυλάκων, καί διά τῆς συντάξεως τοῦ ἀναγκαίου κώδικος τῆς αγροφυλακῆς.

6) Ἡ σύστασις πρακτικῶν γεωργικῶν σχολείων.

7) Ἡ διευκόλυνσις καί ἐνθάρρυνσις ἐταιριῶν ἐξασφαλιστικῶν κατὰ τῆς χαλάζης, τῶν ἐπιζωοτιῶν καί ἄλλων γεωργικῶν ἐταιρειῶν καί γεωργικῶν ἐκθέσεων.

5. Νομοθεσία περί τῆς γεωργίας

Ἡ φροντίς καί ἡ ἀρμοδιότης περί τῆς ἐμψυχώσεως τῆς γεωργίας εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς τό Ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν. Ἐν τῷ ἰδίῳ Ὑπουργείῳ προσετέθη βραδύτερον ἐπὶ τούτῳ ἰδιαίτερον Γραφεῖον, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν "Γραφεῖον τῆς Δημοσίου οἰκονομίας" τό ὅποιον, ἀναδιοργανισθέν δυνάμει τοῦ ἀπὸ 3 Ἀπριλίου 1859 νόμου, ἔχει τὴν ἐντολήν, μεταξὺ τῶν ἄλλων καθηκόντων αὐτοῦ, νὰ ἐργάζεται ὑπὸ τὰς διατάγας τοῦ εἰρημένου Ὑπουργείου καί ἐφ' ὧν τῶν ἀφορώντων τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας.

Ὡς βοηθητικόν Σῶμα, καί συμβουλευτικόν συνέδριον τοῦ Ὑπουργείου, συνεστήθη ἐπιτροπὴ δωδεκαμελὴς, ὑπὸ τὴν ἐπὶ κλήσιν "Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς Ἑθνικῆς βιομηχανίας", ἥς ἡ ἀρμοδιότης ἐπεκτείνεται ἐφ' ὧν τῶν κλάδων τῆς βιομηχανίας, ὡς διαλαμβάνει τό ἀπὸ 25 Ἰανουαρίου 1837 καταστατικόν της. Εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιτροπὴν ἀνετέθη δυνάμει τοῦ ἀπὸ 19 Αὐγούστου 1858 β. Διατάγματος καί ἡ ἐκτέλεσις τοῦ περί συγκροτήσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς ἐκθέσεως τῶν Ὀλυμπίων καταστατικοῦ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Κ. Εὐαγγέλου Ζάππα, ἥτις ὥρισθη νὰ τελεῖται κατὰ τετραετίαν, συγκροτηθείσης τῆς πρώτης τό 1859.

Ὅπως συμβοηθῇ τό Ὑπουργεῖον καί ἐκ τῶν ἐπιτοπελίων γνώσεων, συνεστήθησαν δυνάμει τοῦ ἀπὸ 23 Αὐγούστου 1852 β. Διατάγματος γεωργικά συμβούλια ἀπὸ ἓν εἰς ἑκάστην πρωτεύουσαν νομοῦ.

Πρὸς διάδοσιν τῶν πρακτικῶν καί θεωρητικῶν γνώσεων τῆς γεωργικῆς συνεστήθη διὰ τοῦ ἀπὸ 23 Μαΐου 1846 νόμου Γεωργικὴ σχολὴ ἐν Τίρυνθι.

Διά νά εὐκολύνωνται οἱ κτηματῖαι εἰς τήν προμήθειαν δένδρων καλοῦ εἶδους καί εἰς εὐθηνάς τιμάς, συνεστήθη ἐν Ἀθήναις δενδροκομεῖον δυνάμει τοῦ ἀπό 22 Νοεμβρίου 1835 Β. Διατάγματος.

Τό Β. Διάταγμα τῆς 5 Δεκεμβρ. 1845 περί καθηκόντων τῶν νομαρχῶν, ἰδίως ἐν τοῖς ἄρθροις 10, 52-54 αὐτοῦ, ἐπιβάλλει αὐτοῖς ἰδιαίτερα καθήκοντα ὑπέρ τῆς γεωργίας.

Τό Β. Διάταγμα τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 περί δημοτικῆς ἀστυνομίας περιλαμβάνει ἰδίας διατάξεις περί ἀγροφυλακῆς ἐν ταῖς ἄρθροις 65-77 αὐτοῦ, πρὸς πρόληψιν τῶν εἰς τὰς ἰδιοκτησίας καί τὰ προϊόντα φθορῶν. Τό ἄρθρ. 67 αὐτοῦ ὀρίζει, ὅτι δέν δύναται νά ἐνεργηθῇ κράτησις κανενός γεωργοῦ, ἐνασχολουμένου μέ ζῶα εἰς γεωργικάς ἢ ἄλλας ἐργασίας, ἢ πρὸς φύλαξιν ποιμένων, πρίν ἢ γείνη πρόβλεψις πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ζώων.

Ὁ ἀπό 13 Μαΐου 1835 Νόμος περί τῆς προξενούσης βλάβης ἐκ τῆς βοσκῆς τῶν ζώων.

Ὁ ἀπό 31 Δεκεμβρ. 1836 Νόμος περί προφυλάξεως τῶν σπαρτῶν καί τοῦ διορισμοῦ ἀγροφυλάκων, τροποποιηθεῖς διὰ τοῦ ἀπό 15 Σεπτεμβρ. 1856 νόμου.

Ὁ ἀπό 1 Ἰουλίου 1838 Νόμος περί εὐθύνης τῶν δήμων διὰ τὰς γενομένας εἰς τὰ δένδρα καί τὰς φυτείας φθοράς.

Ὁ ἀπό 16 Φεβρουαρίου 1848 νόμος περί ζωοκλοπίας καί ζωοκτονίας.

Ὁ ἀπό 14 Μαΐου 1842 νόμος περί καταδιώξεως τῶν ἀκρίδων.

Ὁ ἀπό 31 Δεκεμβρ. 1852 νόμος περί ἀποξηράνσεως ἐλῶν.

Ὁ ἀπό 29 Φεβρουαρ. 1848 νόμος δι' οὗ παραχωρεῖται δωρεάν ὀνά ἐν στρέμμα γῆς εἰς ἕκαστον γεωργόν.

Ὁ ἀπό 1844 Νόμος δι' οὗ παραχωρεῖται ἡ ἄδεια εἰς τοὺς γεωρνοὺς τοῦ νά κόπτουν δωρεάν τὰ γεωργικά ἐργαλεῖα των ἐκ τῶν ἐθνικῶν δασῶν.

Γεωργική τράπεζα ἰδίᾳ διὰ τοὺς κτηματῖας καί γεωρνοὺς δέν ὑπάρχει. Συνέστη ἀπό τοῦ 1841 ἡ ὑπάρχουσα ὑπὸ τήν ἐπίκλησιν ἐθνική τράπεζα, ἥτις μετὰ τῶν προεξοφλήσεων, τῆς κυκλοφορίας καί ἄλλων τινῶν

ἐργασιῶν ἔχει καί τὸ τῆς χορηγήσεως δανείων ἐπὶ ὑποθήκη.

Τὸ ἀπὸ 23 Σεπτεμβρ. Β. Διάταγμα περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν παραδέχεται νέον σύστημα, βάσιν ἔχον ἐπὶ τῶν ἐκτάσεων τὸ Γαλλικόν μέτρον. Τὸ Διάταγμα ὁμῶς τοῦτο δὲν ἐξετελέσθη εἰσέτι καὶ ἐπομένως ἰσχύει τὸ παλαιόν σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν μέτρα καὶ σταθμά ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Μέτρα ἐκτάσεως		Βάρι		Μέτρα χωρητικότητος.	
Ὁ πήχυς	Τὸ στρέμμα	Δράμι	Ὅκα	Κοιλόν	Βαρέλα
Ὁ πήχυς ἀνα- λογεῖ πρὸς 75 ἐκατοστά τοῦ Γαλλικοῦ μέ- τρου.	Τὸ στρέμμα πρὸς ἑν δέκα- τον τοῦ Γαλ. ἐκτάρ.	Τὸ δράμι πρὸς 3 περίπου Γαλ. grammes.	Σύγκειται ἐκ 400 δραμίων	Τὸ κοιλόν 12- 21 ὄκ.(δρα σελ. 35-47.)	Ἡ Βαρέλα 18 ὄκ.

6. Περὶ νεωτέρων συγγραφέων

Ολίγους ἔχομεν νὰ ἀριθμήσωμεν τοιούτους· εἶναι δὲ οἱ ἑξῆς·

Ὁ Κ. Γρηγόριος Παλαιολόγος, πρῶτος Διευθυντῆς τοῦ ἐν Τίρυνθι ἀγροκηπίου, συνέγραψε πλήρες σύστημα περὶ Γεωργικῆς. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ θεωρεῖται ἔτι καὶ νῦν τὸ πληρέστερον τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὴν γλῶσσαν μας καὶ δύναται νὰ λάβῃ τίς ἐπωφελῶς ὑπ' ὄψιν. Σύγκειται ἐκ δύο τόμων εἰς 8ον καὶ ἔσχεν μέχρι τοῦδε δύο δημοσιεύσεις, τὴν τελευταίαν κατὰ τὸ 1837.

Ἐκτός δὲ τούτου συνέγραψε καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ ἴδιος εἰς φυλλάδια κατ' ἐγκρισιν τῆς Κυβερνήσεως διαφόρους εἰδικὰς πραγματείας· ἦτοι περὶ τῆς καλλιεργείας τῆς κανάβεως, τῆς ὀνοβρυχίδος, τῆς Μηδικῆς καὶ τοῦ μήκωνος τοῦ ὑπνωτικοῦ.

Ὁ Μ. Κόμης Πάλμας Ἀρειοπαγίτης, φίλος τῶν γεωργικῶν προόδων, ἀφιέρωσε τὰς στιγμὰς τῆς ἀναπαύσεώς του συγγράψας ἀξιόλογον σύγγραμμα, περὶ οἰνοποιίας, ἐκδοθὲν ὑπ' αὐτοῦ τὸ 1836 καὶ πραγματευόμενον ἐν ἐκτάσει περὶ τῆς κατασκευῆς διαφόρων εἰδῶν οἴνων καὶ ὀξων.

Ὁ Μ. Σ. Χωματιανός, Διευθυντής τῆς ἐν Τίρυνθι Γεωργικῆς Σχολῆς, ἐξέδοτο τό 1838 ὡσαύτως ἀξιόλογον σύγγραμμα περί κηπουρικῆς, τό ὁποῖον εἶναι λίαν διδακτικόν διὰ τοὺς ἐνασχολουμένους εἰς τοὺς δύο πλουσιωτέρους κλάδους τῆς γεωργίας, τὴν δενδροκομίαν καί τὴν κηπουρικὴν.

Ὁ ἴδιος μετὰ τοῦ Μ. Ι. Πρωΐου συνέγραψε καί ἐδημοσίευσε κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως ὁδηγίαν περί γαιωμῶν καί περί τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ χαράγματος τῶν σταφίδων.

Τελευταῖον ὁ κ. Νικόλαος Λοβιζέλης, Ἰταλός, ἐξέδωκεν εἰς φυλλάδιον ὁδηγίαν περί μορεοφυτείας καί σκωληκοτροφίας, αἵτινες ἔχουσι τό πλεονέκτημα, ὅτι συνετάχθησαν παρ' ἀνδρός ἐπὶ πολλά ἔτη μετελθόντος εὐδοκίμως τό ἐπάγγελμα τοῦ σκωληκοτρόφου κατὰ τὸν Ἰταλικόν τρόπον, δι' ὃπερ ἐν ἀρχῇ μετεκλήθη καί προσελήφθη παρὰ τοῦ Κ. Κωνστ. Δουρούτη, τοῦ συστήσαντος τὰ πρῶτα τελειότερα μεταξουργεῖα ἐν Σπάρτῃ καὶ Μεσσηνίᾳ.

7. Περὶ κλίματος καί περὶ γαιῶν.

Τό κλίμα τῆς Ἑλλάδος κατέχει ἀκριβῶς τὸν μέσον ὅρον μετὰ τῆς ὑπερβολικῆς ζέστης καί τοῦ ψύχους ἄλλων μερῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ χειμὼν εἶναι βραχύς, ἀλλ' ἀνεμώδης. Τό θέρος, εἰ καί θερμόν, μετριάζεται πολὺ ἔκ τε τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης καί τῶν ὀρέων πνεόντων ἀνέμων. Ἡ ἐπιφάνειά της ἐν γένει ἀνώμαλος μετὰ πλουσίων κοιλάδων· τό ἔδαφος της ποικίλον, ἀργιλλῶδες εἰς τινα μέρη, εἰς ἄλλα ἐλαφρόν καί ἀμμῶδες. Ἀλλ' εἰ καί τυγχάνει κατὰ τό πλεῖστον μέρος ὀρεινὴ καί πετρώδης, ψιλή καί λεπτόγειος, ἔχει ὅμως καί ἐδάφη ἱκανῶς εὐφορα καί εὐμοιροῦντα ὅλων τῶν στοιχείων τῆς γονιμότητος, τὰ ὁποῖα, χωρὶς ὑπερβολήν, δύνανται νὰ συγκριθῶσι μετὰ τῶν εὐφορωτέρων ἄλλων μερῶν. Τοιαῦτα δ' εἶναι τὰ τῆς Λεβαδείας, τοῦ ἔλους τῆς Λακεδαίμονος, τῆς Ἡλείας, τοῦ Παμίσου τῆς Μεσσηνίας, τῆς Βερτζοβάς τῆς Μαντινείας, μέρος τῆς Ἀργολίδος, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Φθιώτιδος καί τῆς Εὐβοίας. Εἰς πολλὰ ἔξ αὐτῶν τό ἐν δίδει μέχρις 20 κατὰ τὸν συνήθη ὁρελῆ τρό-

πον τῆς καλλιεργείας.

Ἡ ὕλική ἑκτασις τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ χάρτου, περιλαμβάνει στρέμ. 45,699,248, διαιρουμένη ὡς ἑξῆς·

Γαῖαι καλλιεργούμεναι.

Σ π ε ι ρ ό μ ε ν α ι. Αἱ σπειρόμεναι γαῖαι διαιροῦνται εἰς δύο μέρη, τό ἕν κατεχόμενον διὰ δημητριακῶν καρπῶν καί τό ἕτερον ἀναπαυόμενον, εἰς τό ὁποῖον ἐπανέρχονται οἱ γεωργοί, ἄλλοῦ κατὰ δι-
ετίαν καί ἄλλοῦ κατὰ τριετίαν, ὑπάρχουν δέ καί μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται κατ' ἔτος τὰ αὐτά ἐδάφη.

Ἡ ἑκτασις τῶν σπειρομένων τροποποιεῖται, ἡ κατὰ τό 1860, ὡς ἐξήχθη ἐκ τῶν συλλεχθεισῶν πληροφοριῶν, ἀναβαίνει εἰς στρέμ. 2,369,696 διατεθειμένη ὡς ἑξῆς κατ' εἶδος.

Δημητριακοί καρποί.

Σῖτος	Στρέμ.	944,093
Κριθή	"	362,871
Σιτοκριθή	"	361,825
Δίμηνος	"	3,675
Σίκαλη	"	24,121
Βρόμη	"	41,486
Καλαμβόκιον	"	36,983
Ἀραβόσιτος	"	512,586
Ψοπρία	"	29,172
Κέγχρος	"	434
Βίκος	"	840
Ῥώβη	"	3,178
Σισάμη	"	1,222
Κίμυκος	"	104
Καπνός	"	25,996

Βαμβάκια	Στρέμ.	21,105
----------------	--------	--------

Τό όλον	Στρέμ.	2,369,696
---------------	--------	-----------

Δέν ἐμπεριλαμβάνονται αἱ διὰ ῥιζαρίων, γεωμήλων, κρομμύων καί ἄλλων τινῶν μικροτέρας ἐκτάσεως. Προσθέτοντες δέ καί τὰς γαῖας τούτων καί λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ γεωργοί, ὡς κατέχοντες ἀρκετάς ἐκτάσεις ἐθνικῶν γαιῶν καί μή πληρώνοντές τι ὁσάκις δέν τὰς καλλιεργοῦσι, δέν σπεύρουσι πάντοτε τήν αὐτήν ἔκτασιν κατ' ἔτος, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης καί τῆς ζητήσεως ἄλλων καλλιεργειῶν· τουτέστι ὅτε μέν περισσοτέραν ὅτε δέ ὀλιγωτέραν, ὡς προκύπτει καί ἐκ τῆς παραγωγῆς τῶν παραλαβόντων ἐτῶν, δυνάμεθα νά παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν ὅλῳ σπεύρονται κατά μέσον ὅρον

Στρέμ.	3,560,000
Αἱ δέ νεκραί ὑπολογίζονται εἰς	" 2,516,000

Τό όλον	Στρέμ.	6,076,000
---------------	--------	-----------

Δενδροφυτεῖαι

Ἀμπελῶνες	Στρέμ.	492,502
Σταφιδῶνες	"	153,058
Ἑλαιῶνες	"	370,000
Μορεῶνες	"	75,000
Συκῶνες	"	18,000
Βαλανιδῶνες	"	13,000
Ἄλλαι καλλιέργειαι	"	238,310

Τό όλον	Στρέμ.	1,359,900
---------------	--------	-----------

Ἀκαλλιέργητοι

Γαῖαι ἀρώσιμοι χέρσαι	"	11,718,900
-----------------------------	---	------------

Όρη καί φυσικά νομά	Στρέμ.	18,599,240
Δάση	"	5,419,660
Τέλματα καί Έλη	"	833,448
Πόλεις, χωρία, όδοί, ποταμοί, χείμαροι κλπ.	"	1,653,000
	Στρέμ.	38,253,348

Α Ν Α Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ω Σ Ι Σ

1. Καλλιεργούμεναι	Στρέμ.	6,076,000
2. Δενδροφυτεύται	"	1,359,900
3. Άκαλλιέργητοι κλπ.	"	38,253,318
Τό όλον	Στρέμ.	45.699,248

Πηγή: Σ.Α.Σπηλιωτάκη, Στατιστική τής γεωργίας, έν 'Αθήναις 1864.

Ίστορικό πλαίσιο: 'Η αύξηση του άγροτικού εισοδήματος στό έλληνικό κράτος ήταν ή συνάρτηση πολλών παραγόντων: του κατακερματισμού τής γής ή αντίθετα τής μεγάλης ιδιοκτησίας, του φορολογικού συστήματος καί τής ποιότητας των καλλιεργητικών μεθόδων. 'Ο 'Ιωάννης Καποδίστριας συνέλαβε τή σπουδαιότητα τής γεωργίας στήν νεοαπελευθερωμένη 'Ελλάδα, πού εΐχε καθηλωθεΐ στήν παραδοσιακή πρακτική καλλιέργεια. Πέρασαν ώστόσο δεκαετίες για νά άπελευθερωθεΐ ό άγροτικός κόσμος από τή φορολογία τής δεκάτης (καταργήθηκε τό 1880), ένω μόλις κατά τό 1922 άρχίζει ή ούσιαστική κατάργηση των τσιφλικιών. Τά

βήματα για να βελτιωθεί η θέση του αγρότη και να αναβαθμιστεί η ποιότητα των προϊόντων υπήρξαν αργά και μακρόχρονα. Τό 1887 ιδρύθηκε Τμήμα Γεωργίας στο Υπουργείο Εσωτερικών, τό 1899 ιδρύθηκε η Σταφιδική Τράπεζα, τό 1910 συστήθηκε τό Υπουργείο Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας, τό 1920 τό άμιγές Υπουργείο Γεωργίας και τέλος τό 1928 τήν άγροτική χρηματοδότηση ανέλαβε η Αγροτική Τράπεζα. Η προσοχή του κράτους στη γεωργία συμβάδισε τόσο μέ τήν πίεση της πληθυσμιακής αύξησης όσο και μέ τήν ανάγκη να διαφοροποιηθεί η παραγωγή και να γίνει ανταγωνιστική στο έξωτερικό.

Βιβλιογραφία: Κ.Βεργόπουλου, Τό άγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα, Αθήνας, Εξάντας, 1975. -Θ.Σταυρόπουλου, Ιστορική ανάπτυξη του άγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1979.

ΟΙ ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ

Εἰς τὸ 1856 ἔτος, Σεπτεμβρίου 30, ἡμέρα Κυριακὴν, ἔκαμεν ἓνα μέγαν σεισμόν εἰς τὰ 9 ὥρας τῆς νυκτὸς ξημερώνοντας ἢ αὐτὴν Κυριακὴν, ὃ ὁποῖος ἐβάσταξεν ἑπτὰ μινούτα, καὶ ἔκαμε μεγάλα κακά εἰς τὴν νῆσον Σαντορίνη, ἐχάλασε περίφημας ἐκκλησίας ἐκ θεμελίων, ἐχάλασε ὀσπίτια εἰς ὅλα τὰ καστέλια, ἐκρήμνισε ἐκεῖνα ἐκεῖνα τὰ ὕψηλά καὶ ὑπερήφανα παλάτιαν, οἰνοθήκες ἐρήμαξε καὶ ἔτρεχαν ἀποταμοὶ τὸ κρασίον καὶ ἐπήγαινε μέσα εἰς τὰς γιστέρνas, μάλιστα ἀπερισσότερη φθοράν ἐγίνε εἰς τὸ μετόχι τῆς μονῆς τῆς Ἀμοργοῦ, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ Μεγάλον Χωρίον, μάλιστα τὴν πρώτην τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός, ἐγίνε ἀγρυπνία εἰς τὴν Ζωοδόχον καὶ εἰς ὅλα τὰ καστέλια, καὶ πάλιν τὴν ἀρχομένην Κυριακὴν, δηλαδὴ εἰς τὰς 7 τοῦ ἰδίου μηνός, ἔκαμαν καὶ εἰς τοὺς Ἀγίους Ἀναργύρους ἀγρυπνίαν, ὁμοίως καὶ εἰς ὅλα τὰ καστέλια τῆς νήσου ταύτης. - Καὶ εἰς τὰς 10 τοῦ αὐτοῦ Ὀκτωβρίου, ἡμέρα Τετράδη, ἔκαμε μίαν τρικυμῖα μεγάλη, ὅπου ὅλοι μας ἐτρομάξαμε καὶ ἐπήγαμε εἰς τὴν Παναγίαν καὶ ἔκαμαν παράκληση καὶ μετὰ τὴν παράκληση ἔκαμαν ἀλιτανεῖα, ὁμοίως ἔκαμαν καὶ τὰ λοιπὰ καστέλια. Εἰς τὸν ὁποῖον σεισμόν μερικοὶ ἄνθρωποι ἐπλακώθησαν καὶ ἀπὸ τὸν πολὺν σεισμόν τῖς ἐξέχωναν καὶ ἐβγαῖναν οἱ ἄνθρωποι μόνοι τως, μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς ἀπέθανον. Αὐτὴν τὴν μέρα ἐχάλασε καὶ τὸ Μεγάλον Κάστρο εἰς Κρήτη καὶ Ρέθεμνος καὶ ἐχάθησαν καὶ ἄνθρωποι πολλοί - καὶ ἐχάθησαν καὶ ἓνα μέρος τῆς Πάτρας - καὶ εἰς ὅλα τὰ νησιά ἔκαμε αὐτόν τὸν σεισμό.

Πηγή: Β.Κυριαζόπουλου, Δύο κείμενα για τόν σεισμό του 1856 και τήν έκρηξη του ήφαιστείου θήρας του 1866, "Δελτίον της 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας της 'Ελλάδος" 22(1979), σ.6-7.

'Ιστορικό πλαίσιο: Τή λαϊκή φαντασία πάντα έξήπταν τά φυσικά φαινόμενα πού ή μνήμη τους παρέμενε σέ μορφή στίχων, προφορικών άφηγήσεων ή "ένθυμήσεων" στό περιθώριο τών άναγνωσμάτων. Τά μικρά αυτά χρονικά, όπως άποκαλοϋνται, είναι πολύ χρήσιμα για τίς παλαιότερες έποχές (μεσαιωνική και Τουρκοκρατία), όταν δέν υπήρχαν τά σημερινά μέσα καταγραφής (έντυπα, φωτογραφία, τηλεπικοινωνία). Τά κείμενα αυτά είναι χαρακτηριστικά για τήν ενάργεια τους, τή βραχύτητά τους και τόν τονισμό του ανθρώπινου παράγοντα.

Βιβλιογραφία: 'Αγγ.Γ.Γαλανόπουλου, Σεισμική γεωγραφία της 'Ελλάδος, 'Αθήναι 1955.

ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ἐν Βερολίνῳ τῇ 26 Νοεμβρίου 1880

Ὁ Κύριος Ραγκαβῆς πρὸς τὸν Κύριον Κουμουνδοῦρον

Λαβὼν τὸ ὑμέτερον κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα τῆς 22 Νοεμβρίου, εἰ καὶ ἐγνώριζον ἐκ προοιμίων τὸ μάταιον τοῦ ἐμοῦ διαβήματος, ἐπορεύθην οὐχ ἥττον πρὸς τὸν Κύριον Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ τῷ εἶπον, ὡς ἐν συνόψει, ὅτι ἡ Εὐρώπη, ἥτις προτρέπει τὴν Ἑλλάδα εἰς ὑπομνήν, δι' ἐνὸς πρὸ πάντων μέσου δύναται νὰ διευκολύνη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ συνιστᾷ αὐτὴν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ παρατείνωσι τὴν ἀνοχήν, ὅσον ὀλικῶς εἶναι δυνατόν, ἂν ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐγκατέλειψε τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ μεριμνᾷ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῆς καὶ εἶναι ἐτοίμη νὰ τὰ ὑποστηρίξῃ. Τούτου δὲ δεῖγμα ἄριστον θὰ ἔδιδεν ἂν οἱ τοῦ Μαυροβουνίου μακρυνόμενοι στόλοι, καὶ ἂν δὲν θέλωσι νὰ μείνωσι πλέον ἐπὶ ταῦτό, τοῦλάχιστον κατελάβανον σταθμούς διαφόρους ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις, ὥστε νὰ μείνῃ ἡ ἐντύπωσις εἰς Ἕλληνας καὶ εἰς Τούρκους, ὅτι ἐν πρώτῃ περιστάσει ἔσονται ἔτοιμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς Βερολινείου ἀποφάσεως.

Ἄλλ' ὁ κόμης Λιμβούργ μοί ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο ἐστὶν ὅλως ἀντίθετον εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Εὐρώπης, ἥτις διέλυσε τὴν ναυτικὴν ἐπιδείξιν καὶ ἀπέσυρεν ὀριστικῶς τοὺς στόλους τῆς· ὅτι ἡ Γερμανία ἦτο πάντοτε ἐναντία εἰς

ἐπίδειξιν οὕτως ἄσκοπον, καί προσετέθη μόνον εἰς αὐτήν, διότι αἱ ἄλλαι Δυνάμεις τό ἤθελον, ἤδη δὲ τό πλοῖον τῆς "Victoria" ὅτι τό πέμπει εἰς τὰς Δυτικὰς Ἰνδίας.

Τό ὀλίγον ἐπωφελές, τῷ εἶπον, ἐπιδείξεως ἥς ἀπ' ἀρχῆς ἀμέσως ἀφαιρεῖται ὁ καταναγκαστικός χαρακτήρ, τό ἐννοῶ· ἀλλ' αἱ Δυνάμεις ἔπρεπε νά ἐννοήσωσι, καί ἡ ἀμερόληπτος καί ἴδια συμφέροντα μή διεκδικοῦσα Γερμανία ἔπρεπε νά ταῖς ἐξηγήσῃ, ὅτι, ἂν θέλωσιν εἰρήνην ἐν Ἀνατολῇ, πρέπει νά βιάσωσι τήν Τουρκίαν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δόγματος· ἂν δ' ἄλλως πράξωσι ὅτι πιθανώτατα θά προκύψῃ πόλεμος, διότι οἱ Ἕλληνες καί οἱ λοιποὶ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ πολὺ δέν θά δυνηθῶσι νά ὑπομείνωσι, καί ἡ ἀναπόφευκτος αὐτῶν ἀνάστασις ἔσται ἔκρηξις.

—Ὅτι τις δέν θέλει, μοί εἶπε, τοῦτο λέγει, ὅτι εἶναι ἀδύνατον.

—Τό νά μή θέλῃ ἡ Ἑλλάς νά παραμείνῃ ἐπὶ πολὺ, τῷ ἀπήντησα εἶναι φυσικώτατον· ἀλλὰ τῷ ἐπανέλαβον τοὺς λόγους δι' οὓς καί ἂν θέλῃ ἡ κυβέρνησίς τῆς, ἢ καὶ ὁ λαός νά πειθαρχήσῃ εἰς τήν τόσῳ ἀόριστον ταύτην προτροπὴν τῆς Εὐρώπης, ἀληθῶς καί ὀλικῶς δέν θά δυνηθῇ, καί ὅτι τότε μόνον δύναται νά μή σπεύσῃ αὐτὴ νά ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνδιασκέψεως, ἂν σπεύσῃ ἀντ' αὐτῆς ἡ Εὐρώπη.

—Ἡ συμπάθεια ἡμῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, μοί ἀπήντησεν, εἶναι μεγάλη καί εἰλικρινής. Τῶν κτηθέντων δικαιωμάτων δέν εἶναι δυνατόν νά στερηθῇ, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτήν τὴν προτρέπομεν νά μή ἐπιχειρήσῃ τι αὐτὴ μόνῃ καὶ αὐτογνωμόνως. Ἄτοπον εἶναι νά ζητῇ τις δι' αἱματηρῶν ἀγώνων ὅ,τι δραττόμενος τῆς καταλλήλου στιγμῆς (χωρὶς νά εἰπῇ τίς ἔσται αὕτη), θέλει ἀποκτίσῃ ἀναιμωτί. Τό μέλλον τῆς Ἑλλάδος εἶναι εὐρύ· ἀδιάφορον ἂν θά περιμείνῃ

ἐπὶ ὀλίγον καιρὸν μέχρις οὗ τὰ συμφέροντά της εὐρεθῶσι συνδυαζόμενα μετὰ τῶν τῆς Εὐρώπης, ἐν, δύο ἢ τρία ἔτη, εἰσὶ στιγμαὶ μόνον ἀπέναντι τῆς ἱστορίας.

Ἐν τούτοις καὶ ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας μέ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἀληθῶς πολλή ὑπάρχει ἐνταῦθα συμπάθεια ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' ὅτι ἡ Γερμανία, συνδεδεμένη ἤδη οὔσα ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μετὰ τῆς Αὐστρίας, δέν δύναται ν' ἀκολουθήσῃ γραμμὴν μὴ συνῄδουσαν πρὸς τὴν ἐν Βιέννῃ διαγραφομένην, καὶ ἐπιθυμεῖ παντὶ σθένει ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν συντάραξιν, ἥτις πιθανῶς θά ἐπέφερε σύγκρουσιν μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας, καὶ θά ἠνάγκαζε τὴν Γερμανίαν νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ τῆς μιᾶς τῶν Δυνάμεων τούτων καὶ κατὰ τῆς ἄλλης, ὅπερ κατὰ τὸ ἐνὸν θέλει ν' ἀποφύγῃ.

Καὶ ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας μοί εἶπε πολλά περὶ τῶν συμπαθειῶν τῆς κυβερνήσεώς του, προσθεὶς ὅμως ὅτι, μετὰ τὴν αἰφνιδικὴν ἀποσκίρτησιν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἡ Ἰταλία δέν ἠδύνατο ἢ νὰ παρακολουθήσῃ ὡς αἱ ἄλλαι Δυνάμεις, πρόθυμος οὔσα νὰ ἐπανεέλθῃ, ἂν ὑπερνικήσωσιν αἱ περὶ τούτου ἀρχαὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας. Καὶ προτρέπει μὲν καὶ αὐτὸς ὑπομονήν ἵνα μὴ πάθῃ ἡ Ἑλλάς ἐξ ἀκαίρου κινήματος, ἀλλ' ἐννοεῖ τὴν ἀνυπομονησίαν της καὶ τοὺς λόγους, αἵτινες δύνανται ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὴν νὰ μὴ ὑποκύψῃ μέχρι τέλους εἰς τὰς διδομένας αὐτῇ συμβουλὰς.

Ὁ λόρδος Ὅδδων μοί εἶπεν ὅτι ἄριστον σύμπτωμα ἐστὶν ὁ θερμὸς λόγος τοῦ λόρδου Ῥόσβερρυ, διότι ὁ λόρδος οὗτος ἐστὶ στενώτατος φίλος τοῦ Κ. Γλάδστωνος καὶ οὐδὲν ἐξέρχεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὃ ὑπ' ἐκείνου νὰ μὴ ἐγκρίνῃται.

Ἡ ἀγγλικὴ ἐφημερὶς "Σημαία" περιεῖχε κατ' αὐτὰς τη-

λεγρόφημα, λέγον, ὅτι ἐν Φριδερισροῦ (τῇ ἐπαύλει τοῦ πρίγκηπος Βίσμαρκ) ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς Γερμανίας, ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας κόμης S. Vaillier, καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας, συννενοήθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐπὶ τοῖς ἑξῆς: νά καταβάλωσι πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα μὴ κινηθῶσιν εἰς στάσιν αἱ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Τουρκίας, ἂν ὅμως τοῦτο συνέβαινε, καὶ ἡ Τουρκία ἤθελε νά εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, νά τὴν ἐμποδίσωσι τοῦ νά χωρήσῃ πέραν τῶν Τρικάλων, καὶ πέραν τοῦ Σουλίου καὶ Μαργαριτίου. Ἀλλὰ πῶς θά τὴν ἐμποδίσωσι χωρὶς καταναγκαστικῶν μέτρων;

Ἐπληροφορήθην ὅμως θετικῶς, ὅτι ὅλον τοῦτο τό τηλεγρόφημα, τό ἐνταῦθα πολλήν ἀποτελέσαν ἐντύπωσιν, οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει.

Δίξασθε κ.τ.λ.

Α. ΡΑΓΚΑΒΗΣ

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 27 Δεκεμβρίου 1880

Ὁ Κύριος Κουμουνδοῦρος πρὸς τὸν Κύριον
Βράϊλαν.

Ἐγνων τὸ περιεχόμενον ἀμφοτέρων τῶν ἐμπιστευτικῶν ἐγγράφων τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ἅτινα ἀνεκοινώθησαν ὑμῖν, ὡς καὶ τῆς ὑμετέρας ἐπιστολῆς, δι' ἧς ἀπηυθύνετε τὰς παρατηρήσεις ὑμῶν καὶ σκέψεις ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Κύριον Barthélemy de S' Hilaire.

Ὅσῳ νομίζω περιττὸν ν' ἀναπτύξω ὑμῖν διὰ μακρῶν τὴν ἀληθῶς ὀδυνηράν ἐντύπωσιν, ἣν μοί ἐπροξένησεν ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐγγράφων τοῦ Κ. ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ τῆς Γαλλίας, τοσούτῳ νομίζω ἀναγκαῖον νὰ σᾶς ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας καὶ ἐμοῦ προσωπικῶς καὶ τῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως, ἐπὶ τῇ αὐθορμήτῳ ἀναιρέσει τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἣν μετὰ τοσαύτης δεξιότητος ἐπεχειρίσατε διὰ τῆς ὑμετέρας πρὸς τὸν Κύριον de S' Hilaire ἐπιστολῆς.

Δέν ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς διαρρυθμίσεως τῶν Ἑλληνικῶν ὁρίων παράδοξον τροπὴν τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, οὐδὲ νὰ ἀναζητήσῃ τὰ αἷτια τῆς αἰφνιδίου μεταβολῆς τῆς προτέρας ἐκθύμου ὑποστηρίξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Δέν δύναται ὁμως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ὁλόκληρον νὰ λησμονήσωσιν, ὅτι ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας ἐν τῷ συνεδρίῳ τοῦ Βερολίνου ὑπῆρξεν ὁ λαβὼν τὴν ὑπὲρ τῆς διαρρυθμίσε-

ως τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν ὁρίων πρωτοβουλίαν, ἥτις ἀπέλη-
ξεν εἰς τὸ ΙΓ' Πρωτόκολλον καὶ τὸ 24 ἄρθρον τῆς Συνθή-
κης τοῦ Βερολίνου· ὅτι ἡ Γαλλία προέστη πάντοτε μέχρις
ἐσχάτων πάσης διπλωματικῆς ἐνεργείας πρὸς πραγματοποίη-
σιν τῶν πανηγυρικῶν ἐκείνων καὶ διεθνῶν ὁρισμῶν· ὅτι
ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας ὑπῆρξεν ὁ προτείνας καὶ ὑπο-
στηρίξας ἐν τῇ Συνδιασκέψει τοῦ Βερολίνου τὴν διὰ τῆς
ἀποφάσεως αὐτῆς ὁρισθεῖσαν νέαν ὁροθετικὴν γραμμὴν τοῦ
Βασιλείου· ὅτι ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις εἶναι ἐκείνη ἥτις
ἀπῆτησεν ἐπισήμως, νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ζή-
τημα ἡ ὑπὲρ τῆς λύσεως τοῦ μαυροβουνιωτικοῦ ζητήματος
προταθεῖσα ναυτικὴ ἐπίδειξις, καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις τέ-
λος τῆς δημοκράτουμένης Γαλλίας ὑπῆρξεν ἡ ἐκθύμως πάντο-
τε μέχρι τῆς χθὲς σχεδὸν πρωταγωνιστήσασα ἐν μέσῳ τῶν
Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς αἰσίας λύσεως ζητήματος,
ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ζωτικοῦ διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον καὶ
τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Οὐδὲν τούτων πάντων δύναται νὰ λη-
σμονήσῃ ἡ Ἑλλάς, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ὁδύνη ἣν αἰσθάνεται
ἐπὶ τῇ ἀνεξηγήτῳ τροπῇ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς εἶναι το-
σοῦτῳ μείζων καὶ τοσοῦτῳ βαθυτέρα. Διὰ τοῦτο ὁὖν κατορ-
θοῦ σχεδὸν νὰ πιστεύσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὅτι εἶναι
μία καὶ ἡ αὐτὴ ἡ Γαλλία ἡ χθὲς προτείνουσα τὸ ΙΓ' πρωτό-
κολλον καὶ προκαλοῦσα τὴν ἀπόφασιν τῆς Βερολινείου Συν-
διασκέψεως καὶ σήμερον ἀνομολογοῦσα ὅτι πάντα ταῦτα εἶ-
ναι χάριτος ἄγραφος, ἡ Γαλλία ἡ ἀπαντῶσα χθὲς πανηγυρι-
κῶς εἰς τὰς ἀντιστάσεις καὶ τὰς ὑπεκφυγὰς τῆς Τουρκίας,
ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς Συνόδου εἶναι μία, ὁριστικὴ καὶ ἀνέκ-
κλητος. Μόνον δὲ περὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς δύναται νὰ
γείνη λόγος, καὶ ἡ Γαλλία ἡ σήμερον, ἡ ἀναιροῦσα ἑαυτὴν
καὶ παραδεχομένη δυνατὴν νέαν συζήτησιν ἐπὶ γνώμης πα-

νηγυρικής καί έσκεμμένης τής Εύρώπης όλοκλήρου, πανηγυρικής καί έσκεμμένως καί έπιτακτικώς, άνακοινωθείσης εις τήν Έλλάδα καί τήν Τουρκίαν.

Δέν κατορθοῖ, προεῖπον, νά πιστεύσῃ ἡ Έλλάς τοιαύτην τροπήν, καί ὅμως τά πράγματα ἀποκρούουσιν πᾶσαν δυσπιστίαν, καί ἡ γαλλική κυβέρνησις ἀποφαίνεται ἐπισήμως καί παραγγέλλει τόν πρεσβευτήν αὐτῆς ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τήν Έλληνικήν Κυβέρνησιν, ὅτι ὁ ὑπέρ αὐτῆς τίτλος, ὃν ἐξέδωκε τό ἐν Βερολίνῳ Εὐρωπαϊκόν Συνέδριον καί ἡ κατόπιν αὐτοῦ ἐπελθοῦσα σύνοδος δέν εἶναι τίτλος ἐπιδεκτικός ἐκτελέσεως, ὅτι αὐταί αἱ γαλλικαί λέξεις ἀπέβαλον τήν σημασίαν αὐτῶν, ὅτι decision δέν σημαίνει πλέον ἀπόφασιν ἀλλά μόνον γνώμην, καί ὅτι ἡ Έλλάς, ἀπόφασιν ἔχουσα, ἀπέναντι τῆς ἀδιαφορίας καί ἐγκαταλείψεως τῆς Εὐρώπης, νά τολμήσῃ τήν ἰδίᾳ δυνάμει ἐκτέλεσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀποφάσεων, παραβιάζει τό διεθνές δίκαιον καί ἀντιποιεῖται δικαίωματος ὅπερ δέν ἔχει.

Ὁ Κύριος ἐπὶ τῶν Έξωτερικῶν Ὑπουργός τῆς Γαλλίας ἐπιχειρεῖ ἀληθῶς νά στηρίξῃ ἐπὶ λόγων εὐλογοφανῶν καί κατ' ἐπιφάνειαν εὐπροσώπων τήν σημερινήν γνώμην τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως, ἀπαιτούσης νά ἐξαρτήσῃ καί πάλιν ἡ Έλλάς τήν λύσιν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῆς ζητήματος ἀπό νέων διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων καί νέων δογμάτων, ἀπό διαιτησίας καί διαιτητικῆς ἀποφάσεως. Ἀλλ' ἡ ὑμετέρα ἐπιστολή πρὸς τόν K. de S' Hilaire ἀναιρεῖ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας τά ἐπιχειρήματα τοῦ ἐπὶ τῶν Έξωτερικῶν Ὑπουργοῦ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας καί τίθῃσι τό ζήτημα ὑπὸ τό μόνον ἀληθές αὐτοῦ φῶς, ὅπερ ἀποτελεῖ ἡ σύμπτωσις δύο ἀναμφισβήτητων γεγονότων, τοῦ δικαίου τῆς Έλλάδος καί τῆς πανηγυρικῆς αὐτοῦ ἀναγνώρισεως ὑπὸ τῆς Εὐρώπης.

Πρός πλείονα ὁμως ἔτι ἐνίσχυσιν τῶν ὑμετέρων ἐπιχειρημάτων καί ἐκφανεστέραν ἀναίρεσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν Ὑπουργοῦ τῆς Γαλλίας, ὅτι ἡ Ἑλλάς οὐδὲν ἔχει δικαίωμα νά ἀποπειραθῇ τῆς ἰδίας δυνάμει ἐκτελέσεως τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἀποφάσεων τῆς Εὐρώπης, σκόπιμον ἔκρινεν νά ἐκθέσω ὑμῖν τὰς κατωτέρω σκέψεις, ἃς ἀφίημι εἰς τὴν ὑμετέραν δεξιότητα νά χρησιμοποιεῖσθε ὅπως ἠθέλετε νομίσει πρόσφορον.

Ἐπὶ τοῦ τελευταίου μεταξύ Τουρκίας καί Ῥωσσίας πολέμου, ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀποτελεῖτο ἐκ 35-40 χιλιάδων ἀνδρῶν· οὐδεὶς δὲ πιστεύω ὑπάρχει ὁ δυνάμενος ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι ἡ ἀνάμειξις αὐτοῦ εἰς τὴν τότε συγκροτούμενην πάλῃν ἠθέλεν ἐπιφέρει γενικὴν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἀναστάσιν καί ἐπιφέρει ἀναποδράστως τὴν ριζικὴν καί τελικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, ὅπερ ἀπασχολεῖ σήμερον τὴν Εὐρώπην. Ἡ κατάστασις τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἡπείρου καί τῆς Κρήτης ὥθουν ἐπιτακτικῶς εἰς τοιαύτην ἐπέμβασιν τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, εἰ καί ἡ Ἑλλάς δὲν ὑπετίμησε τότε τοὺς κινδύνους οὐδέ τὰς περιπλοκάς, αἵτινες ἀνυπολόγιστοι ἠθέλον ἐνσκήψει κατὰ τε τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς Δύσεως ἐκ γενικῆς ἀναστατώσεως τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, εἰσήκουσε δὲ τοῦναντίον τὰς συμβουλὰς τῆς Εὐρώπης, προὔτιμησε νά συντελέσῃ εἰς πραγματοποιήσιν τῆς ὑπὲρ ταχείας εἰρηνεύσεως τῆς Ἀνατολῆς ἐπιθυμίαν της, ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν αὐτῆς, καί ἀνέστειλε τὴν ἠοχισμένην ἤδη ἐνέργειαν της πρὸς πραγματοποιήσιν προαιωνίων ἐθνικῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπαναγάγουσα τότε τὴν τάξιν καί τὴν εἰρήνην εἰς τὰς ἐπαναστατημένας Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, ἔπραξε τοῦτο ἡ Ἑλλάς, ἀφοῦ ἡ Εὐρώπη ῥητῶς τῇ ὑπεσχέθη, ὅτι ἔμελλε ἐν εὐθέτῳ ὥρᾳ

νά ἐξετάσῃ εὐμενῶς τὰ ἑλληνικά δίκαια καί νά θεωρήσῃ τήν ἐπανάστασιν τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν ὡς ὑφισταμένην πάντοτε, καθ' ἣν ὥραν ἤθελεν ἀσχοληθῇ εἰς τήν ὀριστικὴν διευθέτησιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκ τοιούτων προηγουμένων καί τουούτων ὑποσχέσεων τῆς Εὐρώπης ἐπήγαγε τό ΙΓ' Πρωτόκολλον τῶν συνεδριάσεων τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου, σκοπόν προτιθέμενον νά θέσῃ τέρμα ὀριστικόν εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῶν ὑπὸ τήν Τουρκίαν διατελουσῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν καί νά ἀσφαλίσῃ ἐπὶ εδραίας βάσεως τήν εἰρήνην αὐτῶν. Οὕτω κυρία ἀφορμή καί κύριος σκοπός τοῦ πρωτοκόλλου ὑπῆρξε νά κανονίσῃ δικαιώματα, ἅτινα πρό μικροῦ ἔτι διετέλουν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ἐνόπλῳ ὑπερασπίσει ἑαυτῶν. Ἐκ τούτου δέ φρονεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὅτι πηγάζει κυρίως καί σήμερον τό δικαίωμα αὐτῆς εἰς διεκδίκησίν των καί ἡ ὑποχρέωσις αὐτῆς εἰς πραγματοποιήσιν ἐκείνου τοῦ δικαιώματος. Κατά τήν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε ἡ Εὐρώπη ἐπέτασεν εἰς τήν Ἑλλάδα ν' ἀπόσχῃ πάσης πολεμικῆς ἐνεργείας, ἐξήσκει αὕτη ἴδιον ἀναμφισβήτητον δικαίωμα, στενῶς συνδεδεμένον πρός τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς ἀπέναντι τῶν ὑπὸ τόν ζυγόν ἔτι στεναζόντων Ἑλλήνων καί πρός τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς ἀπέναντι ἑαυτῆς τῆς ἰδίας, τῆς ἡσυχίας καί ἀσφαλείας τοῦ παρόντος αὐτῆς καί τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ μέλλοντος της· ὅτε δέ, ἀναστέλλουσα τήν πολεμικὴν αὐτῆς ἐνέργειαν καί εἰρηνεύουσα τὰς ἐν ἐπαναστάσει ἐπαρχίας, ὑπετάσσετο εἰς τήν βούλησιν τῆς Εὐρώπης, τό δικαίωμα αὐτῆς οὔτε ἐξηλείφετο οὔτε παρεγράφετο, ἀλλὰ μεταβάλλετο εἰς ῥητὴν ἐγγύησιν ἀπέναντι τῶν δούλων ἔτι τέκνων της, ὅτι ἡ Εὐρώπη ἤθελε κατὰ τήν ἐπίσημον αὐτῆς ἐπαγγελίαν πράξῃ ὑπὲρ αὐτῶν ὅ,τι δέν ἐπεθύμει νά πράξουν ἀπὸ κοινοῦ τό Ἑλληνικόν Βασίλειον καί ἐκεῖνοι. Τήν ἐγγύησιν δέ

ταύτην ἔδωκεν ἡ Ἑλλάς οὐχί αὐτογνωμόνως ἀλλ' ἐντολῇ ῥη-
τῇ τῆς Εὐρώπης.

Τό πρωτόκολλον τοῦτο τοῦ Βερολίνου, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς
ἀφορμῆς αὐτοῦ ἐκύρου τό προειρημένον δικαίωμα τῆς Ἑλλά-
δος, ἀνεγνώρισεν ἡ Ὄθωμανικὴ Κυβέρνησις, ἀφοῦ δὲς κατ'
ἐπανάληψιν προῆλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ἑλ-
ληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς πραγματοποίησιν αὐτοῦ, διεφώ-
νησε δὲ μόνον ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας του· οὕτω τό δι-
καίωμα τῆς Ἑλλάδος ἐτέθη ἔκτοτε ἐκτός πάσης ἀμφισβητή-
σεως, ἡ δὲ Εὐρώπη μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἐν Πρεβέζῃ καὶ
Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων, ἀνέλαβε, πρὸς ἐκτέ-
λεσιν αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ πρωτοκόλλου, ὅπερ ἡ Τουρκία μό-
νον ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας δὲν ἀνεγνώριζεν ὡς ὑποχρε-
ωτικόν, νὰ ἐξασκήσῃ τὴν μεσολάβησιν αὐτῆς ἐπὶ τῇ βάσει
αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν κυρίων σημείων τῆς παρ' αὐτοῦ ὁριζο-
μένης γραμμῆς.

Τό ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ἡ Εὐρώπη ἐν γνώσει πάντων
τῶν προηγουμένων καὶ ἐν πλήρει συνειδήσει τῶν γενομέ-
νων ἤδη καὶ μελλουσῶν ἀντιρρήσεων τῆς Πύλης. Συνελθοῦσα
δὲ εἰς Συνέδριον, ὅπως ἄρῃ ἐκ μέσου τὰς ὑφισταμένους δυ-
σχερείας, σκοπὸν βεβαίως προετίθετο νὰ λύσῃ ὀριστικῶς
τὴν ἀμφισβήτησιν καὶ οὐχί νὰ ἐκδώσῃ ἀπλῶς γνώμην συμβου-
λευτικὴν, δόγμα οὕτως εἰπεῖν ἀκαδημαϊκόν, οὔτινος ἡ ἐκ-
τέλεσις νὰ μὴ ἐνδιαφέρῃ αὐτὴν μηδὲ νὰ ᾔῃαι κἄν δυνατὴ
εἴτε παρ' αὐτῆς εἴτε παρὰ τῶν ἐνδιαφερομένων. Οὐδεὶς ἐ-
πίστευεν, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ πιστεύσῃ τότε, ὅτι κόποι
χρόνων μακρῶν, ἀγῶνες βαρεῖς, θυσίαι ἀδιόκοποι, χρήμο-
τα καὶ αἵματα, ἀναστατώσεις καὶ δηώσεις καὶ πανωλεθροὶαι,
ἤθελον καταλήξῃ εἰς ἀποτέλεσμα ἰδανικόν καὶ ἄγονον, προ-
ωρισμένον ἐκ τῶν προτέρων ν' αὐξήσῃ κατ' ὀλίγα φύλλα τό

διπλωματικά ἄρχεῖα τῆς Εὐρώπης· οὔτε ἡ Τουρκία, ἥς τὴν
 ἀντίστασιν ποιεῖται σήμερον περὶ πολλοῦ ἡ Εὐρώπη, ἐπί-
 στευε τότε εἰς τοιοῦτόν τι ἀποτέλεσμα καὶ ἀπόδειξις τού-
 του εἶναι, ὅτι καὶ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἔ-
 σπευσε νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐν Βερο-
 λίνῃ Συνόδου· οὔτε ἡ Ἑλλάς ἐπίστευεν ὅτι ἡ Εὐρώπη δέν
 ἐσπούδαζε, καὶ διὰ τοῦτο, τῇ γνώσει καὶ συγκαταθέσει
 τῆς Εὐρώπης, ἔσπευσε νὰ παρασκευασθῇ, ἵνα καταλάβῃ τὰς
 ἐπιδικασθείσας αὐτῇ χώρας. Ἀλλ' οὐδ' αὐταὶ αἱ μεσολαβή-
 σασαι Δυνάμεις ἐπίστευον ὅ,τι δέν ἐπίστευεν ἡ Τουρκία
 οὐδ' ἡ Ἑλλάς· καὶ ἀποτελέσασαι ῥητῶς ἀπόφασιν τὴν ἐν
 Βερολίνῃ ὁμόθυμον καὶ ἐπίσημον αὐτῶν πράξιν, ὡς ἐδήλω-
 σεν ἐν τῇ Συνεδριάσει τῆς 1ης Ἰουλίου ὁ πληρεξούσιος
 τῆς Γαλλίας, λέγων αὐτό: "un document qui " exprime la
 decision unanime des six Grandes Puissances", προσεκά-
 λεσεν ἐπιτακτικῶς τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ν' ἀπο-
 δεχθῶσι τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ὡς σύμφωνον ἐντελῶς πρὸς
 τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου καὶ
 τοῦ συμπληροῦντος αὐτήν 1Γ' πρωτοκόλλου τοῦ Συνεδρίου.
 Ὁ Πρόεδρος αὐτός τῆς ἐν Βερολίνῃ Συνδιασκέψεως κηρύσ-
 σων τὴν λήξιν τῶν συνεδριάσεών της, εἶπε ῥητῶς: "cette
 manifestation de la volonté de l'Europe ne saurait à la
 longue rencontrer de resistance serieuse, et nous avons
 tout lieu d'espérer que l'oeuvre humanitaire et politi-
 que, à laquelle nous avons eu l'honneur de collaborer,
 trouvera une réalisation qui rendra la paix à des re-
 gions trop longtemps troublées par des impatiences na-
 tionales." Διὰ τὸν αὐτόν δέ βεβαίως λόγον, ὅτι ἡ ἀπόφα-
 σις τῶν Δυνάμεων ἦτον σπουδαία, προέτεινεν ἡ Γαλλία καὶ
 ἀπεδέξαντο οἱ Δυνάμεις, προκειμένης τῆς πρό τοῦ Δουσι-

νου ναυτικής επιδείξεως, νά εξακολουθήσῃ αὕτη καί διὰ τό 'Ελληνικόν ζήτημα.

Ἄν θελήσῃ τις νά παραδεχθῇ, ὅτι οὐδέν ἔχει ἀπαιτητόν δικαίωμα ἡ Ἑλλάς εἰς διεκδίκησιν τῶν παραχωρηθεισῶν αὐτῇ ἐπαρχιῶν, ἡ μεσολάβησις τῶν Δυνάμεων ἐν Βερολίνῳ στερεῖται πάσης οἰασδῆποτε πρακτικῆς βάσεως, καί αὕτη δέ ἡ διαιτησία οὐδένα ἔχει πρακτικόν σκοπόν οὐδετέρα αὐτῶν, ἐν τοιαύτῃ ὑποθέσει, δύναται νά γεννήσῃ μὴ ὑπάρχοντα δικαιώματα, οὐδέ νά εὐκολύνῃ ἐπ' ἐλάχιστον τήν πραγματοποιήσιν αὐτῶν, ἂν αὕτη ἐξαρτηθῇ ἀπλῶς ἀπό τοῦ πρὸς τὰς συνθήκας καί τὰς πανηγυρικές διεθνεῖς πράξεις σεβασμοῦ· καθότι οὔτε ἡ Ἑλλάς οὔτε ἡ Εὐρώπη εἶναι πλέον δυνατόν σήμερον νά πλανηθῶσιν ἐπὶ στιγμὴν ὥς πρὸς τό μέτρον τῶν ἐλπίδων, ἅς δικαιοῖ ὁ πρὸς τὰς συνθήκας σεβασμός τῆς Ὄθωμανικῆς κυβερνήσεως.

Ἄν δέ, τέλος, ἡ Ἑλλάς παρά πάντα ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, θεωρηθῇ ὡς μὴ ἔχουσα δικαίωμα νά διεκδικήσῃ διὰ τῆς βίας τὰς παραχωρηθείσας αὐτῇ ἑλληνικάς χώρας, πρέπει ἄραγε νά θεωρηθῇ ἡ Τουρκία ὡς ἔχουσα δικαίωμα νά κατακρατῇ αὐτάς; Ἡ κατάκτησις δέν γεννᾷ δικαιώματα, ἢ καὶ δικαιώματα ἀπαράγραπτα, διότι οὐδεμιᾶς χρονικῆς περιόδου πάροδος δύναται νά κυρώσῃ τήν βίαν· ἐνὸς αὕτη κρατεῖ, δύναται καί ν' ἀποκρουσθῇ διὰ τῆς βίας, οὐδέ πρέπει τις, ἀποκαλῶν ἐκεῖνων δικαίωμα, νά μὴ ὀνομάσῃ δικαίωμα καί ταύτην ἐπίσης. Τίς δύναται σήμερον ν' ἀγνοῇ τήν κατάστασιν τῶν μεθορίων ἐπαρχιῶν; Οἱ λαοὶ αὐτῶν, μηδεμιᾶς ἀπολαύοντες ἀσφαλείας ζωῆς, τιμῆς ἢ περιουσίας, ληστευόμενοι ἀναφανδόν καί ἐπισήμως παρ' αὐτῶν τῶν ὀργάνων τῆς ἐξουσίας, ἀγνοοῦν καί αὐτήν τήν ἰδέαν τῶν κοινοτάτων ἀνασθῶν βίου κανονικοῦ, ἐπιχείρησαν τοσάκις καί ἐσχάτως ἐτι

νά διεκδικήσωσι τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματά των διὰ τῶν ὀπλων· τὰ ὀπλα ταῦτα ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν των ἡ Ἑλλάς, τῇ παραγγελίᾳ τῆς Εὐρώπης, ὑποσχομένης θεραπείαν. Ὅτε δὲ σήμερον κηρύττει ἡ Γαλλία ὅτι ἡ ἐπαγγελθεῖσα θεραπεία ἦτο ἀπλὴ εὐχή, ὅτε τριετεῖς διπλωματικοὶ ἀγῶνες κατέληξαν εἰς τὸ παράδοξον ἀποτέλεσμα νὰ χαρακτηρισθῇ Εὐρωπαϊκὴ ἀπόφασις ὡς ἀπλὴ συμβουλή, ἥς ἐκτέλεσις εἰς οὐδένα εἶναι ἐπιτετραμμένη, δὲν ἀνακτῶσιν ἄραγε οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι τὸ δικαίωμα αὐτῶν, ὅπως διὰ τῶν ὀπλων διεκδικήσωσι τὰ ἀρχικά καὶ ἀπαράγραπτα αὐτῶν δίκαια; καὶ δὲν δικαιούται ἄραγε ἡ Ἑλλάς, ἥτις ἔφραξε τότε εἰς αὐτοὺς τὴν ὁδὸν τῆς ἐθνικῆς των ἀποκαταστάσεως, νὰ τείνῃ χεῖρα βοηθείας πρὸς ἀδελφοὺς ληστευομένους, πυρπολουμένους, σφαζομένους καὶ κινδυνεύοντας νὰ ἐξαφανισθῶσιν ὑπὸ ἀδამάσιου φανατισμοῦ;

Ἡ Ἑλλάς οὐδέποτε ἔπαυσεν ὁμολογοῦσα, καὶ ὁμολογεῖ πάντοτε, χάριτας εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνθ' ὧν ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτῆς· ἀπόφασιν δὲ ἔχει, ὅπως ἔπραξε μέχρι τοῦδε, νὰ συντελέσῃ τὸ καθ' ἑαυτὴν εἰς διατήρησιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δεινῶν, ἅτινα ἤττον παντός ἄλλου ὑποτιμᾷ. Αἰσθάνεται καὶ ἀναγνωρίζει πλήρη καὶ ἀμείωτον τὴν ὑποχρεώσιν της ταύτην ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης καὶ βαθεῖαν ἔχει ἐπιθυμίαν νὰ ἐργασθῇ εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης. Δὲν δύναται ὁμως νὰ λησμονήσῃ, ὅτι, πλὴν αὐτῆς, ἔχει καὶ ἄλλας ἱεράς ἐπίσης ὑποχρεώσεις πρὸς τὰ ἐν δουλείᾳ τέκνα της, πρὸς ἑαυτὴν τὴν ἰδίαν καὶ τὸ ἐθνικόν της μέλλον. Πιστεύει δὲ πάντοτε ἀκραδάντως, ὅτι ἡ Εὐρώπη, χάριν τῆς γενικῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης, χάριν τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, χάριν τῆς χειραφετήσεως λαοῦ δούλου, ἀ-

ξίλου κρείττονος τύχης καί ἀπ' αἰώνων στενάζοντος ὑπό τόν βαρύτατον τῶν ζυγῶν, δύναται, ἀρκεῖ νά τό θέλῃ, νά παραβάλῃ τήν κραταιάν αὐτῆς χεῖρα καί νά ἐκτελέσῃ ὅ,τι αὐτή ἡ ἰδίᾳ ἀπεφάσισε χάριν αὐτῶν ἐκείνων τῶν σκοπῶν· οὐδ' εἶναι δυνατόν νά φρονῇ ἡ Εὐρώπη, ὅτι ἡ ἐξασφάλισις τῆς εἰρήνης πρέπει ἢ δύναται νά στηριχθῇ ἐπὶ τῶν συμφορῶν καί τῶν αἱμάτων ὀλοκλήρου λαοῦ.

Τάς σκέψεις μου ταύτας ἐκτιθέμενος εἰς ὑμᾶς, σᾶς παρακαλῶ νά ἀρυσθῇτε ἐξ αὐτῶν ὅ,τι ἠθέλετε νομίσει πρόσφορον εἰς ὑποστήριξιν τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὑμῶν πρὸς τόν Κύριον de S. Hilaire ἐπιχειρημάτων.

Α. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΟΣ

Μετὰ φρασὶς

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 4 Ἰανουαρίου 1881

Ὁ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας ἦλθε παρ' ἐμοί ὅπως με-
ταλήσῃ ἐκ νέου περὶ τοῦ ζητήματος τῆς διαιτησίας. Μοί εἶπεν ὅτι ἦ-
το ἐντεταλμένος νὰ συμβουλευοῖ εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ μὴ καλέσῃ τὴν
ἐφεδρείαν, καθότι τοιοῦτο μέτρον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κήρυξις πο-
λέμου. Προσέθηκεν ὅτι αἱ Δυνάμεις δὲν δύνανται νὰ μᾶς δώσωσιν ἐκ
τῶν προτέρων οὐδεμίαν διασάφησιν περὶ τῶν βάσεων τῆς διαιτησίας κα-
θόσον τοῦτο ἀντίκειται πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς τῆς διαιτησίας, ἀλλ' ὅτι
ἡμεῖς ἔχομεν ἐλπίδα περὶ τῶν διαθέσεων τῆς Εὐρώπης νὰ μᾶς παραχω-
ρήσῃ ὅσῳ τὸ δυνατόν πλεονα καὶ ὅτι, ὡς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν μας νὰ
λάβωμεν ἐκ τῶν προτέρων ἐγγύησιν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαιτητικῆς
ὁποφάσεως, ἡ ἐκ προκαταβολῆς συναίνεσης τῆς Πύλης παρεῖχε ἐπαρκῆ
ἐγγύησιν. Συνεπέρανε διαβεβαιῶν με περὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐνοϊκῶν δια-
θέσεων τῆς Αὐστρίας, περὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς Εὐρώπης νὰ διατηρήσῃ
τὴν εἰρήνην, περὶ τῆς μονώσεως ἐν ᾗ ἤθελεν εὐρεθῇ ἡ Ἑλλάς ἐπιχει-
ροῦσα τὸν πόλεμον καὶ περὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς Εὐρώπης νὰ περιορίσῃ
τὸν ἀγῶνα μεταξύ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος.

Ἀπαντῶν εἰς τὸν Πρίγκιπα Wrede τῷ παρετήρησα ὅτι ἡ πρόσκλη-
σις τῆς ἐφεδρείας ἦτο φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐπιστρατείας, ἥτις ἐγένε-
το ἐν τῷ μέσῳ τῶν πανταχόθεν σχεδὸν ἀφικνουμένων ἡμῖν συμβουλῶν νὰ
παρασκευασθῶμεν διὰ τὴν κατοχὴν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς
πρὸς ἀποδοκιμασίαν διαμαρτυρήσεως τῆς Εὐρώπης, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ οἱ
ἐφεδροὶ ἔχουσιν ἀνάγκην πούλάχιστον δύο μηνῶν ὅπως προσέλθωσι καὶ
παρασκευασθῶσι, τὸ τοιοῦτον μέτρον τῆς Κυβερνήσεως δὲν δύναται νὰ
θεωρηθῇ παρὰ τῆς Εὐρώπης ὡς ἐπικειμένη ἀπειλὴ τῆς εἰρήνης. Ὅσον

ἀφορᾷ τὰς σκέψεις τῆς διαιτησίας, τὰς ὁποίας ἡ Κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίσῃ, ἐπέμεινα λέγων ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐδικαιούτο νὰ ἀπαιτήσῃ ὅπως φωτισθῇ, ἵνα μάθῃ ἀντὶ τίνος τιμήματος ἡδύνατο νὰ παραιτηθῇ τίτλου κεκτημένου. Ὡς πρὸς τὴν ἐκ τοῦ συνυποσχετικοῦ πηγάζουσαν ἐγγύησιν, ἀπήντησα ὅτι ἡ Τουρκία εἶχεν ὑπογράψει καὶ ἄλλας συνθήκας, ἃς δὲν ἐξετέλεσε μεθ' ὅλας τὰς πανηγυρικὰς αὐτῆς ὑποσχέσεις. Ἀναγνωρίζω, ὑπέβαλον, ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς Συνδιασκέψεως ἦτο πρᾶξις ἀπλῆς μεσολαβήσεως, ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀνεκοινώθη εἰς τὰ ἐνδιαφέροντα μέρη μετέβαλε τὸν χαρακτήρα της. Ἄλλως τε, αὐταὶ αἱ Δυνάμεις, ἀπαντῶσαι εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐχαρακτήρισαν τὴν πρᾶξιν ταύτην ὡς ἀμετάκλητον. Διανοεῖται ἄραγε ἡ Εὐρώπη νὰ τὴν ἀνακαλέσῃ; Ἡ Εὐρώπη ἐπιθυμεῖ πρὸ παντός τὴν εἰρήνην καὶ ἡ ἐπιθυμία αὕτη πρωτεύει βεβαίως τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς ἀρωγὴν μας.

Οὕτως, θέλει ἴσως εὑρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῇ ἐτέραν γραμμὴν εὐάρεστον εἰς τοὺς Τούρκους, ὅπως ὑπερνικήσῃ τὴν ἀντίστασιν των, καὶ τοῦτο θέλει εἶσθαι τὸ πρῶτον βῆμα εἰς νέας παραχωρήσεις ἐν περιπτώσει νέας ἀντιστάσεως τῆς Τουρκίας. Ἐν τούτοις, ἡ Ἑλλάς θέλει ἐξακολουθήσῃ ἐξαντλουμένη. Ἀλλ' ἂν ἡ Εὐρώπη εἶναι πεπεισμένη ὅτι ἡ ἐκ προκαταβολῆς συναίνεσις τῆς Τουρκίας εἰς τὴν διαιτησίαν ἀποτελεῖ ἀποχρῶσαν ἐγγύησιν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως, διὰ τί δὲν μᾶς δίδει τὴν παραχωρηθεῖσαν ἤδη ἡμῖν ἐδαφικὴν ἔκτασιν, ἣν αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἔκρινε κατάλληλον καὶ δικαίαν; Τὸ ἐπ' ἐμοί, προσέθηκα δὲν φρονῶ ὅτι ἡ Τουρκία θέλει ἀποδεχθῇ τὴν διαιτησίαν, χωρὶς νὰ ὑποσημανθῶσιν αὐτῇ αἱ βάσεις τῆς μελλούσης ἀποφάσεως. Ἐπομένως, δὲν δυνάμεθα νὰ ρυθμίσωμεν τὴν πορείαν μας ἐπὶ τοῦ ἀναβλητικοῦ τῆς Τουρκίας συστήματος, ἥτις δύνανται νὰ τὴν παρατείνῃ ἐν ἄπειρον, ὅπως μᾶς κουράσῃ καὶ ἐξαντλήσῃ.

Ὡς πρὸς τὴν πρόθεσιν τῆς Εὐρώπης νὰ περιορίσῃ τὸν πόλεμον, τῷ παρετήρησα, ὅτι τὰ πρὸς τοῦτο μέσα θέλουσι βεβαίως τῇ διαφύγῃ ἐν τῇ λίαν πιθανῇ περιπτώσει καθ' ἣν ἐπαναστατήσωσιν αἱ χριστιανικαὶ ἐθνι-

κότητες. Συνεπέρανα ότι δεν ήννόουν να δώσω κατηγορηματικήν απάντη-
σιν και ότι επιφυλασσόμενην να τό πράξω κατόπιν ρητής προτάσεως και
όφου λάβω γνώσιν της απαντήσεως της Τουρκίας.

Α. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΟΣ

Πηγή: 'Υπουργείον 'Εξωτερικών. Διπλωματικά Έγγραφα ά-
πορωνια εις τό μεθοριακόν ζήτημα, έν 'Αθήναις 1882, σ.44-45,
134-139, 151-152.

Ιστορικό πλαίσιο: Στις 19 Φεβρουαρίου 1878 ύπογραφό-
ταν ή Συνθήκη του 'Αγίου Στεφάνου που παραχωρούσε περιοχές
της οθωμανικής αυτοκρατορίας στά άλλα βαλκανικά κράτη, έντός
από την 'Ελλάδα. 'Η διπλωματική αυτή νίκη της Ρωσίας επέσυρε
τήν όργή της 'Αγγλίας, που προώθησε ένα νέο Συνέδριο, του Βε-
ρολίνου. Τό τελευταίο άρχισε την 1 'Ιουνίου 1878 και έληξε
μέ κέρδη της 'Ελλάδας. 'Η χώρα μας λάμβανε μεγάλο τμήμα της
Θεσσαλίας και μικρό μέρος της 'Ηπείρου. 'Η φιλική στάση των
Αυσάριων απέναντι στην Τουρκία δεν εύνοούσε την διεκδίκηση
περισσότερων έδαφών. 'Εξάλλου τόσο ή 'Αγγλία, μέ την άπόκτη-
ση της Κύπρου, όσο και ή Γαλλία, μέ την προσάρτηση της Τύνι-
δας, είχαν ικανοποιήσει προς στιγμήν τίς βλέψεις τους. Τήν
άκροβασία των διπλωματικών χειρισμών της κυβέρνησης Κουμουν-
δούρου καταδείχνει ή διπλωματική του άλληλογραφία, που φωτί-
ζει παράλληλα και τά παρασκήνια της διεθνούς πολιτικής.

Βιβλιογραφία: Σ.Θ.Λάσκαρι, Διπλωματική ιστορία της 'Ελ-
λάδος 1821-1914, έν 'Αθήναις 1947, σ.159 κ.έ.

Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΓ. ΓΡΑΦΗΣ: ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ;

Τῇ Σεβαστῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ
τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος
2 Δεκεμβρίου 1898

Σεβασμιώτατε

Ὅταν διαρκοῦντος τοῦ πολέμου καί μετ' αὐτόν, μοί ἐδόθη ἀφορμή νά γνωρίσω καλύτερα τόν λαόν μου, μετά μεγάλης μου λύπης παρετήρησα, ὅτι αὐτός στερεῖται τῆς ἀληθοῦς καί μόνης παρηγορίας, ἡ ὁποία δύνатаι νά παρέχεται εἰς ὅλους τοὺς Χριστιανούς, διότι δέν δύνатаι νά ἐννοήσῃ τήν γλῶσσαν τοῦ Κεῖμένου τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου.

Μοί ἐπῆλθε λοιπόν ἡ ἰδέα νά γίνῃ παράφρασις τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου εἰς τήν γλῶσσαν, τήν ὁποίαν ὁ λαός ὁμιλεῖ καί καταλαμβάνει καί νά δοθῇ αὕτη εἰς χεῖρας τοῦ λαοῦ, ὅπως μοί στερῇται οὗτος τῆς παρηγορίας τοῦ Εὐαγγελίου.

Τήν παράφρασιν ταύτην ἀνέθηκα εἰς πρόσωπον, τό ὁποῖον μέ τήν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ τήν ἔφερεν εἰς πέρας.

Ἦδη ὑπολείπεται ἡ ἐγκρισίς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὅπως τό ἔργον λάβῃ τόν ἐπίσημον χαρακτῆρά του καί δυνηθῇ νά τύχῃ τῆς πρεπούσης διαδόσεως παρά τῷ λαῷ.

Μοί εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ παντός εἶδους παραφράσεις τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου, αἱ ὁποῖαι ἐκυκλοφόρουν, ἀπηγορεύθησαν αὐστηρῶς ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου - καί δικαίως - διότι οἱ παραφράσεις αὗται ἐγίναν ὑπό προπαγανδῶν διαφόρων καί εἰς αὐτάς παρεισέφρυσαν πολλά δογματικά, ὅχι καθαρῶς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Πλὴν νομίζω, ὅτι ἡ αὐστηρά αὕτη ἀπαγόρευσις τῆς κυκλοφορίας τῶν παραφράσεων ἐν γένει δύνатаι νά περιορισθῇ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ὑπαρχούσας διὰ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους πρό ὀλίγου ἐξέθεσα.

Ζητώ ὅμως τήν Ἑγκρισιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργοῦ διὰ τήν ἐπιθυμίαν μου γενησομένην ταύτην παράφρασιν, ἡ ὁποία εἶναι αὐστηρῶς ἀκριβής καί πιστή κατὰ τὸ Ἱερόν Κείμενον τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου.

Ἴσως ἡ ἀπλή γλῶσσα δέν ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν λογίων καί φιλολόγων, ἀλλ' ἐδῶ δέν πρόκειται ἐάν ἡ γλῶσσα τῆς παραφράσεως εἶναι καθαρεύουσα καί καθ' ὅλους τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς καί τῆς συντάξεως, πρόκειται μόνον νά γίνη τὸ Εὐαγγέλιον καταληπτὸν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καί διὰ τοῦτο μεταχειριζόμεθα τὴν ζωντανήν γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ὁμιλεῖ καί τὴν ὁποίαν φυσικά καί καταλαμβάνει. Οἱ δὲ λόγιοι καί σοφοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ γλῶσσα αὕτη ἀπαρέσκει, εἶναι ἐλεύθεροι νά μὴ ἀναγνώσουν, διότι ὡς μορφωμένοι ἔχουσι τὸ εὐτύχημα νά καταλαμβάνουν τὴν γλῶσσαν τοῦ κειμένου τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου.

Ἐξεφράσθη ποτέ τις, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν παραφράσει θά καταπέσῃ ἐκ τοῦ γόητρου Του καί θά ἐκχυδαίσθῃ. Τοῦ Εὐαγγελίου ὅμως τὸ γόητρον καί τὸ ὕψος δέν ἔγκειται μόνον εἰς τὰς λέξεις καί εἰς τὸ νεκρὸν γράμμα, ἀλλ' εἰς τὸ ὕψος καί τὴν δύναμιν τῶν ἐννοιῶν καί τῆς οὐσίας. Καί εἶναι, φρονῶ, προτιμότερον νά θεωρηθῇ ἡ γλῶσσα τῆς παραφράσεως χυδαῖζουσα καί ὁ πολὺς λαὸς νά τὴν καταλάβῃ, παρά ν' ἀκούῃ μόνον ἤχους λέξεων, οἱ ὅποιοι δέν τοῦ παριστοῦν καμμίαν ἐννοιαν καί δέν τοῦ διεγείρουν καμμίαν ἰδέαν παρήγορον, διότι δέν ἐννοεῖ τὴν γλῶσσαν.

Πρὸς τοῦτο, Σεβασμιώτατοι, πέμπω ὕμιν τὸ χειρόγραφον τῆς παραφράσεως, ὅπως ἔχοντες αὐτὸ ἀνά χειρας ἐξελέγξη-

τε ἐκ παραλλήλου μέ τό κείμενον τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καί
δώσητε τό κύρος τῆς ἐγκρίσεως Ὑμῖν εἰς τό ἔργον, τό ὁποῖ-
ον θά γίνῃ μεγίστης ἠθικῆς ὠφελείας πρόξενον παρά τῷ λαῷ.

Διά νά διαδοθῇ ὁμως καί νά ἀναγιγνώσκηται, ἀπαιτῆται
σύντονος ἐνέργεια. Δυστυχῶς ὁ λαός βιβλιόφιλος δέν εἶναι
πολύ· πρέπει λοιπόν ἡ παράφρασις αὕτη νά δοθῇ εἰς χεῖρας
πάσης οἰκογενείας, νά δοθῇ εἰς χεῖρας ὅλων τῶν μαθητῶν, καί
τῶν δημοτικῶν καί τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύ-
λων, νά διαταχθοῦν δέ οἱ κατά τόπους κύριοι Ἐπιθεωρηταί
τῶν σχολείων νά ὑποχρεώσουν τούς δημοδιδασκάλους κατά Σάβ-
βατον νά γίνηται ἡ ἀνάγνωσις καί ἐρμηνεία τῆς κατά Κυρια-
κήν εἰς τήν ἐκκλησίαν ἀναγινωσκομένης περικοπῆς τοῦ Ἀγίου
Εὐαγγελίου, καί οὕτω ἀπό τοῦ σχολείου τό Εὐαγγέλιον νά εἰ-
σαχθῇ εἰς τήν οἰκογένειαν καί γενικευθῇ ἡ γνῶσις Του εἰς
τόν λαόν.

Ἡ διά τῶν σχολείων διάδοσις τῆς παραφράσεως ταύτης
θέλει ἐπιτευχθῇ διά συστατικῶν Ἐγκυκλίων τοῦ Κυρίου ἐπὶ
τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργοῦ,
τάς ὁποίας θά δημοσιεύσῃ οὗτος ἅμα ὡς τό ἔργον ἐκτυπωθέν
εἶναι ἔτοιμον πρός κυκλοφορίαν.

Μετά σεβασμοῦ

ΟΛΓΑ

ΑΝΑΚΤΟΡΑ

2 Μαΐου 1899

Τῇ Σεβαστῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ
τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος

Σεβασμιώτατοι,

Μετ'εὐλαβείας ἀνέγνων τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τὴν ἀφορῶσαν τὸ ζήτημα τῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς γλῶσσαν καταληπτὴν τῷ λαῷ μας. Ὁφείλω ὁμῶς νὰ ἐκφράσω ὑμῖν, ὅτι ἡ ἄρνησις τῆς ἐγκρίσεως ὑμῶν πρὸς ἔκδοσιν τῆς ἐν λόγῳ μεταφράσεως καιρῶς μὲ λυπεῖ.

Ἄν καὶ ἡ ἄρνησις ὑμῶν δικαιολογεῖται ἱκανῶς, μοί εἶναι πάντῃ ἀδύνατον νὰ πείσω ἑμαυτὴν, ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου ἐν μεταφράσει ἐνέχει τι τὸ ἀπαγορεύσιμον. Ναί μὲν προβάλλεται ὡς ἰσχυρά δικαιολογία ἡ ἀπαγορευτικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' κατὰ τὸ 1899, ἀλλ' ἐν συνειδήσει θεωρῶ τὴν ἀπαγορευτικὴν ἐκείνην ἐγκύκλιον, ὡς ἀφορῶσαν ἀποκλειστικῶς τὰς τότε κυκλοφορούσας παραφράσεις καὶ μεταφράσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὰς διαδεδομένας δι' ἱεραποστόλων διαμαρτυρομένων, οὐχὶ ἐμφορουμένων ὑπὸ μόνου τοῦ σκοποῦ τῆς γενικεύσεως τῶν παρηγόρων καὶ σωτηρίων ἰδεῶν τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου, ἀλλ' ὑποκρυπτόντων ἴσως σκοποὺς προσηλυτικούς.

Τὸ μέτρον τῆς μεταφράσεως ταύτης θεωρῶ ἀναγκαῖον, διὰ νὰ θεραπεύσῃ προσωρινῶς τὰς ἐπειγούσας ψυχικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, ὅστις, ἔνεκα τοῦ περιορισμένου τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, δέν εἶναι εἰς θέσιν νὰ κατανοῇ τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου. Πλήν ἐλπίζω, ὅτι ὅσον τάχιον ὁ λαὸς μας, μορφούμενος καὶ ἀναπτυσσόμενος θὰ καταστῇ

ικανός εἰς τὴν κατάληψιν τῆς γνώσης τοῦ κειμένου τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου, ἡ δὲ μετάφρασις αὕτη θὰ καταπέσῃ ἅψ' ἑαυτῆς, ὥς μὴ χρήσιμος πλέον.

Ὅθεν καὶ πάλιν μετὰ τοῦ προσήκοντος πρὸς Ὑμᾶς σεβασμοῦ ὑποβάλλω Ὑμῖν ἐκ νέου τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐπιθυμίας μου, ὅπως τύχη ἡ ἐν λόγῳ μετάφρασις τῆς Σ. Ἐγκρίσεως καὶ τῶν Εὐλογιῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Παρακαλῶ δὲ Ὑμᾶς, ὅπως συνεννοηθῇτε ἀπ' εὐθείας περὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης καὶ μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς τελείαν ἐκκαθάρισιν τοῦ ζητήματος, καὶ εὐαρεστούμενοι μοί ἀνακοινώσητε ἀπάντησιν ἐπὶ τούτου, ἐκτός ἐάν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος κρίνῃ εὐλογον νά συνεννοηθῶ ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Κρίνω ὅλως περιττόν νά ἐπαναλάβω ὅ,τι ἐξέθηκα ἤδη Ὑμῖν, τό ὅτι ὁ λαός μας στερεῖται τῆς ἐπαρκοῦς καὶ ὑγιοῦς παρηγορίας, τῆς ἐκ τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου. Τοῦτο γνωρίζω θετικῶς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ πείρας καὶ εἶμαι βεβαία ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου, θὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ριζικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τοῦτο ἐλπίζω, ὅτι προθύμως θὰ μέ συντρέξῃ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἐπικυροῦσα καὶ ἐγκρίνουσα τό ἔργον.

Μετὰ σεβασμοῦ

ΟΛΓΑ

Ίστορικό πλαίσιο: Ἡ προσπάθεια νά μεταφερθεῖ ἡ Ἀγ. Γραφή στή νεοελληνική (τήν καθομιλουμένη) ἄρχισε ἀπό τόν 17ο αἰώνα κιόλας, ὅταν ὁ Μάξιμος Καλλιπολίτης ἐξέδωσε στά 1638 στή Γενεύη σέ δύο τόμους τήν Καينὴ Διαθήκη. Ἀκολουθήσαν οἱ μεταφράσεις τῶν Σεραφεῖμ Μυτιληναίου (1703), Ἀναστασίου Μιχαήλ (1710), τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἰλαρίωνος (1828), τοῦ Νεοφύτου Βάμβα (1831) καί τοῦ Συλλόγου "Ἀνάπλασις" (1900), γιὰ νά φθάσουμε στή μετάφραση τοῦ 1900 πού ἡ βασίλισσα Ὀλγα εἶχε ἀναθέσει στή γραμματέα της Ἰουλία Σωμάκη καί τόν καθηγ. Ἰωάννη Πανταζίδη. Τελευταία ἀκολούθησε ἡ μετάφραση τοῦ Ἀλ. Πάλλη στά 1901. Ἡ ἐπίσημη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στίς προσπάθειες αὐτές ἀντέτασσε πάντα τήν ἄρνησή της (μέ ἐξαίρεση τόν Κύριλλο Λούκαρι, πού δέχτηκε τό ἔργο τοῦ Καλλιπολίτη). Δέν προκαλοῦσε ἀνησυχία μόνο ἡ τυχόν ὀρθή ἢ μή ἀπόδοση τοῦ κειμένου, ὅσο τό γεγονός ὅτι τά κείμενα, μέ τήν νέα τους μορφή, πρόσφεραν μόνιμο ἔδαφος γιὰ τήν διείσδυση ἐρμηνειῶν πού προπαγάνδιζαν οἱ Προτεστάντες. Στήν Ἀθήνα τήν 6 Νοεμβρίου 1901 ἔγινε συλλαλητήριο τῶν φοιτητῶν κατά τῶν μεταφράσεων πού ἐξετράπη σέ βιαιότητες. Ἀκολουθήσαν ἐπεισόδια στίς 7 καί στίς 8 Νοεμβρίου καί οἱ συγκρούσεις εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα ὀκτώ νεκρούς. Τά ἐπεισόδια εἶναι γνωστά ὡς "Εὐαγγελικά" καί κατέληξαν μέ τήν τελική καταδίκη ἀπό τό Οἶκ. Πατριαρχεῖο κάθε ἐπίσημης ἀποδοχῆς τῆς μεταφρασμένης Ἀγ. Γραφῆς. Τά γεγονότα αὐτά ἦταν μοιραῖο νά λάβουν καί πολιτικό χαρακτήρα καί νά θεωρηθοῦν ὡς ἔργο τῶν "Σλαβιστῶν", πίσω ἀπό τοὺς ὁποίους βρισκόταν ἡ Βασ. Ὀλγα.

Βιβλιογραφία: Ἐμμ. Κωνσταντινίδου, Τά Εὐαγγελικά, ἐν Ἀθήναις 1976 (ὅπου καί τό ἐδῶ δημοσιευόμενο κείμενο, σ. 123-125, 131-132).

Ὁ Λαός τῶν Ἀθηνῶν καί τοῦ Πειραιῶς εἰς πάνδημον συνελθὼν συλλαλητήριον, ἵνα σκεφθῇ περί τῶν Κοινῶν, ἤτοι περί γενικῆς τῶν κακῶς ἐχόντων ἀνορθώσεως, πολιτικῆς τε καί στρατιωτικῆς, ἥν ἀπό μακροῦ ἤδη χρόνου ἐπόθησε καί ἐζήτησε καί τήν ὁποίαν τό κίνημα τῆς 15 Αὐγούστου ἀνέλαβε νά πραγματοποιήσῃ· ἀποβλέπων εἰς τό ὅτι τά ἔννομα συμφέροντα καί δικαιώματά του οὐσιωδῶς ἐθυσιάσθησαν ὑπό τό εὐπρόσωπον κάλυμμα ἐλευθέρου πολιτεύματος, τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ μεταβληθέντων εἰς ἰδιοτελῆ ὀλιγαρχίαν, ἀντικαταστήσασαν τόν Νόμον διὰ τῆς θελήσεώς της, συνεταιρισθεῖσαν δέ μετ' ἀφορολογήτου πλουτοκρατίας, ἐνῶ αὐτός στενάζει ὑπό τό βάρος τῶν ἀδικωτάτων φόρων, ἤτοι τῶν ἐπὶ τῆς καταναλώσεως, χωρίς ν' ἀπολαμβάνῃ ὡς ἀντάλλαγμα τήν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τιμῆς καί ἰδιοκτησίας του.

Ψ η φ ί ζ ε ι :

1) Ἐκφράζει τήν χαράν αὐτοῦ, διότι ὁ Στρατός ἠγέρθη πρὸς κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς συναλλαγῆς καί ἐνίσχυσιν τῶν Στρατιωτικῶν καί Ναυτικῶν τῆς Χώρας δυνάμεων, εἰς ἃς τό ἐθνικόν μέλλον στηρίζεται.

2) Ἀπευθύνεται εὐλαβῶς πρὸς τήν Α.Μ.τόν Βασιλέα, ὡς τόν πρῶτον καί ἀναπόφευκτον παράγοντα τῆς ἐπιδιωκομένης πολιτικῆς παλιγγενεσίας, ἐν τῇ πεποιθήσει, ἥν ἔχει, περί τοῦ ὅτι ὁ ὑπέρ ταύτης ἀγών δέον νά εἶνε κοινός Στέμματος, Λαοῦ καί Στρατοῦ.

3) Ἐκφράζει τήν πεποίθησιν αὐτοῦ ἐπὶ τό δυνατόν σοβαρῶν οἰκονομιῶν, ὡς πόρου ἐνισχύσεως τοῦ Στρατοῦ καί τοῦ Ναυτικοῦ, τήν μέχρι τοῦδε ἀποτυχίαν τοιούτων ἀποδίδων εἰς αὐτό τό ἴδιον σύστημα, οὗτινος τήν κατάργησιν ἐπιδιώκει ἤδη.

4) Ἐν ἀπολύτῳ ἀνεπαρκείᾳ τοῦ ἐξ οἰκονομιῶν πόρου, συνιστᾷ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ταμείου τῆς Ἑθνικῆς Ἀμύνης καθιέρωσιν τοῦ ἐπὶ τοῦ γενικοῦ εἰσοδήματος φόρου ἀποκρούων διαρρήδην πᾶσαν νέαν αὐξήσιν τῶν ἐπὶ τῆς καταναλώσεως καὶ φρονῶν, ὅτι τοῦναντίον λογικωτέρα τοῦ Δασμολογίου διαρρύθμισις θά εἶναι συγχρόνως πρὸς ὄφελος τοῦ Δημοσίου καὶ ἀνακούρισιν τοῦ Λαοῦ.

5) Ἀξιότ' νά ἴδῃ τὴν Κυβέρνησιν ὑποβάλλουσαν τὸ ταχύτερον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ταύτην ψηφίζουσαν ἄρτιον σύστημα νομοθεσίας, ὑπὸ τὸ πνεῦμα πολέμου κατὰ τῆς συναλλαγῆς, ἀνορθώσεως ὅλων τῶν κλάδων τῆς διοικήσεως καὶ προστασίας τῆς παραγωγῆς, ἰδίᾳ ὁέ·

Νά ψηφισθῇ νόμος περὶ προσόντων καὶ μονιμότητος ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ὅπως οὗτοι, καταλλήλως ἐκλεγόμενοι, μὴ ἀπολυόμενοι δέ οὐδέ μετατιθέμενοι ἄλλως ἢ ὡς ὁ νόμος διακελεύει, καταστῶσιν ἀληθῶς λειτουργοὶ τῆς Πολιτείας, ἀντὶ ὀργάνων τοῦ κόμματος, ὡς εἶναι σήμερον.

Νά ἐπιδιωχθῇ ἡ διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων καὶ ἰδίως διὰ νόμου κατασταλτικοῦ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, τοῦ πρώτου τούτου γνωρίσματος πάσης εὐνομουμένης Πολιτείας.

Νά προστατευθῇ ἡ γεωργία, ἡ κτηνοτροφία, ἡ βιομηχανία, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία τῆς χώρας διὰ νομοθετημάτων ὡς εἰς ἄλλας χώρας καὶ ἰδίως διὰ Γεωργικῶν τραπεζῶν καὶ συνδικάτων προτιμωμένων συγχρόνως, ὑπὸ ἴσους ὁρους, τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, προκειμένου περὶ προμηθειῶν τοῦ Δημοσίου.

Νά ληφθῇ πρόνοια περὶ βελτιώσεως τῆς τύχης τοῦ ἐργάτου, δουλεύοντος ἤδη τὴν χειρίστην τῶν δουλειῶν πρὸς τὸ κεφάλαιον οἱ ἔλλειψιν παντός προστατευτικοῦ αὐτοῦ νόμου.

Νά ψηφισθῶσι νόμοι ὀργανικοί, ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον ρυθμίζοντες τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ ὁὖ τὴν λογιστικὴν.

Νά ψηφισθῶσιν ἀπλούστεροι οἰκονομικοὶ νόμοι πρὸς ταχύτεραν καὶ οἰκονομικωτέραν ἀπονομήν τῆς Δικαιοσύνης, ὡς καὶ ἀστικός κώδιξ, ὁ ἀπὸ τόσων δεκαετηρίδων εἰς μάτην ἀναμενόμενος.

Νά ἐκλείψῃ τὸ ταχύτερον τὸ μέγα σκάνδαλον "φυλακῶν-καταγωγίων", ὀργανιζομένων ἀληθῶς τοιούτων καὶ συγκεντρουμένων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκουσιν.

6) Διαμαρτύρεται κατὰ τῆς σημερινῆς τῆς Πολιτείας ἀδικατορίας περὶ μορφώσεως κλήρου καὶ πρακτικωτέρας δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, τῶν δύο τούτων ἰσχυροτάτων παραγόντων τοῦ ἀτόμου.

7) Στιγματίζει ὡς κοινωνικὸν ἀδίκημα τὴν κρατοῦσαν τοκογλυφίαν καὶ θεωρεῖ ἐπείγοντα τὸν ἄμεσον κατ'αὐτῆς πόλεμον διὰ νομοθετικοῦ προσδιορισμοῦ ἀνυπερβλήτου ὁρίου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου.

8) Ὡς ὅρον ἀναπόφευκτον πάσης σοβαρᾶς νομοθετικῆς ἐργασίας ἀξιοῖ τὴν ἄμεσον μεταβολὴν τοῦ κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς, τοῦ τὴν κωλυσιεργίαν ὑποθάψαντος καὶ τελείως παραλύσαντος τὴν τοῦ πολιτεύματος λειτουργίαν.

9) Διακηρύττει τὴν σταθερὰν αὐτοῦ ἀπόφασιν περὶ ἐνδελεχοῦς ἐποπτείας Κυβερνήσεων καὶ Βουλῶν, μέχρις οὗ ἐπιτύχῃ τὴν πραγματοποιήσιν ὅλων τῶν εἰρημένων πόσων του, ἀναιγομένων εἰς ἰσάριθμα δικαιώματά του, τὰ ὅποια ἐννοεῖ νά ὑποστηρίξῃ διὰ πάσης οὐσίας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14ῃ Σεπτεμβρίου 1909.

Κείμενο. Δ.Πετρακάκου, Κοινοβουλευτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Ζ', Ἀθήναι 1944, σελ. 216-218.

Παρατηρήσεις στὸ κείμενο. Ἡ προσεκτικὴ μελέτη θά μᾶς δεύξῃ ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενο πού δέν εἶναι ἓνα ἀπλό ψήφισμα: καὶ ἡ διάταξη καὶ τὸ περιεχόμενο (πού καλύπτει ὅλες τὲς πτυχές τοῦ δημόσιου βίου) δύνουν τὴ σαφὴ εἰκόνα ἐνὸς προγράμματος πού προορίζεται νά βοηθήσῃ στὴ σύνταξη νέου καταστατικοῦ χάρτη τῆς χώρας.

Δέν πρέπει νά μᾶς ξενίζει ἡ καθαρεύουσα τοῦ κειμένου, γιατί τότε ὅλα τὰ στρώματα τοῦ λαοῦ χρησιμοποιοῦσαν τὴ γλῶσσα αὐτὴ στὸν γραπτὸ λόγον.

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Μέ τό Κίνημα τοῦ 1909 ἀνοίξε γιά τήν πολιτική ζωή μιᾶ νέα ἐποχή, πού τελικά ἔκλεισε μέ τόν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον. Ἡ ἀνάμιξη πάντως τοῦ στρατοῦ στή πολιτικά πράγματα ἀποτελέσσει μιᾶ κακή ἀρχή γιά ἀλλεπάλληλες στή συνέχεια ἐπεμβάσεις καί (ὅπως καί στήν περίπτωση τοῦ Κινήματος τοῦ 1909) δέν ἀφέθηκε ὁ τόπος νά βρεῖ κάθε φορά μόνος του τίς ὁμαλές (πολιτικές) λύσεις. Ποιό λοιπόν ἦταν τό κέρδος ἀπό τό κίνημα τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου;

Ὅσο καί ἂν σήμερα τό ἀντιμετωπίζουμε μέ σκεπτικισμό, τό Γουδύχαιρετίστηκε ἰδιαίτερα ἀπό τοὺς συγχρόνους. Στό ἐνεργητικό του εἶναι ἡ πρόσκληση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καί ἡ ὥθηση πού δόθηκε στή λειτουργία τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Πάντως ἦταν ἓνα "κίνημα" καί ὄχι μιᾶ ἐπανάσταση.

Ἀκόμη, δέν ἦταν ἡ ἐσωτερική κατάσταση πού γέννησε τήν ἀδημονία τῶν στρατιωτικῶν. Τήν καταλυτική ἐπίδραση εἶχαν τά ἐξωτερικά γεγονότα: ἡ Νεοτουρκική ἐπανάσταση τοῦ 1908, οἱ πολεμικές προετοιμασίες τῶν βαλκανικῶν κρατῶν (κυρίως τῆς Βουλγαρίας) καί τό Κρητικό Ζήτημα, πού εἶχε φθάσει σέ ἀδιέξοδο.

Τά αἰτήματα πού περιέχονται στό ψήφισμα τοῦ συλλαλητηρίου τοῦ 1909 δέν ἐκφράζουν μόνο τί ἔπρεπε νά γύνει, ἀλλά καί ποιά ἦταν τή στιγμή ἐκείνη ἡ Ἑλλάδα σέ ὅλους τοὺς τομεῖς: στρατιωτικό, ἐκπαιδευτικό, δικαστικό. Πρόκειται γιά θέματα πού ἡ κάθε ἐποχή τοποθετεῖ ἀπό τήν ἀρχή, καθώς τά κοινωνικά δεδομένα μεταβάλλονται. Καί οἱ Ἕλληνες τοῦ 1909 δέν ὑπολείπονταν οὔτε σέ ἐπαναστατικότητα οὔτε σέ σωστή γνώση τῶν πραγμάτων, ὅπως τό ἀπέδειξαν καί στό ἐπόμενο συλλαλητήριο τῆς 5 Σεπτεμβρίου 1910, ὅταν ζήτησαν καθεστωτική ἀλλαγὴ. Καί βέβαια ἦταν ὁ λαός τῆς Ἀθήνας πού, μέ τήν ὀλόφυχη συμπαράστασή του, ἔδωσε τή νίκη στό Κίνημα, τοῦ προσέδωσε αὔγη καί τό ἐπέβαλε πολιτικά.

Στόχος τοῦ κειμένου. Νά γνωρίζουμε τό ξεκίνημα μιᾶς νέας ἐποχῆς τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου καί νά ἐκτιμήσουμε καλύτερα τά ὑπέρ καί τά κατά τοῦ Κινήματος τοῦ 1909.

Βοηθήματα. Γ. Βεντήρη, Ἡ Ἑλλάς τοῦ 1910-1920, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1970.

-Γ.Δερτιλῆ, Κοινωνικός μετασχηματισμός καὶ στρατιωτική ἐπέμβαση 1880-1909, Ἀθήνα, Ἐξάντας, 1977. -Θ.Βερέμη, Αἱ ἐπεμβάσεις τοῦ στρατοῦ στὴν ἐλληνική πολιτική 1916-1936, Ἀθήνα, Ἐξάντας, 1977 (τό εἰσαγωγικό κεφάλαιο).

Ἄλλο θέμα γιὰ ἔρευνα. Πῶς ὁ ἀλύτρωτος Ἑλληνισμός (Κρήτη, Βενιζέλος) τότε ἀποτελοῦσε πηγή δύναμης (πνευματικῆς, οἰκονομικῆς, πολιτικῆς) γιὰ τὸν Ἑλλαδικό χῶρο.

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ: ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ

Τατόϊ, 22 Σεπτεμβρίου/5 Ὀκτωβρίου 1910.

Φίλε κύριε Ρωμανέ,

Ἐλαβον πρό ὀλίγων ἡμερῶν τήν ἐκ τοῦ Aix-les-Bains ἐπιστολήν σας καί ἀνέγνωσα μετ'εὐχαριστήσεως ὅσα μοί γράφετε περί τῶν πρός με αἰσθημάτων τῶν κατοίκων τοῦ Aix, οὓς καί ἐγώ πολύ συμπαθῶ. Ἐπὶ δύο συνεχῇ ἔτη ἐστερήθην τῆς θεραπείας μου, ἔνεκα τῶν ἐνταῦθα γεγονότων.

Ἐκ τῆς προσφάτου περιοδείας μου εἰς τὰς νήσους η-σθάνθην μεγάλην ἀνακούφισιν κυρίως ἐκ τῆς ἐπισκέψεώς μου εἰς τήν Σῦρον, ἔνθα ὅλος ὁ λαός μέ ὑπεδέχθη μέ πολλήν χαράν καί ἐγκαρδιότητα. Ἡ ὑποδοχή αὕτη ἦτο ἀπολύτως αὐθόρμητος, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι ἠγνῶουν τήν ἡμέραν καί τήν ὥραν τῆς ἀφίξεώς μου.

ὑποθέτω ὅτι γνωρίζετε πᾶν ὃ,τι ἐγινε μετὰ τήν ἐπίσημον ἔναρξιν τῆς διπλῆς Βουλῆς. Τά πράγματα δέν ἐξειλίχθησαν ὅπως ἔπρεπεν. Ἀλλά χάρις εἰς τοὺς σθεναροὺς λόγους τοῦ κ. Δραγούμη κατέστη δυνατόν νά τεθῇ τέρμα εἰς τήν ἐξέγερσιν τῶν παρισταμένων βουλευτῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἐζήτουν νά ἐπωφεληθοῦν τῆς ἀπουσίας τοῦ κ. Θεοτόκη καί ἐνός μεγάλου ἀριθμοῦ βουλευτῶν, διὰ νά δηλώσουν ὅτι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις δέν ἔπρεπε νά εἶναι ἀναθεωρητική, ἀλλά ἡ Γ' Ἐθνοσυνέλευσις τῶν Ἑλλήνων, καί ὡς ἐκ τούτου συντακτική. Τό ζήτημα θά ἔλθῃ πάλιν ἐπὶ τάπητος μετὰ τήν ἐκλογήν τοῦ προέδρου.

Ὁ λόγος τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅμα τῇ ἀφίξει τούτου ἐν Ἀθήναις, ἀπετέλεσε ψυχρολουσίαν διὰ τὰς θερμὰς κεφαλὰς,

ἀφοῦ μέ πολύ σθένος ἐδήλωσε τρίς ὅτι ἡ συνέλευσις ἔδει νά εἶναι ἀναθεωρητική. Τοῦτο ἐπέφερε ποιάν τινα ναλήνην, ἥτις ἐπέτρεψεν εἰς τήν Βουλήν νά ἀσχοληθῇ μέ τήν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν, ἥτις θά περατωθῇ μετ' ὀλίγας ἡμέρας. Ἡ ἔναρξις αὕτη δέν προμηνύει δυστυχῶς τίποτε καλόν καί φοβοῦμαι ὅτι μετ' οὐ πολύ θά εὐρεθῶμεν πρό ἀδιεξόδου. Φαίνεται ὅτι τά κόμματα εἶνε ἀποφασισμένα νά ἀνατρέψουν τήν κυβέρνησιν. Ἰδίως τοιαύτη εἶναι ἡ πρόθεσις τοῦ κ. Ράλλη, ὅπως τό εἶπεν ἄλλως τε ὁ ἴδιος εἰς τόν κ. Δραγούμην. Ὁ κ. Δραγούμης νομίζει, ὡς πρός ἑαυτόν, ὅτι ὀφείλει μετὰ τήν ἐκλογήν τοῦ προέδρου νά ὑποβάλλῃ τήν παραίτησίν του. Ἀλλά ἀναμένων τήν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων διερωτῶμαι, ὑπό ποίας ἄλλης προσωπικότητος θά ἦτο δυνατόν νά ἀναπληρωθῇ ὁ κ. Δραγούμης μέ χρησιμότητα διὰ τήν χώραν. Ἡ βουλή, ὅπως εἶναι συγκεκριμένη, εἶναι ἀνίκανος νά δώσῃ σταθεράν κυβέρνησιν. Οὐδεὶς ἐκ τῶν δύο ἀρχηγῶν θά δυνηθῇ, νομίζω, νά ἀναλάβῃ τόν σχηματισμόν νέου Ὑπουργείου, ἀφοῦ ἡ πλειοψηφία των δέν εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά. Ὁ κ. Βενιζέλος εἶναι πάρα πολύ συνεισότης καί δέν θά θελήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος νά θέσῃ τήν ὑποψηφιότητά του διὰ τήν προεδρίαν τῆς κυβερνήσεως. Ἐάν ἡ ἐπιθυμία τοῦ κ. Ράλλη εἶναι τοιαύτη, ὁ κ. Βενιζέλος εἶναι ἀρκετά ὀξυδερκής, διὰ νά ἐννοήσῃ ὅτι θά διεκινδύνευσεν σοβαρῶς τό μέλλον του, ἐάν ἀφίετο νά δελεασθῇ ἀπό τὰς πρός αὐτόν γενομένας προτάσεις φιλίας. Ἄλλως τε ἐδήλωσεν ὅτι, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δέν θά ἐδέχετο νά σχηματίσῃ κυβέρνησιν. Ἐπομένως δέν ὑπάρχει ἄλλος ἐκτός τοῦ κ. Δραγούμη, ὅστις θά εἶναι εἰς θέσιν, μέ νέους συνεργάτας, νά διευθύνῃ τὰς ἐργασίας τῆς διπλῆς Βουλῆς καί ὅστις κατέχει ὅλα τά πρός τοῦτο προσόντα. Ἀλλά διὰ νά δυνηθῇ νά πράξῃ τοῦτο, πρέπει νά ὑποστηριχθῇ ὑπ'

ἀμφοτέρων τῶν κομμάτων. θά τό θελήσουν ὁμῶς; That is the question. Ὡς πρὸς τὸν κ. Θεοτόκην, πιστεύω ὅτι συμμερίζεται τὴν γνώμην μου, ἀλλ' ὁ κ. Ράλλης λέγει πρὸς πάντας ὅτι ὁ κ. Δραγούμης πρέπει νά ἐκλείψῃ, διότι φοβεῖται ὅτι οὗτος προπαρασκευάζει τὴν ἄνοδον τοῦ κ. Βενιζέλου εἰς τὴν ἀρχήν. Ὁ κ. Μαυρομιχάλης ἐξακολουθεῖ φρονῶν ὅτι ἡ συνέλευσις αὕτη πρέπει νά εἶναι συντακτική. Ἴδού εἰς ποῖον σημεῖον εὐρισκόμεθα. Ἡ ἐκλογή τοῦ προέδρου, ἣτις θά γίνῃ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐβδομάδος, θά μᾶς διαφωτίσῃ ἄρα γε περισσότερον; θά τό ἴδωμεν.

Εὐτυχίαν εἶναι ὅτι τό τόσο ἀκανθῶδες ζήτημα τῶν τριῶν Κρητῶν βουλευτῶν, μή Ἑλλήνων ὑπηκόων, ἐλύθη κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικόν χάρις εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κ. Δραγούμης. Οὕτω ἐτελείωσεν ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἀποσοβηθέντος ἑνὸς μεγάλου κινδύνου διὰ τὴν χώραν.

Τό ἀποτέλεσμα τῶν γενικῶν ἐκλογῶν καταδεικνύει ἀναμφιβόλως φθοράν τῶν παλαιῶν κομμάτων, ἣτις ὀφείλεται εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἑλλειψιν προβλέψεως τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων τούτων. Ἐνόμιζον, ὡς φαίνεται, ὅτι ἤρκει νά συστήσουν εἰς τοὺς ὑποψηφίους τῶν νά ἐνωθοῦν, διὰ νά ἐπικρατήσουν. Δέν ὑπεβλήθησαν ποτέ εἰς τὸν κόπον νά περιοδεύσουν εἰς τὰς ἐπαρχίας διὰ νά ἐξηγήσουν εἰς τὸν λαόν τοὺς λόγους, διὰ τοὺς οἷους ἡ ἐνωσις αὕτη τῶν κομμάτων ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαία πρὸς ἐπίτευξιν ἰσχυρᾶς καὶ συμπαγοῦς πλειοψηφίας καὶ τερματισμόν τοῦ ἔργου τῆς διπλῆς Βουλῆς καλουμένης ἐπὶ τῷ μοναδικῷ σκοπῷ νά ἀναθεωρήσῃ μερικά ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, ἵνα οὕτω εἰσέλθῃ ἡ χώρα εἰς τὴν ἐννομον τάξιν. Οἱ ἄλλοι ἐπωφελήθησαν τῆς ἀδρανείας αὐτῆς. Ἀποδεικνύει δὲ τοῦτο ἐπαρκῶς ἡ σύνθεσις τῆς Βουλῆς. Φοβοῦμαι ὅτι ἔχομεν

ἤδη καταστῇ ὁ περίγελος τοῦ κόσμου, διότι οἱ κύριοι βουλευταὶ δέν θέλουν νά ἐννοήσουν ὅτι ἡ υπόληψις τῆς χώρας ἀπαιτεῖ, ὅπως λησμονήσουν σήμερον τὰ πάθη καί τὰς ἐριδᾶς των καί σκεφθοῦν μόνον τό καλόν τῆς πατρίδος. Σοβαρά εὐθύνη βε-
ρύνει τούς ἀρχηγούς τῶν δύο μεγάλων κομμάτων, διότι, ὑπαίκων εἰς τὰς συμβουλὰς των, ὑπεχώρησα καί ἔδωκα τήν συγκατάθεσίν μου διὰ τήν σύγκλησιν τῆς Ἀναθεωρητικῆς Συνελευσεως, καί-
τοι διαφωνῶν, ἀφοῦ τοῦτο ἦτο ἀντίθετον πρός τό ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος. Καί κατά τήν γνώμην τοῦ κ. Βενιζέλου ἦτο τό μόνον μέσον διὰ νά ἐξέλθῃ ἡ χώρα ἐκ τοῦ ἀδιεξόδου, εἰς τό ὁποῖον τήν εἶχε ρίψει τό κίνημα τῶν ἀξιωματικῶν. Ἄς ἐλπί-
σωμεν ὅτι ἡ κατάστασις θά διευκρινισθῇ μετό τήν ἐκλογήν τοῦ προέδρου.

Ὅσον ἀφορᾷ τόν κ. Βενιζέλον τό μέλλον θά μᾶς δείξῃ, ἂν εἶναι τόσον μεγάλῃς ἀξίας, ὅσον τό ὑπέθετε, καί ἂν κατέ-
χῃ τὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα τοῦ ἀναγνωρίζετε. Ἐλπίζω εἰς τόν θεόν ὅτι τοιαύτη θά εἶναι ἡ πραγματικότης καί ὅτι θά ὑπηρε-
τήσῃ οὗτος τήν χώραν του καί τόν βασιλέα του-ἐμέ ἢ τόν υἱόν μου-μέ πᾶσαν ἀφοσίωσιν, ἔχων πρό ὀφθαλμῶν τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας καί τήν θέλησιν τοῦ λαοῦ. Βεβαίως δέν εἶμαι ἐ-
γώ ἐκεῖνος, ὅστις θά τοῦ παρεμβάλω δυσκολίας κατά τήν ἐκ-
πλήρωσιν τοῦ καθήκοντός του. Θά τόν βοηθήσω πρός τοῦτο μέ-
δλας μου τὰς δυνάμεις, ὅταν ἐπιστῇ ἡ ὥρα καί κληθῇ εἰς τήν ἀρχήν. Ἀλλ' ἀγνοῶ μέχρι τοῦδε τό πρόγραμμά του, ἀφοῦ δυστυ-
χῶς δέν ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νά παρουσιασθῇ εἰς ἐμέ, διὰ νά-
μοί τό ἀναπτύξῃ. Τοῦτο δέ εἶναι τόσῳ μᾶλλον περίεργον, καθ' ὅσον μετέβη πανταχοῦ, ἐπισκεφθεῖς καί ὄλους τούς ξένους πρέ-
σβεις.

Βλέπω εἰς τὰς ἐφημερίδας καί εἰς αὐτούς τούς Times, ὅ-

τι εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν ἀρχίζουν νά κατανοῦν ὅτι ἡ Νέα Τουρκία δέν ἀξίζει περισσότερο ἐκείνης τῆς Ἀβδοῦλ Χαμίτ. Ὡς ἐκ τούτου ἃς ἐλπίζωμεν ὅτι αἱ διαθέσεις τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως θά ἀποβοῦν εὐνοϊκώτεραι δι' ἡμᾶς. Ἐν τούτοις φοβοῦμαι ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ κ. Louis διατηρεῖ τὴν δι-εὐθυνσιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, αἱ διαθέσεις αὗ-ται δέν θά μεταβληθοῦν οὐσιωδῶς. Τὸν γνωρίζω πρό πολλοῦ, καίτοι δέ μοί λέγει μέ ὑπερηφάνειαν ὅτι ἔχει κλασσικὴν μόρ-φωσιν, ἐν τούτοις τοῦτο δέν φαίνεται νά τοῦ ἐμπνέη συμπα-θείας διὰ τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα.

Ζῶμεν εἰς ἐποχὴν ἐξαιρετικῶς ταραχώδη. Ἰδοὺ ἡ Πορ-τογαλλία ἐν πλήρει ἐπαναστατικῷ ὀργασμῷ. Λυποῦμαι τὸν δυ-στυχῇ νεαρόν Βασιλέα καὶ ἰδίως τὴν μητέρα του, τὴν Βασίλισ-σαν Ἀμαλίαν, ἥτις διῆλθε τόσας δοκιμασίας. Τὰ νέα εἶναι ἐξαιρετικῶς σοβαρά καὶ εἶμαι πολὺ ἀνήσυχος διὰ τὴν τύχην των. Σᾶς παρακαλῶ νά μοί δώσητε ὅλας τὰς λεπτομερείας, ἃς γνωρίζετε εἰς Παρισίους, διὰ πᾶν ὅ,τι γίνεται εἰς Λισσαβώ-να.

Ἐπαναλαμβάνων τὰς εἰλικρινεῖς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν ἐπιστολήν σας.

Διατελῶ ἐγκαρδίως ὑμέτερος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Πηγή: "Αθω Ρωμανοῦ, 'Επιστολή τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' 1909-1913, ἐν 'Αθήναις 1935, σ.14-17.

Ἱστορικό πλαίσιο: Στή Σερβία τό 1903, στήν Πορτογαλία τό 1908 καί στήν Τουρκία τό 1908 εἶχαν ἐκδηλωθεῖ στρατιωτικά κινήματα πού ἀποτέλεσαν τό παράδειγμα γιά τό ἐλληνικό κίνημα στό Γουδί. Στήν Ἑλλάδα περίμεναν τή λύση τους προβλήματα τόσο κοινωνικά ὅσο καί ἐθνικά. Ὁ Διεθνῆς Οἰκονομικός Ἐλεγχος καί ἡ ἀπειλή τῶν ἐθνικιστῶν Νεοτούρκων (μέ ἀνοικτό τό θέμα τῆς ἔνωσης τῆς Κρήτης) ἀποτελοῦσαν μόνιμη αἰτία τῆς λαϊκῆς δυσανεξικείας. Μέ ἀφορμή τήν ἀπειλούμενη ἐπαγγελματική τους ἐξέλιξη, ἀλλά ἀσυνείδητα στήν ἀρχή καί συνειδητά στή συνέχεια καί ἐκφραστές τῆς κοινῆς γνώμης, οἱ στρατιωτικοί ἔκαναν τό κίνημα στό Γουδί, πού πρόβαλε ὡς αὔτημα καθολικό ρυζικές ἀλλαγές, ὡς καί πολιτειακή μεταρρύθμιση. Ὁ ἡγέτης τῆς Κρήτης Ἐλευθέριος Βενιζέλος τότε πρόβαλε ὡς ὁ νέος καί κατάλληλος πολιτικός πού θά ἔφερνε τή νέα τάξη. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος τήρησε ψύχραιμη καί συνετή στάση, ὅπως ἐπίσης καί ὁ πραγματιστής Βενιζέλος δέν προχώρησε σέ ἀκραῖες λύσεις. Ἐξάλλου τότε τά ἐξωτερικά ζητήματα δέν ἄφηναν πολλά περὶ θώρια γιά πειραματισμούς.

Βιβλιογραφία: Βίκτωρος Παπακοσμᾶ, Ὁ στρατός στήν πολιτική ζωή τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα, Ἑστία, 1981.

Σ Υ Ν Θ Η Κ Η Σ Υ Μ Μ Α Χ Ι Α Σ

μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας τῆς 19ης Μαΐου 1913

(ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ)

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῆς Σερβίας, θεωροῦντες ὅτι ἔχουσι καθήκον νά ἐπανρυσιν ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν λαῶν των καὶ ἐπὶ τῆς ἡσυχίας τῶν Βασιλείων των· θεωροῦντες ἐπὶ πλέον, ἐν τῇ σταθερᾷ αὐτῶν ἐπιθυμίᾳ πρὸς διατήρησιν εἰρήνης διαρκοῦς ἐν τῇ Βαλκανικῇ Χερσονήσῳ, ὅτι τό λυσιτελέστερον μέσον πρὸς τοῦτο εἶναι νά συνδεθῶσι διὰ στενῆς ἀμυντικῆς συμμαχίας.

Ἀπεφάσισαν νά συνομολογήσωσι συμμαχίαν εἰρήνης, φιλίας καὶ ἀμοιβαίας προστασίας, ὑποσχόμενοι ἀλλήλοις ὅπως οὐδέποτε δώσωσι ἔννοιαν ἐπιθετικὴν εἰς τὴν καθαρῶς ἀμυντικὴν συμφωνίαν των, καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ διώρισαν ὡς πληρεξουσίου των:

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων τὸν Κον Ἰωάννην Ἀλεξανδρόπουλον, Πρεσβευτὴν Αὐτοῦ ἐν Βελιγραδίῳ, Ταξιάρχην τοῦ Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος, Ἀνώτερον Ταξιάρχην τοῦ Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Ἰακώβου.

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῆς Σερβίας τὸν Κον Mathias Boschonitch, Πρεσβευτὴν Αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, Ἀνώτερον Ταξιάρχην τοῦ Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος.

Οἱτινες, ἀφ' οὗ ἀντήλλαξαν τὰ πληρεξούσια αὐτῶν ἔγγραφα, εὗρεθέντα ἐν τάξει, συνεφώνησαν σήμερον τὰ ἑξῆς:

1ον) Τά δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συνομολογοῦσι ρητῶς ἀμοιβαίαν ἐγγύησιν τῶν κτήσεών των καί ἀναλαμβάνουσι τήν ὑποχρέωσιν, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν, παρά πᾶσαν ἐλπίδα, τόν ἕν ἐκ τῶν δύο Βασιλείων ἤ-θελεν ὑποστῆ ἐπίθεσιν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐκ μέρους του προσκλήσεως, ὅπως παράσχωσιν ἀμοιβαίως βοήθειαν δι' ὅλων τῶν ἐνόπλων δυνάμεών των, συνομολογήσωσι δ' ἀκολούθως εἰρήνην μόνον ἀπό κοινοῦ καί ἐκ συμφώνου.

2ον) Κατά τήν διανομήν τῶν ἐδαφῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἅτι-να μετά τό πέρας τοῦ παρόντος πολέμου θέλουσιν ἐκχωρηθῇ εἰς τά Βαλκα-νικά Κράτη διὰ τῆς μετά τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους Συνθήκης περὶ εἰρή-νης, τά δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη ἀναλαμβάνουσι τήν ὑποχρέωσιν ὅ-πως εἰς οὐδεμίαν ἔλθωσιν ἰδιαιτέραν συνεννόησιν μετά τῆς Βουλγαρίας, ὅπως παρέχωσι πρὸς ἀλλήλα σταθεράν βοήθειαν καί ὅπως ἐνεργῶσι πάντο-τε ἐκ συμφώνου, ὑποστηρίζοντα ἀμοιβαίως τὰς ἐδαφικάς αὐτῶν διεκδική-σεις καί τὰς κάτωθι καθοριζομένας ὁροθετικές γραμμάς.

3ον) Τά δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, θεωροῦντα ὅτι εἶναι συμφέ-ρον ζωτικόν τῶν Βασιλείων των ὅπως οὐδέν ἕτερον Κράτος παρεμβληθῇ με-ταξύ τῶν οἰκείων αὐτῶν κτήσεων πρὸς δυσμᾶς τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ (Βαρδάρ), δηλοῦσιν ὅτι θά συνδράμωσιν ἀλλήλα ἵνα ἡ Ἑλλάς καί ἡ Σερβία ἀποκτήσω-σι κοινὴν συνοριακὴν γραμμὴν.

Ἡ συνοριακὴ αὕτη γραμμὴ, βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πραγματι-κῆς κατοχῆς, θ' ἀναχωρῇ ἀπὸ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τῆς ὁροσειρᾶς Κάμνα, καθορίζουσα τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Ἀνω-Σκούμπι, θά παρακάμπῃ τήν λί-μνην τῆς Ἀχρίδος (Ὀχρίδος), θά συναντᾷ τήν δυτικὴν ὄχθην τῆς λίμνης Πρέσπας, εἰς τὸ χωρίον Κοῦσκο, καί τήν ἀνατολικὴν ὄχθην, εἰς τὸ Κάτω-Δούπλιανι (Δόλνι Δούπλιανι), θά διέρχεται πλησίον τοῦ Ραχμανλῆ, θά ἀκο-λουθῇ τήν γραμμὴν τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ὑδάτων μεταξύ τοῦ ποταμοῦ Ἐρι-γῶνος (Τσέρνας) καί τῆς Μογγλενίτσας καί θά καταλήγῃ εἰς τόν ποταμόν Ἀξιόν (Βαρδάρ) εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου χιλιομέτρων πρὸς νότον τῆς Γευγελῆς, συμφώνως πρὸς τήν γραμμὴν τήν καθοριζομένην ἐν λεπτομε-ρεῖα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1 Παραρτήματι τῆς παρούσης Συνθήκης.

4ον) Τά δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συνομολογοῦσιν ὅτι αἱ συνοριακαί γραμμαί Ἑλληνοβουλγαρική καί Σερβοβουλγαρική θέλουσι καθορισθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς πραγματικῆς κατοχῆς καί τῆς ἰσορροπίας μεταξύ τῶν τριῶν Κρατῶν, ὡς ἔπεται:

Ἡ ἀνατολική Σερβική συνοριακή γραμμή θ' ἀκολουθῇ ἀπὸ τῆς Γευγελῆς τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ Ἀξιού (Βαρδάρ) μέχρι τῆς συμβολῆς τοῦ Βοζίνια-Ντερέ, θ' ἀνέρχεται τὸν ποταμὸν τοῦτον καί, διερχομένη διὰ τῶν ὑψομέτρων 120, 350, 754, 805, 571 καί τῶν ποταμῶν Κρίβα, Λακαβίτσα, Βρεγγαλνίτσα καί Ζλετόφσκα, θά διευθύνηται πρὸς σημεῖον τι τῶν παλαιῶν Τουρκοβουλγαρικῶν συνόρων ἐπὶ τῆς Ὁζογγύφσκας Πλανίνας, ὑψόμετρον 2225, συμφῶνως πρὸς τὴν γραμμὴν τὴν καθοριζομένην ἐν λεπτομερείᾳ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2 Παραρτήματι τῆς παρούσης Συνθήκης.

Ἡ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν Ἑλληνική συνοριακή γραμμή θ' ἀφίνη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἀξιού (Βαρδάρ) τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν καί Σερβικῶν στρατευμάτων κατεχόμενα ἐδάφη ἀπέναντι τῆς Γευγελῆς καί τοῦ Δαβιδόβου μέχρι τοῦ ὄρους Μπέλες καί τῆς λίμνης Δοϊράνης, ἀκολουθῶς διερχομένη πρὸς νότον τοῦ Κιλκίς, θά διασχίζῃ τὸν ποταμὸν Στρυμῶνα βορείως τῆς γεφύρας τοῦ Ὀρλιακο καί θά κατευθυνθῇ διὰ τῆς λίμνης τοῦ Ἀχينوῦ (Ταχينوῦ) καί τοῦ ποταμοῦ Ἀγγίτου (Ἀγγίστα) εἰς τὴν θάλασσαν, ὀλίγον τι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κόλπου τῶν Ἐλευθερῶν, συμφῶνως πρὸς τὴν γραμμὴν τὴν καθοριζομένην ἐν λεπτομερείᾳ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3 Παραρτήματι τῆς παρούσης Συνθήκης.

5ον) Ἐν περὶ τῷ κατ' ἥν ἐγεννᾶτο διαφωνία τις μετὰ τῆς Βουλγαρίας, κατ' ὅσον αφορᾷ εἰς τὰς ὡς ἄνω καθοριζόμενας συνοριακάς γραμμάς, πᾶσα δέ φιλική διευθέτησις καθίστατο ἀδύνατος, τὰ δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη ἐπιφυλάσσονται νὰ προτείνωσιν ἀπὸ κοινοῦ καί ἐκ συμφώνου εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅπως ἡ διαφορά ὑποβληθῇ εἰς τὴν μεσολάβησιν ἢ τὴν διαιτησίαν τῶν Ἡγεμόνων τῶν Δυνάμεων τῆς τριπλῆς Συνεννοήσεως ἢ τῶν Ἀρχηγῶν ἄλλων Κρατῶν. Ἐν περιπτώσει κατ' ἥν ἡ Βουλγαρία ἡρνεῖτο νὰ ἀποδεχθῇ τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ εἰρηνικοῦ διακανο-

νισμού καὶ ἐλάμβανε στάσιν ἀπειλητικὴν ἐναντὶον ἐνός ἐκ τῶν δύο Βασιλείων, ἣ ἐπιχείρει νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀξιώσεις της διὰ τῆς βίας, τὰ δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη ἀναλαμβάνουσιν ἐπισήμως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παράσχωσιν ἀλλήλοις βοήθειαν διὰ τοῦ συνόλου τῶν δυνάμεων των καὶ νὰ συνομολογήσωσιν ἀκολούθως εἰρήνην μόνον ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐκ συμφώνου.

6ον) Πρὸς προετοιμασίαν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν στρατιωτικῶν μέτρων ἀμύνης θέλει συνομολογηθῇ σύμβασις στρατιωτικὴ ἐντός βραχυτάτης δυνατῆς προθεσμίας ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης συνθήκης.

7ον) Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως ἡ Κυβέρνησίς του παράσχωι πάσας τὰς ἀναγκαίας εὐκολίας καὶ ἐγγυηθῇ ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν διὰ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τοῦ ἐξαγωγικοῦ καὶ εἰσαγωγικοῦ Σερβικοῦ ἐμπορίου διὰ τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ διὰ τῶν ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Σκόπια καὶ Μοναστήριον σιδηροδρομικῶν γραμμῶν.

Ἡ ἐλευθερία αὕτη ἔσεται ὡς οἶόν τε εὐρυτέρα, ἀρκεῖ μόνον νὰ συμβιβάζεται μὲ τὴν πλήρη καὶ ὁλοκληρωτικὴν ἐνάσκησιν τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας.

Εἰδικὴ σύμβασις θέλει συνομολογηθῇ μεταξὺ τῶν δύο Ὑψηλῶν Συμβαλλομένων Μερῶν ἐντός ἐνός ἔτους ἀπὸ σήμερον πρὸς διακανονισμόν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ παρόντος ἄρθρου.

8ον) Τὰ δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συνομολογοῦσιν ὅπως, ἅμα τῷ ὀριστικῷ διακανονισμῷ πάντων τῶν ἐκ τοῦ παρόντος πολέμου ἀπορρεόντων ζητημάτων, τὰ Γενικά Ἐπιτελεῖα τῶν δύο στρατῶν συνεννοηθῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ διακανονίσωσι παραλλήλως τὴν αὔξησιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐκατέρου Κράτους.

9ον) Τὰ δύο Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συνομολογοῦσι προσέτι ὅπως, ἅμα τῷ ὀριστικῷ διακανονισμῷ πάντων τῶν ἐκ τοῦ παρόντος πολέμου ἀπορρεόντων ζητημάτων, προβῶσιν ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐκ συμφώνου εἰς τὴν μελέτην σχεδίου τελωνειακῆς συμβάσεως πρὸς στενοτέραν σύσφιξιν τῶν

ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχέσεων τῶν δύο χωρῶν.

10ον) Ἡ ἰσχὺς τῆς παρούσης ἀρξεται ἅμα τῇ ὑπογραφῇ αὐτῆς, δὲν δύναται δὲ αὕτη νὰ καταγγελθῇ πρὸ τῆς παρελεύσεως δεκαετίας. Ἡ πρὸς παῦσιν τῆς ἰσχύος αὐτῆς πρόθεσις δεόν νὰ κοινοποιηθῇ ἕξ μῆνας πρότερον παρὰ τοῦ ἑνὸς τῶν δύο Ὑψηλῶν Συμβαλλομένων Μερῶν πρὸς τὸ ἕτερον, παραλειπομένου δὲ τούτου ἡ συμφωνία θὰ ἐξακολουθήσῃ δεσμεύουσα τὰ δύο Κράτη μέχρι τῆς παρελεύσεως ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς καταγγελίας.

11ον) Ἡ παροῦσα Συνθήκη τηρηθήσεται αὐστηρῶς μυστική. Δὲν δύναται νὰ ἀνακοινωθῇ, εἴτε ἐξ ὁλοκλήρου εἴτε ἐν μέρει, εἰς ἄλλην τινὰ δύναμιν, εἰμὴ τῇ συγκαταθέσει τῶν δύο Ὑψηλῶν Συμβαλλομένων Μερῶν.

Ἐπικυρωθήσεται δὲ ὅσον ἔνεστι τάχιστα καὶ αἱ ἐπικυρώσεις ἀνταλλαγῇσονται ἐν Ἀθήναις.

Εἰς πίστωσιν οἱ οἰκέτοί πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν τὴν παροῦσαν συνθήκην καὶ ἐπέθηκαν τὰς σφραγίδας αὐτῶν.

Ἐγένετο ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰς διπλοῦν τῇ δεκάτῃ ἐννάτῃ Μαΐου τοῦ ἔτους χιλιοστοῦ ἐννεακοστοῦ δεκάτου τρίτου.

(Ὑπ.) ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

(Τ.Σ.)

(Ὑπ.) Μ. ΒΟΣΧΚΟΝΙΤΣΧ

(Τ.Σ.)

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΙΣ

μεταξύ Ἑλλάδος καί Σερβίας τῆς 19 Μαΐου 1913

(ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ)

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καί ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῆς Σερβίας, ἐπιθυμοῦντες νά συμπληρώσωσι τὴν μεταξύ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Βασιλείου τῆς Σερβίας συνολογηθεῖσαν Συνθήκην συμμαχίας διὰ συμβάσεως στρατιωτικῆς, διώρισαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὡς πληρεξούσιους τῶν:

Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων τὸν Λοχαγὸν τοῦ Μηχανικοῦ Ξενοφῶντα Στρατηγὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ.

Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σερβίας τὸν Συνταγματάρχην τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Peter Pechiet καί τὸν συνταγματάρχην τοῦ Πεζικοῦ Douchan Toufegdjited.

Οἵτινες ἀνακοινώσαντες πρὸς ἀλλήλους τὰ πληρεξούσια αὐτῶν, εὐρέθοντα ἐν τάξει, συνεφώνησαν τὰ ἐπόμενα :

Ἄρθρον 1ον

Ἐν περιπτώσει πολέμου μεταξύ τοῦ ἑνὸς τῶν Συμμάχων Κρατῶν καί τρίτης Δυνάμεως, ἐκραγέντος ὑπὸ τὰς περιστάσεις τὰς προβλεπομένης ὑπὸ τῆς μεταξύ Ἑλλάδος καί Σερβίας Συνθήκης συμμαχίας, ἡ ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως ἐξ ἀπλῆς σημαντικῶν δυνάμεων-δύο μεραρχιῶν κατ' ἐλάχιστον-τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐναντὶον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἢ τοῦ Σερβικοῦ στρατοῦ, τὰ δύο Κράτη Ἑλλάς καί Σερβία ὑπόσχονται πρὸς ἀλλήλα ἀμοιβαίαν στρατιωτικὴν ὑποστήριξιν, ἡ μὲν Ἑλλάς δι' ὅλων αὐτῆς

τῶν κατὰ ξηράν καί θάλασσαν δυνάμεων, ἡ δὲ Σερβία δι' ὅλων τῶν κατὰ ξηράν δυνάμεών της.

Ἄρθρον 2ον

Κατὰ τήν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἰς οἵανδήποτε στιγμήν καί ἂν ἀρχίσωσιν αὐται, ἡ Ἑλλάς ὑποχρεοῦται νά ἔχῃ στρατόν ἐξ ἐνε- νήκοντα χιλιάδων μαχητῶν, συγκεντρωμένον μεταξύ τοῦ ὁρους Παγγαίου, τῆς Θεσσαλονίκης καί τῆς Γουμένιτσας, ἡ δὲ Σερβία στρατόν ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων μαχητῶν, συγκεντρωμένον ἐν ταῖς περιφερείαις Γευγελῆς, Βελεσσῶν (Κιοπρουλοῦ), Κουμάνοβου, Πιρότ. Ἐπὶ πλεον ἡ Ἑλλάς ὑποχρεοῦται νά ἔχῃ συγχρόνως τὸν στόλον της ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐ- τοιμον πρὸς ἐνέργειαν.

Ἄρθρον 3ον

Τὰ δύο Κράτη ὑποχρεοῦνται νά μεταφέρωσιν εἰς τήν ζώνην τῶν ἐπι- χειρήσεων τὰς ὑπολοίπους στρατιωτικὰς αὐτῶν δυνάμεις, εὐθύς ὥς αὐ- ται θά καθίσταντο διαθέσιμοι.

Ἄρθρον 4ον

Δέν ἐπιτρέπεται ἐλάττωσις τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 ἀναφερομένων δυ- νάμεων, εἴτε δι' ἀποστρατεύσεως, εἴτε δι' ἀποστολῆς στρατευμάτων ἁλ- λαχοῦ, ἐκτός μόνον κατόπιν ἐγγράφου συμφωνίας τῶν Γενικῶν Ἐπιτε- λείων τῶν στρατῶν τῶν δύο συμμάχων Κρατῶν. Ἀλλ' ἐάν ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ προβλεπομένῃ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 1 περιπτώσει εὕρισκετο συγχρόνως εἰς τήν ἀνάγκην νά ἀμυνθῇ ἐναντίον ἐπιθέσεως ἄλλης, ἢ τῆς Βουλγαρίας, Δυνάμεως, θά ὑποχρεοῦται νά σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς Σερβίας, προσ- βαλλομένης ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας, δι' ἀριθμοῦ στρατευμάτων καθοριζομέ- νου διὰ κοινῆς συμφωνίας ἐν δέοντι χρόνῳ μεταξύ τῶν δύο Γενικῶν Ἐ- πιτελείων, ἀναλόγως τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καί λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἐδάφους τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Τάνάπαλιν, ἐάν ἡ Σερβία εὕρισκετο εἰς τήν ἀνάγκην νά ἀμυνθῇ

έναντίον ἐπιθέσεως ἄλλης, ἢ τῆς Βουλγαρίας, Δυνάμεως, θά ὑποχρεοῦται νά σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος, προσβαλλομένης ὑπό τῆς Βουλγαρίας, δι' ἀριθμοῦ στρατευμάτων καθοριζομένου διὰ κοινῆς συμφωνίας ἐν δέοντι χρόνῳ μεταξύ τῶν δύο Γενικῶν Ἐπιτελείων, ἀναλόγως τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καί λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἐδάφους τοῦ Βασιλείου τῆς Σερβίας.

Ἄρθρον 5ον

Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τό ἐν τῶν δύο συμβαλλομένων Μερῶν ἐκήρυττε τόν πόλεμον ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας ἢ ἐναντίον ἄλλης Δυνάμεως ἄνευ προηγουμένης συμφωνίας καί συναινέσεως τοῦ ἐτέρου συμβαλλομένου Μέρους, τοῦτο θέλει ἀπαλλαγῇ τῶν ὑπό τῶν ἄρθρων 1 καί 2 τῆς παρούσης Συμβάσεως ἐπιβαλλομένων ὑποχρεώσεων. Οὐχ' ἦττον ὀφείλει νά τηρήσῃ εὐμενῇ οὐδετερότητα πρὸς τόν σύμμαχόν του καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τοῦ πολέμου καί θέλει ὑπέχει τήν ὑποχρέωσιν νά ἐπιστρατεύσῃ ἀμέσως, ἡ μὲν Ἑλλάς τοῦλάχιστον τεσσαράκοντα χιλιάδας μαχητῶν, ἡ δέ Σερβία τοῦλάχιστον πενήκοντα χιλιάδας μαχητῶν, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους του, κατὰ τρόπον ὥστε νά προστατεύσῃ τήν οὐδετερότητά του καί συνεπῶς τήν ἐλευθερίαν τῶν κινήσεων τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ.

Ἄρθρον 6ον

Αἱ ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας στρατιωτικαί ἐπιχειρήσεις θά βασίζονται ἐπὶ κοινοῦ σχεδίου ἐπιχειρήσεων. Τό σχέδιον τοῦτο τῶν ἐπιχειρήσεων θά καταστρωθῇ ὑπό τῶν οἰκείων Γενικῶν Ἐπιτελείων τῶν δύο Κρατῶν ἢ ὑπό τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν· δύναται δέ νά μεταρρυθμισθῇ βραδύτερον συνεπεῖρα μεταβολῆς τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως διὰ κοινῆς ἐγγράφου συμφωνίας τῶν δύο Γενικῶν Ἐπιτελείων.

Ἄρθρον 7ον

Μετά τήν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, οἰαδήποτε καί ἂν ᾖ ἡ πορεία τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καί οἰαδήποτε καί ἂν ᾖσι τά μέ-

ρη δι' ὧν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων διέρχονται τὰ στρατεύματα τοῦ ἑνός ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν συμμάχων Κρατῶν, καὶ οἰαιδῆποτε καὶ ἂν ᾤσι αἱ πόλεις, τὰ χωρία ἢ αἱ θέσεις, αἵτινες θέλουσι καταληφθῇ ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ στρατευμάτων χάριν στρατιωτικῶν ἀναγκῶν, ἡ ὀριστικὴ κατοχὴ τῆς χώρας τῆς κειμένης πέραν τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας ἀφ' ἑνός καὶ Βουλγαρίας ἀφ' ἑτέρου συνοριακῆς γραμμῆς τῆς προβλεπομένης ὑπὸ τῆς Ἑλληνοσερβικῆς Συνθήκης συμμαχίας, ἥς ἡ παροῦσα Σύμβασις ἀποτελεῖ συμπλήρωμα, κανονίζεται ὡς ἑξῆς:

Ἡ Ἑλλάς δικαιούται νὰ καταλάβῃ ὀριστικῶς καὶ νὰ προσαρτήσῃ τὴν χώραν τὴν κειμένην νοτιῶς καὶ ἀνατολικῶς τῆς γραμμῆς, ἥτις, ἀναχωροῦσα ἐκ σημείου ἐπὶ τοῦ Βαρδάρ κειμένου ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τοῦ Σεχόβου, διέρχεται μεταξὺ τῶν χωρίων Βαγοροδίτσα καὶ Ματσικόβον, εἴτα διὰ τῆς κορυφογραμμῆς μεταξὺ τῶν χωρίων Σελεμλῇ καὶ Δαουτλῇ, διευθύνεται πρὸς τὰ ὑψόμετρα 535, 227, διασχίζει τὴν λίμνην κατευθυνομένη πρὸς τὸ ὑψόμετρον 208 καὶ ἀκολουθῶς πρὸς τὰ ὑψόμετρα 307, 1494, κορυφογραμμὴν τοῦ ὄρους Μπέλες, κορυφὴν 1800 Μ. βορειοδυτικῶς τοῦ Καράκιοῦ μέχρι τοῦ ὑψομέτρου 2194 (Περελίκ).

Ἡ Σερβία δικαιούται νὰ καταλάβῃ ὀριστικῶς καὶ νὰ προσαρτήσῃ τὴν χώραν κειμένην βορείως καὶ βορειοδυτικῶς τῆς εἰρημένης γραμμῆς.

Ἡ Ἑλλάς στέργει ὅπως ἡ Σερβία καταλάβῃ ἐδαφικὴν ζώνην πλάτους δέκα χιλιομέτρων κειμένην ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Νέστου-Μέστα (Καρασοῦ), βορείως τῆς Ξάνθης καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Μπουροῦ - Γκιολοῦ. Ἡ Σερβία ἀφ' ἑτέρου ὑποχρεοῦται νὰ ἐπιτρέψῃ ἐλευθερίαν διόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ μέσου τῆς ζώνης ταύτης καὶ δηλοῖ ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιρροὴν ἐφ' ὅλου τοῦ ἐδάφους τοῦ κειμένου πρὸς ἀνατολὰς τῆς ζώνης ταύτης καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι οὐδεμίαν ἔχει ἐπ' αὐτοῦ ἀξίωσιν.

Ἐάν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο στρατῶν καταλάβῃ μέρος χώρας, πόλεις ἢ χωρία, κείμενα ἐν τῇ

ζώνη ἣτις δέον νά καταληφθῇ ὑπό τοῦ ἐτέρου στρατοῦ, ὀφείλει νά ἐκ-
κενώσῃ ταῦτα εὐθύς ὡς ἤθελεν αἰτήσῃ τοῦτο ὁ στρατός, ὅστις, συμφώ-
νως πρὸς τό προηγούμενον ἐδάφιον, ἔχει τό δικαίωμα τῆς κατοχῆς αὐ-
τῶν.

Ἄρθρον 8

Τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν συμμάχων στρατῶν Ἑλλάδος
καί Σερβίας ἐχουσῶν ὡς τελικόν σκοπόν τήν καταστροφήν τῶν στοατιω-
τικῶν δυνάμεων τῆς Βουλγαρίας, ἐάν ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο στρατῶν ἀδυνα-
τῇ νά ἐπιτύχῃ τόν σκοπόν τοῦτον ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θεάτρου ἐπιχει-
ρήσεων, ὑποχρεοῦται νά δεχθῇ τήν βοήθειαν τοῦ ἐτέρου στρατοῦ ἐπὶ
τοῦ αὐτοῦ θεάτρου ἐπιχειρήσεων. Οὐχ' ἦττον ὁ στρατός ὅστις ἐπέτυχε
τόν σκοπόν· τοῦτον δέ τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ θεάτρῳ ἐπιχειρήσεων ὑποχρεοῦται
νά προστρέξῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἐτέρου, ἀνεξαρτήτως ἐάν ἡ βοήθεια αὐ-
τῇ ἤθελεν ἢ οὐ αἰτηθῇ παρ' αὐτοῦ, ἵνα οὕτω διὰ κοινῆς ἐνεργείας τῶν
δύο συμμάχων στρατῶν ἐξαναγκασθῇ ἡ Βουλγαρία νά ὑποκύψῃ εἰς τοὺς
ἐπιβληθησομένους ὑπό τῶν δύο συμμάχων Κρατῶν ὅρους καί συνάψῃ εἰρή-
νην.

Ἄρθρον 9

Οὐδέτερος τῶν δύο συμμάχων στρατῶν δύναται νά συνάψῃ ἀνακωχὴν
διαρκείας πλεόν τῶν 24 ὥρῶν ἢ νά ἀναστείλῃ σιωπηρῶς τάς ἐχθροπρα-
ξίας.

Ἀνακωχὴ διαρκείας μακροτέρας τῶν 24 ὥρῶν δύναται νά συναφθῇ
μόνον κατόπιν ἐγγράφου κοινῆς συμφωνίας τῶν δύο συμμάχων Κρατῶν, ἐν
τῇ ὁποίᾳ δέον νά καθορισθῶσιν συγχρόνως οἱ ὅροι τῆς ἀνακωχῆς.

Ἄρθρον 10

Τά συμμαχικά στρατεύματα θά ἀπολαύσιν ἀμοιβαίως, τό ἐν ἐπὶ
τοῦ ἐδάφους τοῦ ἐτέρου συμβαλλομένου Μέρους, ὅλων τῶν δικαιωμάτων

καί προνομίων τῶν ἀπονεμομένων εἰς τὰ στρατεύματα τῆς χώρας(ἐθνικά) ὑπὸ τῶν ἐν ἰσχύϊ νόμων καί διαταγμάτων, ἐξαιρέσει τῶν διατάξεων, καθ'ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συντήρησιν ἐν γένει, τὸν ἀνεφοδιασμόν, τὴν ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν, τὰς μεταφοράς τῶν τραυματιῶν καί τῶν ἀσθενῶν, τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν, τὰς μεταφοράς παντός ὑλικοῦ καί τῶν προμηθειῶν τῶν προωρισμένων πρὸς χρῆσιν τῶν στρατευμάτων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον αἱ στρατιωτικαὶ καί πολιτικαὶ Ἀρχαὶ τῶν δύο συμβαλλομένων Μερῶν ὑποχρεοῦνται νὰ παράσχωσι πᾶσαν συνδρομὴν καί ὑπηρεσίαν αἰτουμένην ὑπὸ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων.

Ἡ πληρωμὴ τῶν γενομένων ἀγορῶν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐνός ἐκ τῶν δύο συμμάχων Κρατῶν, εὐρισκομένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ἐτέρου, δεόν νὰ γίνηται τακτικῶς τοῖς μετρητοῖς, κατὰ τὰς ἀγοραίας τιμὰς. Ἡ πληρωμὴ δύναται ἐξαιρετικῶς νὰ γίνῃ διὰ γραμματίων εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐπὶ τῇ αἰτήσει του, ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων Ἀρχῶν τοῦ ἐτέρου συμμάχου.

Ἡ τρέχουσα τιμὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ καί τοῦ Σερβικοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος ἢ χαρτονομίσματος θὰ καθορισθῇ διὰ κοινῆς συμφωνίας ὑπὸ τῶν δύο συμμάχων Κυβερνήσεων. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν, ἅτινα ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ καί κατέχονται ὑπὸ τῶν συμμάχων στρατῶν, τὰ δύο συμβαλλόμενα μέρη ἀπολαύουσι, καί ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συντήρησιν καί τὸν ἀνεφοδιασμόν τῶν στρατευμάτων των, τῶν ὑπὸ τοῦ δικαίου τοῦ πολέμου ἀναγνωριζομένων δικαιωμάτων.

Ἐκάτερος τῶν συμμάχων στρατῶν ἀπολαύει τῶν προνομίων τούτων μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζώην κατοχῆς, ὡς αὕτη καθορίζεται ἐν τῷ ἄρθρῳ 6 τῆς παρούσης συμβάσεως. Τὰ ἔξοδα μεταφορῶν τῶν στρατευμάτων, παντός ἀναγκαίου ὑλικοῦ ἐν γένει, τῶν λαφύρων πολέμου κλπ. διὰ τῶν σιδηροδρόμων ἢ διὰ πλοίων, θέλουσι βαρύνει ἐκεῖνο τῶν συμβαλλομένων Κρατῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ὁποίου αἱ μεταφοραὶ αὗται ἤθελον διενεργηθῇ.

Ἄρθρον 11

Τὰ λάφουρα πολέμου ἀνήκουσιν εἰς τὸν λαβόντα αὐτὰ συμμαχικὸν στρατόν.

Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὰ λάφουρα ληφθῶσιν ἐν κοινῇ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων μάχῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου μάχης, θὰ διανεμηθῶσιν ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαχητῶν τῶν δύο στρατῶν, αἵτινες συμμετέσχον εἰς τὴν μάχην.

Ἄρθρον 12ον

Ἡ παροῦσα Σύμβασις ἰσχύει ἐφ' ὅσον παραμένει ἐν ἰσχύϊ καὶ ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας Συνθήκη συμμαχίας, ἥς ἀποτελεῖ συμπλήρωμα.

Τὸ ἄρθρον 2 τῆς παρούσης Συμβάσεως δύναται νὰ τροποποιηθῇ διὰ κοινῆς ἐγγράφου συμφωνίας τῶν Γενικῶν Ἐπιτελείων τῶν οἰκείων δύο Κρατῶν, μετὰ τὴν λήξιν τῆς παρούσης κρίσεως καὶ ἀφ' οὗ διαταχθῇ ἡ ἀποστράτευσις.

Ἄρθρον 13ον

Ἡ ἰσχὺς τῆς παρούσης Συμβάσεως ἄρχεται ἀφ' ἧς ἡμέρας τύχει τῆς ἐπικυρώσεως τῶν Αὐτῶν Μεγαλειότητων τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Σερβίας, ἢ τῆς τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων τῶν συμμάχων Κρατῶν.

Εἰς πίστῳσιν ἡ παροῦσα Σύμβασις ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων.

Ἐγένετο εἰς διπλοῦν ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ δεκάτῃ ἐννάτῃ Μαΐου τοῦ ἔτους 1913.

Διὰ τὴν Ἑλλάδα
Ξ.ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ

Διὰ τὴν Σερβίαν
Συνταγματάρχης PETAR PECHITCH
Συνταγματάρχης DOUCHAN TOUFEGDJITCH

Πηγή: Υπουργείο των Έξωτερικών. Διπλωματικά Έγγραφα 1913-1917, έν Άθήναις 1920², σ. 38-47, 151-152.

Ιστορικό πλαίσιο: Η βουλγαρική επίθεση της 8 Μαΐου 1913 ώθησε την Ελλάδα στη σύναψη της συμμαχίας με τη Σερβία, ώστε να υπάρξει αποτελεσματική αντιμετώπιση του νέου κουνού έχθρου. Ο Β' Βαλκανικός πόλεμος πού άρχισε από τά μέσα Ιουνίου 1913 είχε ως στόχο τίς επικυρήσεις στην περλοχή δυτικά του Στρυμόνα καί έληξε στίς 18 Ιουλίου 1913 καί έπισφραγίστηκε με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913). Η Ελλάδα έφθανε ως τόν ποταμό Νέστο, ένω καί τά άλλα βαλκανικά κράτη είχαν ποικίλα κέρδη. Είχε λήξει μιá φάση των ανακατατάξεων των έθνικων κρατών πάνω στό σωμα της παλαιάς Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οί σχέσεις μεταξύ των βαλκανικων κρατων θά διέλθουν καί άλλες δοκιμασίες.

Βιβλιογραφία: Δ.Δ. Σούλη, 'Ο δεύτερος βαλκανικός πόλεμος, Άθήναι 1934.

Ὑπόμνημα τοῦ Ν. Στράτου
πρὸς τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον

Μεγαλειότατε

Αἰτοῦμαι εὐλαβῶς τὴν ἄδειαν ὅπως ὑποβάλω τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι ἔκθεσιν τῶν γνωμῶν μου περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος, συναφῶν πρὸς τὴν ἀκρόασιν, δι' ἧς μέ ἐτίμησεν ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης τῇ 15ῃ τρ. μ[ηνός].

Ὅπως ἐκτιμηθῇ ψυχραίμως ἡ εἰδικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος σήμερον εἶναι ἀναγκαῖα πρῶτον ἡ ἐξέτασις τῆς γενικῆς θέσεως τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ τῆς καθόλου καταστάσεως τῆς χώρας.

Γενικὴ ἄποψις ἐθνικῶν συμφερόντων. Διὰ τῆς συνομολογήσεως τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου ἐξεπλήρωσεν ἡ Ἑλλάς τὸ μέρος τοῦ ἐθνικοῦ της προγράμματος, ὅπερ ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς τὸ μᾶλλον δυνάμενον πρακτικῶς νὰ ἐπιδιωχθῇ κατὰ τὸ πρό τῆς ἐνάρξεως τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ἑλληνικὸν καθεστῶς. Ἡ ἐθνικὴ ἐνίσχυσις, ἣν παρήγαγεν ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἡ στρατιωτικὴ παράδοσις, ἣν ἐδημιούργησαν οἱ δύο πόλεμοι ἄγουσι τὴν χώραν ὑποχρεωτικῶς εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματός της. Τοῦτο δέ στρεφόμενον ἀποκλειστικῶς πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Θράκης περιλαμβάνει τρία στάδια: Α') Πρόσκτησιν τῆς Θράκης, ἀποτελούσης μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ ἰδανικώτερον μέρος τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, τὴν κιβωτὸν τῶν ἱερωτέρων νεοελληνικῶν παραδόσεων, αἵτινες συνεκράτησαν τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς καὶ ἐγένοντο δημιουργοὶ τῆς ἀνατάσεως αὐτῆς. Β') Ἀποκατάστασιν τῶν Δώδεκα Νήσων καὶ τῆς Κύπρου. Γ') Ἐπιδύωξιν τῶν μικρασιατικῶν βλέψεων, αἵτινες συνιστῶσι τὸν νεοελληνικὸν Αὐτοκρατορισμόν, ἔχουσαι διὰ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα ἐθνικὸν χαρακτῆρα οὐ μόνον ἕνεκα τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν ἐγκαταστάσεων, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἱστορικῆς παραδό-

σεως, ὡς εἶχον διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα χαρακτηρὰ ἀποικιακῆς ἀνάγκης τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν, ἐξελιχθείσης εἰς Ἀθηναϊκόν τὸ πρῶτον, Σπαρτιατικόν τὸ δεύτερον καὶ Μακεδονικόν τελικῶς Αὐτοκρατορισμόν. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ αὗται βλέψεις ἀποτελοῦσι στοιχεῖον οὐσιωδέστατον τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος διὰ τε τὸ παρόν καὶ διὰ τὸ προσεχές καὶ ἀπώτερον μέλλον.

Ἐν ᾧ τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπιτακτικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, εἰς λύσιν προετίθετο διὰ τὴν ἐλληνικὴν πολιτικὴν τὸ ζήτημα τῆς Βορείου Ἠπείρου, κληροδότημα τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου καὶ ἡ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἀντιζηλία διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, ἐτι δέ αἱ τουρκικαὶ ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἡ χώρα βαλκανικῶς εἶχε μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου θέσιν ἀντίπαλον πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, παράπλευρον δέ πρὸς τὴν σύμμαχον Σερβίαν καὶ πρὸς τὴν ἕνεκα τῶν συμφερόντων τῆς ἀλληλέγγυον διὰ τὴν τήρησιν τῆς βαλκανικῆς ἰσορροπίας Ρουμανίαν. Ὑποχρέωσιν δ' ὑπέιχε χάριν ἀσφαλείας αὐτῆς, χάριν ἐπιλύσεως τῶν ἐκ τῶν βαλκανικῶν πολέμων κληροδοτηθέντων ἐκκρεμῶν ζητημάτων καὶ χάριν ἐπιδιώξεως βαθμιαίας καὶ σάφρονος τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος ὅπως ἐπιδιοθῇ εἰς εὐρεῖς στρατιωτικούς ἐξοπλισμούς καὶ εἰς ναυτικούς ἐξοπλισμούς, ἐξασφαλίζοντας τὴν ἰσορροπήσιν τῶν ναυτικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς τὰς τουρκικάς.

Ἐκραγέντος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἡ εἰς τοῦτον συμμετοχὴ τῆς Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας ἔθηκεν ἐπὶ τάπητος τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἀναλόγως τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου ὀριστικὴν ἐπίλυσιν ἢ τὴν σοβαρὰν ἢ μετρίαν ἐξέλιξιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Τίθεται ὅρα ἡ Ἑλλάς πρὸ τῆς ἀνάγκης ἵνα ἐξετάσῃ τὰς ἐθνικὰς αὐτῆς ἀνάγκας πολὺ ταχύτερον ἢ ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτων θὰ ἦγε τὴν χώραν ἡ ὁμαλὴ τῶν πραγμάτων ἐξέτασις.

Βαλκανικὴ ἀποψις. Ἀπὸ ταύτης δέν δύναται ἡ Ἑλλάς νὰ ἐπιθυμῇ τὴν αὐξησιν τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως εἰς βάρος ἑαυτῆς οὔτε τῶν κρα-

τῶν, ἅτινα αἱ ἔθνικαί ἀντιζηλαί ἢ τό βαλκανικόν συμφέρον ὑποχρεοῦται εἰς ἀλληλεγγύην μετά τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀπόκρουσιν βαλκανικῆς ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας. Τοῦτο μὲν διὰ τὴν ἄμυναν τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων διεκδικουμένης ἑλληνομακεδονικῆς χώρας, τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἐπιδιωκτέαν πρόσκτησιν τῆς θράκης. Τούναντίον δ' ὑποχρεοῦται, ὅπως ἐπιθυμήσῃ τὴν ἥτταν τῆς Βουλγαρίας πρὸς ὀριστικὴν ἐαυτῆς ἀσφάλειαν. Ὑποχρεοῦμένη δ' ὅπως ἐπιθυμῇ τοῦτο, ὑποχρεοῦται ἅμα ὅπως παράσχῃ τὴν συνδρομὴν τῆς εἰς τὸ ἔργον, καθόσον ἡ ἥττα τῆς Βουλγαρίας προῦρισται, ὅπως ἀποκαταστήσῃ ἰσχυροτέρας τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Ρουμανίαν, ἐπέρχεται δ' οὕτω νέα διαταραχὴ τῆς ἰσορροπίας τῶν μικρῶν κρατῶν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ συμμετοχὴ ἄρα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν ἐπιδιώκοντα τὴν βουλγαρικὴν ἥτταν εἶναι μέτρον ἀσφαλείας κατὰ τῶν βουλγαρικῶν διεκδικήσεων, μέτρον ἀσφαλείας, δι' αὐξήσεως τοῦ κράτους, τῆς ἰσορροπίας τῶν μικρῶν κρατῶν, μέσον ἐπιτεύξεως τῆς προσκτήσεως τοῦ θρακικοῦ τμήματος τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος.

Δέν δύναται ἐπίσης ἡ Ἑλλάς νὰ ἐπιθυμῇ οὐ μόνον τὴν βελτίωσιν τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὴν κρατέωσιν τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος, οἷον διέπλασαν αὐτὸ αἱ συνθήκαι Λονδίνου καὶ Ἀθηνῶν. Ἡ Τουρκία περιορισθεῖσα κατόπιν τῶν Συνθηκῶν τούτων εἰς κράτος κατ' ἐξοχὴν ἀσιατικόν πρὸς μόνην τὴν Ἑλλάδα δύναται ἐξ ὧν τῶν βαλκανικῶν κρατῶν νὰ ἔχῃ ἐθνολογικῆς φύσεως προστριβάς. Ἡ πρόσκτησις τῶν νήσων Μυτιλήνης, Χίου καὶ Σάμου, ἑλληνικῶν προσκόπων πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατέστησεν ἤδη τὴν Τουρκίαν ὑποπτον πρὸς τὰς ἑλληνικάς βλέψεις, οὐ ἔνεκα ἐπῆλθον οἱ τετρατῶδεις διωγμοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἀπεκαλύφθη προῶπως ὡς ἐπειγόντως κατακτητικὴ, ἀφ' ἧς ἔν ἑλληνικόν πολιτικόν κόμμα διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐξεδήλωσεν ἀφρόνως διὰ τυμπανοκρουσίας ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Αἱ ἀξιώσεις αὗται ἔρριψαν τὸ σπέρμα τῆς τουρκικῆς ἐχθρότητας πρὸς τὸν μικρασιατικόν Ἑλ-

ληνισμέν, ὅστις ἀπὸ εἰρηνικοῦ παράγοντος ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἐκμεταλεύσεως μετεβλήθη διὰ τὴν τουρκικὴν ἀντίληψιν εἰς στοιχεῖον προπαρασκευῆς τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς ἐλληνικῆς κυριαρχίας ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ οἰκουμέναις μικρασιατικαῖς ἐπαρχίαις. Τούτων ἕνεκα τὸς ἐλληνοτουρκικὰς προστριβάς ἐν μέλλοντι δημιουργεῖ ἡ ἐχθρότης αὕτη τοῦ Τούρκου κυριάρχου πρὸς τὸν Ἑλληνα ἰθαγενῆ, τοῦ ὁποῦ τοις ὑπαρξίν καὶ τὰ συμφέροντα εἶναι ὑπόχρεων ὅπως προστατεύσῃ τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Πρὸς τούτοις ὅμως τὰς προστριβάς προάγει τὸ κρατῆσαν ὀριστικῶς ἐν Τουρκίᾳ νεοτουρκικὸν πνεῦμα, ἀποκλειστικῶς Τουρκικοῦ Αὐτοκρατορισμοῦ, ὅστις δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην ἐξοθωμάνειν τοῦ ὑπολειφθέντος τουρκικοῦ κράτους διὰ καταθλίψεως καὶ διωγμοῦ παντός ἀλλοφύλου στοιχείου, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸ στάδιον τῆς πνευματικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν ὑπὸ ξένον σκῆπτρον ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν. Ἡ τάσις δ' αὕτη, ἥτις ἐξεδηλώθη σαφῶς διὰ τῶν ὅρων τῆς Συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἥτις πρακτικῶς ἐξεδηλώθη διὰ τῆς παρασκηνιακῆς ἐπεμβάσεως τῆς ὀθωμανικῆς πρεσβείας κατὰ τὰς ἐλληνικὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς πρὸς καθορισμὸν τοῦ φρονήματος τῶν ὀθωμανῶν ἐκλογέων, καθιστῶσα πνευματικῶς κυρίαρχον τὸ τουρκικὸν κέντρον ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι οἰκούντων ὀθωμανῶν, θὰ δημιουργῇ καθημερινῶς νέας προσθέτους προστριβάς μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ἀφ' οὗ οὐ μόνον ἐν Τουρκίᾳ ἐφεξῆς θὰ ὑπάρχῃ ἐθνικὴ ἐλληνικὴ ἐνέργεια ἐξ Ἀθηνῶν διευθυνομένη, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι θὰ ὑψίσταται ὀθωμανικὴ ἐκλογικὴ δύναμις, ἥτις διευθυνομένη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως θὰ δύναται νὰ ὀρᾷ ἀρνητικῶς κατὰ παντός μέτρου δυναμένου νὰ βλάψῃ τὰ καθαρῶς ὀθωμανικὰ συμφέροντα.

Ἡ βεβαιότης αὕτη περὶ τῶν μελλουσῶν προστριβῶν ἐπιβάλλει εἰς τὴν Ἑλλάδα διηνεκῶς ναυτικούς ἐξοπλισμούς πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰσορροπίας τῶν ναυτικῶν δυνάμεων ἐκατέρωθεν. Ὁ ἐν τῷ θέματι τούτῳ διαγωνισμὸς ἀγεί μοιραίως εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐξάντλησιν τῆς χώρας, ἥτις καλουμένη ὅπως συντηρῇ ἰσχυρὸν στρατὸν πρὸς ἀσφάλισίν της

κατά τῆς Τουρκίας, ὅμως ὑποβάλληται εἰς θυσίας κολοσσιαίας ἐκάστοτε πρὸς συντήρησιν προσφύγων θά καμφθῇ τάχιστα κατὰ τρόπον μέλλοντα νά καταστήσῃ αὐτὴν ὀριστικῶς ἄμαχον.

Συνεπεία τούτων ἡ Ἑλλάς ὑποχρεοῦται νά ἐπιθυμῇ τὴν ἡτταν τῆς Τουρκίας, ἥτις ἀποσοβεῖ δι' αὐτὴν τὴν ἀνωτέρω ἐπιζημίαν κατάστασιν, ὑποχρεομένη δ' ὅπως ἐπιθυμῇ τοῦτο, ἔχει καὶ συμφέρον ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν ἡτταν ταύτην, 1ον) ὅπως ἀποτελεσματικώτερον ἐπιτευχθῇ ἐξασφάλις τῆς ἀπὸ Τουρκίας μελλοντικῆς ἡσυχίας τῆς Ἑλλάδος, 2ον) ὅπως ἐπιδιωχθῇ, εἰ δυνατόν, ἡ ὀριστικὴ ἐπίτευξις τῶν μικρασιατικῶν ἐλληνικῶν βλέψεων, 3ον) ὅπως, τούτου ἀδυνάτου ἐν τῷ παρόντι ἀποβαίνοντος, καθ' ἣν περίπτωσιν διαμελισμός τῆς Τουρκίας δέν ἀποφασισθῇ, ἐπιτύχῃ ἡ Ἑλλάς ἐγγυήσεις ἀσφαλείας διὰ τὸν ἐλληνικὸν μικρασιατικὸν πληθυσμὸν ἀπέναντι τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ἀναγνώρισιν σφαίρας ἐθνικῶν βλέψεων ἀπέναντι τῶν συνενδιαφερομένων διὰ τὴν τύχην τοῦ ἀσιατικοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους Δυνάμεων.

Εὐρωπαϊκὴ ἀποψις. Ἀπέναντι τῶν κατηρτισμένων ἤδη καὶ διαμαχομένων εὐρωπαϊκῶν συνδυασμῶν ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἔχει ὡς ἑξῆς:

Γαλλία. Οὐδεμία σύγκρουσις ἐθνικῶν βλέψεων, ἐφ' ὅσον ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ θά εἶναι αὐτόβουλος καὶ θά παύσῃ ἡ περὶ τὰ ἀνατολικά πράγματα ὑποτέλειά της εἰς τὴν Ρωσίαν. Δεδομένου δ' ὄντος ὅτι ἤδη ἡ Γαλλία ἤρξατο ἐκδηλοῦσα τάσεις Αὐτοκρατορισμοῦ, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, μετὰ νίκην τῆς Γαλλίας ἐν τῷ Εὐρωπαϊκῷ πολέμῳ, ἡ δημιουργηθησομένη νέα στρατιωτικὴ παράδοσις ἐν τῇ συνειδήσει ὅτι τὴν ὀριστικὴν καταστροφὴν τῶν Συμμάχων παρεκώλυσεν εὐθύς ἀμέσως ἡ ἀποτελεσματικὴ γαλλικὴ ἀντίστασις καὶ ὅτι συντελεστής κύριος τῆς νίκης εἶναι ὁ γαλλικὸς στρατός καὶ ἡ οἰκονομικὴ εὐρωστία τῆς Γαλλίας, ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ θά ἀξιῶσθαι κυρίαν θέσιν εἰς πάντα τὰ παγκόσμια ζητήματα καὶ ἰθύνουσιν θέσιν εἰς τὰ μεσογειακά, ὧν τμῆμα εἶναι καὶ τὸ ἐλληνικόν. Μόνον προστριβὴ μετὰ τῆς Αὐτοκρατοριαζούσης Γαλλίας θά ὑπάρξῃ θρησκευτικοπολιτικῆς φύσεως ἐν Παλαιστίνῃ, ἐφ' ὅσον ἡ Γαλ-

λική Δημοκρατία ήθελεν ἐν μέλλοντι ἀναλάβῃ πάλιν τὴν προστασίαν τοῦ Καθολικισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη προστριβὴ οὐδέποτε δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν περιωπὴν συγκρούσεως συμφερόντων.

Ἀγγλία. Οὐδεμίᾳ ἐπίσης ὑπάρχει σύγκρουσις συμφερόντων, τοῦναντίον ὑφίσταται ἀπόλυτος συνταύτισις συμφερόντων μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐπ' ὅσον ἡ νίκη τῆς Συνεννοήσεως εἶναι προφανές ὅτι θὰ σημάνῃ τὴν ἔναρξιν νέου ἀγῶνος ἐπικρατήσεως μετὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ῥωσίαν, καθ' ὃν ἡ Ἑλλάς ἔσται ἐν στρατιωτικὸν ἀντιστασιακὸν πρόχωμα ἐν Ἀνατολῇ καὶ μία πρόσθετος ναυτικὴ ἐνίσχυσις εἰς τὴν ἀγγλικὴν μοῖραν τῆς Μεσογείου. Τὴν κοινότητα τῶν συμφερόντων ἐνισχύει ἡ παγκόσμιος ναυτικὴ ὑπεροχὴ τῆς Ἀγγλίας, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐν Ἑλλάδι ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως αὐταρκειᾶς τῆς χώρας. Διὰ τῆς συμπτύξεως τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ἀγγλίας θὰ εὐκολυνθῇ ἡ λύσις τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος, ὅπερ μόνον δύναται νὰ λυθῇ διὰ δωρεᾶς τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ῥωσία. Ἐχει συμφέρον ἡ Ἑλλάς νὰ ἴδῃ τὴν Ῥωσίαν καταλαμβάνουσαν τὴν Ἀρμενίαν καὶ κατερχομένην εἰς τὴν Ἀλεξανδρέταν. Ἡ κατάληψις τῆς Ἀρμενίας σημαίνει διαμελισμὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ὀριστικὴν ἀπαλλαγὴν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ κληρονομικοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προσκύρῳσις εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μόνον τότε εἶναι στρατιωτικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀκίνδυνος, διότι λόγῳ τῶν συγκρουομένων συμφερόντων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἡ ἐλληνικὴ κυριαρχία θὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς πραγματικῆς ἀλληλεγγύης μετὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὧν τὰ μεσογειακά συμφέροντα ἀποκρούουσι τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας κατοχὴν τῶν ἀκτῶν τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ κάθοδος τῆς Ῥωσίας εἰς Ἀλεξανδρέταν, εἰσάγουσα εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐν Ῥωσικὸν ναυτικὸν ὀρμητήριον, θὰ καταστήσῃ τὸν ἐλληνικὸν στόλον ὀπολύτου χρησιμότητος συμμαχικὸν παράγοντα διὰ τὰς μεσογειακάς ναυτικὰς Δυνάμεις, ἐν ᾧ τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τουρκίας μὴ ἐχούσης πλέον ἀντίζηλον

ναυτικόν αντίπαλον ή ναυτική ανάπτυξις, ως τείνουσα νά δημιουργή-
ση στόλον έλληνικόν ως συμπληρωματικόν άλλων ναυτικῶν Δυνάμεων καί
οὐχί ως αὐτοτελή, δέν θά παράγη τόν κίνδυνον τῆς οἰκονομικῆς έξαντ-
λήσεως. Ὑπό τοιαύτας προϋποθέσεις τῆς Ἑλλάδος ή άξία εἶναι ὑπο-
λογιστέα καί διά τās ναυτικές δυνάμεις της, αλλά καί διά τά ὀρη-
τήριά της.

Ἀπό τοιαύτης ἀπόψεως συμφέρει εἰς τήν Ἑλλάδα ή ρωσική νίκη.
Ἀλλά γεννᾷ αὕτη τήν ὀδύνην ὅτι τίμημα τῆς νίκης θά ζητηθῇ ὑπό τῆς
Ρωσίας ή κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περί ἧς κατά τās ὑπαρ-
χούσας διπλωματικές πληροφορίες ὑπάρχει συμφωνία μεταξύ τῶν Συμμά-
χων. Ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἀντικειμένου, τοῦ θίγοντος τήν
έθνικήν χορδήν, ὅσον οὐδέν άλλο, σκέψεις ψύχραιμοι εἶναι ἀναγκαῖ-
αι...

Ἐφ' ὅσον ή έλληνική συμβολή εἰς τόν πόλεμον δέν καλεῖται ὅ-
πως σημάνη τήν νίκην τῶν Συμμάχων καί μάλιστα νίκην ὀριστικήν ἐπι-
βάλλουσιν τόν διαμελισμόν τῆς Τουρκίας, ή Ἑλλάς ὀφείλει νά σκέπτη-
ται πρακτικῶς περί τοῦ ζητήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄν ή Συν-
εννόησις καταγάγη τοιούτου μεγέθους νίκην, θά ὀφείληται αὕτη εἰς
τās ἀγγλογαλλικὰς στρατιάς τοῦ δυτικοῦ μετώπου καί εἰς τās ρωσικάς
στρατιάς τοῦ ἀνατολικοῦ καί εἰς τήν έξάντλησιν τῆς Γερμανίας εἰς
ἄνδρας καί εἰς ὑλικόν. Ἀπέναντι τῶν ἀντιπαρατεταγμένων τούτων
ὄγκων ή μικρά έλληνική δύναμις ἐπέχει θέσιν ἁπλοῦ βοηθοῦ, έξ οὗ
δέν έξαρτᾶται ή μεγάλη κρίσις τοῦ ἀγῶνος, αλλά μόνον ή ἐπιτάχυν-
σις τῆς κρίσεως. Ἐφ' ὅσον ἄρα ἄνευ τῆς Ἑλλάδος ή νίκη δύναται νά
ἐπέλθῃ, ή τύχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως θά καθορισθῇ ἄνευ τῆς έλλη-
νικῆς γνώμης. Ἡ ἐμφάνισις τῆς Ἑλλάδος ως ἀγωνιστρίας ἐν τῷ πολέ-
μῳ, ἂν μέν ή νίκη δέν ὑπάρξῃ πλήρης, κατ' οὐδέν θά βλάψῃ τό μέλλον
τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἂν δ' αὕτη ἀποβῇ ὀριστική, θά γεννήσῃ τήν
σκέψιν: Δεδομένης τῆς ὀριστικῆς κατακυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως εἰς τήν Ρωσίαν συμφέρει εἰς τήν Ἑλλάδα ἵνα μεσολαβῇ μεταξύ
ταύτης καί τῆς Κωνσταντινουπόλεως ή βουλγαρική θράκη ή συμφέρον

ἐπικρατέστερον εἶναι ἢ διὰ προσκλήσεως τῆς βουλγαρικῆς θράκης γειτνιάσις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτις θὰ ἐπι-
 ῶρῃ πάντοτε ἐπὶ τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτηῖρος αὐτῆς καὶ ἡ σύγχρονος
 ἐπαύξεισις τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους συνεπάγουσα τὴν νέαν τούτου ἐνί-
 σχυσιν; Ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον θὰ συντελέσῃ
 εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἐθνικοθρησκευτικῶν ζητημάτων τῶν σχετι-
 ζομένων πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ εἰς τὴν λῆψιν ἀσφα-
 λειῶν ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως. Ἀπώτεραι ἐλπίδες
 δύναται νὰ στηριχθῶσιν εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν συμφερόντων αὐτῶν
 τῶν συμμάχων Δυνάμεων περὶ τῆς τύχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ
 ὀριστικὴ κατοχὴ τῆς πόλεως ὑπὸ τῆς Ρωσίας δημιουργεῖ τοιούτους κιν-
 ῶνους εἰς τὰ ἐν τῇ Μεσογείῳ ναυτικά συμφέροντα τῆς Γαλλίας καὶ εἰς
 τὴν παγκόσμιον ναυτικὴν θέσιν τῆς Ἀγγλίας, δι' ἣν ἡ ἐγκατάστασις
 ἐνός ρωσικοῦ ναυτικοῦ ὀρμητηρίου καὶ μιᾶς ρωσικῆς στρατιωτικῆς προ-
 φυλακῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐτέραν τῆς Ἀ-
 λεξανδρείας, δημιουργεῖ διαρκὴ κίνδυνον διὰ τὴν διώρυγα τοῦ Σουέζ,
 ἥτοι διὰ τὴν ἄμυναν τῶν Ἰνδιῶν, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ στηρίξῃ
 τὴν ἀσθενῆ ἐλπίδα ὅτι τῇ συνδρομῇ τῶν διεθνῶν διπλωματικῶν ραδιουρ-
 γιῶν, αἵτινες θὰ λάβωσι χώραν εἰς τὰ παρασκήνια τοῦ μέλλοντος συν-
 εδρίου τῆς εἰρήνης, ὡς ἔλαβον χώραν ἐν παντὶ ἐτέρῳ συνεδρίῳ, θὰ
 εἶναι δυνατόν νὰ ἀνακληθῇ ἡ ἐκτέλεσις συμφωνίας, ἥτις συνετελέσθη
 μὲν καθ' ὃν χρόνον αἱ ρωσικαὶ στρατιαὶ ἐκρίνοντο ὅτι ἔσωζον τὴν
 στρατιωτικὴν κατάστασιν τῆς Συμμαχίας, ἀσθενῶς βοηθουμένην ὑπὸ τῆς
 ἐν ἀρχῇ ἀνεπαρκοῦς ἀγγλικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, θὰ ἐκτελεσθῇ
 δὲ καθ' ὃν χρόνον θὰ εἶναι κεκριμένον ὅτι τὴν κατάστασιν μετὰ τὴν
 ρωσικὴν ἦτταν τοῦ 1915 ἔσωσεν ἡ γαλλικὴ ἀντίστασις τοῦ 1916 καὶ θὰ
 εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀρξαμένη τοῦ πολέμου ὡς ναυτικὴ
 μόνον δύναμις θὰ τερματίσῃ τοῦτον ὡς σοβαροτάτη στρατιωτικὴ δύνα-
 μις μὲ ἐγκατεστημένην νέαν στρατιωτικὴν παράδοσιν καὶ μὲ οἰκονομ-

κήν ἀκμήν ἐπιτρέπουσαν αὐτῇ, ἵνα τῇ συνδρομῇ τῆς ὀργανώσεως τῶν ἀποικιῶν τῆς ἐξελιχθῇ εἰς στρατιωτικὴν δύναμιν σοβαράν. Διὰ τὴν ἐμπάνειν τοιαύτης ἀσθενοῦς ἐλπίδος, ἐρειδομένης εἰς τὴν ἐλάχιστην ἀξίαν, ἣν ἔχουσιν αἱ διεθνεῖς συμφωνίαι, ὅταν ὑπάρχωσι συμφέροντα ὀγκώδη ἀντιτιθέμενα εἰς τὴν ἐκτέλεσίν των καὶ δυνάμεις στρατιωτικάς ἐπαρκεῖς ὅπως τὰ συμφέροντα ταῦτα ὑποστηρίζωσιν, ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον παρέχει εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους ὑπὲρ τῆς διεθνοποιήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰσχυρόν ἐθνολογικόν ἔρεισμα, χρήσιμον εἰς τὴν ἰδεολογικὴν κάλυψιν τοῦ πολιτικοῦ συμφέροντος τῶν ἰσχυρῶν, οἵτινες διαρκοῦντος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου παρέσχον ἀπτάς ἀποδείξεις τῆς ἀνάγκης ἣν αἰσθάνονται, ὅπως τὴν ἐπιδώξιν τῶν χυδαιοτέρων ἔτι συμφερόντων των καλύπτωσι καὶ ὑπὸ ψευδῇ ἔτι ἰδεολογίαν.

Ἰταλία. Πρὸς ταύτην εἶναι καταφανὴς ἡ ἀντίθεσις τῆς Ἑλλάδος γενικῶς μὲν λόγῳ τοῦ νεοφανοῦς Ἰταλικοῦ Αὐτοκρατορισμοῦ εἰδικῶς δὲ διὰ τὸ ζήτημα τῶν Δωδεκανήσων καὶ τὸ Βορειοηπειρωτικόν. Ἐφ' ὅσον ὁμως δέν πρόκειται νὰ ἡττηθῶσιν αἱ Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως ἀπὸ τοιαύτης δ' ἄλλως προϋποθέσεως συζητεῖται ἡ ἐλληνικὴ ὑπόθεσις - ἡ λύσις τῶν ζητημάτων τούτων ἀπέναντι μιάς μεγάλης Δυνάμεως ἔσται μόνον διπλωματικὴ. Συμφέρον δὲ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὅπως ταχθῇ εἰς τὸ πλευρόν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, αἵτινες ἔχουσι διττόν συμφέρον. Αὐτὸν) Νὰ μὴ περιέλθῃ ὁλόκληρος ἡ Ἀδριατικὴ θάλασσα εἰς χεῖρας τῆς Ἰταλίας μετὰ ἰσχυρᾶς ἐγκαταστάσεως ταύτης ἐν τῇ Βαλκανικῇ - ἥτις ἄλλως τε ἀπάδει καὶ πρὸς τὸ νοτιοσλαβικόν συμφέρον - καὶ Βον) Νὰ μὴ ἐγκατασταθῇ ἡ Ἰταλία ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει εἰς σύμπλεγμα ὁλόκληρον ναυτικῶν ὀρμητηρίων. Μόνον δ' Ἑλλάς εὐαρεστοῦσα εἰς τὰς δύο ταύτας δυνάμεις ὡς συναγωνίστρια δύναται νὰ τύχῃ τῆς τοιαύτης συνδρομῆς των, ἥς ὑπάρχει πρόκριμα ἡ ἀναγνώρισις παρ' αὐτῶν τε καὶ τῆς Ἰταλίας τῆς ἐκλογῆς βουλευτῶν ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ.

Γερμανία. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχῃ τουρκικόν κράτος, εἶναι τοιαῦτα τὰ

γερμανικά συμφέροντα ἐν τῇ ἐκγερμανίσει τῆς ἀσιατικῆς Τουρκίας μετ' ἀπωτέρων βλέψεων πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον τῶν Ἰνδιῶν, ὥστε, ὅσονδήποτε ἐγκάρδιος καὶ ἂν ἀποβῇ ὁ ἐλληνογερμανικὸς σύνδεσμος, ἡ Ἑλλάς ἔσται μικρὸν λίθινον τετραγωνίδιον συμπληροῦν τὸ μωσαϊκὸν τῆς γερμανοτουρκικῆς ἐπεκτάσεως ἀπὸ Βερολίνου μέχρι Βαγδάτης. Ἡ μετὰ τῆς Γερμανίας σύμπραξις ἢ ἡ ἐπὶ τῇ οὐδετερότητι τῆς Ἑλλάδος γερμανικὴ εὐμένεια δὲν δύναται ἢ νὰ τερματισθῇ μέχρι τοῦ ὁρίου τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ὁρίων τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου μετ' ἐπεκτάσεως πρὸς τὴν Ἀλβανίαν. Τὸ ἐλληνικὸν ἐθνικὸν πρόγραμμα συγκρούεται πρὸς τὴν γερμανικὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως ἰσχυρᾶς καὶ ἀποκλειστικῶς μουσουλμανικῆς Τουρκίας. Τῆς Τουρκίας συντριβομένης, ἡ Ἑλλάς μετὰ τὸν πόλεμον ἔσται χρήσιμος διὰ τὴν Γερμανίαν ὡς ἀντισλαβικὸν πρὸχωμα.

Αὐστρία. Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος παρήγαγε διὰ ταύτην πλήρη διπλωματικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὑποτέλειαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἐξ ἀπόψεως ἐθνικῶν συμφερόντων ἢ θέσις τῆς Ἑλλάδος εἶναι παρά τὸ πλευρόν τῶν Δυνάμεων τῆς Συνεννοήσεως, ἐξ ἀπόψεως δὲ στρατιωτικῆς ἡ Ἑλλάς μόνον μετὰ τῶν Δυνάμεων τούτων δύναται νὰ συμπολεμήσῃ ἢ δ' ἄλλως νὰ παραμείνῃ οὐδετέρα, καθόσον ἡ μετὰ τῆς Γερμανίας συμπολέμησις της συγκρούεται πρὸς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀποκλείεται ὑπὸ τῆς ναυτικῆς ἐπικρατήσεως τῶν δυνάμεων τῆς Συνεννοήσεως.

Στρατιωτικὴ ἐπέμβασις τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς ἀπέφυγε μέχρι τοῦδε τὴν ἐνεργὸν ἐπέμβασίν της εἰς τὸν πόλεμον φοβουμένη δικαίως τὸν κίνδυνον τῆς στρατιωτικῆς ὑπεροχῆς τῆς Γερμανίας καὶ ὀρθῶς ἔπραξεν. Ἐχάραξεν ὅμως τὴν πολιτικὴν τῆς οὐδετερότητος ἐν ἐπιφυλάξει ἀνευρέσεως τῆς καταλλήλου εὐκαιρίας πρὸς παρέμβασιν. Ἀσχέτως πρὸς ἐλπίδας, ἃς ἀπέκτησαν τρίτοι ἐκ τῆς τοιαύτης ἐλληνικῆς στάσεως, ἀπέκτησεν ὅμως δικαιώματα τὸ ἐθνικὸν ἐλληνικὸν συμφέρον ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως ταύτης. Ἡ Ἑλλάς δὲν διεκήρυξε πολιτικὴν ἀπολύτου οὐδε-

τερότητος οὐχί μόνον ἔνεκα τοῦ συμμαχικοῦ δεσμοῦ μετά τῆς Σερβίας, ἐπιβάλλοντος εἰς τήν Ἑλλάδα οὐδετερότητα εὐμενῇ πρὸς ταύτην καί τοὺς συμμάχους της, ἀλλὰ πρὸ παντός ἔνεκα τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς χαρακτῆρος ὡς κράτους ἔθνικοῦ. Ἐν τοιούτῳ δέ παγκοσμίῳ συγκλονισμῷ ἔχει τό ἔθνικόν συμφέρον δικαιώματα ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ κράτους. Τό κράτος ἄρα, διαχαράξαν ἐξ ἔθνικῆς ὑποχρέωσης τοιαύτην τήν οὐδετερότητα του, ἔχει οὐ μόνον δικαίωμα, ἀλλὰ πρὸ παντός καθῆκον ὅπως ἐπιληφθῇ τῆς εὐκαιρίας ὑπὲρ τοῦ ἔθνικοῦ συμφέροντος.

Διὰ τήν Ἑλλάδα ἡ ἐκλογή τῆς στρατιωτικῆς εὐκαιρίας πρὸς ἐπέμβασιν ἀνήγετο πάντοτε εἰς τὰ ἐξῆς δύο γενικά ἐρωτήματα.

Τί θά συμβῇ εἰς αὐτήν ἂν, νικῶσα ἐν τῷ βαλκανικῷ μετώπῳ, ἴδῃ καθολικῶς ἠττωμένους ἀνά τὰ δύο εὐρωπαϊκά μέτωπα τοὺς μεγάλους συμμάχους της;

Τί θά συμβῇ, ἂν νικήσῃ, μὲν οἱ μεγάλοι σύμμαχοί της, συντριβῇ δ' ἡ Ἑλλάς βαλκανικῶς;

Τὰ δύο ταῦτα γενικά ἐρωτήματα περιλαμβάνουσιν ὅλους τοὺς κινδύνους τῆς ἐνεργοῦ δράσεως τῆς Ἑλλάδος, προσπειτούσης ὅτι ἡ κατάσταση τοῦ τε εὐρωπαϊκοῦ μετώπου καί τοῦ βαλκανικοῦ μετώπου θά εἶναι τοῦλάχιστον ἰσόρροπος.

Ἡ σημερινή στρατιωτική κατάσταση παρουσιάζει εἰς τοὺς μὴ εἰδικούς τὰ ἐξῆς γενικά φαινόμενα.

Δυτικόν μέτωπον. Ἀναστολή πάσης προγραμματικῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ εἰς τήν περιφέρειαν Verdun, ἐπίθεσις συστηματική κατὰ τὰ λοιπά τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ στρατοῦ. Ἀνάληψις τῆς πρωτοβουλίας ὑπὸ τούτου καί περιαγωγή τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ εἰς ἄμυναν.

Ἰταλικόν μέτωπον. Μετά τήν ἀποτυχίαν τῆς αὐστριακῆς ἐπιθέσεως, ἀνάληψις πάλιν τῆς πρωτοβουλίας ὑπὸ τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ.

Ἀνατολικόν μέτωπον. Ἀπὸ Ρίγας μὲν μέχρι Κόβελ ἀδράνεια ἐπιχειρήσεων σπουδαίων μετ' ἐλαφρᾶς τοπικῆς ἐπιθετικότητος τοῦ ρωσι-

κοῦ στρατοῦ, ἀπὸ Κόβελ δὲ μέχρι τῶν συνόρων τῆς Βουκονίνας διηνε-
κῆς πρωτοβουλία τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ ἄνευ σημαντικῶν σήμερον ἐπι-
χειρήσεων, ἀλλὰ μετὰ σημαντικῶν ἀποτελεσμάτων πρό τριῶν μηνῶν.

Βαλκανικὸν μέτωπον. Ἰσορροπία δυνάμεων μεταξὺ συμμαχικοῦ
στρατοῦ καὶ βουλγαρικοῦ εἰς τὸ μέτωπον τῆς Μακεδονίας, μείωσις
τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ θράκης, οὐτινος μέγα μέρος μετηνέχθη εἰς τὸ
αὐστριακὸν μέτωπον. Ἐμφάνισις τοῦ ρουμανικοῦ στρατοῦ ἐν Τρανσυλ-
βανίᾳ, ἐν ἣ ἀπὸ πέντε μόλις ἡμερῶν ἤρξατο μαχόμενος κατὰ τοῦ αὐ-
στρογερμανικοῦ, καὶ ἀντιμετώπισις τῶν ἐν Δοβρουτσᾶ γερμανοβουλ-
γαροτουρκικῶν δυνάμεων διὰ δυνάμεως ρουμανορωσικῆς. Γενικώτερον
παρατηρεῖται βελτίωσις ὑπὲρ τῶν Δυνάμεων τῆς Συνεννοήσεως, καθ'
ὅσον ἠὔξησεν ὁ ἀγγλικὸς στρατός καὶ συνεπληρώθη ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ
γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀναδιωργανώθη καὶ ἐξωπλίσθη πάλιν ὁ ρωσικὸς στρα-
τός, προσετέθη δ' ὁ ρουμανικὸς στρατός, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ὁ αὐστριακὸς
στρατός ὑπέστη ἀπωλείας καὶ κλονισμὸν ἡθικοῦ, οὗ ἔνεκα ἠναγκάσθη ἡ
Αὐστρία νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ἰταλίας, ἀπέστειλεν
εἰς ταύτην ἡ Γερμανία ὅσας εἶχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διαθεσίμους
δυνάμεις καὶ συνεπλήρωσε τὰς ἀνάγκας τῆς ἀμύνης ἡ Τουρκία δι' ἀπο-
στολῆς τῶν ἐν θράκῃ μεραρχιῶν της, ὅσας κατέστησε διαθεσίμους ἡ ἀ-
ποστράτευσις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἡ γενικὴ αὕτη κατάστασις παρουσιάζει διὰ τοὺς μὴ εἰδικούς τὴν
εἰκόνα στρατιωτικῆς ἰσορροπίας τεινούσης ὅμως ὅπως ἐξελιχθῇ βαθμιαί-
ως εἰς ὑπεροχὴν τῆς Συνεννοήσεως, ἐφ' ὅσον τῶν μονάδων ἐκατέρωθεν πα-
ραμενουσῶν ἀκεραίων ἢ εἰς ἄνδρας ἐφεδρεία τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ ρω-
σικοῦ στρατοῦ εἶναι ὑπερτέρα τῆς τοῦ αὐστρογερμανικοῦ, αἱ δ' ἐγκατα-
στάσεις τῆς πολεμικῆς βιομηχανίας τῶν Δυνάμεων τῆς Συνεννοήσεως τελ-
νοῦσι διαρκῶς εἰς αὔξησιν.

Πηγή: Σπ.Μαρκεζίνη, Πολιτική 'Ιστορία της Νεωτέρας' Ελλάδος, τ.Γ', 'Αθήναι 1967, Παράρτημα κευμένων.

'Ιστορικό πλαίσιο: Στις 26 Σεπτεμβρίου 1916 ο Βενιζέλος σχημάτιζε την προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης σέ αντιπαράθεση μέ τό τμήμα τοῦ κράτους πού ἦταν ὑπό τόν ἔλεγχο τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου. 'Από τότε ἄρχισε ἡ ἐμφύλια διαμάχη καί ἡ ἀπαρχή τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας πού τελικά θά καταλήξει στή Μικρασιατική Καταστροφή. Στήν τρικυμώδη καί γεμάτη πάθη αὐτή περίοδο ὑπῆρξαν πολλοί οἱ νηφάλιοι πολιτικοί πού προσπάθησαν νά γεφυρώσουν τίς προσωπικές ἀντιθέσεις καί ταυτόχρονα νά δώσουν νέο πνεῦμα, πιο πραγματιστικό, στίς σχέσεις τῆς 'Ελλάδας μέ τίς ξένες Δυνάμεις. Γιατί πράγματι, ὡς ἓνα μέρος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρέπει νά θεωρηθεῖ ὁ ἐλληνικός διχασμός. 'Ο Νικόλαος Καλογερόπουλος καί ὁ Νικόλαος Στράτος ὑπῆρξαν ἀπό τούς συμβιβαστικούς παράγοντες τοῦ βασιλικοῦ στρατοπέδου στήν πολιτική αὐτή κρίση. Στό ὑπόμνημά του πρὸς τόν βασιλιά ὁ Ν.Στράτος παρέχει λεπτομερή ἀνάλυση τῶν συγκρουομένων εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων καί ἐκθέτει μέ σαφήνεια τίς ἀπόψεις του σχετικά μέ τή σωστή ἐλληνική τοποθέτηση. Πρόκειται γιά διαυγή πολιτική ἀνάλυση, πού καί σήμερα εἶναι χρήσιμη, πέρα ἀπό τίς τυχόν προσωπικές ἀντιρρήσεις πρὸς διάφορα σημεῖα της.

Βιβλιογραφία: Γεωργίου Βεντήρη, 'Η 'Ελλάς τοῦ 1910-1920, τ.Β', 'Αθήναι 1931.

ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΩΝ ΣΕΒΡΩΝ

ΜΕΡΟΣ Β'.

Σύνορα τῆς Τουρκίας

Ἄρθρον 27. Α'. Ἐν Εὐρώπῃ τὰ σύνορα τῆς Τουρκίας ὁρίζονται ὡς ἔ-
πεται (ᾶρα τὸν συνημμένον χάρτην ὑπ'ἀριθ. 1).

1) Ὁ Εὐξείνιος Πόντος: Ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Βοσπόρου μέχρι
τοῦ κατωτέρω καθοριζομένου σημείου.

2) Μετὰ τῆς Ἑλλάδος: Ἀπὸ σημείου ἐκλεγχομένου κατὰ τὸν Εὐ-
ξείνιον Πόντον εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ Βουγιούκ Δερὲ, κειμένην εἰς ἀπό-
στασιν 7 περίπου χιλιομέτρων βορειοδυτικῶς τοῦ χωρίου Πόδημα, κατὰ
διεύθυνσιν νοτιοδυτικὴν καὶ μέχρι τοῦ βορειοδυτικωτάτου σημείου
τῶν ὁρίων τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Στράντζα Δερὲ (σημείου κειμένου 8
περίπου χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τῆς Στράντζας): ὁρισθήσεται γραμ-
μὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διερχομένη διὰ τοῦ Καπλιτζᾶ Δάγ καὶ τοῦ Οὐτσ -
βουνάρ Τεπέ· ἐκεῖθεν, κατὰ διέθυνσιν ν. νοτιοανατολικὴν καὶ μέ-
χρι σημείου ἐκλεγχομένου ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀπὸ Τυρο-
λόης εἰς Μέτρας 1 περίπου χιλιόμετρον δυτικῶς τοῦ σιδηροδρομικοῦ
σταθμοῦ τοῦ Σινεκλί: γραμμὴ ἀκολουθοῦσα κατὰ τὸ δυνατόν τὸ δυτικὸν
ὄριον τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Στράντζα Δερὲ· ἐκεῖθεν, κατὰ διέθυνσιν
νοτιοανατολικὴν καὶ μέχρι σημείου ἐκλεγχομένου μεταξύ Φαναρίου(Φε-
νέρ) καὶ Κουρφαλί, ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ὑδάτων μετα-
ξύ τῶν λεκανοπεδίων τῶν ποταμίων, ἅτινα ρέουσι πρὸς τὴν λίμνην
τοῦ μεγάλου Τσεκμετζέ, πρὸς τὰ βορειοανατολικά, καὶ τοῦ λεκανοπε-
δίου τῶν ποταμίων ἅτινα ἐκβάλλουσιν ἀπ'εὐθείας εἰς τὴν Προποντίδα,
πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, ὁρισθήσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διερχομένη
νοτίως τοῦ Σινεκλί· ἐκεῖθεν, κατὰ διέθυνσιν νοτιοανατολικὴν καὶ
μέχρι σημείου ἐκλεγχομένου κατὰ τὴν Προποντίδα, 1 χιλιόμετρον πε-
ρίπου νοτιοδυτικῶς τῆς Καλλικρατείας: γραμμὴ ἀκολουθοῦσα κατὰ τὸ

δυνατόν τήν ἀνωτέρω ὀριζομένην γραμμὴν διαχωρισμοῦ ὑδάτων.

3) Ἡ Προποντίς: Ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω ὀρισθέντος σημείου μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ Βοσπόρου.

Β'. Ἐν Ἀσίᾳ τὰ σύνορα τῆς Τουρκίας ὀρίζονται ὡς ἔπεται (δρα τὸν συνημμένον χάρτην ὑπ'ἀριθ. 2).

1) Πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον: Ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Βοσπόρου κατὰ τὴν Προποντίδα καὶ μέχρι σημείου κατωτέρω καθοριζομένου, κειμένου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον παρὰ τὸν κόλπον τῆς Ἀλεξανδρέτας, πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Καρατάς:

Ἡ Προποντίς, ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος, τῶν νήσων τῆς Προποντίδος καὶ τῶν νήσων τῶν κειμένων ἐντὸς ἀποστάσεως 3 μιλίων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς παραμενουσῶν ὀθωμανικῶν, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν διατάξεων τοῦ Τμήματος Δ' καὶ τῶν ἄρθρων 84 καὶ 122 τοῦ Μέρους Γ' (Πολιτικοὶ ὅροι).

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Πολιτικοὶ ὅροι

Τμῆμα Α'.

Κωνσταντινούπολις

Ἄρθρον 36. Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν διατάξεων τῆς παρούσης Συνθήκης, τὰ Ὑψηλὰ Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνοῦσιν ὅπως μὴ ἐπέλθῃ μείωσις εἰς τὰ δικαιώματα καὶ τοὺς τίτλους τῆς Ὄθωμανικῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅπως ἡ Ὄθωμανικὴ Κυβέρνησις, ὡς καὶ ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Σουλτᾶνος, ὧσιν ἐλεύθεροι νὰ διαμένωσιν ἐν αὐτῇ καὶ νὰ ἔχωσιν αὐτὴν ὡς πρωτεύουσαν τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους.

Οὐχ'ἤττον, εἰς περίπτωσιν καθ'ἣν ἡ Τουρκία ἤθελεν ἀμελήσει νὰ τηρήσῃ νομιμοφρόνως τὰς διατάξεις τῆς παρούσης Συνθήκης, ἢ τῶν συμπληρωματικῶν συνθηκῶν ἢ συμβάσεων, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν ἢ γλωσσικῶν μειο-

νοτήτων, αί Σύμμαχοι Δυνάμεις επιφυλάσσονται ρητώς τό δικαίωμα νά τροποποιήσωσι τόν προηγούμενον ὅρον, ἡ δέ Τουρκία ἀναλαμβάνει ἀπό τοῦδε τήν ὑποχρέωσιν νά ἀποδεχθῇ πάσας τās ἀποφάσεις αἷτινες θά ἐλαμβάνοντο ἐν σχέσει πρός τήν ἀποψιν ταύτην.

Τμήμα Β'.

Στενά

Ἄρθρον 37. Ἡ ναυσιπλοία ἐντός τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς Προποντίδος καί τοῦ Βοσπόρου ἔσεται ἐφεξῆς ἐλευθέρα, τόσον ἐν καιρῷ εἰρήνης ὅσον καί ἐν καιρῷ πολέμου, εἰς πάντα τὰ ἐμπορικά καί πλεμικά πλοῖα, ὡς καί εἰς τὰ στρατιωτικά καί ἐμπορικά ἀερόπλοια, ἀνεξαρτήτως σημαίας.

Τά ὕδατα τοῦτα δέν ὑπόκεινται εἰς ἀποκλεισμόν, οὐδέν δέ δικαίωμα πολέμου δύναται νά ἐνασκηθῇ καί οὐδεμία ἐχθροπραξία νά ἐπιχειρηθῇ εἰς αὐτά, ἐξαιρέσει τῆς περιπτώσεως τῆς ἐκτέλεσεως ἀποφάσεως τινος τοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

Ἄρθρον 38. Ἡ ὀθωμανική κυβέρνησις ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ληφθῶσι νέα μέτρα πρός ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς ὑπό τοῦ ἁρθροῦ 37 προβλεπομένης ναυσιπλοίας καί, κατὰ συνέπειαν, ἀναθέτει, τό κατ'αὐτήν, εἰς Ἐπιτροπήν, ἥτις θά λάβῃ τόν τίτλον "Ἐπιτροπή τῶν Στενῶν" καί ἥτις καθορίζεται ἐν τοῖς ἐπομένοις διὰ τῶν λέξεων "Ἡ Ἐπιτροπή" τόν ἔλεγχον τῶν ὑδάτων τῶν ὀριζομένων ἐν τῷ ἁρθρῷ 39.

Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ἀναθέτει, τό κατ'αὐτήν, εἰς τήν Ἐπιτροπήν τās αὐτάς ἐξουσίας καί ἀναλαμβάνει τήν ὑποχρέωσιν νά τῇ παρέχῃ ὑπό πᾶσαν ἐποψιν τās αὐτάς εὐκολίας.

Ὁ ἔλεγχος θά ἐνασκητῇ ἐν ὀνόματι τῆς ἀρμοδίας ὀθωμανικῆς ἢ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τόν συνυπολογούμενον ἐν τῷ παρόντι Τμήματι τρόπον.

Ἄρθρον 39. Ἡ δικαιοδοσία τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκτείνεται ἐπὶ πάντων τῶν

υδάτων τῶν περιλαμβανομένων μεταξύ τῆς κατὰ τὴν Μεσόγειον εἰσόδου τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον εἰσόδου τοῦ Βοσπόρου, μέχρι ἀποστάσεως τριῶν μιλλίων ἀφ' ἑκατέρας τῶν εἰσόδων τούτων πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν.

Ἡ δικαιοδοσία αὕτη δύναται νὰ ἐνασκήται ἐπὶ τῶν παραλίων, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος Τμήματος.

Ἄρθρον 40. Ἡ Ἐπιτροπὴ θέλει συγκροτηθῇ ὑπὸ ἀντιπροσώπων διοριζομένων παρ' ἑκάστου τῶν ἑξῆς Κρατῶν: τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν καὶ ἀφ' ἧς ἡμέρας θὰ ἤθελον νὰ συμμετάσχωσιν εἰς αὐτήν, τῆς Βρεταννικῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰαπωνίας, τῆς Ρωσίας, ἐάν καὶ ἀφ' ἧς γίνῃ μέλος τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ρουμανίας, ὡς καὶ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας, ἐάν καὶ ἀφ' ἧς τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα Κράτη γίνωσι μέλη τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Ἐκάστη Δύναμις θὰ ὀρίσῃ ἓνα ἀντιπρόσωπον. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Βρεταννικῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰαπωνίας καὶ τῆς Ρωσίας θὰ ἔχωσιν ἕκαστος δύο ψήφους. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ρουμανίας, ὡς καὶ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας θὰ ἔχωσιν ἀνά μίαν ψήφον. Μόνον ἡ διορίσασα αὐτὸ Κυβέρνησις δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τῶν καθηκόντων τοῦ μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἄρθρον 55. Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἑκατέρα τὸ καθ' ἑαυτήν, ὑποχρεοῦται νὰ διευκολύνωσι τὴν ἀπόκτησιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς πάντων τῶν γηπέδων ἢ οἰκοδομημάτων, ὧν αὕτη ἤθελε κρίνει ἀναγκαίαν τὴν ἀπόκτησιν, διὰ τὴν καλὴν διαχείρισιν τῶν ἀνατεθειμένων αὐτῇ καθηκόντων.

Τμήμα Λ'.

Σμύρνη

Ἄρθρον 65. Ἡ πόλις τῆς Σμύρνης καί τό συνερχόμενον αὐτῇ ἔδαφος, τό περιγραφόμενον ἐν ἄρθρῳ 66, ὑποβάλλονται, μέχρι τοῦ κατὰ τό ἄρθρον 83 ὀριστικοῦ αὐτῶν καθεστῶτος, εἰς τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Τμήματος.

Ἄρθρον 66. Τά γεωγραφικά ὅρια τοῦ συνερχομένου τῇ πόλει τῆς Σμύρνης ἔδαφους θέλουσι καθορισθῇ ὡς ἔπεται (ὄρα τόν προσηρητημένον χάρτην ὑπ'ἀρ. 1) ἀπό τῆς ἐκβολῆς τοῦ εἰς τό Αἰγαῖον Πέλαγος ἐκβάλλοντος ποταμίου εἰς ἀπόστασιν περίπου 5 χιλιομέτρων βορείως τῆς Νέας Ἐφέσου καί πρὸς ἀνατολάς: τό ποτάμιον τοῦτο κατὰ διεύθυνσιν ἀντίθετον πρὸς τόν ροῦν αὐτοῦ ἀκολουθῶς, κατὰ διεύθυνσιν νοτιοανατολικήν: ὁ νότιος βραχίων τοῦ ποταμίου τούτου· ἐκεῖθεν, κατὰ διεύθυνσιν νοτιοανατολικήν καί μέχρι τῆς δυτικῆς ἄκρας τῆς κορυφῆς τοῦ Γκιουμούς Δάγ: ὀρισθῆσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἔδαφους διερχομένη δυτικῶς τοῦ χωρίου Τσινάρ καί ἀνατολικῶς τοῦ Ἀκστέ Ὁβᾶ· ἐκεῖθεν κατὰ διεύθυνσιν βορειοανατολικήν: γραμμὴ ἀκολουθοῦσα κατὰ τό δυνατόν τήν κορυφογραμμὴν· ἀκολουθῶς πρὸς βορρᾶν καί μέχρι σημείου ἐκλεγησομένου ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τοῦ Ἀγιασολούκ εἰς Δεῖρμεντζίκ, 1 περίπου χιλιόμετρον δυτικῶς τοῦ σταθμοῦ Βαλαντζίκ: γραμμὴ ὀρισθῆσεται ἐπὶ τοῦ ἔδαφους, εἰς τρόπον ὥστε νά ἀφίνη ἐπὶ τουρκικοῦ ἔδαφους τήν ὁδόν καί τήν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ἀπὸ τῶν Σωκίων εἰς τόν σταθμόν τοῦ Βαλαντζίκ· κεῖθεν, πρὸς βορρᾶν καί μέχρι σημείου ἐκλεγησομένου ἐπὶ τοῦ νοτίου ὀρίου τοῦ Σαντζακίου Σμύρνης: ὀρισθῆσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἔδαφους· ἐκεῖθεν, καί μέχρι σημείου ἐκλεγησομένου περὶ τόν Τμῶλον (Μπόζ Δάγ), εἰς ἀπόστασιν 15 χιλιομέτρων βορειοανατολικῶς τοῦ Ὀδεμησίου: τό νότιον καί ἀνατολικόν ὄριον τοῦ Σαντζακίου Σμύρνης· ἐκεῖθεν, πρὸς βορρᾶν καί μέχρι σημείου ἐκλεγη-

σομένου ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀπὸ Μαγνησίας εἰς Φιλαδέλφειαν, εἰς ἀπόστασιν 8 περίπου χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τοῦ Σαλιχλί: ὁρισθῆσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· ἐκεῖθεν, πρὸς βορρᾶν καὶ μέχρι τοῦ Γκερενέζ Δάγ: ὁρισθῆσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διερχομένη ἀνατολικῶς τῆς λίμνης Μαρμαῖ καὶ δυτικῶς τοῦ Κεμέρ, τέμνουσα τὸν ποταμὸν Ὑλλον (Κούμ Τσάι) νοτίως περίπου τοῦ Ἀξαλάν, ἐκεῖθεν δέ ἀκολουθοῦσα τὴν γραμμὴν τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ὑδάτων δυτικῶς τοῦ Καβακαλάν· ἐκεῖθεν, κατὰ διεύθυνσιν βορειοδυτικὴν καὶ μέχρι σημείου ἐκλεγησομένου ἐπὶ τοῦ συνόρου τῶν Καζάδων Κυρκαγάτς καὶ Ἀκ Χισάρ (Ἀξαρίου), εἰς ἀπόστασιν 16 περίπου χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τοῦ Ἀκ Χισάρ: ὁρισθῆσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· ἐκεῖθεν, πρὸς δυσμὰς καὶ μέχρι τῆς ἐνώσεως α' τοῦ μετὰ τοῦ ὀρίου τοῦ Καζᾶ Σόμα: τὸ νότιον ὄριον τοῦ Καζᾶ Κιρκαγάτς· ἐκεῖθεν, πρὸς δυσμὰς καὶ μέχρι συναντήσεώς του μετὰ τοῦ ὀρίου τοῦ Σαντζακίου Σμύρνης: τὸ νότιον ὄριον τοῦ Καζᾶ Σόμα· ἐκεῖθεν, πρὸς βορρᾶν καὶ μέχρι συναντήσεώς του μετὰ τοῦ ὀρίου τοῦ Βιλαετίου Σμύρνης: τὸ βορειοανατολικὸν ὄριον τοῦ Σαντζακίου Σμύρνης· ἐκεῖθεν, πρὸς δυσμὰς μέχρι σημείου ἐκλεγησομένου περὶ τὸν Τσαρπατζίκ Τεπέ: τὸ βόρειον ὄριον τοῦ Βιλαετίου Σμύρνης· ἐκεῖθεν, πρὸς βορρᾶν καὶ μέχρι σημείου ἐκλεγησομένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰς ἀπόστασιν 4 χιλιομέτρων νοτιοδυτικῶς τοῦ Κιοῦλιτζέ: ὁρισθῆσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· ἐκεῖθεν, πρὸς δυσμὰς καὶ μέχρι σημείου ὁρισθησομένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μεταξύ τῆς ἄκρας Δαχλίνα καὶ τῆς Σκάλας Κεμερίου: ὁρισθῆσεται γραμμὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διερχομένη νοτίως τοῦ Κεμερίου καὶ τῆς Σκάλας Κεμερίου, ὡς καὶ τῆς συνδεούσης τὰ δύο ταῦτα μέρη ὁδοῦ.

Ἄρθρον 67. Ἐπιτροπὴ καταρτισθῆσεται, ἐντός δέκα πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης Συνθήκης, πρὸς καθορισμὸν ἐπὶ τόπου τῶν ὀρίων τοῦ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφομένου ἐδάφους. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἀποτελεσθῆσεται ἐκ τριῶν μελῶν, διορισθησομένων παρ' ἐκάστης

τῶν Κυβερνήσεων Μεγάλης Βρεταννίας, Γαλλίας καί Ἰταλίας, ἑνός μέλους διορισθησομένου παρά τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καί ἑνός μέλους διορισθησομένου παρά τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρον 68. Ὑπό τήν ἐπιφύλαξιν τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος Τμήματος, ἡ πόλις τῆς Σμύρνης καί τόν ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφόμενον ἑδάφος ἀφομοιοῦνται, πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς παρούσης Συνθήκης, πρὸς τὰ ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἀποσπώμενα ἑδάφη.

Ἄρθρον 69. Ἡ πόλις τῆς Σμύρνης καί τὰ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφόμενα ἑδάφη παραμένουσιν ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Οὐχ ἦττον ἡ Τουρκία μεταβιβάζει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐνάσκησιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτῆς δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς πόλεως τῆς Σμύρνης καί τῶν εἰρημένων ἑδαφῶν. Εἰς ἐνδειξιν τῆς κυριαρχίας ταύτης, ἡ ὀθωμανικὴ σημαία θά εἶναι διαρκῶς ὑψωμένη ἐπὶ ἐξωτερικοῦ τινος γραφείου τῆς πόλεως, ὑποδειχθησομένου ὑπὸ ὑπὸ τῶν Προεχουσῶν Συμμάχων Δυνάμεων.

Ἄρθρον 70. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θά εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως τῆς Σμύρνης καί τοῦ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφομένου ἑδάφους, θά ἐνάσκῃ δέ τὴν ἐξουσίαν τῆς διοικήσεως ταύτης διὰ σώματος ὑπαλλήλων, τοὺς ὁποίους θά διορίσῃ εἰδικῶς ἐπὶ τούτῳ.

Ἄρθρον 71. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θά ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ πόλει τῆς Σμύρνης καί τῷ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφομένῳ ἑδάφει τὰς πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καί τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ἀναγκαίας στρατιωτικὰς δυνάμεις.

Ἄρθρον 72. Θέλει ἰδρυθῇ τοπικόν κοινοβούλιον μέ ἐκλογικόν σύστημα κατάλληλον ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀναλογικὴν ἐκπροσώπευσιν ὅλων τῶν τμημάτων τοῦ πληθυσμοῦ, περιλαμβανομένων τῶν ἐθνικῶν, γλωσσικῶν καί θρησκευτικῶν μειονοτήτων. Ἐντὸς προθεσμίας ἑξ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης Συνθήκης, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρ-

νησις ὀφείλει νά ὑποβάλῃ εἰς τό Συμβούλιον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν σχέδιον ἐκλογικοῦ συστήματος συμφώνου πρός τούς ἀνωτέρω προβλεπομένους ὅρους· ἡ ἰσχὺς τοῦ συστήματος τούτου θά ἀρχίσῃ μόνον ἀφοῦ ἐγκριθῇ ὑπό τοῦ εἰρημένου Συμβουλίου, ἀποφαινομένου κατὰ πλειοψηφίαν.

Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις δύναται νά ἐπιβραδύνη τὰς ἐκλογάς κατὰ τόν ἀναγκαιοῦντα χρόνον, διὰ τήν ἐπάνοδον τῶν κατοίκων οἵτινες ἔχουσι τυχόν ἐκδιωχθῇ ἢ μετατοπισθῇ ὑπό τῶν ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν, οὐχί ὅμως καί πέρα ἔτους ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης Συνθήκης.

Ἄρθρον 73. Αἱ μεταξύ τῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως καί τοῦ τοπικοῦ κοινοβουλίου σχέσεις θά καθορισθῶσιν ὑπό τῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως συμφώνως πρός τὰς ἀρχάς τοῦ ἑλληνικοῦ συντάγματος.

Ἄρθρον 74. Μέχρις ἐγκαταστάσεως τοῦ ὑπό τοῦ ἁρθρου 83 προβλεπομένου ὀριστικοῦ καθεστῶτος, δέν θέλει ἐπιβληθῇ κατ'οὔδένα τρόπον ὑποχρεωτική στρατιωτική θητεία ἐν τῇ πόλει τῆς Σμύρνης καί τῷ ἐν ἁρθρῳ 66 περιγραφομένῳ ἐδάφει.

Ἄρθρον 75. Αἱ προβλεπόμεναι ὑπό τῆς ἐν ἁρθρῳ 86 ἰδιαιτέρας Συνθήκης διατάξεις, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τήν προστασίαν τῶν ἐθνικῶν, γλωσσικῶν καί θρησκευτικῶν μειονοτήτων, ὡς καί εἰς τήν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καί τῆς διαμετακομίσεως, θέλουσι τύχει ἐφαρμογῆς ἐν τε τῇ πόλει τῆς Σμύρνης καί τῷ ἁρθρῳ 66 περιγραφομένῳ ἐδάφει.

Ἄρθρον 76. Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις δύναται νά ἐγκαταστήσῃ τελωνειακὴν γραμμὴν ἐπὶ τῆς ἐν ἁρθρῳ 66 περιγραφομένης μεθορίου καί νά συμπεριλάβῃ τήν πόλιν τῆς Σμύρνης καί τό ἐν τῷ εἰρημένῳ ἁρθρῳ περιγραφόμενον ἔδαφος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ τελωνειακῷ συστήματι.

Ἄρθρον 77. Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ἀναλαμβάνει τήν ὑποχρέωσιν νά μὴ λάβῃ οὔδέν μέτρον ἔχον ὡς ἀποτέλεσμα τήν ὑποτίμησιν τοῦ ὑφιστα-

μένου τουρκικού νομίματος.

Τό νόμισμα τουτο θά διατηρήσῃ τόν χαρακτήρα νομίματος νομίμου μέχρις ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐν ἄρθρῳ 83 προβλεπομένου ὁριστικοῦ καθεστῶτος.

Ἄρθρον 78. Αἱ διατάξεις τοῦ Μέρους ΙΑ' (Λιμένες, ὑδάτινοι ὁδοί καί σιδηροδρομικά γραμμὰ) αἱ ἀφορῶσαι εἰς τό καθεστῶς τῶν διεθνούς συμφέροντος καί τῶν ἐλευθέρων λιμένων, ὡς καί εἰς τό διαμετακομιστικόν ἐμπόριον, θέλουσι τύχει ἐφαρμογῆς ἐν τε τῇ πόλει τῆς Σμύρνης καί τῷ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφομένῳ ἐδάφει.

Ἄρθρον 79. Ἀπό ἀπόψεως ἐθνικότητος, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως τῆς Σμύρνης καί τοῦ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφομένου ἐδάφους, οἵτινες εἶναι Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι καί δέν δύνανται, δυνάμει τῶν διατάξεων τῆς παρούσης Συνθήκης, νά ἐπικαλεσθῶσιν οὐδεμίαν ἄλλην ἐθνικότητα, θά ἐξομοιωθῶσι καθ' ὅλα πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους. Ἡ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διπλωματική καί προξενική αὐτῶν προστασία θέλει ἐξασφαλισθῇ αὐτοῖς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄρθρον 80. Αἱ διατάξεις τοῦ ἄρθρου 241, Μέρους Η' (Δημοσιονομικοὶ ὅροι) ἐφαρμόζονται καί ὡς πρὸς τὴν πόλιν τῆς Σμύρνης καί τό ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφόμενον ἔδαφος.

Αἱ διατάξεις τοῦ ἄρθρου 293, Μέρους Θ' (Οἰκονομικοὶ ὅροι) δέν ἐφαρμόζονται ὡς πρὸς τὴν πόλιν τῆς Σμύρνης καί τό εἰρημένον ἔδαφος.

Ἄρθρον 81. Μέχρις ἐγκαταστάσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 83 προβλεπομένου ὁριστικοῦ καθεστῶτος, τὰ δικαιώματα ἐκμεταλεύσεως τῶν ἀλυκῶν Φωκαίας, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Δημοσίου Ὀθωμανικοῦ Χρέους, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐργαλείων, μηχανικῶν καί μεταφορικῶν μέσων διὰ ξηρᾶς καί διὰ θαλάσσης, δέν θέλουσιν ὑποστῇ οὐδεμίαν τροποποίησιν ἢ ἐπέμβοσιν. Κατὰ τό διάστημα τοῦτο, οὐδεὶς φόρος ἢ εἰσφορὰ θέλει ἐπιβληθῇ εἰς τὴν κατασκευὴν, τὴν ἐξαγωγήν ἢ μεταφοράν τοῦ ἐν ταῖς εἰρημέναις ἀλυκαῖς παραγόμενου ἁλατός. Ἡ Ἑλληνικὴ διοίκη-

σις δικαιούται νά κανονίση τήν κατανάλωσιν τοῦ ἁλατος διατιμῶσα αὐτό ἐν Σμύρνη καί τῷ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφομένῳ ἐδάφει.

Ἐάν κατά τήν λήξιν τῆς ὑπό τῆς προηγουμένης παραγράφου προβλεπομένης χρονικῆς περιόδου, ἡ Ἑλλάς κρίνη ὅτι πρέπει νά τροποποιήσῃ τάς ἐκατέρω διατάξεις, αἱ ἀλυσκαί Φωκαίας θά ἐξομοιωθῶσι πρός παραχωρήσεις, αἱ δέ ἐν ἄρθρῳ 312, Μέρει θ' (Οἰκονομικοί ὅροι), προβλεπόμεναι ἐγγυήσεις θά ἐφαρμοσθῶσιν ἐπ' αὐτῶν, χωρίς ὅμως νά θινῶσιν αἱ διατάξεις τοῦ ἄρθρου 246, Μέρους Η' (Δημοσιονομικοί ὅροι) τῆς παρούσης Συνθήκης.

Ἄρθρον 82. Μεταγενέστεραι συμβάσεις θά κανονίσωσι πάντα τά ζητήματα ἅτινα δέν ἐκανονίσθησαν τυχόν ὑπό τῆς παρούσης Συνθήκης καί ἅτινα θά ἐδημιουργεῖ ἡ ἐκτέλεσις τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος Τμήματος.

Ἄρθρον 83. Παρελθούσης πενταετίας ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης Συνθήκης, τό ὑπό τοῦ ἄρθρου 72 προβλεπόμενον τοπικόν κοινοβούλιον δύναται, διὰ ψηφίσματος κατὰ πλειοψηφίαν, νά αἰτησῇται παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν, ὅπως ἡ πόλις τῆς Σμύρνης καί τό ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφόμενον ἔδαφος περιέλθωσιν ὀριστικῶς εἰς τό Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Τό Συμβούλιον δύναται νά ἀπαιτήσῃ προηγουμένως δημοψήφισμα κατὰ τούς ὅρους οὓς θά ὑποδείξῃ.

Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ ἐφαρμογή τῆς προηγούμενης παραγράφου ἤθελεν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τήν εἰς τό Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος περιέλευσιν τῆς Σμύρνης καί τοῦ εἰρημένου ἐδάφους, τό κυριαρχικόν δικαίωμα τῆς Τουρκίας, περί οὗ τό ἄρθρον 69, θά τερματισθῇ. Ἡ Τουρκία δηλοῖ ἀπό τοῦδε ὅτι παραιτεῖται, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὑπέρ τῆς Ἑλλάδος, πάντων τῶν δικαιωμάτων καί τίτλων αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως τῆς Σμύρνης καί τοῦ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφομένου ἐδάφους.

Τμήμα Ε'.

Ἑλλάς

Άρθρον 84. Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν εἰς τὴν Βουλγαρίαν διδομένων συνόρων διὰ τῆς ἐν Νεϊγύ (Neuilly-sur-Seine) ὑπογραφείσης τῇ 27ῃ Νοεμβρίου 1919 (ν.ήμ.) Συνθήκης Εἰρήνης, ἡ Τουρκία παραιτεῖται ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος πάντων τῶν δικαιωμάτων καὶ τίτλων αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν τῆς παλαιᾶς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τῶν κειμένων ἐν Εὐρώπῃ πέραν τῶν διὰ τῆς παρούσης Συνθήκης ὀριζομένων συνόρων τῆς Τουρκίας.

Αἱ νῆσοι τῆς Προποντίδος δὲν περιλαμβάνονται ἐν τῇ μεταβιβάσει τῆς κυριαρχίας τῇ συνομολογουμένῃ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐδαφίῳ.

Ἡ Τουρκία παραιτεῖται, πλὴν τούτων, ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ δ-λων τῶν δικαιωμάτων καὶ τίτλων αὐτῆς ἐπὶ τῶν νήσων Ἰμβρου καὶ Τενέδου. Ἡ ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν ληφθεῖσα, εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἄρθρων 5 τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 17/30 Μαΐου 1913 καὶ 15 τῆς Συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν τῆς 1/14 Νοεμβρίου 1913, καὶ κοινοποιηθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τῇ 13 Φεβρουαρίου 1914 (ν. ήμ.), ἀπόφασις περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν ἄλλων νήσων τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἰδίᾳ τῆς Λήμνου, Σαμοθράκης, Λέσβου, Χίου, Σάμου καὶ Ἰκαρίας ἐπικυροῦται, χωρὶς νὰ ἐπηρεασθῶσιν αἱ διατάξεις τῆς παρούσης Συνθήκης, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὰς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἰταλίας τελούσας νήσους, περὶ ὧν τὸ ἄρθρον 122, ὡς καὶ εἰς τὰς νήσους τὰς κειμένας εἰς ἀπόστασιν μέχρι τριῶν μιλίων ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς (ᾧρα χάρτην ὑπ' ἀριθ. 1).

Ὅυχ' ἦτονον, ἐν τῷ τμήματι τῆς ζώνης τῶν Στενῶν καὶ τῶν νήσων, περὶ ὧν προβλέπει τὸ ἄρθρον 178 καὶ αἵτινες τελοῦσι, δυνάμει τῆς παρούσης συνθήκης, ὑπὸ τῆς παρούσης Συνθήκης, ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν, ἡ Ἑλλὰς δέχεται καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως τηρήσῃ, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουσιν ἐναντίαι διατάξεις τῆς παρούσης Συνθήκης, πᾶσας τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῶν Στενῶν, ἐπιβάλλει ἡ παροῦσα Συνθήκη εἰς τὴν Τουρκίαν ἐν τῷ τμήματι τῆς εἰρημένης ζώνης, συμπεριλαμβανομένων τῶν

νήσων τῆς Προποντίδος, αἵτινες παραμένουσιν ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.

Ἄρθρον 85. Ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης Συνθήκης θέλει συγκροτηθῇ Ἐπιτροπὴ, ὅπως καθορίσῃ ἐπὶ τόπου τὴν εἰς τὸ ἄρθρον 27, Α', ἐδ. 2 περιγραφεῖσαν συνοριακὴν γραμμὴν. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη θέλει ἀποτελεσθῇ ἐκ τεσσάρων μελῶν διοριζομένων ὑπὸ τῶν Προεχουσῶν Συμμάχων Δυνάμεων, ἐνὸς μέλους διοριζομένου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνὸς μέλους διοριζομένου ὑπὸ τῆς Τουρκίας.

Ἄρθρον 86. Ἡ Ἑλλάς ἀποδέχεται, δεχομένη καὶ τὴν ἐν ἰδιαιτέρᾳ Συνθήκῃ καταχώρισίν των, τὰς ἀποφάσεις ἐκεῖνας, αἵτινες θὰ κριθῶσιν ἀναγκαῖαι, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν, πρὸς προστασίαν ἐν Ἑλλάδι τῶν συμφερόντων τῶν κατοίκων οἵτινες διαφέρουσι τῆς πλειονότητος τοῦ πληθυσμοῦ ὡς πρὸς τὴν φυλὴν, τὴν γλῶσσαν ἢ τὴν θρησκείαν.

Ἡ Ἑλλάς δέχεται ὡσαύτως τὴν ἐν ἰδιαιτέρᾳ Συνθήκῃ καταχώρισιν τῶν ἀποφάσεων ἐκεῖνων, αἵτινες θὰ κριθῶσιν ἀναγκαῖαι πρὸς προστασίαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τοῦ δικαίου τινὸς κανονισμοῦ τοῦ ἐμπορίου τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Ἄρθρον 87. Ἡ ἀναλογία καὶ ἡ φύσις τῶν οἰκονομικῶν βαρῶν τῆς Τουρκίας, δι' ὧν θέλει ἐπιβαρυνθῇ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος λόγῳ τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του περιεχομένων ἐδαφῶν θὰ καθορισθῶσι συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρα 241-244, Μέρος Η' (Δημοσιονομικοὶ ὅροι) τῆς παρούσης Συνθήκης.

Μεταγενέστεραι συμβάσεις θὰ κανονίσωσι πάντα τὰ ζητήματα, ἅτινα δὲν ἐκανονίσθησαν τυχόν ὑπὸ τῆς παρούσης Συνθήκης καὶ ἅτινα θὰ ἐδημιούργει ἡ μεταβίβασις τῶν εἰρημένων ἐδαφῶν.

.....

Τμήμα Θ'

2. Κύπρος

Άρθρον 115. Τά Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη δηλοῦσιν ὅτι ἀναγνωρίζουσι τήν προσάρτησιν τῆς Κύπρου τήν κηρυχθεῖσαν ὑπό τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως τήν 5 Νοεμβρίου 1914 (ν. ἡμ.).

Άρθρον 116. Ἡ Τουρκία παραιτεῖται παντός δικαιώματος καί τίτλου ἐπὶ τῆς Κύπρου ἢ εἰς αὐτήν ἀφορῶντος, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τοῦ φόρου τοῦ πρότερον καταβαλλομένου εἰς τόν Σουλτάνον ὑπό τῆς νήσου ταύτης.

Άρθρον 117. Οἱ ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, οἱ γεννηθέντες ἢ διαμένοντες ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ, ἀποκτῶσι, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἐγκωρίου νομοθεσίας ἰθαγένειαν, ἀποκλειομένης τῆς ὀθωμανικῆς ἰθαγένειας.

.....

Τμήμα ΙΑ'.

Άρθρον 122. Ἡ Τουρκία παραιτεῖται ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας παντός δικαιώματος καί τίτλου ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τουτέστι τῆς Ἀστυπαλαίας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψοῦς, Σύμης καί Κῶ, κατεχομένων νῦν ὑπό τῆς Ἰταλίας, καί τῶν νησίδων τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξηρτημένων, ὡς καί τῆς νήσου Μεγίστης (Καστελλορίζου). (Ὅρα χάρτην ὑπ'ἀριθ. 1).

.....

Τμήμα ΙΓ'.

Άρθρον 134. Ἡ Τουρκία δηλοῖ ἀπό τοῦδε ὅτι ἀναγνωρίζει καί ἀποδέχεται τὰ σύνορα τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Πολωνίας, τῆς Ρουμανίας, τοῦ Σερβο - Κροατο - Σλοβενικοῦ Κράτους καί τοῦ Τσεχοσλοβακικοῦ, ὡς ταῦτα καθορίζονται ὑπό τῶν Συνθηκῶν, περὶ ὧν τὸ ἄρθρον 133, ἢ ὑφ' ὧν

τῶν συμπληρωματικῶν συμβάσεων.

.....

ΜΕΡΟΣ Ε΄

Κεφάλαιον Η΄.

Διατήρησις τῆς ἐλευθερίας τῶν Στενῶν

Ἄρθρον 178. Ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν ἐλευθερίαν τῶν Στενῶν, τὰ Ὑψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συνομολογοῦσι τὰς κάτωθι διατάξεις :

1) Ἐντός τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης Συνθήκης θὰ ἀφοπλισθῶσι πάντα τὰ ἔργα, ὀχυρώσεις καὶ πυροβολεῖα ἐντός τῆς κατωτέρου ὑπὸ τοῦ ἀρθρου 179 ὀριζομένης ζώνης, περιλαμβανούσης τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς Προντίδος καὶ τὰ παράλια τῶν Στενῶν, ὡς καὶ ἐν ταῖς νήσοις Λήμνω, Ἴμβρῳ, Σαμοθράκῃ, Τενέδῳ καὶ Λέσβῳ.

Ἡ ἐκ νέου κατασκευὴ τῶν ἔργων τούτων ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ παρομοίων ἔργων ἀπαγορεύονται ἐν τε τῇ εἰρημένῃ ζώνῃ καὶ ταῖς νήσοις ταύταις. Ἡ Γαλλία, ἡ Μεγάλη Βρεταννία καὶ ἡ Ἰταλία θὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα, ἐν τῇ εἰρημένῃ ζώνῃ, ὡς καὶ ἐν ταῖς νήσοις Λήμνω, Ἴμβρῳ, Σαμοθράκῃ καὶ Τενέδῳ, νὰ λάβωσι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ὅπως τεθῶσι εἰς ἀχρησίαν αἱ ὑπάρχουσαι ὁδοὶ καὶ σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ, αἵτινες δύνανται νὰ χρησιμοποιοῦνται πρὸς ταχεῖαν μεταφορὰν πυροβολικοῦ καὶ ὧν ἡ κατασκευὴ ἀπαγορεύεται.

Ἐν ταῖς νήσοις Λήμνω, Ἴμβρῳ, Σαμοθράκῃ καὶ Τενέδῳ δέν δύνανται νὰ κατασκευασθῶσι νέαι ὁδοὶ ἢ σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ ἄνευ ἀδείας τῶν τριῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων Δυνάμεων.

2) Τὰ ἐν τῇ παράγρ. 1ῃ, ἐδαφίῳ πρώτῳ, προβλεπόμενα μέτρα θὰ ἐκτελεσθῶσι μερίμνη καὶ δαπάναις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας ὡς πρὸς τὰ εἰς ἑκατέραν ἀνήκοντα ἐδάφη καὶ ὑπὸ τὸν προβλεπόμενον ἐν

άρθρω 203 ελεγχον.

3) Τά έδάφη τής είρημένης ζώνης καί αί νήσοι Λήμνος, Ίμβρος, Σαμοθράκη, Τένεδος καί Λέσβος θά δύνανται νά χρησιμοποιώνται στρατιωτικῶς μόνον υπό τῶν άνωτέρω είρημένων τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων, ένεργουσῶν άπό κοινού. Ἡ διάταξις αὕτη δέν άποκλείει τήν έντός τής είρημένης ζώνης καί τῶν νήσων χρησιμοποίησιν τῶν έλληνικῶν καί όθωμανικῶν δυνάμεων χωροφυλακῆς, αἵτινες θά υπάγωνται υπό τήν διασυμαχικήν διοίκησιν τῶν δυνάμεων κατοχῆς, συμφώνως πρός τάς διατάξεις τοῦ άρθρου 101, οὔτε τήν διατήρησιν έλληνικῆς φρουράς έν τῇ νήσῳ Λέσβῳ, οὔτε τήν παρουσίαν τής έν τῷ άρθρῳ 152 προβλεπομένης προσωπικῆς φρουράς τοῦ Σουλτάνου.

4) Αί είρημέναι Δυνάμεις, ένεργοῦσαι άπό κοινού, δύνανται νά διατηρῶσιν εἰς τά άνω έδάφη καί τάς νήσους όσας στρατιωτικάς καί άεροπορικάς δυνάμεις θά κρίνωσιν άναγκαίως, όπως παρακωλύσωσι τήν έκτέλεσιν ἢ προετοιμασίαν ένεργείας, ἥτις άμέσως ἢ έμμέσως θά ἦ δυνατό νά παρακωλύσῃ τήν έλευθερίαν τῶν Στενῶν.

Ἡ έπιτήρησις αὕτη θά άσκήται, άπό ναυτικῆς άπόψέως, υπό μιᾶς φυλακίδος έκάστης τῶν είρημένων Συμμάχων Δυνάμεων.

Αί έν τῇ παρούσῃ παραγράφῳ άναφερόμεναι δυνάμεις κατοχῆς δύνανται, έν περιπτώσει άνάγκης, νά άσκῶσιν έν τῇ ξηρᾷ τό δικαίωμα τῆς έπιτάξεως υπό τούς όρους τούς προβλεπομένους έν τῷ προσηρημένῳ εἰς τήν Σύμβασιν IV τῆς Χάγης Κανονισμῷ, ἢ έν πάσῃ άλλῃ συμβάσει, ἥτις ἤθελεν άντικαταστήσει ταύτην καί εἰς ἣν θά έλάμβανε μέρος έκάστη τῶν είρημένων Δυνάμεων. Οὐχ ἥττον αἱ έπιτάξεις αὗται θά έκτελῶνται μόνον δι' άμέσου πληρωμῆς.

.....

ΜΕΡΟΣ ΙΑ΄

Κεφάλαιον Γ΄.

Όροι άναφερόμενοι εἰς τόν Έβρον
καί τόν Δούναβιν

Άρθρον 346. Ἐπὶ τῇ αἰτῇσει ἑνός τῶν παροχθίων Κρατῶν πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν, ὃ Ἑβρος θέλει κηρυχθῇ ποταμός διεθνῆς καὶ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν διεθνῶν ποταμῶν, τὸ προβλεπόμενον ἐν τοῖς ἄρθροις 332-338 τῆς μετὰ τῆς Γερμανίας συνομολογηθείσης τῇ 28ῃ Ἰουνίου 1919 (ν. ἡμ.) Συνθήκης Εἰρήνης.

Άρθρον 347. Ἐπὶ τῇ αἰτῇσει ἑνός τῶν παροχθίων Κρατῶν πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν, ὃ Ἑβρος θὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν διοίκησιν Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, περιλαμβανούσης ἀνὰ ἓνα ἀντιπρόσωπον τῶν παροχθίων Κρατῶν, ἓνα ἀντιπρόσωπον τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, ἓνα ἀντιπρόσωπον τῆς Γαλλίας καὶ ἓνα ἀντιπρόσωπον τῆς Ἰταλίας.

Άρθρον 348. Μὴ θιγομένης τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 123, Μέρους Γ' (Πολιτικοὶ ὅροι), ἡ Τουρκία δηλοῖ ὅτι ἀναγνωρίζει καὶ ἀποδέχεται πάσας τὰς περὶ τοῦ Δουνάβεως διατάξεις τὰς καταχωρισθείσας ἐν ταῖς Συνθήκαις Εἰρήνης ταῖς συνομολογηθείσαις μετὰ τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, ὡς καὶ τῷ ἐξ αὐτῶν προκύπτον καθεστῶς τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ.

Κεφάλαιον Δ'

Ὅροι ἀναγνωρίζοντες εἰς ὠρισμένα κράτη
τὴν χρῆσιν ὠρισμένων λιμένων

Άρθρον 349. Ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως ἐξασφαλισθῇ εἰς τὴν Τουρκίαν ἐλευθέρα ἐξοδος εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, ἀναγνωρίζεται αὐτῇ ἡ ἐλευθερία τῆς διαμετακομίσεως διὰ τῶν ἀποσπασμένων τῆς Τουρκίας ἐδαφῶν καὶ λιμένων.

Ἡ ἐλευθερία τῆς διαμετακομίσεως εἶναι οἷα καθορίζεται ἐν τῷ ἄρθρῳ 328, μέχρις οὗ συνομολογηθῇ γενικὴ σύμβασις ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ὁπότε αἱ διατάξεις τῆς νέας συμβάσεως θὰ ἀντικαταστήσωσι τὰς διατάξεις τοῦ εἰρημένου ἄρθρου.

Ἰδιαιτέραι συμβάσεις μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων Κρατῶν ἢ ὑπη-

ρεσιῶν θά προσδιορίσωσιν - ὡς πρὸς τὴν Τουρκίαν τῇ συγκαταθέσει τῆς Δημοσιονομικῆς Ἐπιτροπῆς - τοὺς ὅρους τῆς ἐνασκήσεως τῆς ὡς ἄνω παρεχομένης ἐξουσίας καὶ θά κανονίσωσιν ἰδίᾳ τὸν τρόπον τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐν αὐτοῖς λιμένων καὶ ἐλευθέρων ζωνῶν, τὸν καταρτισμὸν δρομολογίων καὶ διατιμήσεων διεθνῶν (κοινῶν), συνεπαγομένων τὴν ἔκδοσιν κατ'εὐθείαν εἰσιτηρίων καὶ φορτωτικῶν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τῆς Συμβάσεως τῆς Βέρνης τῆς 14ης Ὀκτωβρίου 1890 (ν. ἡμ.) καὶ τῶν συμπληρωματικῶν διατάξεων μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεώς της διὰ νέας Συμβάσεως.

Ἡ ἐλευθερία τῆς διαμετακομίσεως θά περιλαμβάνη καὶ τὰς ταχυδρομικὰς, τηλεγραφικὰς καὶ τηλεφωνικὰς ὑπηρεσίας.

Ἄρθρον 350. Ἐν τῷ λιμένι Σμύρνης θέλει ἐκμισθῶθῃ τῇ Τουρκίᾳ, εἰς τὸ διηνεκές ἐὰν δὲν τεθῇ ὅριόν τι ὑπὸ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, χῶρος τις, ὅστις θέλει ὑπαχθῇ ὑπὸ τὸ γενικὸν καθεστὼς τῶν ἐν τοῖς ἄρθροις 341-344 ἐλευθέρων ζωνῶν καὶ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἀπ'εὐθείας διαμετακόμισιν τῶν ἐκ Τουρκίας προερχομένων ἢ δι' αὐτὴν προοριζομένων ἐμπορευμάτων.

Τὰ ὅρια τοῦ ἀναφερομένου ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐδαφίῳ χώρου, ἡ ἔκτασις του μετὰ τῶν ὑπαρχόντων σιδηροδρόμων, ἡ διαρρύθμισις αὐτοῦ, ὁ τρόπος τῆς ἐκμεταλλεύσεώς του καὶ ἐν γένει πᾶσαι αἱ συνθήκαι τῆς χρησιμοποίησεώς του, συμπεριλαμβανομένου τοῦ μισθώματος, θά καθορισθῶσιν ὑπὸ Ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐξ ἐνὸς πληρεξουσίου τῆς Τουρκίας, ἐνὸς πληρεξουσίου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνὸς πληρεξουσίου ὑποδειχθησομένου ὑπὸ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Οἱ ὅροι οὗτοι δύνανται νὰ ἀναθεωρῶνται ἀνά πᾶν δέκατον ἔτος, κατὰ τοὺς αὐτοὺς τύπους.

Ἄρθρον 350. Παρέχεται ἐλευθέρᾳ ἐξόδος εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον, διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Βατούμ, εἰς τὴν Γεωργίαν, τὸ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ τὴν Περσίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς ἐξόδου θέλει ἐνασκειῖσθαι συμφώνως πρὸς τοὺς ἐν τῷ ἄρθρῳ 349 ὅρους.

Άρθρον 351. Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς ἀποφάσεως τῆς προβλεπομένης ἐν τῷ ἄρθρῳ 89, Μέρει Γ' (Πολιτικοὶ ὅροι) παρέχεται εἰς τὴν Ἀρμενίαν δικαίωμα ἐλευθέρας ἐξόδου εἰς τὸν Εὐξεινον Πόντον διὰ τοῦ λιμένος τῆς Τραπεζοῦντος. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς ἐξόδου θέλει ἐνασκεῖσθαι συμφώνως πρὸς τοὺς ἐν τῷ ἄρθρῳ 249 ὅρους.

Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θέλει ἐκμισθωθῇ τῇ Ἀρμενίᾳ, εἰς τὸ διηγεκὲς ἐὰν δὲν τεθῇ ὁρίον τι ὑπὸ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν, χῶρος τις ἐν τῷ λιμένι τῆς Τραπεζοῦντος· ὁ χῶρος οὗτος θέλει ὑποταχθῇ ὑπὸ τὸ γενικὸν καθεστὼς τῶν ἐν τοῖς ἄρθροις 341-344 ἐλευθέρων ζωνῶν καὶ χρησιμοποιοθῇ διὰ τὴν ἀπ'εὐθείας διαμετακόμισιν τῶν ἐξ Ἀρμενίας προερχομένων ἢ δι' αὐτὴν προοριζομένων ἐμπορευμάτων.

Τὰ ὅρια τοῦ ἀναφερομένου ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐδαφίῳ χώρου, ἡ ἔνωσις τοῦ μετὰ τῶν ὑπαρχόντων σιδηροδρόμων, ἡ διαρρύθμισις αὐτοῦ ὁ τρόπος τῆς ἐκμεταλλεύσεώς του καὶ ἐν γένει πᾶσαι αἱ συνθηκαὶ τῆς χρησιμοποίησεώς του, συμπεριλαμβανομένου τοῦ μισθώματος, θὰ καθορισθῶσιν ὑπὸ Ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐξ ἐνός πληρεξουσίου τῆς Ἀρμενίας, ἐνός πληρεξουσίου τῆς Τουρκίας καὶ ἐνός πληρεξουσίου ὑποδειχθησομένου ὑπὸ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν. Οἱ ὅροι οὗτοι δύνανται νὰ ἀναθεωρῶνται ἀνά πᾶν δέκατον ἔτος, κατὰ τοὺς αὐτοὺς τύπους.

Πηγή: 'Υπουργείο των 'Εξωτερικών, Αί Συνθήκαι των Σεβρών, 'Αθήναι 1920.

'Ιστορικό πλαίσιο: Στίς 28 'Ιουλίου 1920 ή ύπογραφή της συνθήκης των Σεβρών όριζε μία νέα κατάσταση στή Βαλκανική καί στήν 'Ανατολική Μεσόγειο. Παρά τή διαλαλούμενη αύξηση της έλληνικής έπιδροής, στήν πραγματικότητα οί 'Εδρες Εύρωπαϊκές Δυνάμεις πού συνηγόρησαν στή σύνταξη της συνθήκης, είχαν αρχίσει τή διάβρωσή της. Οί Εύρωπαϊοι δέν είχαν ικανοποιηθεΐ από τά ωφέλη τους κατά τόν διαμελισμό της Τουρκίας, ώστε νά συνεχίζεται ό μεταξύ τους κρυφός πόλεμος. 'Από τήν άλλη μεριά, ή έδραίωση του νέου πολιτικού καθεστῶτος στή Ρωσία είχε έμβάλει σέ άμβιβολία τή Δύση ως προς τή χρησιμότητα του κατακερματισμού της όθωμανικής αυτοκρατορίας, πράγμα πού θά 'εθετε σέ κίνδυνο τήν ασφάλεια των Στενών. 'Ετσι λοιπόν ήταν στή γέννησή της ή συνθήκη των Σεβρών ήμιθανής καί θά ταφεΐ όριστικά μέ τή συνθήκη της Λωζάννης.

Βιβλιογραφία: Ν.Ψυρούκη, 'Η Μικρασιατική Καταστροφή, 1918-1923, 'Αθήνα 1974.

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ
ΚΑΙ Η ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤ. ΜΕΣΟΓΕΙΟ

I

Άρθρον 12. Ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις τῇ 13ῃ Φεβρουαρίου 1914 ὑπὸ τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἀρθρῶν 5 τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 17/30 Μαΐου 1913 καὶ 15 τῆς Συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν τῆς 1/14 Νοεμβρίου 1913, ἡ κοινοποιηθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τῇ 13ῃ Φεβρουαρίου 1914 καὶ ἀφορῶσα εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν νήσων τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἐκτὸς τῆς Ἰμβρου, Τενέδου καὶ τῶν Λαγουσῶν νήσων (Μαυρειῶν), ἰδίᾳ τῶν νήσων Λήμνου, Σαμοθράκης, Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου καὶ Ἰκαρίας, ἐπικυροῦται, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν διατάξεων τῆς παρούσης Συνθήκης τῶν συναφῶν πρὸς τὰς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἰταλίας διατελούσας νήσους, περὶ ὧν διαλαμβάνει τὸ ἀρθρον 15.

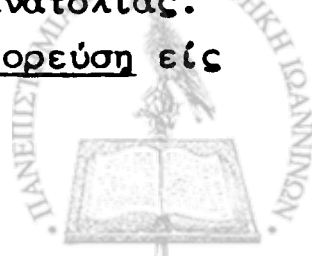
Ἐκτὸς ἀντιθέτου διατάξεως τῆς παρούσης Συνθήκης, αἱ νῆσοι αἱ κεῖμεναι εἰς μικροτέραν ἀπόστασιν τῶν τριῶν μιλλίων ἀπὸ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, παραμένουσιν ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν.

Άρθρον 13. Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται νὰ τηρῇ ἐν ταῖς νήσοις Μυτιλήνη, Χίῳ, Σάμῳ καὶ Ἰκαρίᾳ τὰ ἀκόλουθα μέτρα:

1. Αἱ εἰρημέναι νῆσοι δὲν θὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς ἐγκατάστασιν ναυτικῆς βάσεως ἢ εἰς ἀνέγερσιν ὀχυρωματικοῦ τίνος ἔργου.

2. Θὰ ἀπαγορευθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν στρατιωτικὴν ἀεροπλοΐαν νὰ ὑπερίπταται τοῦ ἐδάφους τῆς ἀκτῆς τῆς Ἀνατολίας.

Ἀντιστοίχως ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις θὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς

τήν στρατιωτικήν ἀεροπλοΐαν αὐτῆς νά ὑπερίπταται τῶν ρηθει-
σῶν νήσων.

3. Λί Ἑλληνικαί στρατιωτικαί δυνάμεις ἐν ταῖς εἰρημέ-
ναις νήσοις θά περιορισθῶσιν εἰς τόν συνήθη ἀριθμόν τῶν διὰ
τήν στρατιωτικήν ὑπηρεσίαν καλουμένων, οἵτινες δύνανται νά
ἐκγυμνάζωνται ἐπὶ τόπου, ὥς καί εἰς δύναμιν χωροφυλακῆς καί
ἀστυνομίας ἀνάλογον πρός τήν ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδά-
φους ὑπάρχουσαν τοιαύτην.

Ἄρθρον 14. Λί νῆσοι Ἴμβρος καί Τένεδος, παραμένου-
σαι ὑπὸ τήν Τουρκικήν κυριαρχίαν, θά ἀπολαύωσιν εἰδικῆς διοι-
κητικῆς ὁργανώσεως, ἀποτελουμένης ἐκ τοπικῶν στοιχείων καί
παρεχούσης πᾶσαν ἐγγύησιν εἰς τόν μή μουσουλμανικόν ἱθαγενῆ
πληθυσμόν, δι' ὅτι ἀφορᾷ εἰς τήν τοπικὴν διοίκησιν καί τήν
προστασίαν τῶν προσώπων καί τῶν περιουσιῶν. Ἡ διατήρησις τῆς
τάξεως θά ἐξασφαλίζεται ἐν αὐταῖς δι' ἀστυνομίας στρατολογη-
μένης μεταξὺ τοῦ ἱθαγενοῦς πληθυσμοῦ, τῇ φροντίδι τῆς ὡς ἄνω
προβλεπομένης τοπικῆς οἰοκήσεως ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς ὁποίας
θά διατελῇ.

Λί συνομολογηθεῖσαι ἢ συνομολογηθῆσόμεναι μεταξὺ Ἑλλά-
δος καί Τουρκίας συμφωνίαι, αἱ ἀφορῶσαι τήν ἀνταλλαγὴν τῶν
Ἑλληνικῶν καί Τουρκικῶν πληθυσμῶν, δέν θά ἐφαρμοσθῶσιν εἰς
τούς κατοίκους τῶν νήσων Ἴμβρου καί Τενέδου.

Ἄρθρον 15. Ἡ Τουρκία παρατεῖται ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας παν-
τός δικαιώματος καί τίτλου ἐπὶ τῶν κάτωθι ἀπαριθμουμένων νή-
σων, τούτέστι τῆς Ἀστυπάλαιας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσ-
σου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψοῦς, Σύμης,
καί Κῶ, τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῆς Ἰταλίας καί τῶν νησίδων τῶν
ἐν αὐτῶν ἐξαρτωμένων, ὥς καί τῆς νήσου Καστελλορίζου.

Ἄρθρον 16. Ἡ Τουρκία δηλοῖ ὅτι παρατεῖται παντός τί-
τλου καί δικαιώματος πάσης φύσεως ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν ἢ ἐν σχέσει
πρὸς τὰ ἐδάφη ἅτινα κεῖνται πέραν τῶν προβλεπομένων ὑπὸ τῆς
παρούσης Συνθήκης ὁρίων, ὥς καί ἐπὶ τῶν νήσων, ἐκτός ἐκείνων
ᾧ ἡ κυριαρχία ἔχει ἀναγνωρισθῇ αὐτῇ διὰ τῆς παρούσης Συνθή-

κης, τῆς τύχης τῶν ἐδαφῶν καί τῶν νήσων τούτων κανονισθείσης ἢ κανονισθησομένης μεταξύ τῶν ἐνδιαφερομένων.

Αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος ἀρθροῦ δέν θίγουνσι τὰς συνομολογηθείσας ἢ συνομολογηθησόμενας ἰδιαιτέρας συμφωνίας μεταξύ τῆς Τουρκίας καί τῶν ὁμόρων χωρῶν λόγῳ τῆς γειτνιάσεως αὐτῶν.....

Ἄρθρον 20. Ἡ Τουρκία δηλοῖ ὅτι ἀναγνωρίζει τήν προσ-
ἄρτησιν τῆς Κύπρου ἀνακηρυχθεῖσαν ὑπό τῆς Βρεταννικῆς Κυβερ-
νήσεως τήν 5ην Νοεμβρίου 1914.

Ἄρθρον 23. Τά ὑψηλά συμβαλλόμενα Μέρη ἀναγνωρίζουσι καί διακηρύττουσι τήν ἀρχήν τῆς ἐλευθερίας διελεύσεως καί πλοῦ διὰ θαλάσσης ἢ διὰ τοῦ ἀέρος ἐν καιρῷ εἰρήνης, ὡς καί ἐν καιρῷ πολέμου ἐντὸς τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς Προποντιίδος καί τοῦ Βοσπόρου, ὡς προβλέπεται ἐν τῇ εἰδικῇ Συμβάσει τοῦ καθεστῶτος τῶν Στενῶν τῇ συνομολογηθείσῃ ὑπό σημερινήν ἡμερομηνίαν. Ἡ Σύμβασις αὕτη θά ἔχῃ τό αὐτό κῦρος καί τήν αὐτήν ἰσχύν ἐναντι τῶν ᾧδε συμβαλλομένων Ὑψηλῶν Μερῶν, ὡς ἐάν περιείχετο ἐν τῇ παρούσῃ Συνθήκῃ.

II

...Ὅ,τι ὁμῶς ἀποτελεῖ καί δικαίως ἰδιαιτέραν δόξαν τοῦ Κεμάλ, εἶναι ὅτι τήν πολεμικήν ἀντίστασιν, ἡ ὁποία κατέληξε εἰς μεγάλην τουρκικήν νίκην, ἀπεφάσισεν ὅταν ἡ Τουρκία, ὅπως ὁ ἴδιος λέγει, εὕρισκετο εἰς τό χεῖλος τῆς ἀβύσσου, ὅτι ἐνῷ ἡ Τουρκία ἐψυχορράγει, μέ σιδηρᾶν χεῖρα ἐπροκάλεσε τήν ἀναζωγόνησίν της, ὅτι ἀκόμη ἐνῷ παρεσκεύαζε στρατόν καί ἐμάχετο, ἐσχεδίαζε καί βαθμιαίως ἐξετέλει τήν κατακρήμνισιν τοῦ παλαιοῦ Τουρκοῦ καθεστῶτος καί τήν ἀνάπλασιν τοῦ Κράτους καί τῆς Τουρκικῆς Κοινωνίας ἐπὶ νεωτεριστικῶν καί φιλελευθέρων βάσεων...

...Κατενόησεν ὅτι ἡ στρατιωτική ἐπίδοσις μόνη δέν εἶναι ἀρκετή ὅπως ἐξασφαλίσῃ εἰς ἓνα λαόν τήν ἐλευθερίαν καί

τήν εύημερίαν, αλλά χρειάζεται καί επίδοσις εἰς τόν οἰκονομικόν βίον καί εἰς τά ἔργα τοῦ πνεύματος...

...Δέν γνωρίζομεν κατά πόσον ἀνταποκρίνεται εἰς τόν θερμόν αὐτόν ζήλον τοῦ Κεμάλ διὰ τήν ἀνακαίνισιν καί τήν πρόδον τῆς Τουρκίας ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ Τουρκικοῦ λαοῦ, κατά πόσον γενικώτερον οἱ κοινωνικοὶ ὅροι τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία ἐξησθένισε καί ἐκ τῶν πολέμων καί ἐκ τῆς ἐκδιώξεως τῶν Χριστιανικῶν πληθυσμῶν, εἶναι εὐνοϊκοί διὰ τό μέγα ἔργον τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ καί τῶν ὁπαδῶν του. Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐπιθυμοῦμεν νά εὐοδωθῇ τό ἔργον αὐτό διότι ἔχομεν ἀνάγκην γειτόνων προοδευτικῶν καί φιλελευθέρων, μετὰ τῶν ὁποίων ἡ συνεργασία μας διὰ κοινούς σκοπούς, διὰ τήν κοινήν ἐλευθερίαν καί τήν κοινήν εύημερίαν θά εἶναι εύχερεστέρα. Τό χειρότερον κακόν πού μᾶς ἔκαμεν ἡ Τουρκική κατάκτησις εἶναι ὅτι μᾶς ἐκράτησε δεσμίους εἰς τό σκότος καί τήν ὀπισθοδρόμησιν. Καί ὡς γείτονες οἱ Τούρκοι ἤμπορεῖ νά μᾶς βοηθήσουν ἀλλά καί νά μᾶς δυσχεράνουν τήν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν καί ἀντιστρόφως. Αἱ τύχαι μας ὅέν ἤμποροῦν νά χωρισθοῦν ἐντελῶς.

Κείμενο I. Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, Κρύσιμα κείμενα τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος 1843-1967, Ἀθῆναι 1977, σελ. 398.

Κείμενο II. Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου, Μελέτες, λόγοι, ἄρθρα, ἐκμ. Ξ. Λευκοπαρίδη, Ἀθῆναι 1957, σελ. 426 (ἄρθρο στήν ἐφημ. "Δημοκρατία" 9 Σεπτ. 1924).

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Ἀπό ὅλα τά ἄρθρα τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης (ὑπογράφηκε στίς 24 Ἰουλίου 1923) ἄμεσο ἐνδιαφέρον ἔχουν ἐκεῖνα πού ἀναφέρονται στό Αἴγαῖο καί τά νησιά του, τά Δωδεκάνησα, τήν Κύπρο καί τή ναυσιπλοΐα. Ἡ σαφήνεια πού χαρακτηρίζουν τή Συνθήκη καί τό κείμενο τοῦ Παπαναστασίου ἐκφράζουν τή σταθερή θέληση γιά ὀριστικό διακανονισμό τῶν ἐλληνοτουρκικῶν θεμάτων καί γιά καλή γειτονία.

Παπαναστασίου Ἀλέξανδρος : Φιλελεύθερος, ἔπαιξε πρωτεύοντα ρόλο μετὰ τό 1922.

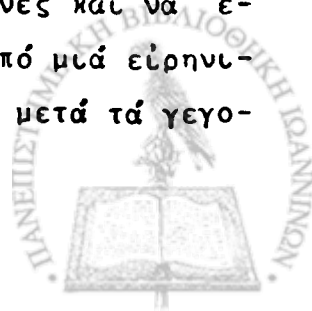

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Οἱ σχέσεις μέ τήν Τουρκία ἀποτελέσαν τόν ἄξονα τῆς ἐλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς γιά ἑκατό χρόνια, ἀπό τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὡς τά 1923. Ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης κλείνει αὐτό τό κεφάλαιο καί δύνεται ἔτσι ἡ ὑπόσχεση γιά εἰρηνική καί γειτονία χωρίς ἐδαφικές βλέψεις τῆς μιᾶς χώρας στήν ἄλλη. Ἡ ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν ἔδωσε ὁμολογέμενα στό ἐλληνικό κράτος, ἐνῶ ἡ ἀπομάκρυνση τῶν χριστιανῶν ἀπό τήν Μ. Ἀσία ἀπήλλαξε τήν Ἑλλάδα ἀπό συνεχεῖς προστριβές μέ τήν Τουρκία· γιατί οἱ Μικρασιάτες εἶχαν καταλήξει νά εἶναι ὄμηροι. Ἀπό τότε ἡ πορεία τῶν σχέσεων τῶν δύο χωρῶν ἀπέκτησε αἰσιόδοξες προοπτικές.

Φυσικά ἡ προσφυγιά γιά ἐνάμιση ἑκατομμύριο ἄτομα ἦταν ὀδυνηρή. Ἐῤ-χε γίνεи ὅμως ἀναπόφευκτη μέ τήν τροπή πού ἡ κατάσταση εἶχε πάρει: ἡ Τουρκία εἶχε ἀποβάλλει τόν ὀθωμανισμό καί γινόταν ἕνα κράτος καθαρά τουρκικό, οἱ Μ. Δυνάμεις ἤθελαν μέ κάθε τρόπο ν' ἀποτρέψουν τόν διαμελισμό τῆς Μ. Ἀσίας, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἀπομείνει ἀβοήθητη· δέν ἔμενε παρά ἡ "ῥα τῆς ἀλήθειας". Ἐξάλλου ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης εἶχε θετικά στοιχεῖα: τό Αἰγαῖο παρέμενε οὐσιαστικά ἐλληνικό, ἡ Τουρκία παρατεῖτο ἀπό τά ὠδεκάνησα καί τήν Κύπρο, ἐνῶ οἱ σχέσεις τῶν δύο χωρῶν ἔγιναν φιλικές. Ἡ ἰσορροπία στήν Ἀνατολική Μεσόγειο δέν φάνηκε τότε ὅτι ἄλλαξε σέ βάρος τῆς Ἑλλάδος. Ἀκόμη, ὑπῆρχαν ἰσχυρές ἐλληνικές κοινότητες στήν Πόλη, στήν Αἴγυπτο καί στήν Ἑγγύς Ἀνατολή, πού συνέχιζαν καί ἐπιβεβαίωναν τήν οἰκονομική καί πολιτιστική παρουσία τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου.

Ἡ κατάσταση ὅμως ἐκεῖνη πού τότε φάνηκε ὡς μόνιμη, μήπως δέν εἶχε ὅσο ἔπρεπε σωστά ἐκτιμηθεῖ; Γιάτί ὁ Νεοτουρκισμός, ὡς ἔκφραση τοῦ τουρκικοῦ ὑπερεθνικισμοῦ, δέν εἶχε διόλου μειωθεῖ, ἀντίθετα οἱ ὀπαδοί του εἶχαν θεωρήσει ὅτι πέτυχαν τούς στόχους τους, τήν ἐκδίωξη δηλαδή τῶν χριστιανῶν (Ἑλλήνων καί Ἀρμενίων) καί τήν ἀμειγέστερη πληθυσμιακή σύνθεση τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐπειτα, τό νεοτουρκικό καθεστῶς παρέμενε ἐσωτερικά πολυάδύνατο καί, ὅπως ὁ Παπαναστασίου εἶχε πολύ σοφά ἐπισημάνει ἀπό τό 1924, ἦταν κοινωνικά ἐκτετατά. Ἦταν λοιπόν ἐπόμενο οἱ δύο αὐτές καταστάσεις, ἂν δέν λύνονταν, νά ἔλθουν στό προσκήνιο καί πάλι πύο ἔντονες καί νά ἐκδιωχθεῖ λύση μέ ἀκραῖα μέσα (ἐπεκτατικά). Ἐτσι ὕστερα ἀπό μιᾶ εἰρηνική περίοδο 30 ἐτῶν (1923-1955) οἱ ἐλληνοτουρκικές σχέσεις, μετά τά γεγο-

νότα στην Πόλη στα 1955, είσηλθαν σέ νέα φάση μέ άκρόβλεπτες έξελεύξεις.

Όπωςδήποτε ή ίσορροπία στην 'Ανατ. Μεσόγειο δέν έξαρτάται μόνο από την 'Ελλάδα καί την Τουρκία, αλλά έπηρεάζεται καί από την πολιτική καί τών άλλων κρατών της 'Εγγύς 'Ανατολής (Συρία, Λιβάνου, Αίγύπτου, 'Ισραήλ κλπ.). Πρίν από τόν Β' Παγκ. Πόλεμο οί χώρες αυτές ήταν κάτω από την άμεση έπικροή (ή μέ άποικιακή κατοχή) τών Μ. Δυνάμεων καί έτσι έλέγχονταν. Σήμερα ή κατάσταση έχει μεταβληθεί έντελώς, ώστε νά διερχόμεθα μέ φάση άνακατατάξεων.

Στόχος τοϋ κειμένου. Νά καταδειχθεί ή θετική συμβολή της Συνθήκης της Λωζάννης για την ίσορροπία στην 'Ανατ. Μεσόγειο καί νά υπογραμμισθούν οί παράγοντες πού μπορουν νά άνατρέψουν τό καθεστώς αυτό.

Βοηθήματα. Κ. Σβολοπούλου, 'Η έλληνική έξωτερική πολιτική μετά την Συνθήκη της Λωζάννης. 'Η κρίσιμος καμπή 'Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928, Θεσσαλονίκη 1977. -Τό Αίγαίο καί ή έλληνοτουρκική κρίση (συλλογικό έργο), 'Αθήνα, Μετόπη, 1979.

'Άλλο θέμα για έρευνα. 'Η οίκονομική καί πολιτική σημασία τοϋ Αιγαίου για την 'Ελλάδα, σέ σύγκριση μέ τό 'Ιόνιο Πέλαγος.

ΟΙ ΔΥΟ ΛΑΟΙ: ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ
Η ΔΥΝΑΤΗ ΣΥΜΒΙΩΣΗ

Μαρτυρία Ἀγγελῆ Μαυρίδη

Ἐμεῖς ἐκεῖ ζούσαμε πολύ καλά, πολύ ἀδελφικά μέ τούς Τούρκους. Ἀκόμα καί μετά τά γεγονότα καί τούς πολέμους, πού ἔφεραν τό μῖσος μεταξύ τῶν δύο στοιχείων, κανένα κακό δέν εἶδαμε.

Ὅταν ἐρχόταν Πάσχα ὁ κάθε χριστιανός εἶχε κι ἓνα φίλο Τοῦρκο πού τόν ὀνόμαζε σαῖντίτς*, δηλαδή κουμπάρο, καί σ'αὐτόν ἔπρεπε νά στείλει αὐγά καί τσουρέκια. Τά περίμεναν μέ λαχτάρα, νόμιζαν ὅτι τρῶνε τό καλύτερο ἔδεσμα. Κι αὐτοί στά μπαῖράμια τους στέλναν κάτι μικίκια**,κάτι γλυκά!

Στήν Ἀνάσταση ρίχναμε κουμπουριές ὅσες θέλεις. Ἐτρεχε ὁ τζανταρμάς ἀπό δῶ ἀπό κεῖ, κι ἄν ἔπιανε κανέναν, τοῦ ἔδινε ἓνα αὐγό καί: "Ἄντε γκίτ ὀρντάνο"***.

Τόν παπά τόν εὐλαβοῦνταν πολύ καί τόν τιμοῦσαν. Ἐπίσης σέβονταν οἱ Τοῦρκοι καί τόν Ἐπιτάφιο καί περνοῦσαν ἀπό κάτω. Καί τήν Παναγία τήν τιμοῦσαν, τή λέγαν Μεριέμ ἀνά. Γιά χρονιára μέρα, βέβαια, εἶχαν τόν Ἄη Γιώργη-Χιν-τρελλέξ τόν λέγαν-ἀλλά προπάντων τιμοῦσαν τόν Ἄη Δημήτρη, πού τόν λέγαν Κασίμ. Ἀπό τότε ἀρχιζε καί ἡ χρονιά τους, γιά ὅσους πιάνονταν ὑπάλληλοι ἢ παῖρναν ὑπαλλήλους. Κασιμντάν Κασιμά* ὅπως λέγαν.

Ὅταν ὁ Τοῦρκος παρευρισκόταν σέ τραπέζι, ὅσο χορτάτος κι ἄν ἦταν, ἔπρεπε νά κάτσει νά πάρει δυό μπουκιές, κι ὅταν καθόταν, πρίν ἀρχίσει νά τρώει, ἔλεγε τό "Μισμπιλλάχι ραχίμ..".** Κι ἄν ὁ Χριστιανός ἦταν σέ τραπέζι τούρκικο καί δέν ἔπαιρνε κάτι, τό θεωροῦσαν μεγάλη προσβολή.

Στούς γάμους, στίς κοινωνικές γιορτές καλοῦσαμε κι ἔμεῖς ἐκεῖνους κι αὐτοί ἐμᾶς καί προπάντων οἱ γνωστοί συνε-μεταξύ τους.

Γενικά ως τό Χουριέτ***περάσαμε πολύ καλά. Άλλά καί κατόπι πού ἄρχισε ὁ φόβος, καί πάλι κακό δέν εἶδαμε. Καί στούς Βαλκανικούς πολέμους καλά περάσαμε. Ἀπό τό Σεφερμπε-λίκ*** κι ἔπειτα ἄρχισαν τά κακά.

Στό Σεφερμπελίκ ἐπιστρατέψαν καί τούς Ἑλληνες. Ὅποι-ος τή γλύτωσε τότε, τή γλύτωσε. Ἀπό κείνους πού πήγαν, οἱ περισσότεροι δέν ἐπιστρέψαν. Ἐπese καί πείνα τότε, τό ψω-μί μᾶς ἔλειψε. Ἀναγκάστηκα κι ἐγώ, μικρό παιδί, νά ξενο-δουλέψω στά χωράφια, στόν Ταχίρ ὁβά¹, γιά τό ψωμί.

Μετά τό Μεγάλο Πόλεμο, στήν ἀνακωχή, καί ἰδίως τότε πού ἀποβιβάστηκαν οἱ Ἑλληνες στή Σμύρνη καί πλησίαζαν στά μέρη μας, ξέσπασε ἐμφύλιος πόλεμος μεταξύ τῶν Τσερκεζαίων, πού ἦταν πολλοί στά δικά μας μέρη καί εἶχαν ἀρχηγό τόν Ἀζ-ναβούρ, καί τῶν κεμαλικῶν. Ἀλληλοτρῶγονταν καί χωριό μέ χωριό καί ὁπλαρχηγός μέ ὁπλαρχηγό· σά βεντέτα τό πήγαιναν. Θυμᾶμαι, πού εἶχα πάει μέ τόν πατέρα μου στό Σιζίκιοι² μιά φορά ἐκείνη τήν ἐποχή. Ἐμᾶς τούς Ἑλληνες μᾶς συμπαθοῦσαν οἱ Τσερκέζοι. Μᾶς ὑποδέχτηκαν λοιπόν, μᾶς βγάλαν νά φᾶμε, κι ἐκεῖ ἐπάνω ἔρχεται ἓνας κι ἀρχίζει νά λέει στούς ἄλλους, καί νά λέει, καί νά λέει, μ' ἐκείνη τήν ἰδιόρρυθμη γλώσσα τους πού θαρρεῖς κι ἀνακάτwnες καρύδια κράκα-κρούκου.

Τί εἶχε συμβεῖ; Εἶχε σκοτώσει τόν ὁπλαρχηγό τους Γκέλ Ἰσλάμ ἓνας ἄλλος ὁπλαρχηγός, Ἀρβανίτης, ἀπό τό Γιορ-τάνι³. Ἐμᾶς δέ μᾶς εἶπαν τίποτα ἀπ' αὐτά, πού τά μάθαμε ἄρ-γότερα. Μόνο μᾶς παρακάλεσαν νά καθίσουμε, νά φᾶμε καί νά πιοῦμε, κι ἐκεῖνοι εἶχαν μιά δουλειά πού ἦταν βιαστικό νά τήν τελειώσουν. Φύγαν, ἔκαμαν κάμποση ὥρα καί γύρισαν. Εἶ-χαν σκοτώσει τόν Γκαφέρ Ἀλή, αὐτόν τόν Ἀρβανίτη ἀπό τό Γιορτάνι.

Ἐκείνη τήν ἐποχή ἔπεσε φόβος καί σ' ἐμᾶς. Καθώς πλη-
σίζε ο ἑλληνικός στρατός οἱ Τοῦρκοι ἐξαγριώθηκαν πολύ.
Πέρασαν κάτι ζεῖμπέκια*****ἀπό τό χωριό μας καί εἶπαν στούς
Τούρκους τούς δικούς μας: "Τί τούς κρατᾶτε αὐτουνούς καί
δέν τούς καθαρίζετε!" Φοβηθήκαμε ὅτι πρόκειται νά μᾶς σφά-
ξουν καί δυό-τρεῖς βραδιές ξενοκοιμηθήκαμε· ἄλλοι στό ὑ-
πόγειο τοῦ σχολείου, ἄλλοι σέ τούρκικα σπίτια γνωστά. Ἀλ-
λά οἱ τοπικές ἀρχές ἐκεῖ δέν ἐπιτρέψαν νά γίνει τίποτα. Κι
ὅταν ἦρθε ὁ ἑλληνικός στρατός, κανείς δέν πείραζε τούς
Τούρκους.

Ὅταν ἀρχισε ἡ ὀπισθοχώρηση. στό Σαρίκιοῦ βρέθηκε μό-
νο ἡ γιαγιά μου. Ἐκείνη τή χρονιά δηλαδή τό 1921 μέ '22,
ὁ πατέρας μου ἦταν δάσκαλος στόν Κατάκοπο⁴.

Τελείωσε ἡ χρονιά τό καλοκαίρι καί πήγαμε στό Πάνω
Χωριό ἢ Γιαπουτζήκιοι⁵, ὅπου εἶχε διοριστεῖ γιά τήν ἐπόμε-
νη χρονιά. Ἀφοῦ νοικιάσαμε σπίτι, πήγαμε στό πανηγύρι τῆς
Φανερωμένης τό Δεκαπενταύγουστο. Ἐκεῖ πήραμε τήν εἶδηση
ὅτι φεύγει ὁ στρατός.

Πηγαίνουμε πρῶτα στήν Πάνορμο. Βλέπουμε, σχεδόν εἶ-
χε ἀδειάσει. Ἐκεῖ βρίσκουμε ἕνα Καπτάν θανάση μέ τ' ἀπο-
σπάσματα-Μικρασιάτης αὐτός-καθώς καί μερικούς ἀξιωματικούς
καί τούς πλησιάσαμε. Κι αὐτοί μᾶς λένε ὅτι κακῶς φεύγει ὁ
κόσμος, κι ὅτι κι αὐτοί πού φύγαν θά πᾶνε στό Μαρμαρά καί
θά γυρίσουν πίσω. Πάμε κι ἐμεῖς στό Πάνω χωριό καί τούς
ἐνθαρρύνουμε.

Δέν ἤξερε κανείς τί νά κάνει σέ κείνη τή σύγχυση. Ἀ-
πό τή μιά ἔβλεπες τό στρατό πού ἔφευγε, τίς πόλεις καί τά
χωριά πού ἀδειαζαν, κι ἀπό τήν ἄλλη σοῦ λέγαν μή φύγεις
καί δέν ὑπάρχει κίνδυνος.

Ἐντωμεταξύ κατεβαίνουμε στήν Ἀρτάκη καί βρίσκουμε τή γιαγιά μου, πού εἶχε μόλις ἔρθει ἐκεῖ, καί μᾶς διηγήθηκε ὅτι τούς Σαρικιῶτες τούς ἔσωσε μιά βροχή, μαζί μέ κάποιες ἄλλες συμπτώσεις ἐκ θεοῦ. Ἕνα ἀπόσπασμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἶχε ῥθεῖ ἐσπευσμένα ἀπό τό :πουάσεερ* στό Σαρίκιοῦ. Ἔρχονται ἐκεῖ καί τούς λένε: "Γρήγορα, σηκωθείτε νά φύγετε· ὁποῖος προκάμει...".

Στείλαν ἀμέσως εἶδηση καί στό Ἑλπιζλί⁶. Εἶχαν ἀποφασίσει νά κατέβουν κι οἱ Ἑλπιζιῶτες, καί μέ τό ἀπόσπασμα μαζί νά πᾶνε στό Γκιονένι⁷, κι ἀπό κεῖ στήν Πάνορμο. Ἦταν κι ὀρισμένοι Τσερκέζοι μαζί, ἀπό κείνους πού εἶχε ὁ στρατός μας στ'ἀποσπάσματα.

Πρὶν ξεκινήσουν, ἔφυγε κι ἓνας Βατικιῶτης, πού ζοῦσε στό χωριό μας, νά πάει νά εἰδοποιήσει τούς πατριῶτες του, νά ξεσηκωθοῦν κι ἐκεῖνοι.

Ἀμέσως ὁποῖος εἶχε ζῶο, κάρο, πέταξε πάνω ὅ,τι πρόλαβε καί τό στῶσαν στό δρόμο. Ὡσπου νά ἐτοιμαστοῦν οἱ Ἑλπιζιῶτες, φύγαν οἱ δικοί μας, γιατί τούς πῆζε ὁ στρατός κι ἀπειλοῦσε νά τούς ἐγκαταλείψει. Οἱ Ἑλπιζιῶτες δὲν καταλάβαν πόσο κοντά ἦταν ὁ κίνδυνος, κι ἀντὶ νά κοιτάξουν γιὰ τή ζωή τους, πολεμοῦσαν νά φορτώσουν τὰ πράγματά τους. Ἔτσι ἄργησαν, κι οἱ δικοί μας φύγαν κατευθείαν γιὰ τήν Πάνορμο μέσω Ἀῖβαλί ντερέ⁸, γιατί τούς ἐπιασε βροχή μεγάλη καί φοβήθηκαν τούς χειμάρρους καί τὰ ποτάμια ἃν κάναν κύκλο καί πηγαίναν μέσω Γκιονενιού· οἱ Τσερκέζοι πρῶτοι εἶχαν σταλεῖ νά πιάσουν τὰ ὑψώματα τοῦ Ἀῖβαλί ντερέ.

Οἱ Τοῦρκοι, οἱ Τσέτες, πού ἤξεραν ὅτι ὁ ἑλληνικός στρατός φεύγει, καί θέλαν νά κάνουν ὅπωςδήποτε ζημιὰ στά χωριά πού μέναν πίσω, εἶχαν πιάσει τή γέφυρα τοῦ Ἀῖβαλί

ντερέ καί περίμεναν. Πρῶτο συναντήσαν τό Βατικιώτη, πού πή-
γαινε νά εἰδοποιήσῃ τούς πατριῶτες του. Δέν τόν πείραξαν.
Τοῦ φέρθηκαν καλά καί τόν ξεγέλασαν. "Τό Σερίκιοῦ ἀπό πού
θά φύγει;" τόν ρώτησαν, κι αὐτός εἶπε ὅτι εἶχαν ἀποφασίσει
νά κατέβει καί τό 'Ελπιζλί μαζί, νά πᾶνε στό Γκιονένι κι ἀ-
πό κεῖ στήν Πάνορμο. Τότε ἀφήνουν οἱ Τσέτες τό 'Αἰβαλί ντε-
ρέ καί πιάνουν τό Γιορτάνι· οἱ Τσερκέζοι οἱ πρῶτοι πού ἔ-
φτασαν στό 'Αἰβαλί ντερέ δέν τούς βρῆκαν. Κι ἡ βροχή ἔπε-
φτε συνεχῶς.

'Εκείνη τήν ὥρα φτάναν οἱ 'Ελπιζιώτες στό Σαρίκιοῦ. Κι
οἱ Τσέτες ἀπ'τό Γιορτάνι, πού δέν εἶδαν νά περνάει κανεῖς,
ὑποψιάστηκαν μήπως φύγουν οἱ Σαρικιώτες ἀπ'ἄλλο δρόμο καί
τρέξαν στό χωριό, κι ἐκείνη τήν ὥρα εἶδαν τούς 'Ελπιζιώτες,
οἱ ὅποιοι μόλις εἶχαν περάσει τό Κιόῦ ντερέ⁹ καί μπαῖναν
στό χωριό. Τούς χτυπῆσαν, γίνηκε ἕνας πανικός· ὅσοι φύγαν-
φύγαν, οἱ πιά πολλοί γύρισαν πίσω στό χωριό τους καί κρύ-
φτηκαν, ἄλλοι ἐδῶ κι ἄλλοι ἐκεῖ. Ὑστερα ἀπό μερικές μέρες
βγάλαν κήρυκα καί φώναξαν ὅτι δέ θά τούς πειράξουν καί νά
παρουσιαστοῦν, ὅτι θά ζήσουν μαζί ἀδελφωμένοι. Βγῆκαν οἱ
κρυμμένοι 'Ελπιζιώτες. Τούς μάζεψαν, τούς πῆραν ὅ,τι εἶχαν
καί δέν εἶχαν καί τούς ἔκοψαν ὅλους.

Οἱ δικοί μας, χάρη στό ἀπόσπασμα πού τούς εἰδοποίησε
ἐγκαίρως καί χάρη στό Βατικιώτη καί τή βροχή, σώθηκαν. Κατέ-
βηκαν στήν 'Αρτάκη κι ἀπό κεῖ μέ τά πλοῖα πῆγαν στά Γανό-
χωρα, ἄλλοι στή Ραιδεστό καί κατόπι ἦρθαν στήν 'Ελλάδα.

Πηγή: 'Η "Εξοδος, τόμ.Α', Μαρτυρίες από τις επαρχίες των δυτικών παραλίων της Μικρασίας, 'Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 1980, σ.335-338.

Ίστορικό πλαίσιο: 'Η εμπόλεμη κατάσταση ολόκληρης δεκαετίας (1912-1922), τά πάθη πού στό μεταξύ δημιουργούνταν, ήταν έπόμενο νά άμφισβητήσουν τή δυνατότητα νά συμβιώσουν Έλληνες καί Τοῦρκοι στόν ἴδιο χῶρο. Έξάλλου μία μακρόχρονη δουλεία τῶν πρώτων καί ἓνα πνεῦμα τῶν δεύτερων ήταν φυσικό νά διατηροῦν κλίμα άπόστασης, δυσπιστίας καί φανατισμοῦ. Παρόλα αυτά ἡ έπαφή τῶν ανθρώπινων ομάδων στόν κοινό τους χῶρο σέ πάρα πολλές περιπτώσεις εἶχε άρμονικό χαρακτήρα. 'Ο πολῦς κόσμος δέν μποροῦσε νά κατανοήσει τά διεθνή πολιτικά παιχνίδια καί διατηροῦσε τήν έλπίδα τῆς συμφιλίωσης καί τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης. Έτσι, άκόμη καί στή διάρκεια τῆς μικρασιατικῆς έκστρατείας σέ περιοχές μεικτοῦ έλληνοτουρκικοῦ πληθυσμοῦ διατηρήθηκε κλίμα συνεργασίας. 'Η μαρτυρία πού έδῶ δημοσιεύεται άποτελεῖ ὄχι άπλῶς ἱστορικό τεκμήριο τοῦ παρελθόντος, αλλά καί έλπίδα γιά τό μέλλον.

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Αί απόψεις τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, διατυπωθεῖσαι πρὸς τὸν Ἰταλὸν πρωθυπουργὸν μέ παρρησίαν καὶ σαφήνειαν, ὑπεγράμμιζον τὴν συμβολὴν τῆς ἐλληνοῖταλικῆς συνεννοήσεως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς νέας ἐλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἡ θετικὴ δὲ ἀνταπόκρισις τοῦ Μουσολίνι ἐπεβεβαίωνε τὴν οὐσιαστικὴν δυνατότητα τῆς στενῆς πολιτικῆς συνεργασίας. Τὰς βασικὰς καθοριστικὰς ἀρχὰς τῶν δύο κυβερνήσεων, ὡς διευτρώθησαν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἡγέτας τῶν δύο χωρῶν εἰς τὴν πρώτην ἐμπιστευτικὴν συνομιλίαν των, ἐκθέτει ὁ Βενιζέλος εἰς εἰδικὸν ἰδιόγραφον μνημόνιον:

Τῆς ὑπογραφῆς τοῦ συμφώνου, ἥτις ἔλαβε χώραν τὴν 23 Σεπτεμβρίου (1928), προηγήθη ἰδιαιτέρα συνομιλία μετὰ τοῦ κ. Μουσολίνι καὶ ἐμοῦ. Κατ' αὐτήν, ἐξέθηκα τὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἡμῶν πολιτικῆς, τεινούσης ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν παγίωσιν τῆς εἰρήνης καὶ τὴν ἀνάπτυξιν φιλικῶν σχέσεων πρὸς ὅλους ἡμῶν τοὺς γείτονας. Ἐτόνισα ἰδιαιτέρως ὅτι τὴν πολιτικὴν ταύτην ἐννοῦμεν νὰ στηρίξωμεν ἐπὶ στενῆς φιλίας καὶ συνεργασίας πρὸς τὰς τρεῖς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις - Ἀγγλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν - καὶ ὅτι, ἐν τῇ κατευθύνσει ταύτῃ, ἡ φιλία τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἰταλίαν τίθεται ὑφ' ἡμῶν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, εἰς ὃ καὶ αἱ ἡμέτεραι σχέσεις πρὸς τὰς δύο ἄλλας φίλας Δυνάμεις, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Τέλος ἐξήγησα εἰς τὸν κ. Μουσολίνι ὅτι ἐπίσης οὐσιώδη σκοπὸν τῆς ἡμετέρας πολιτικῆς ἀποτελεῖ καὶ ἡ μετὰ τῆς Σερβίας προσέγγισις, ἣν ἐθωροῦμεν ὡς σπουδαιοτάτην ἐγγύησιν τῆς τάξε-

ως ἐν τοῖς Βαλκανίοις, ὅτι θὰ καταβάλωμεν συνεπῶς πᾶσαν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν προσπάθειαν, ἐν πνεύματι εὐθύτητος καὶ εἰλικρινείας, παρέχοντες ὅσας εὐκολίας ὀφείλομεν ἐκ τῶν γειτονικῶν καὶ συμβατικῶν ὑποχρεώσεων, χωρὶς ὅμως τὸ παρᾶπαν νὰ χαλαρωθῇ ἐκ τούτων ἡ περιφρούρησις τῶν κυριαρχικῶν ἡμῶν δικαιωμάτων καὶ ζωτικῶν συμφερόντων.

Ὁ κ. Μουσολίνι, ἀπαντῶν μοι, εἶπεν ὅτι συμμερίζεται πλήρως τὰς σκέψεις ταύτας, αἵτινες καθ' ὅλα ἐναρμονίζονται πρὸς τὰς ἀρχάς, ὑφ' ὧν ἐμπνέεται ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ. Καθορίζων δι' ὀλίγων τὴν πολιτικὴν ταύτην ὑπεγράμμισε τὰς ἀπολύτως φιλελευθινὰς τάσεις αὐτῆς καὶ ἐξήγησε ὅτι ὑπὸ τῆς μερίμνης τῆς παγιώσεως τῆς εἰρήνης καὶ μόνον ταύτης ἐκτείνεται ἡ μέχρι τοῦδε ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δρᾶσις του. Ἀπεδόθησαν, εἶπεν, ὑπὸ διαφόρων ἐνδιαφερομένων κύκλων εἰς τὴν Ἰταλικὴν πολιτικὴν τάσεις ἀντίθεται πρὸς τὸ διέπον σήμερον τὴν ὑφήλιον φιλελευθινὸν πνεῦμα καὶ εἰδικώτερον ἀπεδόθησαν εἰς ἡμᾶς ὥρισμα βλέψεις ἐπὶ τῆς τουρκικῆς Μικρασίας. Εἶναι περιττὸν νὰ ἀποδείξω ὅτι πρόκειται ἀπλῶς περὶ σκοπίμων συκοφαντιῶν. Πῶς εἶναι δυνατόν ἡ Ἰταλία, κράτος τοσοῦτον δοκιμασθὲν ἐκ τοῦ πολέμου, κύπτει ὑπὸ τὸ βάρος 200 περίπου χιλιοκατομμυρίων δημοσίου χρέους, καὶ τέλος ἀπερροφημένου ἀπὸ μεγάλα προβλήματα, ὡς τὸ τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ, τὸ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἰδίων πόρων κλπ., ἀποδοθὲν δὲ μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς ἔργα ἐσωτερικῆς ἀναπλάσεως καὶ ἀναδιοργανώσεως αὐτοῦ οἷον τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἀναληφθὲν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθῇ νὰ ριφθῇ καὶ πάλιν εἰς τὰς περιπετείας μιᾶς τοιαύτης κατακτητικῆς ἐπιχειρήσεως. Διὰ τοῦτο, προσέθηκεν ὁ κ. Μουσολίνι, παρὰ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν ἣν εἶχον νὰ ἐπιβραδύνω τὴν σύναψιν τοῦ Ἰταλοτουρκικοῦ συμφώνου, ὅπως διευκολυνθῇ, εἰ δυνατόν, ἡ ἐπίλυσις τῶν ἑλληνοτουρκικῶν ζητημάτων, ἡναγκάσθην νὰ προβῶ εἰς τὴν σύναψιν αὐτοῦ ἀκριβῶς, ἵνα ἄρω κάθε βάσιν εἰς τὰς εἰρημένας σπερμολογίας καὶ πεισθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ὅτι πᾶν

ἄλλο ἀποβλέπομεν ἢ εἰς τήν ὁποιαδήποτε διατάραξιν τῆς ἡσυχίας ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τῆς Εὐρώπης.

Τοιαύτας ἔχοντες κατευθύνσεις δέν δυνάμεθα ἢ νά ἐπικροτήσωμεν πλήρως εἰς τάς τάσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, οἷας τάς ἐξεθέσατε πρό ὀλίγου. Πᾶσα προσπάθεια τῆς Ἑλλάδος ὅπως συσφίγ-
ξη τάς σχέσεις αὐτῆς πρός τούς γείτονας ἐπὶ βάσεων φιλίας καί ἐμπι-
στοσύνης, δέν εἶναι δυνατόν ἢ εὐμενῶς νά ἀπηχήσῃ παρ' ἡμῖν. Εἰδικώ-
τερον, ὅσον ἀφορᾷ τάς σχέσεις ὑμῶν πρός τήν Σερβίαν ἐπιθυμοῦμεν
καί ἡμεῖς εἰλικρινῶς ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ ἄρσις πάσης ἀφορμῆς προστρι-
βῶν μεταξύ τῶν δύο χωρῶν καί ἐπέλθῃ φιλική μεταξύ αὐτῶν προσέγγισις.
Ἐνδιαφερόμεθα ὅμως ἐπίσης ὅπως ἡ προσέγγισις αὕτη ἐπιτευχθῇ ἄνευ
θυσίας τινός ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος εἰς τά κυριαρχικά αὐτῆς δικαιώ-
ματα ἢ ἄλλα οὐσίῳδη συμφέροντα, ὁφείλω δέ νά προσθέσω ὅτι ἡ ἐπιθυ-
μία αὕτη δέν ἔχει μόνον τόν χαρακτήρα φιλικοῦ πρός τήν Ἑλλάδα ἐν-
διαφέροντος, ἀλλ' ἀπορρέει ἐπίσης ἐκ τῶν ἀρχῶν, αἵτινες διέπουν
τήν ἰταλικήν πολιτικήν. Εἶναι τῷ ὄντι εὐκόλον νά κατανοηθῇ ὅτι οἴα-
δήποτε ἐπέκτασις τῆς Γιουγκοσλαβίας πρός τό Αἰγαῖον, καί δὴ ἐπὶ μει-
ώσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος, εἶναι ἀσύμφορος δι' ἡμᾶς. Μὲ τήν ἐπιψύ-
λαξιν ταύτην ἃς χαιρετίσωμεν ὡς εὐοίωνον γεγονός διὰ τήν εἰρήνην
τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τήν ἀνασύνδεσιν τῆς ἑλληνοσερβικῆς φιλίας¹.
Ὅταν ἄρχισαν αἱ διαπραγματεύσεις διὰ τήν ὑπογραφήν τοῦ Συμφώνου, ἐ-
προτάθη ἡ ἰδέα μιᾶς συμμαχίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἰταλίαν. Τήν ἰ-
δέαν αὐτήν τήν ἀπέκρουσα καί ὅταν μετέβην εἰς τήν Ρώμην, διὰ νά
ὑπογράψωμεν τό Σύμφωνον, τό ὁποῖον ἦτο ἤδη κατηρτισμένον ἀπό ἐδῶ,
ἐξήγησα εἰς τόν κ. Μουσσολίνι τόν λόγον διὰ τόν ὁποῖον δέν ἔπρεπε νά
συνδεθῶμεν στενώτερον μέ τήν Ἰταλίαν, ὅσονδήποτε τιμητικός καί ἂν
ἦτο διὰ τήν Ἑλλάδα ἕνας τοιοῦτος σύνδεσμος. Εἶπον ὅτι ἡ Γιουγκο-
σλαβία εἶναι ἕν κράτος, τό ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τά βόρεια σύνορά
μας, μέ τό ὁποῖον ἐζήσαμεν ἐπὶ αἰῶνας κατὰ τό πλεῖστον εἰς ἀγαθὰς
σχέσεις, μέ τό ὁποῖον ἰδίως συνεπολεμήσαμεν τρεῖς φορές καί ὁ θεός

ἠθέλησεν οἱ ἀγῶνες μας νά στεφθοῦν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Εἶναι ἓνας δυνατός λαός, καί ἐπομένως εἰς τήν Ἑλλάδα νομίζω ὅτι ἐπιβάλλεται νά μή μετέλθῃ ποτέ πολιτικήν, ἡ ὁποία θά ἐκρίνετο ὑπὸ τῆς Γιουγκοσλαβίας ὡς ἐχθρική πολιτική. Εἶναι δέ φανερόν, εἶπα, ὅτι μία συμμαχία μέ τήν Ἱταλίαν θά ἐκρίνετο ἀπό τοὺς Γιουγκοσλάβους ὡς στρεφόμενη ἐναντίον των, διότι δέν θά ἔβλεπον καί τίνα ἄλλην σημασίαν θά εἶχεν.

Ὁ κ. Μουσολίνι μοῦ εἶπεν ὅτι θά ἔκαμνε τό ἴδιον καί ἐκεῖνος, ἂν ἀντιπροσώπευε τήν Ἑλλάδα, καί ἀνεγνώρισε πληρέστατα τήν ἀξίαν τῶν ἐπιχειρημάτων μου. Διότι εἶπα εἰς τόν κ. Μουσολίνι, ὅτι ἡ ἐπιθυμία μου ἦτο νά ἔχωμεν φιλικὰς σχέσεις μέ τήν Γιουγκοσλαβίαν.

Τότε, μοῦ εἶπεν εἰς τήν Ρώμην, ὁ κ. Μουσολίνι δηλαδή: "Κύριε Βενιζέλε, γνωρίζετε τὰς δυσχερείας πού ἔχετε μέ τοὺς Σέρβους, γνωρίζετε ὅτι ὑπάρχουν καί βλέψεις πρός τήν Θεσσαλονίκην, ἴσως ὅχι ἀπό τὰς Κυβερνήσεις ἀλλά ἀπό ἄλλα στοιχεῖα. Λοιπόν εἶμαι διατεθειμένος νά σᾶς δώσω ἓν ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου θά δηλώ ὅτι εἰς περίπτωσιν κατὰ τήν ὁποίαν ἡ κυριαρχία ἡ ἐλληνική ἐπὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἤθελε κινδυνεύσει ἀπό σλαβικήν ἐπιδρομήν, ἡ Ἱταλία θά ἔλθῃ εἰς ὑποστήριξιν τῆς Ἑλλάδος".

Ἡ πρότασις αὕτη τοῦ κ. Μουσολίνι μοῦ ἔκαμε ἐντύπωσιν μεγάλαν καί ἤμουν βαθέως συγκινημένος. Τοῦ ἐξέφρασα τήν εὐγνωμοσύνην μου, ἀλλά συγχρόνως εἶπα εἰς αὐτόν ὅτι εἶμαι δυστυχής, διότι ἐνῶ ἤδη ἀπέκρουσα καί τήν ἰδέαν τῆς συμμαχίας, θεωρῶ ὅτι καθήκον μου εἶναι νά μή ἀποδεχθῶ αὐτήν τήν προσφοράν τοῦ ἐγγράφου ἐκ μέρους τῆς Ἑξοχότητάς σας.

Ἐφάνη διαπορῶν καί μοῦ εἶπεν: "Ἐννόησα τό πρῶτον, ἀλλά αὐτήν τήν φοράν δέν ἐννοῶ", "Ἐπιτρέψατέ μου, τοῦ εἶπα, νά σᾶς ἐξηγήσω". Καί ἐξέθεσα εἰς αὐτόν τό πρᾶγμα. "Ἐγώ ἀναχωρῶν ἀπό ἐδῶ θά μεταβῶ εἰς Λονδίνον, Παρισίους, Βελιγράδι διὰ νά ἐξηγήσω τόν σκοπόν μου. Θά εἴπω ὅτι δέν κάμνω τίποτε τό ὁποῖον νά στρέφεται

έναντίον κράτους τινός, καί μολονότι, εἶπα εἰς τόν κ. Μουσολίνι, τό ἔγγραφον δέν στρέφεται έναντίον οὐδενός, διότι δέν λέγει ὅτι θά ἐπιτεθῶμεν, ἀλλά ἐξασφαλίζει μόνον τήν θεσσαλονίκην κατά ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως, εἶναι φανερόν ὅτι θά παρεξηγηθῇ πρό παντός εἰς τό Βελιγράδι, ἀλλά καί εἰς τοὺς Παρισίους, καί θά ὑποθέσουν ὅτι ὀπισθεν αὐτοῦ ὑπάρχει καί κάτι ἄλλο. Διότι βεβαίως δέν θά ὑποθέσουν ὅτι ἡ Ἰταλία ἀνέλαβε μίαν ὑποχρέωσιν, χωρίς νά ζητῇ ἀπό τήν Ἑλλάδα τίποτε. Ἐγώ δέ εἶμαι ὑποχρεωμένος, μέ τόν τρόπον αὐτόν πού κάμνω τήν πολιτικήν μου, ὅταν μεταβῶ ἐκεῖ, νά τοὺς τά εἶπω. θά εἶπω δηλαδή: Γνωρίζετε ὅτι μοῦ ἔδωσε ὁ κ. Μουσολίνι καί αὐτό τό ἔγγραφον. Καί ἅμα τοὺς τό εἶπω αὐτό, θά μποῦν εἰς τήν ὑπόνοιαν κάποιου ἄλλου δεσμοῦ συμμαχικοῦ. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος, διὰ τόν ὁποῖον σᾶς εἶπα ὅτι εἶμαι δυστυχής".

Ὁ κ. Μουσολίνι μοῦ εἶπεν: "Εὐρίσκομαι εἰς τήν ἀνάγκην καί διὰ δευτέραν φοράν νά ἐπιδοκιμάσω τήν στάσιν σας. Ἀλλ' ἀκούσατε, ἔχω νά σᾶς κάνω μίαν δήλωσιν, ἡ ὁποία γίνεται, ἂν θέλετε, ὥσάν νά μή εἴσθε παρών, εἰς τόν ἀέρα, ἀφοῦ δέν θέλετε χαρτί, καί τήν ὁποῖαν δέν ἤμπορεῖτε νά ἀρνηθῇτε νά τήν ἀκούσετε. Σᾶς λέγω λοιπόν, μοῦ εἶπεν ὁ κ. Μουσολίνι, συμμαχία ἢ μή συμμαχία, ἔγγραφον ἢ μή ἔγγραφον, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ κυριαρχία τῆς θεσσαλονίκης κινδυνεύει, ἐγώ γνωρίζω ὅτι δέν εἶναι μόνη ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία θά ὑπερασπισθῇ τήν θεσσαλονίκην, θά εἶναι καί ἄλλο κράτος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, σᾶς διαβεβαιῶ ὅτι θά εἶναι καί ἄλλο κράτος". Δέν μοῦ εἶπε διὰ τήν Ἰταλίαν. Τοῦ ἔσφιξα βέβαια τό χέρι¹.

Πηγή: Κ.Δ.Σβολοπούλου, 'Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά την συνθήκη της Λωζάννης, Θεσσαλονίκη 1977, σ.58-59.

Ιστορικό πλαίσιο: Παρά τις επανειλημμένες συνθήκες και ιδίως την τελευταία της Λωζάννης, η ένταση ανάμεσα στα κράτη της Βαλκανικής εξακολουθούσε. Δεν ήταν μόνο οι παλαιές μεγάλες Δυνάμεις που συνέχιζαν τις πιέσεις προς τη μία ή την άλλη χώρα, αλλά και βαλκανικά κράτη έδειχναν ανικανοποίητα από τις επιτυχίες τους. 'Η Βουλγαρία και η Σερβία διεκδικούσαν την πατρότητα των σλαβοφώνων της παλαιάς ενιάιας τουρκικής Μακεδονίας, η Σερβία δεν έχανε οποιαδήποτε ευκαιρία να φθάσει ως το Αίγαίο, ενώ και η Ρουμανία ήταν επιφυλακτική απέναντι στη Βουλγαρία. Παράλληλα, η 'Ιταλία έδειχνε έντονα την επιθυμία να παίξει βασικό ρόλο, ισότιμο με τις άλλες Μ.Δυνάμεις, στην 'Αν.Μεσόγειο. Τό έπεισόδιο της Κέρκυρας τοῦ 1923, μέ την ταπείνωση της 'Ελλάδας, καταθορύβησε την ελληνική ήγεσία, που έθεσε ως στόχο της την προσέγγιση της 'Ιταλίας. 'Ο 'Ανδρέας Μιχαλακόπουλος και κατόπιν ο 'Ελ.Βενιζέλος προσήγγισαν τον Μουσολίνι και έπιζήτησαν την συμπαράστασή του στα έθνικά θέματα, τόσο απέναντι στη Σερβία όσο και απέναντι στην Τουρκία. Στο κλίμα της ρευστότητας της μεταπολεμικής, μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο, εποχής ή ελληνική διπλωματία, από πεποίθηση ὡς προς τά ιδεώδη της Κοινωνίας των 'Εθνών και από διαίσθηση γιά τούς έν δυνάμει κινδύνους προσπάθησε να σταθεροποιήσει και να ήρεμήσει τό πολιτικό κλίμα στα Βαλκάνια και συνέβαλε μέ τις συνάμεις της στη δημιουργία σχέσεων καλής γειτονίας. 'Ωστόσο τά επί μέρους κράτη δεν κατόρθωσαν να απαγκιστρωθοῦν από τις δεσμεύσεις τους προς τις Μ. Δυνάμεις.

Βιβλιογραφία: Κ.Δ.Σβολόπουλου, Τό Βαλκανικόν Σύμφωνον και ή ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934, 'Αθήναι 1974.

ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΝΔΡΑ

I

...Πιστεύω καί ἐγώ ὅτι αἱ ἐκλογαί ἐκεῖναι [1ης Νοεμβρίου 1920] ἦσαν προϊόν πλάνης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλά πόσα ἐλαφρυντικά δέν ὑπάρχουν διά τόν λαόν τοῦτον; Διετέλει εἰς συνεχῇ σχεδόν πόλεμον ἀπό τοῦ 1912. Καί ἐνῶ δι' ὅλους τοὺς ἄλλους Συμμάχους ὁ πόλεμος εἶχε τερματισθῇ ἀπό τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1918, οἱ αὐτόν ἐξηκολούθει ἀκόμη τόν Νοέμβριον τοῦ 1920. Καί ὅταν ἡρωτώμην κατὰ τήν ἐκλογικὴν περιοδείαν πότε ἐπὶ τέλους θά τερματισθῇ ὁ πόλεμος καί θά γίνη ἡ ἀποστράτευσις, ἀπήντων ὅτι ὁέν εἶμαι εἰς θέσιν νά ὀρίσω προθεσμίαν, ἀλλά θά πράξω τό καλλίτερον.

Πόσοι, ἄραγε, λαοί, ἔχοντες μεγαλυτέραν πολιτικὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἐλληνικοῦ, θά ἔδιδαν ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις διάφορον καί καλλιτέραν ψῆφον ἀπό τῆς τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ;

Ἐπρεπε λοιπόν μετὰ συμπαθοῦς ἐπιεικείας νά κριθῇ τό σφάλμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἐπιείκεια αὕτη ἐπεβάλλετο καί δι' ἄλλον λόγον. Διότι, εἷς τῶν ἐπανειλημμένως διακηρυχθέντων σκοπῶν τοῦ μεγάλου πολέμου ἦτο ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἐλευθερίας τῶν μικρῶν κρατῶν. Ἀλλά, πρῶτον γνῶρισμα τῆς ἀνεξαρτησίας ταύτης εἶναι τό δικαίωμα τοῦ νά ἔχη ὁ λαός τήν Κυβέρνησιν τῆς ἀρεσκείας του. Ἐάν ὁ ἐλληνικός λαός σύμφωνα μέ τὰς διακηρύξεις ταύτας τῶν σκοπῶν τοῦ πολέμου ἐνόμισεν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νά ἀνατρέψῃ τήν Κυβέρνησίν μου καί νά ἐπαναφέρῃ τόν βασιλέα Κωνσταντῖνον, ἡ πλάνη του δέν ἔπρεπε νά κριθῇ μετὰ τῆς αὐστηρότητος ὑπὸ τῶν μεγάλων Συμμάχων του.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οἱ μεγάλοι Σύμμαχοι, ὅσονδήποτε

αύστηρῶς καί ἄν τόν ἐκριναν, ἄλλο τι δέν ἐδικαιοῦντο νά πρά-
ξουν παρά νά τόν ἐγκαταλείπουν ἀβοήθητον. Δέν ἐδικαιοῦντο ὁ-
μως νά μεταβληθοῦν εἰς ἐχθρούς του καί νά βοηθήσουν τόν κοι-
νόν ἐχθρόν, τήν Τουρκίαν, ὅπως τόν καταβάλη.

II

...Κύριοι, πρέπει νά μοῦ ἐπιτρέψετε νά σᾶς εἶπω ὅτι ἐ-
γώ ὑπῆρξα ὁ κύριος αἷτιος διότι ἐδιχάσθη ὁ ἐλληνικός λαός κα-
τά τόν Μέγα Πόλεμον. Δέν θέλω νά θίξω κανένα, ἔχω ἥσυχον ὁ-
μως τήν συνείδησίν μου ὅτι κατὰ τόν διχασμόν αὐτόν δέν εἶμαι
ὁ ἐπαναστάτης... Ἀναγνωρίζω μόνον ὅτι ἐγώ, καλῶς ἢ κακῶς, εἶ-
μαι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπροκάλεσα τόν διχασμόν αὐτόν. Καί πρέ-
πει νά γνωρίζετε ὅτι, καί τώρα πού εἶμαι στήν Ἑλλάδα καί ὁ-
ταν ἔλεια μακράν αὐτῆς, ἐκεῖνο τό ὁποῖον μέ ἀπασχόλησε καί
μέ ἀπασχολεῖ καί ἀποτελεῖ τόν διάπυρον πόθον μου καί θά μέ
κάμῃ εὐτυχῆ εἶναι, πρίν κλείσω τά μάτια μου, νά ἰδῶ ὅτι αὐτό
τό χᾶσμα ἐγεφυρώθη καί ὅτι ἡ διαίρεσις, τήν ὁποίαν ἡ πολιτι-
κή μου ἐπροκάλεσε διὰ μεγάλους λόγους τοῦς ὁποίους θά ἐκτι-
μήσῃ ἡ Ἱστορία, ἐξηλείφθη.

III

...Τοιαύτη πολιτική, ἡ ὁποία θά ἤρνεῖτο τήν ὑπογραφήν
τῆς ρυθμίσεως τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων τά ὁποῖα ἠγέρθησαν ἐκ
τῆς συμβάσεως τῆς ἀνταλλαγῆς καί τῆς συμβάσεως τῆς εἰρήνης,
τοιαύτη πολιτική ἡ ὁποία θά ἐπερίμενεν τήν ἐπέμβασιν τοῦ ἀπό
μηχανῆς Θεοῦ, δέν προσήκει εἰς ἀληθῆ πολιτικόν ἄνδρα, ὁ ὁ-
ποῖος ὀφείλει νά κατευθύνῃ τά γεγονότα, ἐφ' ὅσον ἀληθῶς τοῦ
εἶναι δυνατόν, καί ὅχι νά ἀφίνη νά παρασύρεται ἀπό αὐτά. Ὁ
πολιτικός ὁ ὁποῖος δέν γνωρίζει νά προνοῇ, φθάνει σχεδόν πάν-
τοτε εἰς τό νά μετανῶῃ.¹ Θά μοῦ ἐπιτρέψετε, κύριοι, νά φέρω ἔ-
να παράδειγμα ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας, τό ὁποῖον εἶμαι βέ-
βαιος ὅτι δέν θά προκαλέσῃ ἀμφισβητήσεις, διότι στηρίζεται

1. Ἡ ὑπογράμμισις τοῦ Βενιζέλου

ἐπὶ δημοσίων ἐγγράφων. Ἐχομεν ἀπόδειξιν ἐκ τηλεγραφήματος τοῦ μακαρίτου Γούναρη ἐκ Λονδίνου τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1922 πρὸς τὸν μακαρίτην Πρωτοπαπαδάκην ἀντιπρόεδρον τῆς κυβερνήσεως ἐν Ἀθήναις, τηλεγραφήματος μεταβιβάζοντος τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν λόρδον Κῶρζον, ἔχομεν δὲ καὶ τὴν ἐπιστολὴν αὐτοουσίαν, ἀντίγραφον δηλαδὴ τῆς ἐπιστολῆς. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης ὁ τότε ἀρχηγὸς τῆς Κυβερνήσεως διεξετραγῶδει κατὰ συγκινητικὸν ἀληθῶς τρόπον πρὸν τὸν λόρδον Κῶρζον, ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ὁ στρατὸς τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ἀδυναμίαν νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνευ ἐπικουρίας χρηματικῆς καὶ ἄλλης, καὶ τὸν ἐβεβαίωνεν ὅτι ἂν τοιαύτη ἐπικουρία δέν δοθῇ, ὁ στρατὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ πέραν τὸ τέλος τοῦ Φεβρουαρίου χωρὶς νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν καταστροφὴν. Ἡ βοήθεια ἀτυχῶς δέν ἐδόθη. Ἀλλὰ ὁ μακαρίτης Γούναρης ἐσκέφθη τότε περίπου καθ' ὃν τρόπον συνέστησε ὁ ἀρχηγὸς τῶν Προοδευτικῶν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τὴν συνταγματικὴν νὰ σκεφθῶμεν καὶ τώρα, λέγων ὅτι τὰ προτεινόμενα εἶναι κακά. Τί ἄλλο εἵχομεν νὰ κάμωμεν τότε παρὰ νὰ ἀποσύρωμεν τὸν στρατὸν ἡμῶν ἐκ τῆς Ἀσίας; Αὐτό ἦτο δεινόν, κάθε ἓνας τὸ ἀπέστεργε τὸ ποτήριον, διότι ἦτο πικρόν καὶ δέν ἠθέλαμεν νὰ τὸ πῖωμεν. Οὕτω, παρῆλθε καὶ ὁ Φεβρουάριος, ὁ στρατὸς ὁ ἀτυχὴς ἐβάσταξε καὶ τὸν Μάρτιον, τὸν Ἀπρίλιον, Μάϊον, Ἰούνιον, Ἰούλιον, Αὐγουστον, ἕως οὗ ἐπῆλθεν ἡ καταστροφή. Θέλετε λοιπὸν καὶ σήμερον, διότι εἶναι πικρόν τὸ ποτήριον τῆς συμβάσεως τὸ ὁποῖον ὑπεγράψαμεν νὰ μὴ τὸ πῖωμεν;

Κείμενο I-III. Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Πολιτικὰς ὑποθήκαι ἀνθολογηθεῖσαι ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτοῦ, ἐπιμέλεια Στεφ. Ι. Στεφάνου, Ἀθῆναι 1965, σελ. 44, 48, 51-52. Κείμενα καρμένα ἀπὸ τὸ "Ἐλεύθερον Βῆμα" (2 Νοεμβρίου 1925) καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς τῆς 17 Δεκεμβρίου 1929 καὶ 25 Ἰουνίου 1930.

Παρατηρήσεις στο κείμενο. Δέν πρέπει νά ἐπηρεασθοῦμε μονόπλευρα ἀπό τίς ἀπόψεις τοῦ Ἐλ.Βενιζέλου, ἀλλά αὐτές νά γίνουν ἀφορμή γιά ἀμερόληπτη ἔρευνα. // ἀρχηγός τῶν Προοδευτικῶν : Γ.Καφαντάρης.

Ἀνάλυση τοῦ θέματος

Μέ τήν παράθεση τῶν παραπάνω κειμένων δέν σκοπεύουμε νά προβάλουμε τή μορφή τοῦ Ἐλ.Βενιζέλου, γιατί τότε θά χρειαζόταν κολλαπλάσιο ὕλικό. Στόχος μας εἶναι ὁ προβληματισμός γύρω ἀπό τίς ἀρετές (:τό θάρρος τήν ἐντιμότητα, τήν ὠριμότητα, τή διαύγεια κλπ.) πού πρέπει ὁ πολιτικός ἀνδρας νά ἔχει. Στίς κρίσιμες στιγμές χρειάζεται προικισμένος πολιτικός πού θά πάρει γρήγορες καί σωστές ἀποφάσεις. Ἀλλά εἶναι ἄξιλοι σεβασμοῦ καί ὅσοι ἔσφαλαν καί ἀκόμη περισσότερο ἐκεῖνοι πού ἔχουν τήν ἡρεμία καί τήν ὠριμη πολιτική σκέψη νά συζητοῦν τίς πράξεις τους καί νά γίνονται δάσκαλοι καί ὁδηγοί γιά τό μέλλον.

Σέ ξεχωριστά δύσκολες περιστάσεις βρέθηκε ὁ Βενιζέλος, ὅπως φυσικά καί οἱ ἀντίπαλοί του. Ζοῦν ἀκόμη ἀνάμεσά μας ἄτομα πού ἔζησαν τά τότε γεγονότα καί σήμερα παρακολουθοῦμε διαπληκτισμούς ἀπό τοὺς πιά ἡλικιωμένους γύρω ἀπό τήν πολιτική τοῦ Κωνσταντίνου καί τοῦ Βενιζέλου. Ἐκεῖνο πού σέ μᾶς τοὺς νεώτερους ταιριάζει εἶναι ἡ ψύχραιμη θεώρηση, ἡ παραβολή τῶν ἀντίθετων ἀπόψεων καί προπαντός ἡ κατανόηση τῶν ἀνυκέρβλητων διλημμάτων πού οἱ τότε πολιτικοί ἀντιμετώπισαν. Εἶναι καιρός νά ξεπεραστεῖ καί κυρίως νά ἀφομοιωθεῖ δημιουργικά ἡ ἐποχή τοῦ Διχασμοῦ καί τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς.

Στόχος τοῦ κειμένου. Ἡ κριτική ἀντιμετώπιση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καί ἡ ἀξιολόγησή της στό σωστό ἱστορικό της πλαίσιο.

Βοηθήματα. Γιά τήν περίοδο τοῦ Διχασμοῦ ἡ ἔρευνα δέν ἔχει παρουσιάσει ἀκόμη συγκροτημένο ἔργο. Τή βιβλιογραφία θά βροῦμε στίς γενικές ἱστορίες. Γιά τήν ἀμεση ἐνημέρωση καί ἐκτίμηση πάνω στά γεγονότα ἀναντικατάστατη πηγή εἶναι τά Πρακτικά τῆς Δέσμης τῶν Ἐξ καί οἱ σχετικές συζητήσεις στή Βουλή ὡς καί οἱ Λόγοι τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐποχῆς.

Ἄλλο θέμα γιά ἔρευνα. Σέ ποιά σημεῖο σταματᾷ ἡ εὐθύνη τοῦ πολιτικοῦ ὡς ἀτόμου καί ἀρχίζει ἡ συλλογική εὐθύνη.

Η ΑΝΑΓΚΗ ΞΕΝΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Ταῦτα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν τοποθέτησιν ξένων κεφαλαίων ὑπὸ μορφήν δημοσίων δανείων παρ' ἡμῖν, κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ ἔτος 1923 μέχρι σήμερον. Ἐρωτᾶται ἤδη α') εἰς τί ποσὸν περίπου ἀνῆλθον τὰ κεφάλαια ταῦτα, β') ἐκ τίνων κυρίως χωρῶν προῆλθον καὶ γ') πῶς πρέπει νὰ κρίνη τις τὴν δανειακὴν τοῦ κράτους πολιτικὴν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴν περίοδον.

Ποσὸν τῶν εἰσερχομένων κεφαλαίων ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Ἐάν μετὰτρέψωμεν εἰς φράγκα χρυσᾶ (μέ ὑπολογισμὸν 1 λίρα Ἀγγλίας=25 φρ. χρ. καὶ 1 δολλάριον=5 φρ. χρ.) τὸ ὀνομαστικὸν κεφάλαιον τῶν εἰρημένων δανείων καὶ ἀθροίσωμεν τὰ ποσὰ ταῦτα, ἔχομεν τὸν κάτωθι πίνακα:

προσφυγικὸν δάνειον 1924	305.0	ἐκ.φρ. χρ.
δάνειον ὑδρεύσεως 1925	55.0	" " "
δάνειον σιδηροδρόμων(ὁλόκληρον) 1926	105.0	" " "
σουηδικὸν δάνειον 1926	25.0	" " "
τριμερές δάνειον α' τμήμα(ἀγγλικόν) 1928	102.0	" " "
" " β' " (ἀμερικανικό)		
1928	85.0	" " "
δάνειον ἀμερικανικῆς κυβερνήσεως 1928	60.8	" " "
δάνειον σιδηρ.θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου (κατ'εἰκασίαν)	20.0	" " "
παραγωγικὸν δάνειον α' τμήμα 1930	100.0	" " "
" " προκαταβολαὶ β' τμήματος	75.0	" " "
δάνειον σχολικῶν κτιρίων 1930	25.0	" " "
σύνολον	957.8	ἐκ. φρ. χρ.

συμμετοχή άλοδ.κεφαλ.είς τά τελευταία δάνεια

είς δραχμάς

50.0 έκ. φρ. χρ.

σύνολον 1.007.8 έκ. φρ. χρ.

Ἀπό τό ποσόν ὅμως τοῦτο τῶν 1.007.8 έκ. φρ. χρυσῶν πρέπει νά ἀφαιρέσωμεν τά ἡμεδαπά κεφάλαια, τά ὅποια συμμετέσχον εἰς τήν κάλυψιν τῶν ἀνωτέρω δανείων. Τά κεφάλαια ταῦτα δέν φαίνεται νά ὑπερέβησαν τά 100 έκ. φρ. χρυσᾶ, ἐξ ὧν περί τά 75 έκ. φρ.χρ. διετέθησαν πρός κάλυψιν μέρους τοῦ πρώτου προσφυγικοῦ δανείου, τά δέ ὑπόλοιπα 25 έκ.,πρός κάλυψιν ἄλλων δανείων, ἰδίως τῶν δανείων ὑδρεύσεως καί σταθεροποιήσεως. Ἀφαιροῦντες λοιπόν ἀπό τά 1.007.8 έκ.φρ.χρ. τά 100 έκ.φρ.χρ. ἔχομεν ὑπόλοιπον 907.8 έκ.φρ.χρυσᾶ, ποσόν ἐκπροσωποῦν τά εἰσρεύσαντα εἰς τήν Ἑλλάδα ἀπό τό 1924 μέχρι σήμερον ξένα κεφάλαια ὑπό μορφήν δημοσίων δανείων.

Χῶροι προελεύσεως

Ἐκεῖνο τό ὅποῖον χαρακτηρίζει τήν περίοδον ταύτην ἀπό ἀπόψεως χωρῶν προελεύσεως τῶν δανεισθέντων ἡμῖν κεφαλαίων εἶναι ἡ σχεδόν ὀλοκληρωτική ἐξαφάνισις τῆς Γαλλίας μεταξύ τῶν πιστωτριῶν τῆς Ἑλλάδος χωρῶν καί ἡ ἐμφάνισις ἄλλων, ἰδίως τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς καί τῆς Σουηδίας. Εἰς τήν πρώτην γραμμήν μεταξύ τῶν πιστωτριῶν τῆς Ἑλλάδος χωρῶν ἔρχεται σήμερον ἡ Μ. Βρεττανία, κατόπιν ἔρχονται αἱ Ἡν. Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς, εἴτα τό Βέλγιον, ἡ Σουηδία καί μετ'αὐτήν αἱ λοιπαί πιστώτριαι χῶραι. Ἐκ τῶν εἰσρεόντων ξένων κεφαλαίων ὑπό μορφήν δημοσίων δανείων κατά τά ἔτη 1924-1930 48% περίπου προήρχοντο ἐκ τῆς Μ.Βρετανίας, 31% ἐξ Ἡν. Πολιτειῶν, 12% ἐκ Βελγίου, 6% ἐκ Σουηδίας καί 3% ἐκ Γαλλίας, Ὁλλανδίας, Ἑλβετίας, Αἰγύπτου καί

Ἰταλίας.

Κρίσεις ἐπὶ τῆς δανειακῆς τοῦ κράτους πολιτικῆς.

Ὡς βλέπει τις ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατιθεμένου πίνακος εἰσέφρευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς ἑξαετές μόλις χρονικόν διάστημα καὶ ὑπὸ μορφήν μόνον δημοσίων δανείων 900 καὶ πλέον ἑκατομμύρια φρ. χρυσᾶ. Κατὰ τὰς κυβερνητικὰς ἐπίσης ἀνακοινώσεις εὐρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονὰς νέας εἰσροῆς ξένων κεφαλαίων 15 καὶ πλέον ἑκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν¹. Ἄν μάλιστα κρίνῃ τις ἐκ τοῦ προσφάτου δανείου τῶν σχολικῶν κτιρίων, δὲν σκέπτεται ἡ κυβέρνησις νὰ χρησιμοποίησῃ τὰ δανειζόμενα ξένα κεφάλαια "μόνον πρὸς περάτωσιν τῶν ἐκτελουμένων μεγάλων παραγωγικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλους μὴ παραγωγικούς, καίτοι κοινωφελεῖς, σκοπούς. Π ὥ ς π ρ έ π ε ι λ ο ι π ό ν ν ά κ ρ ί ν η τ ί ς τ ῆ ν δ α ν ε ι α κ ῆ ν α ὐ τ ῆ ν π ο λ ι τ ι κ ῆ ν²; Κατ' ἀρχὴν ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι οὐδαμῶς μᾶς ἐνθουσιάζει ἡ τακτικὴ τῆς εἰς βραχύτατον χρονικόν διάστημα εἰσροῆς εἰς τὴν χώραν μας τόσοις κολοσσιαίας ποσότητος ξένων κεφαλαίων. Ἄν ἐπρόκειτο περὶ χώρας εὐρισκομένης ἐν ἑξαιρετικῷ οἰκονο-

1. Ὑπὸ διαπραγμάτευσιν εὐρίσκεται τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ παραγωγικοῦ δανείου ἐξ 8 ἐκ. λιρῶν, ἡ δοθεῖσα ὁμῶς εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐξουσιοδότησις ἀφορᾷ, ὥς εἴπομεν, συνολικόν κεφάλαιον τοῦ παραγωγικοῦ δανείου 20 ἐκ. λιρῶν.

2. Αἱ κατωτέρω κρίσεις ἀναφέρονται οὐχὶ εἰς τὴν δημοσιοοικονομικὴν, ἀλλὰ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἄποψιν τοῦ ζητήματος τῆς εἰσροῆς ξένων κεφαλαίων, ἣν ὥς εἴπομεν καὶ ἔχομεν κυρίως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασία.

μικῷ ὀργασμῷ, ὅπως π.χ. αἱ Ἑν. Πολιτεῖαι κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, δὲν θά εἶχομεν δισταγμούς, διότι ἡ ταχυτάτη αὔξεις τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ εἰσοδήματος τῆς ὀφειλέτιδος χώρας θά ἐπέτρεπεν εἰς αὐτήν νά ἀνταποκριθῇ εὐχερῶς πρὸς τὰς ἡυξημένας ἀπέναντι τῶν ἀλλοδαπῶν πιστωτῶν ὑποχρεώσεις της. Ἡ Ἑλλάς ὅμως δὲν εὕρσκεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὐτυχῶν αὐτῶν χωρῶν τῶν ἀνεκμεταλλεύτων θησαυρῶν καὶ τῶν ἀπεριορίστων οἰκονομικῶν δυνατοτήτων. Ἡ πατρις μας δὲν ἐπροικίσθη τόσον δασιλῶς, ὅσον ἄλλαι χῶραι, μέ πλουτοπαραγωγικά δῶρα τῆς φύσεως, οὔτε εὕρσκεται πλησίον τῶν μεγάλων οἰκονομικῶν κέντρων τῆς οἰκουμένης, κατοικεῖται δέ ἀπὸ πληθυσμόν εὐφυῆ μέν, ὅχι ὅμως καὶ τόσον φιλόπονον. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἡ αὔξεις τοῦ ἐθνικοῦ μας πλούτου καὶ εἰσοδήματος χωρεῖ μέ βῆμα σταθερόν μέν ἀλλά μᾶλλον βραδύ, ἐπιταχυνόμενονον μόνον ὁσάκις ἐξαιρετικά γεγονότα (π.χ. ὁ παγκόσμιος πόλεμος) δημιουργοῦν πέριξ τῆς κοινωνικῆς μας οἰκονομίας εὐνοϊκωτέρας ἐμπορικὰς καὶ ναυτιλιακὰς συνθήκας. Ἀνάλογος πρὸς τὴν δυνατὴν οἰκονομικὴν πρόοδον τῆς χώρας μας θά ἔπρεπε λοιπόν νά εἶναι καὶ ἡ εἰσαγωγή τῶν ξένων κεφαλαίων πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν παραγωγικῶν μας δυνάμεων. Ἄλλως ἀναγκαζόμεθα νά τρέξωμεν περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι ἐπιτρέπει ἡ ἀντοχή μας, μέ ὅλους τοὺς ἐντεῦθεν κινδύνους. Ἡ αἰσιοδοξία διὰ τὸ οἰκονομικόν μέλλον ἐνός τόπου εἶναι ὁμολογουμένως προτέρημα τόσον διὰ τοὺς κυβερνῶντας, ὅσον καὶ διὰ τοὺς κυβερνωμένους. Ἐφ'ὅσον ὅμως αὕτη ὑπερβαίνει ὁρισμένα ὅρια καὶ κλείη τοὺς ὀφθαλμούς πρὸ τῆς πραγματικότητος, καταντᾷ μειονέκτημα καὶ μάλιστα ἐπικίνδυνον μειονέκτημα.

Καίτοι εἴμεθα κατ'ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς βαθμιαίας εἰσόδου τῶν ξένων κεφαλαίων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁπότε καὶ μόνον θά

εἶναι δυνατή ἡ φυσιολογική των ἀπορρόφησης ἀπὸ τὴν κοινωνικήν μας οἰκονομίαν, ἐν τούτοις θά ἡδυνάμεθα νά παρίδωμεν τὰ μειονεκτήματα τῆς ἀκολουθουμένης ἀπὸ ἐξαιτίας πολιτικῆς τῆς ἀθρόας εἰσδοχῆς τοιούτων, ἂν τοῦλάχιστον ἐξεπληροῦντο ἄλλοι τινές ἀπαραίτητοι ταύτης ὅροι, οἱ ἐξῆς:

1.-Χρησιμοποίησις τῶν ξένων κεφαλαίων ἀποκλειστικῶς πρὸς πλουτοπαραγωγικοὺς σκοποὺς.

2.-Δανεισμός ὑπὸ ὅρους ἐλαφροῦς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐκ τῶν ξένων κεφαλαίων ἐπιβάρυνσις νά εἶναι σημαντικῶς κατωτέρα τῆς ἐκ τούτων ἐλπιζομένης αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος.

3.-Παράτασις τοῦ χρόνου ἐξοφλήσεως, ἐπιτρέπουσα τὴν ἄκοπον ἀπόσβεσίν τῶν δανείων.

Ἄς ἔλθωμεν ἤδη νά ἴδωμεν, ἂν οἱ τρεῖς οὗτοι ὅροι πληροῦνται παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῶν δημοσίων δανείων τῆς τελευταίας ἐξαιτίας.

Ἐ π ἰ τ ο ὕ π ρ ὶ τ ο υ ὅ ρ ο υ.-Τὰ ἐξωτερικά δάνεια τῆς περιόδου ταύτης θά ἡδυνάμεθα νά διακρίνωμεν, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν χρησιμοποίησίν των, εἰς τέσσαρας κατηγορίας: α') Δάνεια σπαταληθέντα καὶ οὐδαμῶς ὠφελήσαντα τὴν κοινωνικήν μας οἰκονομίαν, ὡς π.χ. τὸ σουηδικόν δάνειον. β') Δάνεια χρησιμοποιηθέντα πρὸς κοινωφελεῖς σκοποὺς, μὴ συμβαλόντα ὁμως ἀμέσως εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ὡς π.χ. τὰ δάνεια ὑδρεύσεως καὶ σχολικῶν κτιρίων. γ') Δάνεια ἐξυγιάναντα τὴν δημοσίαν καὶ κοινωνικήν μας οἰκονομίαν καὶ ἐπιτρέψαντα αὐταῖς ἀπρόσκοπτον πορείαν, ἐμμέσως δὲ μόνον ἐπηρεάσαντα εὐνοϊκῶς τὴν αὐξήσιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ὡς π.χ. τὸ τριμερές δάνειον καὶ δ') Δάνεια χρησιμοποιηθέντα ἀμέσως πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας καὶ μέλλοντα νά προκαλέσουν αὐξήσιν τοῦ ἐθνι-

κοῦ εἰσοδήματος, ὡς π.χ. τὸ προσφυγικὸν δάνειον, τὸ δάνειον τῶν σιδηροδρόμων, τὸ δάνειον τῆς ἀμερικανικῆς κυβερνήσεως καὶ τὸ λεγόμενον παραγωγικὸν δάνειον. Ἄν ἀθροίσωμεν τὰ κεφάλαια τῶν τελευταίων τούτων δανείων, θά εὔρωμεν 665,8 ἐκ. φρ. χρυσᾶ, χρησιμοποιοιθέντα ἢ μέλλοντα νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀμέσως πρὸς παραγωγικοὺς σκοποὺς, ἥτοι περίπου τὰ $\frac{2}{3}$ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσρευσάντων κατὰ τὴν τελευταίαν ἐξαετίαν ξένων κεφαλαίων ὑπὸ μορφήν δημοσίων δανείων. Διὰ τοῦ λοιποῦ $\frac{1}{3}$ τῶν ξένων κεφαλαίων δέν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζωμεν ἀμέσον αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, συνεπῶς ἡ ἐξόφλησίς των πρέπει νὰ λάβῃ χώραν ἢ ἐκ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ἢ διὰ νέων δανείων ἢ ἐκ τῆς ἐλπιζομένης αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος διὰ τῆς παραγωγικῆς χρησιμοποίησεως τῶν $\frac{2}{3}$ τῶν ξένων κεφαλαίων. Θά ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω κατὰ πόσον τὸ τελευταῖον εἶναι πιθανόν.

Ἐ π ἰ τ ο ὕ δ ε υ τ ἔ ρ ο υ ὄ ρ ο υ.-Ἐξαιρέσει τῶν δανείων τῆς τελευταίας τριετίας (σταθεροποιήσεως, ἀμερικ. κυβερνήσεως, παραγωγικοῦ, σχολικῶν κτιρίων), καθ' ἣν ἐπρυτάνευσε παρὰ τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει μία ὑγιειντέρα ἀντίληψις περὶ τῶν σχετικῶν ὑποχρεώσεων τῆς ἀπέναντι τῆς ὁλότητος, τὰ ἐξωτερικά δάνεια τῆς περιόδου ταύτης συνωμολογήθησαν ὑπὸ ὄρους βαρυτάτους, ἐγγίζοντας τὰ ὅρια τῆς τοκογλυφίας. Δυστυχῶς τὰ ὑπὸ ὑποφερτοὺς ὅπωςδήποτε ὄρους συνωμολογηθέντα δάνεια μόνις φθάνουν τὰ 45% τοῦ συνόλου τοῦ δανεισθέντος ἀπὸ τὴν ἀλλοδαπὴν ποσοῦ. Τὰ λοιπὰ 55% ἐδανείσθημεν μέ τόκον ὑψηλότατον, ἔκδοσιν τῶν ὁμολογιῶν ἱκανὰς μονάδας ὑπὸ τὸ ἄρτιον, ὑψηλὰς προμηθείας καὶ τέλος ἐν συνδυασμῷ πρὸς ληστρικὰς συμβάσεις κατασκευῆς δημοσίων ἔργων μετὰ ξένων ἐταιριῶν, μὴ ἐνδιαφερομένων ἢ μόνον πῶς θά ἐγκατασταθοῦν δα-

πάναις τῆς Ἑλλάδος εἰς μεγαλοπρεπῆ μέγαρα καί θά ἐνθυλα-
κώσουν τὰς ταχείας τῶν ἀμοιβάς. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας δὲν
δύναται τις ἢ νὰ ἀμφιβάλλῃ πολὺ, ἂν καί κατὰ πόσον ἡ ἐλπι-
ζομένη αὐξησις τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, χάρις εἰς τὰ ἐκτε-
λούμενα παραγωγικά ἔργα, θά εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἐκ τοῦ συνό-
λου τῶν ἐξωτερικῶν δανείων τῆς περιόδου ταύτης οἰκονομικῆς
μας ἐπιβαρύνσεως ἢ ἔστω καί μόνῃς τῆς ἐπιβαρύνσεως ἐκ τῶν
δανείων, τῶν διατεθέντων ἀμέσως πρὸς παραγωγικοὺς σκοποὺς.

Ἐ π ἰ τ ο ὕ τ ρ ἰ τ ο υ ὄ ρ ο υ.-"Ὅλα τὰ δη-
μόσια ἐξωτερικά δάνεια, τὰ συνομολογηθέντα ἀπὸ τοῦ ἔτους
1924 καί ἐφεξῆς εἶναι ἀποσβεστέα, ὡς εἶδομεν, εἰς χρονικόν
διάστημα 10-40 ἐτῶν τό πολὺ, διότι, λέγεται, ἐπρυτάνευσε πα-
ρὰ τῇ κυβερνήσει ἡ ἰδέα ὅτι συμφέρον ἔχομεν νὰ ἀπαλλαγῶμεν
τό ταχύτερον τῶν χρεῶν μας καί νὰ μὴ ἐπιβαρύνωμεν δι' αὐτῶν
τὰς ἐπιγενομένας γενεάς. Τὴν τακτικὴν αὐτὴν πρέπει νὰ κατα-
δικάσῃ τις ὁπολύτως. Πρῶτον εἶναι ἄδικος, διότι ἀπαλλάσσει
τοῦ βάρους τῆς ἀποσβέσεως τὰς μελλούσας γενεάς, αἱ ὁποῖαι
δὲν ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν ὀλιγώτερον τῆς παρούσης ἀπὸ τὰ ἐκ-
τελούμενα παραγωγικά ἢ καί ἀπλῶς κοινωφελῆ ἔργα. Ἐκτός ὅ-
μως τούτου ἐγκυμονεῖ καί μεγάλους κινδύνους διὰ τὴν πίστιν
τοῦ κράτους καί τῆς κοινωνικῆς μας οἰκονομίας, ἐν συνδυα-
σμῷ πρὸς τὴν ἀθρόαν εἰσροὴν τῶν ξένων κεφαλαίων καί τοὺς
λοιποὺς βαρεῖς ὄρους τῆς συνομολογήσεως τῶν ἐξωτερικῶν δα-
νείων. Ἰδιαιτέρως θά ἠθέλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν
ἐπὶ τῶν κινδύνων διαταράξεως τῆς συναλλαγματικῆς μας ἰσορ-
ροπίας καί τῆς νομισματικῆς μας σταθεροποιήσεως, αἱ ὁποῖαι
ἐπετεύχθησαν κατόπιν τόσων μόχθων καί θυσιῶν. Βεβαίως παρα-
δέχεται ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη εἰς τοιαύτας περιστάσεις φυ-
σιολογικὴν μείωσιν τῆς εἰσαγωγῆς ἐμπορευμάτων κατόπιν αὐ-
ξήσεως τῆς παραγωγῆς δι' ἐσωτερικὰς ἀνάγκας, τόνωσιν τῆς

έξαγωγής καί ένίσχυσιν τών λοιπών άδήλων λεγομένων κονδυλίων τοῦ ένεργητικοῦ τοῦ ίσοζυγίου τών έξωτερικῶν χρεαπαιτήσεων . Τό ζήτημα όμως εἶναι κατά πόσον τά τελευταῖα ταῦτα εἶναι άμέσως πραγματοποιήσιμα ἢ εύχερώς πραγματοποιήσιμα πρός έξουδετέρωσιν τών άναποφεύκτων δυσμενῶν διακυμάνσεων τοῦ συναλλάγματος,λόγῳ άθρόας έκροῆς τοιοῦτου πρός έξυπηρέτησιν τών συνομολογηθέντων δανείων.

Δι' άλλους τούτους τούς λόγους δέν έπιδοκιμάζομεν άπολύτως τήν υπό τοῦ έλληνικοῦ κράτους άκολουθημένην άπό έξαιτίας δανειακήν πολιτικήν¹, τοσοῦτον μάλλον καθόσον ἡ δημοσία αλλά καί ἡ κοινωνική μας οίκονομία εἶναι ἤδη λίαν βεβαρημένη άπό προγενεστέρας τοῦ 1923 ύποχρεώσεις άπέναντι τῆς άλλοδαπῆς,καί περί τών όποίων διελάβομεν άνωτέρω, πρόκειται δέ άκόμη νά έπιβαρυνθοῦν καί μέ τό άναλογοῦν εἰς τήν 'Ελλάδα τμήμα τοῦ όθωμανικοῦ δημοσίου χρέους, μετά τόν διακανονισμόν τοῦ ζητήματος τοῦ νομίσματος τῆς πληρωμῆς μεταξύ τῆς Τουρκίας καί τών πιστωτριῶν της Δυνάμεων². Ἐν τά δυσάρεστα άποτελέσματα, τά όποῖα,φοβούμεθα, δέν εἶναι άκόμη πολύ αἰσθητά, θά γίνουν όταν θά παύσῃ ἡ είσροή τών ξένων κεφαλαίων καί θά ένταθῇ ἡ άποπληρωμή των. θά εἶχομεν λοιπόν νά συστήσωμεν έπιβράδυνσιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς είσροῆς τῶν ξένων κεφαλαίων,έκ παραλλήλῃ λού' δέ πρός ταύτην καί τήν όπως δῆποτε βελτίωσιν τῶν όρων τοῦ δανεισμοῦ τῶν ἤδη είσρευσάντων τοιοῦτων ὡς καί τόν έξοβελισμόν κάθε έλευθεριότης περί τῶν χρησιμοποίησίν των. Ὑφ'ός συνθήκας σήμερον εύρισκόμεθα, δέν έπιτρέπε-

ται νά δίδωμεν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς παραγωγικῆς χρησιμο -
ποιήσεως εὐρεῖαν ἑρμηνείαν, ἀλλὰ πρέπει νά ἀποβλέπωμεν μό-
νον εἰς τὴν αὐξησιν ἀμέσως τοῦ ἐθνικοῦ μας εἰσοδήματος διὰ
τῶν εἰσρεόντων ξένων κεφαλαίων.

1. Πρέπει νά ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη ὀλίγον βαρύ-
νει τὴν κυβέρνησιν τῆς τελευταίας διετίας. Αὕτη, κληρονομή-
σασα μίαν θλιβεράν κατάστασιν, ὅχι μόνον ἔμεινε κατὰ τό μᾶλ-
λον καί ἤττον πιστὴ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παραγωγικῆς χρησιμο-
ποιήσεως τῶν δανειζομένων κεφαλαίων, ἀλλὰ καί περιεφρούρησε
κατὰ τό δυνατόν τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους καί τοῦ κοινοῦ
ἐν τῇ ὑπογραφῇ τῶν σχετικῶν συμβάσεων, ἐπιπροσθέτως δέ κα-
τέβαλε καί καταβάλλει προσπάθειας ἀναθεωρήσεως τῶν ἐπαχθε-
στέρων ἐκ τῶν παλαιοτέρων τοιούτων.

2. Τό τμήμα τοῦτο ἀνέρχεται κατὰ τόν κ. 'Ε. Τ σ ο υ δ ε -
ρ ό ν (ἄρθρον του, "La dette publique" ἐν L'Europe nou-
velle τῆς 3-3-1928 σελ. 281) εἰς 11 ἐκ. τουρκικὰς λίρας.

Πηγή: Δ.Στεφανίδου, 'Η είσορή ξένων κεφαλαίων καί αἱ οἰκονομικά καί πολιτικά τους συνέπειαι, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 265-270.

Ἱστορικό πλαίσιο: Πάγιο αἶτημα τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας ἦταν ὁ πορισμός κεφαλαίων σέ ξένο συνάλλαγμα. Ἡ χαμηλή ἐκβιομηχάνιση, οἱ στρατιωτικές δαπάνες, ὁ περιορισμός τῆς παραγωγῆς σέ ἀγροτικά προϊόντα, πού ἦταν εὐάλωτα στίς διεθνεῖς συγκυρίες, καί οἱ πολεμικές περιπέτειες ἦταν οἱ μόνιμες αἰτίες γιά τό χαμηλό εἰσόδημα τῶν Ἑλλήνων. Ἰδιαίτερα αἰσθητό ἔγινε τό γεγονός αὐτό μετά τή Μικρασιατική Καταστροφή, ὅταν τό κράτος ἀναγκάστηκε νά περισώσει τοὺς πρόσφυγες καί νά τοὺς δώσει δυνατότητες οἰκονομικῆς ἐπιβίωσης. Ὁ οἰκονομολόγος πού ἐδῶ ἐκθέτει τίς ἀπόψεις του τονίζει κατὰ πρῶτο λόγο τήν ἀνάγκη οἱ Ἕλληνες νά ἐργασθοῦν περισσότερο γιά τήν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς καί κατὰ δεύτερο λόγο τή χρησιμοποίηση τοῦ ξένου κεφαλαίου σέ παραγωγικούς καί ὄχι σέ καταναλωτικούς σκοπούς.

Βιβλιογραφία: Ξεν.Ζολώτα, Ἡ Ἑλλάς εἰς τό στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως, Ἀθήναι 1926.

ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΟΜΜΑ ΤΑΞΙΚΟΝ
ΑΛΛΑ ΚΟΜΜΑ ΓΕΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Τό αγροτικόν κόμμα βασίζεται, βέβαια, εἰς τόν ἀγρο-
τικόν πληθυσμόν, ὁ ὅποῖος καί ἀριθμητικῶς εἶναι ὁ πολυπλη-
θέστερος καί οἰκονομικῶς ὁ ἀναξιοπαθέστερος. Ὡς ἐκ τού-
του εἶναι ὑποχρεωμένον νά ἐπιδιώξῃ τήν βελτίωσιν τῆς θέσε-
ως τοῦ ἀγρότου, ὁ ὅποῖος μέχρι τῆς ὥρας παρέμεινε μᾶζα
έντελῶς παραμελημένη. Ἀντιλαμβάνεται ὅμως ὅτι διὰ νά ἐπι-
τύχῃ τόν κύριον σκοπόν του εἶνε ὑποχρεωμένον νά μή ὠθήσῃ
εἰς ταξικούς ἀγῶνας μέ ἀποτέλεσμα ἀκάρπους ἐσωτερικούς σπα-
ραγμούς, ἀλλ' ἀντιθέτως νά συντελέσῃ εἰς τήν ἐναρμόνισιν τῶν
συμφερόντων τῶν ἀγροτῶν πρός τά συμφέροντα τῶν λοιπῶν ἐργα-
ζομένων τάξεων. Ἡ ἐναρμόνισις δέ αὕτη ἡμπορεῖ καί πρέπει
νά ἐπιδιωχθῇ μέ τήν παρά τοῦ Κράτους αὐστηράν καί δικαίαν
ρύθμισιν τῶν ἀξιώσεων ὅλων τῶν ἐχουσῶν κοινά συμφέροντα τά-
ξεων. Ἐπειδὴ δέ μέχρι τῆς ὥρας ὁ κακῶς ἐννοούμενος, καί ἀ-
κόμη χειρότερα ἐφαρμοζόμενος, λιμπεραλισμός τοῦ Κράτους, ὠδή-
γησεν εἰς τήν ἀπροκάλυπτον ἐσωτερικὴν διαμάχην τῶν τάξεων,
καί παρουσίασε τό Κράτος πότε ἀπαθῆ θεατὴν τῶν ἀλληλοσπα-
ρασσομένων συμφερόντων, καί πότε ἀσθενικὸν συμβιβαστὴν τῶν
ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων, διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νά ἀποκαταστα-
θῇ ἡ ἐννοια τοῦ Κράτους ὡς ἀνωτάτου κηδεμόνος καί δικαιο-
κρίτου τῶν πάντων, οὐ μόνον, ὅπως ἕως σήμερα, κατασταλτι-
κῶς ἐπεμβαίνοντος, ἀλλὰ καί προληπτικῶς ἐνεργοῦντος. Ὁ ἐσω-
τερικὸς σπαραγμὸς τῶν τάξεων, πού κάθε μία ζητᾷ, ὅ,τι τήν

συμφέρει ἀδιαφορῶντας διὰ τίς ἄλλες, καί ἡ ὀργανική πλέον ἀποσύνθεσις τῆς σημερινῆς κοινωνίας ὀφείλονται εἰς τήν τραγικήν αὐτήν παρεξήγησιν, εἰς τήν ὅποίαν περιήγαγε τό Κράτος ὁ ἄρρωστος λιμπεραλισμός· τῆς τελευταίας περιόδου. Ἡ κοινωνία λοιπόν θά πειθαρχηθῇ ἀπό τό Κράτος καί τό Κράτος θά τονωθῇ ἀπό τήν πειθαρχημένην κοινωνίαν. Εἰς τήν σῶτειραν αὐτήν μορφήν τοῦ Κράτους δέν θά μᾶς ὀδηγήσουν βέβαια αἱ ταξικαί συγκρούσεις, ἀλλ' ἡ συναίσθησις ὅτι ὅλαι αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις ἀποτελοῦν ἓνα ὀργανικόν σύνολον. Ὡς ἐκ τούτου τό κόμμα δέν θεωρεῖ ἑαυτό κόμμα εἰς τήν αὐστηράν σημασίαν τῆς λέξεως ταξικόν, ἀλλά κόμμα γενικοῦ πολιτικοῦ περιεχομένου, μέ σκοπόν τήν ἀπόλυτον τόνωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ Κράτους καί τήν ὑπ' αὐτό πειθάρχησιν τῶν συμφερόντων ὅλων τῶν τάξεων.

Ὁ ἀνώτατος ἄρχων εἶνε διακοσμητικόν ἀνδρείκελλον καί αἱ κυβερνήσεις πού προέρχονται ἀπό τὰς βουλὰς αἰχμάλωτοι τῶν βουλευτῶν

Ἡ τόνωσις αὐτή τῆς ἐννοίας τοῦ Κράτους δέν εἰμπορεῖ νά ἐπιτευχθῇ μέ τήν σημερινήν μορφήν τοῦ Πολιτεύματος, εἰς τήν ὅποίαν τὰ μέν νομοθετικά σώματα, καθ' ἑαυτά ἄλλως τε φλύαρα, ἀδολεσχοῦν εἰς συζητήσεις, ἐπεμβαίνουν εἰς ἔργα ἀλλότρια πρὸς τόν προορισμόν των, ἀκολασταίνουν εἰς παρασκηνιακάς τε καί φανεράς ἐνεργείας καί ἀνεβάζουν καί κατεβάζουν κυβερνήσεις σύμφωνα μέ τὰς ἐφημέρους ὀρέξεις των, ὁ δέ Ἀνώτατος Ἀρχων μέ τό ἀνόητον πλᾶσμα τοῦ "ἀνευθύνου" εἶνε καθαρὸν διακοσμητικόν ἀνδρείκελλον ἐστερημένον οἰασθήποτε πρωτοβουλίας καί οὐσιαστικῆς ἀναμίξεως εἰς τὰ κοινά. Ἡ εὐθύνη τοιουτοτρόπως τῆς κυβερνήσεως τοῦ τόπου βαρύνει. ὥς μὴ ὥφειλε, δύο πολυμελῆ καί ὥς ἐκ τῆς ἰδιότητός

των ταύτης καί μόνης ἀνεύθυνα σώματα. Εἶνε ἀνάγκη λοιπόν ἡ ἔννοια καί ἡ συναίσθησις τῆς εὐθύνης νά ἀποκατασταθῇ εἰς τό πρόσωπον τοῦ "ΕΝΟΣ", καί ὁ ἕνας αὐτός δέν ἤμπορεῖ παρά νά εἶνε ὁ ἀνώτατος ἄρχων, ὁ ὅποῖος εἰς μίαν λαϊκὴν δημοκρατίαν ἀπαραιτήτως πρέπει νά ἐκλέγεται κατ'εὐθείαν ἀπό τόν λαόν. Εἰς τόν λαόν, φυσικά, ἀπόκειται νά προτιμήσῃ τόν δυνατόν ἀπό τόν ἀδύνατον, τόν μαχητήν ἀπό τόν ἀπόλεμον, τόν φωτεινόν ἀπό τόν συσκοτισμένον, τόν σκληρόν ἀπό τόν ἄνευρον. Βέβαια πάντοτε ἡ ἐκλογή δέν θά εἶνε ἡ ἐπιτυχής, ἀλλά μπροστά στήν ἀκόλαστον βουλευτοκρατίαν, εἶνε προτιμότερη ἡ ὁσφρησις τοῦ πλήθους πού θά θελήσῃ ἔνστικτα μόνο τοῦ νά ἐπανορθώσῃ τό σφάλμα του, διώχνοντας τόν ἀνίκανο καί ἐκλέγοντας τόγ ἱκανώτερον εἰς τό μέλλον. Ὁ οὕτως ἐκλεγόμενος διὰ μίαν τετραετίαν ἀνώτατος ἄρχων πρέπει νά εἶνε ἐλεύθερος εἰς τόν σχηματισμόν τῶν Κυβερνήσεων, καί νά μή δεσμεύεται ἀπό τήν πρός τήν Κυβέρνησίν του ἔκφρασιν οἰασδῆποτε δυσπιστίας ἀπό τό Νομοθετικόν Σῶμα τῆς Βουλῆς. Αἱ Κυβερνήσεις πού προέρχονται καί ἐπηρεάζονται ἀπό τήν Βουλὴν εἶνε αὐταί καθ'ἑαυτάς πότε αἰχμάλωτοι τῶν βουλευτῶν πού τάς στηρίζουν, πότε ἀνάπηροι. Τά ὀργανικά αὐτά δέ ἐλαττώματα τῶν Κυβερνήσεων, πού προέρχονται ἀπό τήν Βουλὴν, παρουσιάζονται ὑφ'οἷανδῆποτε ἐκλογικόν σύστημα καί ἂν συντεθῇ ἡ Βουλὴ, εἴτε δηλαδή ὑπό τό πλειοψηφικόν σύστημα, εἴτε ὑπό τό ἀναλογικόν. Διότι ἂν μέν ἡ Βουλὴ συντεθῇ μέ τό πλειοψηφικόν σύστημα-καί δῆ εἴτε μέ εὐρείαν εἴτε μέ στενήν περιφέρειαν - ἐπιτρέπει μέν πλειστάκις τήν δημιουργίαν ἀριθμητικῶς ἰσχυρῶν καί κατὰ ποῖόν ὁμοιογενῶν Κυβερνήσεων, ἀλλά δέν μᾶς λυτρώνει ἀπό τάς ἐκβιαστικές ἐνεργείας τῶν δυσηρεστημένων ἢ τῶν ἰδιοτελῶν βουλευτῶν, καθιστᾷ μάλιστα καί αὐτάς τάς ἀριθμητικῶς ἰσχυροτάτας Κυβερνήσεις αἰχμαλώτους

τῶν βουλευτῶν εἰς τόσον δέ βαθμόν, ὥστε, ὅπως ἔχει παρατηρηθῇ καί εἰς ἄλλα πειό προηγμένα Κράτη καί στήν Ἑλλάδα σήμερα, ἡ ἐσωτερική σήψις τῶν κυβερνήσεων αὐτῶν νά εἶνε μεγαλύτερη ἀπό τήν ἐξωτερικήν φθοράν πού τοὺς προκαλεῖ. ἡ ἀντιπολίτευσις. Ἄν δέ ἐξ ἄλλου ἡ Βουλὴ συντεθῇ μέ τό ἀναλογικόν σύστημα, ὁ τεμαχισμός τῶν ἐκλογικῶν δυνάμεων καί ἡ κατ' ἀκολουθίαν τοῦτου ἐμφάνισις πλείστων ὅσων κομματιδίων ὁδηγεῖ εἰς τήν σύμψηξιν κυβερνήσεων ἄλλοτε μέν οἰκουμενικῶν ἄλλοτε δέ εὐρυτέρου συνασπισμοῦ. Αἱ Κυβερνήσεις ὅμως αὐτοῦ τοῦ εἴδους δέν εἶνε κἂν μόνον αἰχμάλωτοι τῶν Βουλευτῶν πού τās στηρίζουν, ὅπως συμβαίνει μέ τās κυβερνήσεις πού προέρχονται ἀπό τό πλειοψηφικόν σύστημα, εἶνε ἐπὶ πλέον αὐταί καθ' ἑαυτάς ἀνάπηροι, ἔχουν μέσα στά σπλάχνα τους τήν ὀργανικήν ἀδυναμίαν τῆς ἀνομοιογενείας καί παρασύρονται μέ τās ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις εἰς συμβιβασμούς, πού εἶνε εἰς τό βάθος πολιτικῶς ἀνήθικοι. Εἰς τās Κυβερνήσεις μάλιστα αὐτάς παρατηρεῖται ὅτι κατὰ τύπους ὅλοι εἶνε ἀρχηγοί καί εἰς τὰ πράγματα δέν εἶνε κανένας. Καί ὅσονδῆποτε καί ἀπό τό ἐνστικτον τῆς προσωρινῆς αὐτοσυντηρήσεως στυλῶνει ὁ ἕνας τόν ἄλλον, εἶνε μοιραῖον ὅτι ὅλοι μαζί θά πέσουνε. Γιατί παρ' ὅλη τή γαλήνη τῆς ἐπιφανείας ὁ κόσμος ὁσφραίνεται τίς διαφορές τους. Καί ἂν μέν ἡ διαφορὴ αὐτές εἶναι κάπως σημαντικές, ὁ κόσμος ζητεῖ νά ξεκαθαρισθῇ ἡ κατάστασις. Ἐάν δέ πάλι ἡ διαφορὴ τους εἶνε ἀσήμαντες, ζητεῖ νά τοὺς ξεφορτωθῇ ἀπό τό ἐνστικτον πού ἔχει κάθε μᾶζα νά μὴν ἀνέχεται τήν μικρολόγον ἀπεραντολογίαν τῶν συζητήσεων. Παράδειγμα πρόχειρον ἔχομεν εἰς τήν Γαλλίαν μέν τās τελευταίας κυβερνήσεις, εἰς τήν Ἑλλάδα δέ τās κυβερνήσεις τῶν πρό τῆς ἐπανόδου τοῦ Βενιζέλου ἡνωμένων ἀρχηγῶν. Ἀλλὰ μέ ἀναπήρους κυβερνήσεις οὔτε τὰ σημερινά πολύπλοκα ζητήματα λύονται, οὔτε

ὁ γοργότερος ἀφ' ὅτι ἄλλοτε παλμός τῆς ζωῆς παρακολουθεῖται. Καί ἔτσι ὁ τόπος ἔχει ὁμοιώματα ἴσως Κυβερνήσεων, ὄχι ὅμως πραγματικὰς Κυβερνήσεις.

Ἐξ ἄλλου οἱ κυβερνήσεις, πού προέρχονται ἀπὸ τὴν Βουλὴν, εἴτε προεδρεύονται ἀπὸ ἓνα, εἴτε συμπροεδρεύονται ἀπὸ πολλούς, εἶνε μοιραίως ὑποχρεωμένοι νὰ θάλπτουν τίς μικροφιλοτιμίες καί τοὺς μικροεγωϊσμούς κατωτέρων πολλές φορές τύπων. Δέν ἔχουν δέ σύνθεσιν μόνον ποικιλλόμορφον, ἀλλὰ καί ποιοτικῶς κατωτέραν. Μάλιστα ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν μικροφιλοτιμιῶν αὐτῶν, πού ἀσκοῦν ἐπάνω τους πραγματικὴν ἐκβίασιν, τὰς ὀδηγεῖ εἰς πολυάριθμον ἐμφάνισιν. Παράδειγμα κλασσικόν μᾶς παρουσιάζει ἡ σημερινή Γαλλία, ὅπου ὅλοι οἱ μικροεγωϊσμοὶ ἀπεχαλινώθησαν, καί κατὰ τῶν ὀποίων ὁ μὲν Πωανκαρέ ἐδειξεν ὅλην τὴν ἀποστροφὴν του, ὁ δὲ Ταρντιέ δέν ἠμπόρεσε νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἑαυτὸν του, διὰ νὰ μὴν παρουσιάσῃ, ὅπως παρουσίασε κατὰ τὴν τελευταίαν του πρωθυπουργίαν, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν 34 ὑπουργῶν καί ὑφυπουργῶν!! Τὴν ἀδυναμίαν αὐτὴν τύπου ὄχι κοινοῦ, βέβαια, ὅπως ὁ Ταρντιέ, μᾶς τὴν ἐζωγράφησε δηκτικότατα ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γάλλων σοσιαλιστῶν Λεὸν Μπλούμ, λέγοντάς του: "Διῶξε τοὺς εἴκοσι δύο καί πάλι θὰ σοῦ μένουν δύο φορές οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Λουδοβίκου 14ου". Ἐάν δὲ αὐτὰ ὁ φαρμακερὸς αὐτὸς σοσιαλιστὴς τὰ εἶπε γιὰ τὴ Γαλλία, ὅπου δέν λείπουν βέβαια τὰ πολιτικά ἀναστήματα, φαντάζομαι τί θὰ ἠμποροῦε νὰ πῇ γιὰ μᾶς σήμερα μέ τοὺς εἴκοσι ὑπουργοὺς καί ὑφυπουργοὺς μας!

Ὁ ἀνώτατος ἄρχων πρέπει νὰ ἐκλέγεται κατ'εὐθεΐαν ἀπὸ τὸν λαόν

Ἡ Κυβέρνησις λοιπὸν πρέπει νὰ μὴν προέρχεται ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Βουλῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν θέλησιν καί τὴν ἐκλο-

γὴν τοῦ ἀπὸ τὸν λαὸν ἐκλεγομένου ἀνωτάτου ἀρχοντος. Βέβαια θὰ ρωτήσουν πολλοί: Ἐάν μέ ἓνα τέτοιο σύστημα ὁ ἀνώτατος ἀρχων δέν θὰ ὑφίσταται τὴν πλείσιν τῶν βουλευτῶν, γιατί τάχα δέν θὰ ὑποστῇ τὴν ἐπιρροήν τοῦ πλήθους. Καί μήπως ἔτσι πέφτουμε σάν τόν Ὅδυσσέα ἀπὸ τῆ Σκύλλα στή Χάρυβδι. Ἀλλά πρῶτα-πρῶτα δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε, ὅτι ἡ μέν πλείσιν τῶν βουλευτῶν εἶναι συγκεκροτημένη καί ἀμέσου ἀποτελέσματος, ἀφοῦ ἡ ἀποσκίρτησίς των ἀπὸ τὰς κυβερνητικὰς τάξεις ἡμπορεῖ νά συνεπιφέρῃ ἀκόμη καί ἄμεσον πτῶσιν τῆς Κυβερνήσεως, ἡ δὲ ἐπιρροή τοῦ πλήθους διάχυτος καί κάθε ἄλλο παρὰ ἀμέσου ἀποτελέσματος, ἀφοῦ ἔτσι καί ἔτσι ὁ κυβερνήτης θὰ διανύσῃ τὴν θητείαν του, διὰ τὴν ὁποίαν καί ἐξελέγη. Καί ἂν ὅμως δεχθοῦμε ὅτι δέν θὰ λείψουν ἐμμέσως τοῦ πλήθους ἢ τῶν τάξεων αἱ ἐπιρροαί, πάντως αἱ ἐπιρροαί αὗται θὰ εἶναι ἀσθενέστεραι ἀπὸ τὴν ἔντονον πλείσιν τῶν βουλευτῶν. Καί ὅπως ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τῆς στενῆς ἐκλογικῆς περιφερείας, πού συνίστανται εἰς τὴν ἀμεσωτέραν ἐπιρροήν τῶν ψηφοφόρων ἐπὶ τοῦ ὑποψηφίου, μᾶς λυτρώνει σέ μεγάλο βαθμό τό σύστημα τῆς εὐρείας περιφερείας, γιατί εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἑκτασιν ἀναπτύσσονται γενικώτερα ρεύματα καί τονίζονται καθολικώτεροι ἀνάγκαι, ἔτσι καί ἀπὸ τῆς εὐρείας περιφερείας τὰ ὀλιγώτερα βέβαια ἐλαττώματα θὰ μᾶς λυτρώσῃ ἡ εὐρύτατη περιφέρεια τοῦ συνόλου. Στό σύνολο τῶν πολιτῶν μικροῦποσχέσεις δέν ἡμπορεῖ νά δώσῃ ὁ ὑποψήφιος κυβερνήτης. Θὰ δώσῃ πάντως πολύ ὀλιγώτερες καί θὰ κολυμπήσῃ στά νερά τῆς μεγάλης θαλάσσης. Βέβαια κανένα σύστημα δέν εἶνε ἀπόλυτα τέλειο, καί θὰ ὑπάρξουν καί τύποι πού θὰ δώσουν ψεύτικες καί ἀνεκπλήρωτες ὑποσχέσεις στό πολύ πλῆθος. Αἱ περιστάσεις ὅμως σπρώχνουν εἰς τό νά βρεθοῦν ἄνδρες πού δέν θὰ δημοκοπήσουν, ἀλ-

λά θά μαστιγώσουν τό πλῆθος μένυμνές ἀλήθειες. Ἐόν τό πλῆθος, σ' αὐτήν τήν κατάντια πού κατάντησε, δέν ἀκούσῃ τήν φωνήν τοῦ Ἀρχαγγέλου, ζωή ἀπό τόν τόπο μή περιμένετε. Εἶνε ξεγραμμένο ὅτι θά πεθάνῃ.

Ὁ τόπος σήμερα χρειάζεται κυβερνήτην μέ σκληρή καρδιά καί
στωτεινό μυαλό

Ποιός δέν ἔχει καταλάβει τί ζητάει ὁ τόπος; Τί ἄλλο παρά ἓνα κυβερνήτη μέ σκληρή καρδιά καί στωτεινό μυαλό, ἓναν ἄνδρα πού δέν θά τόν παραφέρῃ ὁ ὑστερισμός καί ἡ βιασύνη, ἀλλά θά τόν διακρίνῃ ὁ σιωπηλός ὑπολογισμός καί τό βροδύ καί σταθερό χέρι, ἓναν ἄνδρα πού θάχῃ χαυλιόντας γιά νά δαγκώσῃ ἀνθρώπους καί ζητήματα! Εὐρέθηκε αὐτός; Ἐσώθηκε ὁ τόπος. Ἕνας τέτοιος δέν θά διαλέξῃ βέβαια τούς συνεργάτες του μέσα στούς προθαλάμους, ἀλλά εἰς τόν ἀνοικτόν ὁρίζοντα. Γιατί στούς προθαλάμους μέν δέν θά βρῇ παρά κόλακας, ὠτακουστάς καί ὑπηρέτας, εἰς τόν ἀνοικτόν δέ ὁρίζοντα ἀρενωπά ἀναστήματα καί παλαιστάς. Καί εἶνε ἀνάγκη νά ἀπεθώγῃ τούς πρώτους καί νά βρῇ τούς δεύτερους, γιατί οἱ πρῶτοι μπορεῖ νά τόν βολεύουν, ἀλλά τοῦ ἀποκοιμίζουν τό μυαλό καί ἔτσι τόν σέρνουν στήν τύφλωσι καί τήν ἀποτυχία, οἱ δεῦτεροι ὅμως μπορεῖ ἴσως νά τόν στενοχωροῦν, ἀλλά τοῦ διεγείρουν πιά πολύ τά νεῦρα καί τόν σπρώχνουν στή ζωή καί τήν ἐπιτυχία. Τέτοιοι συνεργάτες θάχουν βέβαια ἀρετές, θάχουν ὅμως καί κακίες. Ἀπό τόν κυβερνήτη ἐξαρτᾶται νά τούς φανατίσῃ μέ τόν φανατισμό του καί νά τούς κάψῃ μέ τή φωτιά του, καί ἔτσι νά τούς βγάλῃ στήν ἐπιφάνεια τίς ἀρετές τους καί νά τούς σκοτώσῃ τίς κακίες τους.

Κυβερνήτης καί συνεργάτες του πρέπει νά μᾶς κάμουν
νά ἐξομολογηθοῦμε ὅλοι μας τά ἀνομήματά μας, νά ὁμολογή-

σουμε ὁ ἕνας κόσμος εἰς τόν ἄλλο τὰ ἁμαρτήματά μας καί τὰ λάθη μας, γιά νά μπορέσουμε καθαροί τήν ψυχὴν καί τό σῶμα νά μεταλάβουμε τή θεία μετάληψη. Ἔτσι, μονάχα θά καθαγιασθοῦμε. Ἄν δέν βρεθῇ ἕνας τέτοιος κυβερνήτης, πού νά μᾶς κάψῃ μέ ἀναμμένο σίδερο τίς πληγές μας καί νά μᾶς μπάσῃ σ' αὐτόν τόν δρόμο τῆς μετανοίας καί τοῦ καθαρμοῦ, θά παρουσιάσουμε ἀκόμη ἐμφανέστερα τὰ σημεῖα τῆς παρακμῆς καί τῆς σήψεως καί θά πεθάνουμε. Πρέπει νά μᾶς τραβήξουν ἀπό τήν σημερινή κραιπάλη καί νά μᾶς ρίξουν στήν νηστεία καί τήν περισυλογή. Ἀλλοιῶς Πάσχα μέ χαρά δέν θά γιορτάσουμε. Πρέπει νά μᾶς κάμουν νά φορέσουμε ὅλοι τόν τρίχινο μανδύα τοῦ ἀναχωρητοῦ. Γι' αὐτό ὅμως εἶνε ἀνάγκη νά μᾶς κυβερνήσουν μέ μυαλό παστρικό καί ψυχὴ πονετική, τόσο πονετική ὥστε νά μᾶς ἀφήσουν τήν ἐντύπωση ὅτι ξεχάσανε τόν ἑαυτό τους. Εἶνε ἀνάγκη νά φᾶνε καί αὐτοί τό ξερό ψωμί τοῦ λαοῦ, νά πονέσουν τό πόνο του καί νά κλάψουν τό κλάϊματου. Πρέπει νά εἶνε ποτισμένοι μέ τή συναίσθησι, ὅτι δέν ἔμπορεῖ πιά νά εἶνε ἀτροφικοί οἱ πολλοί καί ὑπερτροφικοί οἱ ὀλίγοι, καί ὅτι πρέπει νά ἀναμορφωθῇ ἡ κοινωνία γιά νά παύσῃ ἡ εὐθύνη νά εἶνε ὁ κλῆρος τῶν κουρασμένων καί ἡ καθήλωσις τό μαρτύριον τῶν ζωηρῶν. Ἄν δέν βρεθῇ ἕνας τέτοιος κυβερνήτης δέν θά γλυτώσουμε οὔτε ἀπό τήν κρατική ἐξάρθρωσι, οὔτε ἀπό τήν κοινωνική ἐναρχία. Ἡ φυσική καί δικαιολογημένη ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ θά παστρέψῃ τοὺς πάντας καί τὰ πάντα.

Πηγή: Ι.Α.Σοφιανοπούλου, Αἱ προγραμματικά ἀρχαί τοῦ Ἀγροτικοῦ Κόμματος, Ἀθῆναι 1931.

Ἱστορικό πλαίσιο: Ἡ εἰσαγωγή νέων ἰδεῶν στήν πολιτική ζωή παρατηρεῖται κυρίως μετά τή Μικρασιατική Καταστροφή. Ἡ εἰσροή νέων πληθυσμῶν μέ ἀγροτικό χαρακτήρα ὑποχρέωσε τό κράτος νά προσέξει τά προβλήματα τους. Ὑστερα ἀπό τό 1922 γίνεται οὐσιαστική μεταρρύθμιση καί τότε οἱ ἀγρότες πρόβαλαν ὀργανωμένα τά αἰτήματά τους. Οἱ πολιτικοί ἐκφραστῆς καί ὑποστηρικτές τῶν τελευταίων προῆλθαν ἀπό τοὺς κόλπους τοῦ Φιλελεύθερου Κόμματος, πού ἀποτελοῦσε τότε ριζοσπαστική μερίδα τοῦ τόπου. Ὁ Ἰωάννης Σοφιανόπουλος (1887-1951) ἄρχισε τή δημόσια σταδιοδρομία του στό Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων (Βενιζελικό). Ἔλαβε μέρος στά πρῶτα ἐργατικά συνέδρια. Τό 1924 ἐπισκέφθηκε τή Σοβ. Ἐνωση. Τό 1930 ὀργάνωσε στή Θεσσαλονίκη τό Ἀ' Συνέδριο τοῦ Ἀγροτικοῦ Κόμματος, πού στίς ἐκλογές τοῦ 1932 κέρδισε 12 ἔδρες. Συνέπραξε μέ τήν κυβέρνηση Νικ.Πλαστήρα (1944-45) καί ἀργότερα ἐξελέγη βουλευτής Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης. Ὑπῆρξε ὑποστηρικτής τῆς φιλίας μέ τή Σοβ. Ἐνωση καί τήν Τουρκία καί κατεῖχε τήν ἀριστερή πτέρυγα τῶν βενιζελογενῶν. Τό πρόγραμμα πού ἐδῶ δημοσιεύεται εἶναι κράμα σοσιαλιστικῶν καί λαϊκιστικῶν θεωριῶν, ἐπηρεασμένο ἀπό τίς ἰδέες τοῦ μεσοπολέμου, μέ ὑπόβαθρο τήν ἀναζήτηση χαρισματοῦ ἡγέτη. Τό χαμηλό μορφωτικό ἐπίπεδο τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἐπέτρεπε τήν ἐπὶ κλήση γενικῶν συνθημάτων, πού ἀνάγονται στοὺς παραδεδομένους "μύθους" παρά στήν ἀνάλυση τῆς συγκεκριμένης πραγματικότητας.

Βιβλιογραφία: Σπ.Λιναρδάτου, Ἀπό τόν ἐμφύλιο στή χούντα, τ.Α'. 1949-1952, Ἀθήνα, Παπαζήση, 1977.

ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ
ΣΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

I

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, οἷαι παρέμειναν κατὰ τὸ 1911, παρετηρήθησαν τὰ ἑξῆς. Αἱ Ἀντιπολιτεύσεις ἡσκουν τὸν ἑλεγχον κατὰ τῶν Κυβερνήσεων οὐχὶ ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι αἱ Κυβερνήσεις σφάλουσιν, ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τρίβωσι, νὰ καταπονῶσι τὴν Κυβέρνησιν. Ἀντιπολιτεύσεις αἱ ὁποῖαι δέν εἶχον ἀριθμητικὴν δύναμιν τοιαύτην, ὥστε νὰ ἀνατρέψουν τὴν Κυβέρνησιν, ἔκαμον ἐπερωτήσεις, καυχώμεναι ὅτι αἱ ἐπερωτήσεις ὑπερβαίνουν τὰς δεκάδας. Διὰ τίνα λόγον; Διὰ νὰ παρεμποδίσωσι τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως· καὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, αἱ Κυβερνήσεις δέν εἶχον τόσα προβλήματα νὰ ἀντιμετωπίσωσιν, ὅσα σήμερον. Σήμερον δέν νομίζω ὅτι εἶναι τοῦτο τὸ ἔργον τῆς Ἀντιπολιτεύσεως. Δέν εἶναι ὀρθόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Ἀντιπολίτευσις δέον νὰ καταγίνεται εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως. Ἀπεναντίας ἡ Ἀντιπολίτευσις πρέπει νὰ συνεργάζεται μετὰ τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ὀρθῶν, ἀναχαιτίζουσα αὐτὴν εἰς περιστάσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὠλίσθησεν εἰς ὁδὸν δυνάμενην νὰ φέρῃ βλάβην ἐθνικὴν. Γίνονται λοιπὸν ἐπανειλημμένοι ἐπερωτήσεις, κατατρίβεται ἡ Κυβέρνησις, ἐπέρχονται ἐν τῷ μετὰξὺ δυσἀρέσκειαι, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸν κ. Ζέγγελην, ἐπαζόμεναι φθάνουν εἰς ἀποσκιρτήσεις καὶ μίαν ἐσπέραν ἢ μίαν πρωΐαν ἐπακολουθεῖ ὁ αἰφνιδισμός, διότι ἐπιμελῶς ἀληθῶς ἀποφεύγεται, ὅπως εἶπεν ὁ ἀξιότιμος ἐξ Ἀθηνῶν βουλευτής, νὰ τεθῇ τὸ ζήτημα τῆς ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τῆς Ἀντιπολιτεύσεως. Ἐπικολούθει λοιπὸν ὁ αἰφνιδισμός, ὅστις ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς Ἀν-

τιπολιτεύσεως, παραδοκούσης τήν στιγμήν κατά τήν ὁποίαν οἱ φίλοι τῆς κυβερνήσεως, καταπονημένοι ἢ δυσαρεστημένοι, ἀπέρχονται εἰς τὰς ἐπαρχίας των καί τότε τίθεται ζήτημα ἐμπιστοσύνης. Τούτων ἔχομεν καί πεῖραν καί γινῶσιν οἱ πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν. Ποῖος λοιπόν ὑπῆρξεν ὁ σκοπός τοῦ ἄρθρου; Νά ματαιώσῃ τόν ἔλεγχον; Ὁχι. Καθ' ἃς ἡμέρας ἀναγράφει ὁ κανονισμός, θά γίνεται τό ἔργον τοῦ ἐλέγχου. Ὅτι ὁ κοινοβουλευτισμός ἔπαυσε νά θεωρῆται κυρίως ὡς ἔλεγχος, ὅτι ἔπαυσε νά θεωρῆται ὡς γυμναστικόν, ὅτι τό ἔργον τοῦ ἐλέγχου εἶναι τό κύριον τῆς Βουλῆς, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι καί ἡμεῖς ἀπό τοῦ 1909 ἤδη περιορίσαμεν κατά πολύ τό δικαίωμα τῆς ἐπερωτήσεως, ἀφιερωθῆσῶν πρὸς τοῦτο ὠρισμένων ἡμερῶν καθ' ἑβδομάδα. Ὅταν ἐζητήτο ὁ περιορισμός τοῦ δικαιώματος τούτου, ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα καθοσιώσεως κατά τοῦ Κοινοβουλίου. Ἄς εἴπωμεν δέ τήν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν, ὅτι οὐχί μέ τήν προϋμίαν πάντων, ἡ Βουλὴ ἔστεργε τῷ 1909 εἰς τόν περιορισμόν τοῦτον. Σᾶς ἐρωτῶ· τό ἔργον τό ὁποῖον ἔκτοτε ἀπέσῳκαν αἱ Βουλαί αἱ διαδεχθεῖσαι ἀλλήλας δέν ἦτο ὠφελιμώτερον καί σκοπιμώτερον ἀπὸ τό ἔργον τῆς ἀδιακόπου ἐπερωτήσεως, ἀπὸ τό ἔργον τοῦ ἀσκόπου ἐλέγχου; Συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ ἀξιοτίμου ἐξ Ἀθηνῶν βουλευτοῦ, λέγοντος ὅτι ἀληθῆς ἔλεγχος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος καταλήγει εἰς ὕσπιστίαν πρὸς τήν Κυβέρνησιν. Ὁ ἔλεγχος ἔπαυσεν ὅμως νά εἶναι πλέον ὁ πολιτικός ἔλεγχος, ὁ τῆς ὕσπιστίας πρὸς τήν Κυβέρνησιν. Ἐλεγχος κατήντησε νά εἶναι κριτικὴ ἐπὶ πασῶν ἐν γένει τῶν πράξεων, ἐπὶ πάσης κατευθύνσεως τῶν κυβερνήσεων, κριτικὴ σκοπὸν ἔχουσα νά καταδείξῃ ὅτι ἡ Κυβέρνησις δέν εἶναι δυνατόν νά διορθώσῃ ἐντὸς βραχείου χρονικοῦ διαστήματος ὅλας τὰς ἀνάγκας δόσαι ὑπάρχουσι. Ταῦτα τὰ ἄτοπα ἠθέλησε νά ἀποφύγῃ ἡ Ἐπιτροπὴ, ἀποφανθεῖσα ὑπὲρ τῆς διατάξεως ταύτης. Ἀλλ' ἃς ἐξετάσωμεν ἔν πρὸς ἓν τό ἐδάφιον διὰ νά ἴδωμεν ποῖα ἐξ αὐτῶν εἶναι δυνατόν νά μᾶς ἐνοχλοῦν.

Χ.ΒΟΖΙΚΗΣ. Φαντάζεσθε τό πολίτευμα λειτουργοῦν ἄνευ τοῦ Κοινοβουλευτικοῦ καί ἄνευ τοῦ δημοσιογραφικοῦ ἐλέγχου;

Α.ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (ὑπουργός τῶν ἑξωτερικῶν). Ὁχι. Τοῦ-
λάχιστον εἶπον ὅτι ὁ ἔλεγχος οὐκ ἀπαγορεύεται. Ὅτι φθείρουν
τὴν Κυβέρνησιν καὶ μετὰ δύο μῆνας θά τὴν ἀνατρέψουν. Οὔτε μέ-
χρι τοῦδε κατωρθώθη ἡ Κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἀπέκτησε μίαν ἐμ-
πιστοσύνην, νὰ ἀνατραπῇ εἰς διάστημα μικρότερον τῶν δύο μῆ-
νῶν. Ἀπλούστατα ἀποφεύγομεν τὰς συνεχεῖς ψηφοφορίας καὶ ἀ-
ποφεύγομεν καὶ κάτι ἄλλο, τὴν ἐξάρτησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐκ
τῶν ἀδιακόπων τυχαίων ψηφοφοριῶν.

II

Μὲ ἀληθῆ θλίψιν καὶ κατάπληξιν εἶδον τοιχοκολλημένας
εἰς τὰς γωνίας ἀγγελίας τῆς Ἀνωτάτης Στρατιωτικῆς Διοικήσε-
ως, ἐν αἷς σὺν τοῖς ἄλλοις παρηγγέλλοντο οἱ προσερχόμενοι ὑπὸ
τά ὅπλα ἐφεδροὶ νὰ ἔχωσι μεθ' ἑαυτῶν ζεῦγος ὑποδημάτων (ἐναν-
τι τῶν ὁποίων θὰ ἐλάμβανον ὠρισμένην ἀποζημίωσιν)!!! Εἶναι
καταπληκτικὸν ἀλλ' ἀληθές. Τὸ ἀνέγνωσα μόνος μου ὅπως καὶ πάν-
τες οἱ εὕρισκόμενοι αὐτόθι καλοὶ συνάδελφοι συμμαθηταί μου.
Ἡ Γαλλία, ἡ πλουσιωτέρα χώρα τῆς Εὐρώπης, "ὁ τραπεζίτης τοῦ
κόσμου" ὥς τὴν ἀπεκάλουν οἱ Διεθνεῖς οἰκονομολόγοι, δέν εἶ-
χεν εἰς τὰς ἀποθήκας ἐπιστρατεύσεως τὸν ἀναγκαιοῦντα ἀριθμὸν
ἀρβυλῶν διὰ τοὺς κληθέντας ὑπὸ τά ὅπλα στρατιώτας της.

Ἀθάνατε Κοινοβουλευτισμέ "πόσον εἶσαι μέγας καὶ θαυ-
μαστά τὰ ἔργα σου". Ὄταν ἀνέγνωσα τὴν θλιβεράν αὐτὴν προκή-
ρυξιν ἐνεθυμήθην αὐτομάτως τὸν ἀνεκδιήγητον Δεληγιάννην, τὸν
κέρβερον αὐτῶν τῶν θεσμῶν, καὶ τὴν ἐπιστράτευσίν του τοῦ 1897
κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶται μας ἔφερον τσαρούχια, ἐλαστικά
ὑποδήματα, γουρουνοτσάρουχα καὶ κόκκινες βελέντζες διὰ κλι-
νοσκεπάσματα. Ἐκτοτε ἔγινε ἀσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Κοινοβουλευ-
τισμοῦ τὸν ὁποῖον ἀτυχῶς, παραλαβόντες ἀπὸ τοὺς Γάλλους, δια-
τηροῦμεν καὶ ἡμεῖς, ὥς κόρην ὀφθαλμοῦ μέχρι σήμερον. Πιστεύω
ἐκ γενετῆς εἰς τὴν δημοκρατίαν, βασιλευσμένην ἢ Ἀβασίλευτον,
ἀλλὰ πραγματικὴν Δημοκρατίαν ἐν τῇ ὁποίᾳ νὰ κυβερνᾷ ἡ θέλη-
σις τοῦ λαοῦ καὶ οὐχί ἡ ὀλιγαρχία τῶν ἀντιπροσώπων του, ἡ ὁ-

ποία μετά τας ἐκλογάς λυμαίνεται τό κράτος καί παρουσιάζει τας ἀυλιότητας τῶν σημερινῶν κλοπῶν καί σκανδάλων λιρῶν, συναλλαγμάτων, ὥρολογίων κλπ. Ὁ λαός κραυγάζει ἐκάστοτε "κάτω οἱ κλέφτες", ὅπως πρό ἡμερῶν ὑπό τὰ λιθοβολούμενα παράθυρα ἐνός Ὑπουργοῦ, καί ἀναγκάζεται μετ'ὀλίγον νά ψηφίσῃ τοὺς ἰδίους ἢ καί νέους τινάς ἀκόμη ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν τό παράδειγμα καί τόν ὁρόμον τῶν προκατόχων των. Ὁ Ἑλληνικός λαός εἶναι ἐλεύθερος ἅπασι μόνον κατὰ τετραετίαν, τήν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν· κατὰ τόν ὑπόλοιπον χρόνον εἶναι δοῦλος τῆς αἰσχροτέρας ὀλιγαρχίας.

Κείμενο I. Ἀνδρέου Μιχαλακοπούλου, Λόγοι, τόμ. Β', Ἀθήναι 1964, σελ. 67-68 (Συνεδρίαση τῆς Βουλῆς τῆς 24 Μαΐου 1927).

Κείμενο II. Θεοδώρου Παγκάλου, Τά Ἀπομνημονεύματά μου 1897-1947, τόμ. Α', Ἀθήνα 1959, σελ. 17.

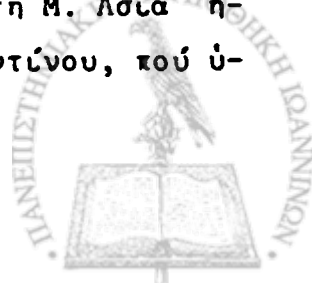
Παρατηρήσεις στό κείμενο. Καί ἡ ἀγόρευση τοῦ Μιχαλακοπούλου καί οἱ προσωπικές σημειώσεις τοῦ Παγκάλου ἔχουν, θά μπορούσαμε νά ποῦμε, ἀπολογητικό χαρακτήρα. Ὁ ἓνας προσπαθεῖ νά ἀντικρούσῃ τήν ἀντικολύτευση καί νά ἐξηγήσῃ τίς προθέσεις τῆς κυβερνήσεως γιά τή βελτίωση τῆς λειτουργίας τῆς Βουλῆς. Ὁ δεύτερος μᾶς ἐξομολογεῖται κοῦ ἀνάγεται ἡ ἀποστροφή του πρὸς τόν κοινοβουλευτισμό, ὥστε νά προχωρήσῃ ἀργότερα στήν ἐπιβολή δικτατορίας. Οἱ παραπάνω αὐτές προσωπικές ἀπόψεις ὡς κοινό βαθμό ἐκφράζουν τήν πολιτική ζωὴ τῆς χώρας στή δεκαετία τοῦ '20;

Βοζίκη Χαραλάμπος : βουλευτὴς τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος

Μιχαλακόπουλος Ἀνδρέας : φιλελεύθερος. Τήν ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Ἡ περίοδος κοῦ ἀνοίξε μέ τό τέλος τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας καί τήν Καταστροφὴν κοῦ ἀκολούθησε εἶναι γνωστὴ ὡς τοῦ Μεσοπολέμου καί κλείνει μέ τόν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον. Ἡ ἥττα τοῦ στρατοῦ στή Μ. Ἀσίαν ἦταν φυσικό νά θεωρηθεῖ καί ὡς ἥττα τοῦ κόμματος τοῦ Κωνσταντίνου, κοῦ ὑ-

πέστη καὶ τὶς πολιτικές συνέπειες. Τὰ γεγονότα ὁμως αὐτὰ εἶχαν περισσό-
τερο ὡς ἀποτέλεσμα νὰ περιέλθῃ ἡ ἐξουσία στὰ χέρια τῶν στρατιωτικῶν, πού
ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Πλαστήρα (1922), ὡς ἀφετηρία, κηδεμόνεψαν ἀνοι-
χτά ἢ ἀπὸ τὸ παρασκήνιο τὴ δημόσια ζωὴ.

Οἱ φιλότιμες προσπάθειες πολιτικῶν ἀνδρῶν πού πίστευαν στὸ δημο-
κρατικό πολίτευμα καὶ ἀπέστεργαν κάθε μορφὴ αὐταρχισμοῦ δέν μπόρεσαν νὰ
κρατήσουν τὴ χώρα μακριὰ ἀπὸ ἀνώμαλες πολιτικές λύσεις. Ἡ Α' Ἑλληνικὴ
δημοκρατία δέν μπόρεσε ν' ἀνθέξῃ στὶς πιέσεις τῶν οἰκονομικῶν προβλημά-
των πού ἐπιλύωνῆσαν ἀπὸ τὴν παγκόσμια κρίση τοῦ 1929, στὶς ἐπιδράσεις
πού ἔρχονταν ἀπὸ τὸν ἀνερχόμενο φασισμό καὶ ναζισμό καὶ νὰ ἐκλύσει τὸ ὅ-
λο πλέγμα τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων πού εἶχαν ὀξυνθεῖ καὶ ἀπὸ τὸ προ-
σφυγικό πρόβλημα. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀδυναμίας τῶν μεγάλων ἀστικῶν κομμάτων
φιλελευθέρων καὶ λαϊκοῦ νὰ προσφέρουν λύσεις ἦταν ἡ δικτατορία τοῦ Μετα-
ξᾶ. Μὲ τὴν ἀναστολὴ αὐτῆς τῶν πολιτικῶν μας θεσμῶν περιεπλάκη ἀκόμη περισ-
σότερο ἡ δημόσια ζωὴ καὶ αὐτὸ φάνηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς καὶ κα-
τόπιν.

Οἱ σημειώσεις τοῦ Παγκάλου γιὰ τὸν κοινοβουλευτισμὸ μᾶς δείχνουν
πόσο καλαιές (ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1914) ἦταν οἱ καταβολές τοῦ αὐταρχι-
σμοῦ του, πού θὰ ἐκόηλωθεῖ ὕστερα ἀπὸ μιὰ δεκαπενταετία περίπου.

Στόχος τοῦ κειμένου. Γιὰ ἐρευνηθοῦν οἱ ρίζες τῶν κραδασμῶν τῆς πο-
λιτικῆς μας ζωῆς κατὰ τὸν Πρωτοπόλεμο.

Βοηθήματα. Γρ. Δαφνῆ, Ἡ Ἑλλάς μετὰ δύο πολέμων (1923-1940), Ἀ-
θῆναι 1955. - Α. Ἐλεφαντίνης, Ἡ ἐπαγγελία τῆς ἀδύνατης Ἐπανάστασης, Ἀθῆνα
1976. - Σ. Βερέμη, Οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ στρατοῦ στὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ 1916-
1936, Ἀθῆνα 1977.

Ἄλλο θέμα γιὰ ἐρευνα. Οἱ οἰκονομικὲς συνθήκες τῆς ἐποχῆς.

Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Ἡ Ἑλλάς ἐπεθύμησε πάντοτε τήν φιλίαν καί τήν συνεννόησιν μέ τά λοιπά Κράτη. Γνωρίζετε ὅτι ἐγώ προσωπικῶς ἔχω ἐπιφυλάξεις τινάς ὅσον ἀφορᾷ τό πραγματοποιήσιμον τῆς Βαλκανικῆς Ὁμοσπονδίας καί ταύτας ἔχω ἐκφράσει καί ἄλλοτε κατὰ τό 1927, εὐρισκόμενος ἐν Παρισίοις ὡς Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν. Μέ ἠρώτησαν τότε ἐκεῖ, ἐάν εἶμαι πρόθυμος νά ὑπογράψω σύμφωνον Βαλκανικῆς Ὁμοσπονδίας καί ἀπήντησα ὅτι "ναί", ἄρκεῖ νά μοῦ παρουσιάσουν τό σύμφωνον αὐτό καί γίνῃ δεκτόν τοῦτο καί ἀπό τοὺς ἄλλους, ὅπως θά ἦμουν πρόθυμος νά ὑπογράψω κάθε ἔγγραφον, τό ὁποῖον θά ἦτο δυνατόν νά φέρῃ τήν εὐδαιμονίαν εἰς τήν Ἑγγύς Ἀνατολήν. Ἀλλ' εἶμαι πολιτικός καί δέν θά παρίδω τάς δυσχερείας, αἱ δέ δυσχέρειαι δι' ἐν Βαλκανικόν Κράτος ἦσαν περισσότεραι πρό τῶν πολέμων παρά μετά τόν πόλεμον, διότι τινά τῶν τότε χαρακτηριζομένων ὡς Βαλκανικῶν Κρατῶν ἐπεκταθέντα ἀπέκτησαν συμφέροντα τά ὁποῖα εἶναι κραταιότερα, πολυτιμώτερα δι' αὐτά ἀπέναντι ἄλλων κατευθύνσεων καί ὀλιγώτερον ἰσχυρά εἶναι τά Βαλκανικά. Ἀλλά τοῦτο δέν σημαίνει ὅτι δέν δύναται νά γίνῃ μία Βαλκανική Ὁμοσπονδία ὑπό τήν ἐννοίαν τήν ἀκριβῆ τῆς Ὁμοσπονδίας, ὅτι δέν δύνανται νά γίνωσι προσπάθειαι, ὅπως λίαν φιλοτίμως ἔκαμεν ὁ ἀξιότιμος κύριος Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ὅταν δέν εἶχε τάς εὐθύνας τῆς ἐξουσίας, προσπάθειαι αἱ ὁποῖαι νά τείνουν εἰς καλυτέραν συνεννόησιν καί συνεργασίαν τῶν Βαλκανικῶν Λαῶν. Ἦδη, ὅπως ὁ ἴδιος ἐμνημόνευσε, "τό ἔργον τό ὁποῖον ἐγένετο ἐπὶ τῆς προκατόχου Κυβερνήσεως, τό ἔργον τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας, εἶναι ἐν ἔργον ἀξιόν μιμήσεως ἐκ μέρους τῶν ἄλλων Κρατῶν". Κατά τό 1927

είχον εἶπη ὅτι ἀντί νά ζητήτε νά φτιάξετε ἕνα καθεδρικόν Βαλκανικόν Ναόν δέν φροντίζετε καλύτερα νά φτιάξωμεν μερικά παρεκλήσια, δηλαδή σύμφωνα ἀνά δύο ἢ τρεῖς χώρας; Εὐτυχῶς, καίτοι τότε τό πράγμα ἐφάνη ὀλίγον παράξενον, κατόπιν τό Συμβούλιον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν συνελθόν εἶπεν γενικῶς ὅτι τό καλύτερον σύμφωνον θά εἶναι νά κάμουν ἀνά δύο ἢ τρία τοιαῦτα σύμφωνα φιλίας καί διαιτησίας· καί πρός τοῦτο συνέταξε διαφόρους τύπους τοιούτων συμφώνων. Ἐκτοτε τά Βαλκανικά Κράτη μεταξύ των ἔκαμον τοιαῦτα, ἀπομένει ἕν σύμφωνον τοιοῦτον μετά τῆς Βουλγαρίας καί, ὅπως ὀρθῶς εἶπεν ὁ κύριος Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος οὔτε ἐδείχθη οὔτε θά δειχθῇ δυστροπία. Ὡς εἶναι πρόθυμος ἡ Ἑλλάς, ἀλλά δέν εἶναι δυνατόν αἱ ὑσίσαι νά ζητοῦνται ἀπό τό ἕνα μέρος.

Ὅ,τι ἀφορᾷ τάς ἄλλας ἀποφάσεις τῆς Βαλκανικῆς Διασκέψεως εἶναι ζήτημα δι' ἕκαστον ἐκτιμήσεως τῶν πραγματικῶν περιστάτικῶν. Ἐγώ θά ἤμην πολύ εὐτυχῆς ἐάν κατωρθώναμεν νά κάμωμεν μίαν ἐμπορικὴν συνεννόησιν μέ τινας τῶν Βαλκανικῶν Χωρῶν· λέγω ἐμπορικὴν συνεννόησιν ὅχι διότι ἐμπορικὴ σύμβασις ὅέν ὑπάρχει μέ τήν Βουλγαρίαν, αὐριοῦν δύναται νά γίνη αἰρομένων τῶν διαφορῶν, ἀλλ' ἀκριβῶς διότι εἵμεθα ὁμοῖα Κράτη ἠδύναντο νά ἐγερθῶσιν ὀλιγώτεραι ἀντιρρήσεις ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ρήτηραν τῆς προτιμήσεως, ἀπό τάς ἀντιρρήσεις αἱ ὁποῖαι γεννῶνται συνήθως ἐναντίον τῆς ρήτρας αὐτῆς. Ὅπως ἤξεύρετε ἡ Γερμανία μέ τήν Ρουμανίαν ἔκαμε μίαν συμφωνίαν περί δασμῶν, ἡ ὁποία προσέκρουσε εἰς διαφόρους ἀντιρρήσεις, ἐνῶ διά τά ὁμοῖα Κράτη, διά τά γειτονικά Κράτη αἱ ἀντιρρήσεις αὗται εἶναι σχετικῶς μικρότεραι. Μοῦ φαίνεται ὅτι εἰς τοῦτο ἡμεῖς μειονεκτοῦμεν ἀνεξαρτήτως τῶν σχέσεων τῶν ἐμπορικῶν τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν Χωρῶν πρός ἀλλήλας, μειονεκτοῦμεν διότι ἡμεῖς εἵμεθα εἰσδοχεῖς, εἵμεθα δέκται πολλῶν γεωργικῶν προϊόντων καί δυστυχῶς δέν εἵμεθα ἕν Κράτος βιομηχανικόν τόσον ἀνεπτυγμένον, ὥστε νά δυνάμεθα νά ζητήσωμεν νά πάρωσι τά βιομηχανήματά μας δίδοντες προτίμησιν εἰς τά γεωργικά προϊόντα. Τά μέν

γεωργικά μας προϊόντα είναι ανεπαρκή, τά δέ βιομηχανικά μας είς τί συνίστανται; Βιομηχανικά υφάσματα. Ἡ υφαντουργία μόλις καί ἐπαρκεῖ διὰ τόν τόπον μας, ἡ βιομηχανία τῶν μεταξωτῶν, ἐκτός τοῦ ὅτι καί τά ἄλλα κράτη ἔχουν, εἶναι μία πολυτέλεια, ἡ ὁποία εἰς τὰς σημερινάς ἐποχάς ὅπου τά κράτη ἔχουν λάβει μέτρα ἐναντίον εἰσαγωγῶν πολυτελῶν δέν ἔχει ἐλπίδας ἐξαπλώσεως. Ἀπομένει ἡ βιομηχανία τῶν λιπασμάτων ἡ ὁποία μόλις ἐπαρκεῖ ἢ δέν ἐπαρκεῖ διὰ τόν τόπον. Ἡ ἐριουργία καί τὰ νήματα, ἐκεῖνα δηλαδή τά ὅποια ἔχομεν νά προσφέρωμεν, εἶναι δυστυχῶς ὀλιγώτερα ἀπό ἐκείνας τὰς ποσότητας τὰς ὁποίας πρέπει νά εἰσδεχώμεθα. Καί ἐν τούτῳ θά εὐρεθῇ δυσκολία τις καί φυσικόν εἶναι νά ζητηθοῦν ἀνταλλάγματα. Δύνανται κάλλιστα νά ζητηθοῦν ἀνταλλάγματα διὰ τήν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν. Δέν θά εἶναι ὀρθόν ἐν κράτος νά στέλλῃ τά ἰδικά του εἰς τόν γείτονα καί νά μὴ δέχεται τά ἰδικά του προϊόντα. Μία τοιαύτη ἐταιρεία θά ἦτο λεόντειος ἐταιρεία καί ὄχι ἐταιρεία γενομένη πρὸς ἀμοιβαίαν βοήθειαν τῶν δύο ἐνδιαφερομένων Κρατῶν.

Κείμενο. Ἀ.Μιχαλακοπούλου, Λόγοι, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1964, σελ. 337-338 (Συνεδρίαση τῆς Βουλῆς τῆς 3 Ἰουνίου 1932).

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Ὁ Μιχαλακόπουλος ὁμιλεῖ ἐδῶ ὡς ἀπλὸς βουλευτής. Οἱ ἀπόψεις του ἐκπροσωποῦν τήν εὐρύτερη φιλελεύθερη παράταξη. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως : ὁ Ἀλ. Παπαναστασίου.

Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος

Ἡ νέα κατάσταση, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε ὕστερα ἀπὸ μιά δεκαετία πολέμου, ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς ὡς τόν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον καί τὴ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία, ἐπέβαλλε ὄχι μόνο στήν Ἑλλάδα ἀλλὰ σέ ὅλα τὰ βαλκανικά κράτη νά λησμονήσουν τίς παλαιές ἔχθρες καί νά ἀτενίσουν πρὸς τὸ μέλλον μέ καινούργιο βλέμμα. Ἄν καί αὐτό ἦταν πάλιτικα ἀναγκαῖον καί ἐπεῖγον, δέν ἦταν δυνατό νά ἐφαρμοσθεῖ ἀμέσως, ἀλλὰ ἔπρεπε νά παρέλθῃ κάποιον χρονικὸ διάστημα, ὥστε καί ἡ κοινὴ γνώμη νά προετοιμασθεῖ καί τά ζη-

τήματα πού εΐχαν ανακύψει από τΐς μετακινήσεις τών πληθυσμών νά διευθετηθοῦν ὁμαλά. Μέ τήν ἐκτίμηση τοῦ Ἑλ.Βενιζέλου καί τών συνεργατῶν του (ἀλλά καί μέ τή συμπαράσταση τοῦ Π.Τσαλδάρη καί τοῦ κόμματός του) ἐπὴλθε, ἔστω καί μέ καθυστέρηση, ἐπίσημη προσέγγιση μέ τή Ρουμανία (σύμφωνο τῆς 21 Μαρτίου 1928), τή Γιουγκοσλαβία (σύμφωνο τῆς 27 Μαρτίου 1929) καί τήν Τουρκία (σύμφωνο τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1930). Μέ τή Βουλγαρία καί τήν Ἀλβανία οἱ σχέσεις παρέμεναν ἀπλῶς καλές, χωρίς ὅμως νά ὑπογραφοῦν συμφωνίες. Ἀποκορύφωμα ὅλων αὐτῶν τῶν προσπάθειῶν ὑπῆρξε ἡ ὑπογραφή στίς 9 Φεβρουαρίου 1934 τοῦ Βαλκανικοῦ Συμφώνου (Pacte Balkanique) ἀπό τά τέσσερα κράτη: Γιουγκοσλαβία, Ἑλλάδα, Ρουμανία καί Τουρκία. Τρία χρόνια κατόπιν, στίς 24 Ἰανουαρίου 1937, ὑπογραφόταν τό γιουγκοσλαβοβουλγαρικό σύμφωνο φιλίας, πού ἐπιβεβαίωνε τόν σεβασμό τῶν συνόρων τῆς κάθε χώρας (status quo). Λίγο ἀργότερα, στίς 31 Ἰουλίου 1938, ὁ Μεταξάς, ἀπό τήν πλευρά τῆς Βαλκανικῆς Συνεννοήσεως (Entente), καί ὁ Βούλγαρος πρωθυπουργός Kiosséïvanof ὑπέγραψαν στή Θεσσαλονίκη σύμφωνο φιλίας καί μὴ ἐπιθέσεως. Οὐσιαστικά ὁ βαλκανικός κύκλος εἶχε κλείσει, ἀφήνοντας ἔξω μόνο τήν Ἀλβανία, πού τόν Ἀπρίλιο 1939 θά γίνηι καί ἐπίσημα ἰταλικό προτεκτοράτο.

Αἰσιοδοξία γιά τό μέλλον τῆς βαλκανικῆς συνεργασίας ἐκφράστηκε καί κατά τή συνάντηση τοῦ Βουκουρεστίου, τόν Φεβρουάριο 1940, ὅπου οἱ τέσσερις ἀντιπρόσωποι τῆς Συνεννοήσεως (ἀνάμεσά τους καί ὁ Μεταξάς) πῆραν τήν ἀπόφαση γιά τήν ἀνανέωση τοῦ Συμφώνου γιά ἄλλη μιὰ ἐπταετία (1941-1948). Δυστυχῶς ὅμως λίγους μῆνες ἀργότερα ἡ Βαλκανική Συνεννόηση δέν θά ὑπῆρχε. Τά κράτη τοῦ ἑνὸς ἦταν ἀρκετά ἀδύνατα γιά νά στηριχθοῦν στίς δικές τους δυνάμεις, οὔτε πάλι μποροῦσαν νά δημιουργήσουν μέσα σέ λίγα χρόνια μιὰ πολιτικά ἄρρηκτη συνομοσπονδία. Τό καθένα ἀναγκάστηκε (ἀνάλογα μέ τῆς δικές του συνθήκες) νά στραφεῖ πρὸς μιὰ Μεγάλη Δύναμη: ἡ Γιουγκοσλαβία πρὸς τήν Ἰταλία, ἡ Ρουμανία καί ἡ Τουρκία πρὸς τή Γαλλία καί τήν Ἀγγλία, ἡ Βουλγαρία πρὸς τή Γερμανία καί ἡ Ἑλλάδα πρὸς τήν Ἀγγλία. Ἔτσι, ὅταν ἡ Ἑλλάδα, πρώτη ἀπ' ὅλους τοὺς ἐταίρους, μπῆκε στόν πόλεμο μέ τήν ἰταλική εἰσβολή, κανένα βαλκανικό κράτος δέν προθυμοποιήθηκε νά τήν βοηθήσει.

✱

Ἡ ἰδέα τῆς προσέγγισης τῶν βαλκανικῶν λαῶν εἶχε στή χώρα μας εὐ-

ρύτετη ἀπήχηση. Στόν έντυπο λόγο κύριος εκπρόσωπος της ἔγινε τό περιοδικό "Les Balkans" (σέ γαλλική γλώσσα). Ἰδρύθηκε ἀπό τόν Ξ.Λευκοπαρίδη, ἀπό τήν Πόλη, συνεργάτη τοῦ Ἀλ.Παπαναστασίου καί θιασώτη τῆς ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας. Τό πρῶτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ κυκλοφόρησε τήν 1' Οκτωβρίου 1930, ὅταν εἶχαν γίνει τά διμερῆ σύμφωνα ἀνάμεσα στά βαλκανικά κράτη καί εἶχε συνέλθει στήν Ἀθήνα ἡ πρώτη (προπαρασκευαστική) Βαλκανική Διάσκεψη, μέ συμμετοχή καί τῆς Ἀλβανίας καί Βουλγαρίας: "Ἡ βαλκανική ἰδέα δέν εἶναι πιά μιά οὐτοπία, λέγει τό πρῶτο κύριο ἄρθρο, ἀλλά μιά πραγματικότητα πού ξεκινᾷ ἀπό τήν ἔδρα τήν ἱστορία τῶν βαλκανικῶν λαῶν, πού στηρίζεται στήν κοινωνική καί ψυχική τους σύνθεση καί πού τήν ἐπιβάλλουν τά οἰκονομικά συμφέροντά τους". Στό ἔδωλο αὐτό τεῦχος ὁ Παπαναστασίος διαβλέπει ὡς πρῶτο ἐφικτό βῆμα τήν τελωνειακή ἔνωση.

Γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς βαλκανικῆς ἰδέας τό περιοδικό χρησιμοποιεῖ δύο τρόπους: τήν παρουσίαση ἀναλυτικῶν ἄρθρων γύρω ἀπό τήν πνευματική καί οἰκονομική ζωή τῆς κάθε χώρας, ὥστε νά ἐπέλθει ἡ ἀλληλογνωριμία, καί τήν ἐπισήμανση τῶν κοινῶν στοιχείων πού ἐνώνουν τοὺς λαούς τοῦ Αἴμου, στή γλώσσα, στά ἔθιμα, γενικά στόν πολιτισμό, γιά νά ὑπογραμμισθεῖ ἡ ψυχική ἐνότητά τους. Στή δεκάχρονη ζωή του (1930-1940) τό περιοδικό δημοσίευσε ὄχι μόνο Ἑλλήνων ἀλλά καί πολλῶν ἄλλων Βαλκανίων ἐπιστημόνων κείμενα, πού σήμερα ἀποτελοῦν πολύτιμη πηγή γιά τήν ἱστορία τῆς κάθε χώρας τόν καιρό τοῦ Μεσοπολέμου. Ἰδιαίτερο ὅμως πολιτικό ἐνδιαφέρον ἔχουν τά ἄρθρα ἐκεῖνα πού μέ πηγαῖο δημοκρατικό φρόνημα κρούουν τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου μπροστά στή διεξόδυση τῶν Ἰταλῶν καί τῶν Γερμανῶν, πού διλοχετεύουν ταυτόχρονα τά αὐταρχικά τους κηρύγματα. Μελετώντας τοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ διαπιστώνουμε τόν σεβασμό πού τηρεῖ ἀέναντι στήν παράδοση τοῦ κάθε λαοῦ καί τόν ἀγῶνα πού καταβάλλει γιά τήν κοινωνική πρόοδο στήν κάθε χώρα, προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιά τήν ἐδραίωση τῆς εἰρήνης καί τῆς φιλίας. Ἐνα τέτοιο έντυπο, πού νά ἔχει ὡς στόχο τό εὐρύτερο κοινό (ὄχι μόνο τοὺς ἐπιστήμονες), ἀλλά νά τό χαρακτηρίζει πολιτική εὐθύτητα καί ἐπιστημονική ἀκρίβεια, θά ἦταν χρήσιμο καί σήμερα.

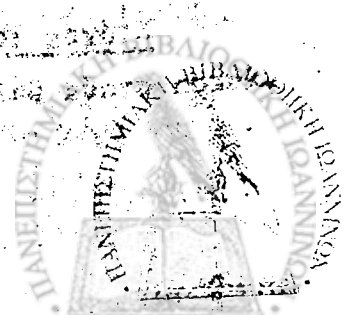
Στόχος τοῦ κειμένου. Νά ὑπογραμμισθεῖ ἡ σημασία τῆς συνεργασίας ἀνάμεσα στοὺς βαλκανικούς λαούς καί νά ἐρευνηθοῦν οἱ τρόποι πού θά μᾶς βο-

ηθίσουν να τήν πετύχουμε.

Βοηθήματα. Κ.Σβολοπούλου, Τό Βαλκανικόν Σύμφωνον καί ἡ ἑλληνική ἐξωτερική πολιτική 1928-1934, Ἀθῆναι, Ἑστία, 1974. - Τοῦ Ὑδίου, Ἡ ἑλληνική ἐξωτερική πολιτική μετὰ τήν Συνθήκην τῆς Λωζάννης. Ἡ κρίσιμος καμπή Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1928, Θεσσαλονίκη 1977 (ὅπου καί ἡ βιβλιογραφία).

Ἄλλο θέμα γιά ἔρευνα. Πῶς ἡ προσκόλληση τῶν βαλκανικῶν κρατῶν σέ διαφορετικές Δυνάμεις ὑπῆρξε ἀρνητικός παράγοντας στήν πολιτική τους συνεννόηση.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ: Η ΠΟΘΟΥΜΕΝΗ ΟΜΟΝΟΙΑ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΣΥΣΚΕΨΕΩΣ Π Λ Α Κ Α Σ

"Διά τήν ολοκληρωτικήν καί ἀπερίσπαστον διεξαγωγήν τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀγῶνος ἐναντίον τῶν κατακτητῶν καί τῶν ὀργάνων των, τήν συμβολήν εἰς τήν ἐπιτυχίαν τοῦ Συμμαχικοῦ ἀγῶνος, τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος καί τήν κατοχύρωσιν τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, τέλος διὰ τήν δημιουργίαν ὄρων διευκολυνόντων τήν προσπάθειαν ἐνοποιήσεως τοῦ ἀνταρτικοῦ Στρατοῦ τῆς Ἑλλάδος, οἱ κάτωθι ἐντεταλμένοι ἀντιπρόσωποι εἰς τάς διαπραγματεύσεις διὰ τήν Ἑθνικήν ἐνότητα, ἀποφασίζουν:

1) Δέχονται τήν πρότασιν τοῦ Ε.Α.Μ. - Ε.Λ.Α.Σ., περί τελειωτικῆς καταπαύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, μεταξύ τῶν δυνάμεων Ε.Λ.Α.Σ. - Ε.Δ.Ε.Σ.

2) Τά τμήματα τοῦ Ε.Α.Μ. - Ε.Λ.Α.Σ. καί τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. θά διατηρήσουν τάς σήμερον κατεχομένας θέσεις.

3) Αἱ ὁργανώσεις Ε.Α.Μ. - Ε.Λ.Α.Σ. καί Ε.Δ.Ε.Σ. ἀναλαμβάνουν τήν ὑποχρέωσιν νά δράσουν δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῶν ἐναντίον τῶν κατακτητῶν καί τῶν συνεργαζομένων μέ αὐτούς, εἴτε αὐτοτελῶς ἐκάστη ἐν τῇ περιοχῇ της, εἴτε ἀπό κοινοῦ κατόπιν προηγουμένης συνεννοήσεως.

4) Διά τήν καλυτέραν ἀντιμετώπισιν τοῦ κατακτητοῦ αἱ ἀνωτέρω Διοικήσεις τῶν ἐν Ἠπείρῳ δυνάμεων τῶν δύο ὁργανώσεων Ε.Λ.Α.Σ καί Ε.Δ.Ε.Σ. θέλουν τό ταχύτερον ἐκπονήσει κοινόν σχέδιον ἐνεργείας ἐπιθετικῆς ἢ ἀμυντικῆς, καθορίζον καί τόν τρόπον ἐνδεχομένου ἐλιγμοῦ τῶν Μονάδων ἐκάστης ὁργανώσεως, ὑφισταμένης πρὸς τοῦ ἐχθροῦ εἰς τήν περιοχὴν τῆς ἐτέρας, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐπιβάλλεται ὑπὸ λόγων στρατιωτικῆς ἀνάγκης.

5) Ἐάν τά τμήματα μιᾶς ὁργανώσεως ἀποσυρθοῦν ἐκ θέ-

σεών τινων, λόγω είσβολής τών Γερμανών ή τών συμπραττομέ-
νων μέ αύτούς, ταύτα θέλουσιν έπανελάθη είς τάς θέσεις των,
αμα τη έκδιώξει ή αποχωρήσει τούτων.

6) Μικτή Στρατιωτική έπιτροπή έξ αντιπροσώπων του
Ε.Λ.Α.Σ., του Ε.Δ.Ε.Σ. καί της Ε.Κ.Κ.Α. θέλει έποπτεύει τήν
τήρησιν της παρούσας συμφωνίας καί λύει τάς τυχόν αναφuo-
μένας διαφοράς. Ή Έπιτροπή δύναται νά λειτουργήσῃ μέ τά
δύο μέλη της μέχρις άφίξεως καί αντιπροσώπου της Ε.Κ.Κ.Α.

7) Ή Συμμαχική Στρατιωτική Άποστολή παρακαλείται
νά μεριμνήσῃ όπως τό στρατηγεΐον Μέσης Άνατολής έξασφαλί-
σῃ τόν μεγαλύτερον δυνατόν έφοδιασμόν τών έν Έλλάδι δυνά-
μεων όλων τών οργανώσεων βάσει της συμμετοχής των είς τάς
έπιχειρήσεις κατά τών Γερμανών καί αναλόγως τών πραγματι-
κών αναγκών του πολέμου.

8) Έκφράζεται ή Πανελλήνιος εύχή, όπως οί παθόντες,
τόσον έκ της είσβολής τών Γερμανών, όσον καί έκ της συγκρού-
σεως τών Όργανώσεων, τυχουν της άμερίστου ένισχύσεως όλων
τών Όργανώσεων. Ίδιαιτέρως παρακαλείται τό Συμμαχικόν
Στρατηγεΐον, όπως έλθῃ είς άμεσον έπικουρίαν πρός αύτούς.

9) Άπό της ύπογραφής του παρόντος άφίνονται έλεύθε-
ροι άμοιβαίως όλοι οί κρατούμενοι ως αΐχμάλωτοι ή δημιοι
διά λόγους πολιτικών διαφορών, διευκολυνόμενοι νά μεταβοϋν
είς τόν τόπον της προτιμήσεώς των. Έξαιροϋνται οί βαρυνό-
μενοι μέ πράξεις έθνικής προδοσίας ή βαρείας πράξεις κοι-
νοϋ Δικαίου, οΐτινες καί θά κατονομασθοϋν είς τήν ένδιαφε-
ρομένην Όργάνωσιν, θά δικασθοϋν δέ υπό τών ύφισταμένων Στρα-
τοδικείων, είς α θά μετέχη καί Άντιπρόσωπος της ένδιαφερο-
μένης Όργανώσεως. Έκφράζεται ή εύχή, όπως αΐ ύποθέσεις έκ-
δικάσεως περατωθοϋν εύθύς τό ταχύτερον.

10) Ἡ ἀπόλυσις τῶν ὁμήρων καί αἰχμαλώτων θά γίνη τό
βραδύτερον ἐντός δεκαπενθημέρου.

11) Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος ἄρχεται ἀμέσως.

Κάπου εἰς τήν Ἑλλάδα 29.2.1944

Η ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ Ε.Δ.Ε.Σ.

Κομνηνός Πυρομάγλου

Π.Νικολόπουλος Ἀντ/ρχης

Η ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ Ε.Α.Μ. - Ε.Λ.Α.Σ.

Στέφανος Σαράφης Στρατηγός

Νικόλας

Η ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΤΟΥ Ε.Κ.Κ.Α.

Γ. Καρτάλης

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

ΚΡΙΣ Συν/ρχης "Βρετανός"

ΟΥΑΙΝΕΣ Ταγ/ρχης Ἑνωμ.Πολιτ.Ἀμερικῆς

Η ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ ΚΑΙΡΟΥ

ΚΡΙΣ ΣΥΝ/ΡΧΗΣ

Διά τήν ἀκρίβειαν

τό Ἰόν Γραφεῖον

Πηγή: 'Αλ. Παπαδοπούλου, 'Απομνημονεύματα, 'Ιωάννινα 1976, σ.161-162 (καί Σ.Γρηγοριάδη, δ. παρακάτω, σ.149-150).

Ιστορικό πλαίσιο: 'Οκτώ μήνες πρίν τήν ἀπελευθέρωση τῆς 'Αθήνας ἀπό τούς Γερμανούς, οἱ ἀντιστασιακές ὁργανώσεις μέ τή συμμετοχή τῶν συμμάχων, 'Αγγλων καί 'Αμερικανῶν, ὑπέγραψαν συμφωνία γιά τόν τερματισμό τοῦ ἐμφυλίου καί τήν εἰρήνευση τῶν παθῶν. 'Όταν ἄρχισε νά διαφαίνεται ὡς ὀριστική ἡ συντριβή τοῦ 'Αξονα, οἱ πολιτικές δυνάμεις πῆσαν πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς ἀνακωχῆς μεταξύ τῶν ἀντιστασιακῶν ὁργανώσεων. Στή θέση Πλάκα τῆς 'Ηπείρου οἱ δύο μεγάλες ὁργανώσεις ἀναγνωρίζονταν ἀμοιβαῶς καί μποροῦσαν νά στρέψουν ἀπό κοινοῦ τίς δυνάμεις τους στούς καταρρεόντες Γερμανούς. 'Ωστόσο οἱ πολιτικές παρατάξεις δέν εἶχαν ἀφήσει τούς στόχους τους καί τελικά ἔγινε ἀναπόφευκτη ἡ ἐμφύλια σύρραξη.

Βιβλιογραφία: Σόλων Γρηγοριάδης, 'Ιστορία τῆς Συγχρόνου 'Ελλάδος, τ.Β', 'Αθήνα 1973.

Η ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, ἡ ἐκβιομηχάνισις ἀποτελεῖ πρωταρχικὴν καὶ θεμελιώδη προϋπόθεσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου. Ἄνευ βιομηχανίας, διαρκῶς ἐξελισσομένης καὶ ἐπεκτεινομένης, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀντιμετωπισθοῦν τὰ σύγχρονα οἰκονομικά καὶ κοινωνικά προβλήματα, τὰ ὅποια ἀνακύπτουν ἐκ τῆς συνεχοῦς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν πολλαπλασιαζομένων ἀναγκῶν αὐτοῦ. Δι' ὃ καὶ εὐλόγως ἡ ἐκβιομηχάνισις ἔχει καταστῇ τὸ ἐπίκεντρον τῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ μείζονος δυνατοῦ βαθμοῦ οἰκονομικῆς εὐημερίας καὶ κοινωνικῆς ὡς καὶ πολιτιστικῆς ἐξελίξεως.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκβιομηχανίσεως προβάλλει ἰδιαιτέρως ἐπιτακτικὴ διὰ τὴν χώραν μας, δοθέντος ὅτι οἱ γεωφυσικοὶ αὐτῆς πόροι εἶναι περιορισμένοι, ὡς ἐκ τούτου δέ τὸ πρωτογενές ἐθνικὸν εἰσόδημα, ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸν πληθυσμόν, εἶναι ἄρκετὰ μικρόν, τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον πολὺ χαμηλόν καὶ τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα ὀξύτατον καὶ δυσεπίλυτον, ἀτυχῶς.

Μολονότι ὁμως ἔχει καταστῇ κοινὴ συνείδησις ἡ ἀνάγκη αὕτη τῆς ἐκβιομηχανίσεως, πρὸς τὸν σκοπὸν ταχείας καὶ σοβαρᾶς αὐξήσεως τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς καὶ τῆς ἀπασχολήσεως, ὡς καὶ τῆς σταθερᾶς ἀνόδου τοῦ πολιτιστικοῦ ἐν τῇ χώρᾳ μας ἐπιπέδου, ἐν τούτοις τὸ πρόγραμμα τῆς ἀνασυγκροτήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας καθυστέρησε καὶ καθυστερεῖ εἰσέτι νὰ πραγματοποιηθῇ, λόγῳ ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτουμένων κεφαλαίων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Γεγονός πάντως εἶναι, ὅτι, χάρις εἰς τὸ ἀξιοθαύμαστον σθένος καὶ τὴν ἐπιχειρηματικότητα τῶν Ἑλλήνων βιομηχάνων, μεγάλαι ἐπενδύσεις ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περί-

οδον, πολλάκις καί υπό τάς πλέον δυσμενείς συνθήκας, διά τήν ανασυγκρότησιν, τήν ανακαίνισιν, τήν ἰδρυσιν καί τήν επέκτασιν διαφόρων βιομηχανιῶν. Διά τῶν ἐπενδύσεων τούτων ἐπεδιώχθη καί ἐπετεύχθη σημαντική αὐξησις τῆς ἐγχωρίου βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ὡς καί σοβαρωτάτη επέκτασις ταύτης πρός νέους κλάδους καί τομεῖς. Πέραν δέ τῶν δι' ἰδιωτικῶν καί ἐγχωρίων γενικῶς κεφαλαίων γενομένων εἰς τήν βιομηχανίαν ἐπενδύσεων, σημαντικά ἐπίσης ποσά, προερχόμενα ἐκ κεφαλαίων τῆς Ἀμερικανικῆς βοηθείας, ἐπενεδύθησαν διὰ δανεισμοῦ εἰς τήν βιομηχανίαν τόσον πρός ἀποκατάστασιν καί ανασυγκρότησιν καταστραφέντων κατὰ τήν κατοχήν καί τόν συμμοριτοπόλεμον ἐργοστασίων, ὅσον καί πρός ἰδρυσιν νέων ἢ καί επέκτασιν παλαιῶν τοιούτων.

Αἱ διὰ ἰδιωτικῶν καί ἐγχωρίων γενικῶς κεφαλαίων πραγματοποιηθεῖσαι εἰς τήν βιομηχανίαν ἐπενδύσεις ἀνῆλθον, κατὰ τήν μεταπελευθερωτικὴν περίοδον (1945-1954), εἰς τό σποδόν τῶν 265,7 ἑκατομμυρίων δολλαρίων.

Αἱ γενόμεναι δέ ἐπενδύσεις ἐξ ἐγχωρίων πόρων ὑπελογίσθησαν ἀναλυτικῶς ὡς κάτωθι:

Ἔτος	Δολάρια (εἰς ἑκατ.)
1945	—
1946	6,2
1947	10,8
1948	13,6
1949	34,6
1950	51,5
1951	51,4
1952	40,9
1953	25,3
1954	31,4
Σύνολον	265.7

Ὁ καθορισμός τῶν ὡς ἄνω ἐπενδύσεων ἐξ ἰδιωτικῶν κεφαλαίων ὑπελογίσθη καί ἐξήχθη: 1) ἐκ πληροφοριῶν, τάς ὁ-

ποίας παρέσχε σοβαρός αριθμός εργοστασίων, 2) ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων στοιχείων ἐκ μέρους τῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῆς Βιομηχανίας τοῦ Ὑπουργείου Βιομηχανίας, 3) ἐκ τῆς ἀξίας τῶν εἰσαχθέντων μηχανημάτων πρὸς ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τῆς βιομηχανίας μεθ' ὧν τῶν δαπανῶν (μεταφορικῶν, δασμῶν κ.λ.π.) μέχρι πλήρους ἐγκαταστάσεως αὐτῶν. Ἐπίσης ὑπελογίσθη ἡ δαπάνη τῶν κτιρίων, ἐκ στοιχείων τῆς πολεοδομικῆς ὑπηρεσίας, 4) ἐκ τῆς ἀξίας τῶν μηχανημάτων, ἅτινα διέθεσεν ὁ Ὄργανισμός ΟΔΙΣΥ ἀποκλειστικῶς διὰ τὰς βιομηχανίας καὶ 5) ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἐν τῇ χώρᾳ παραχθέντων μηχανημάτων. Πάντα δὲ ταῦτα κατὰ τὴν δυνατὴν προσέγγισιν.

Πλέον τῶν ἀνωτέρω ἐπενδύσεων δι' ἰδιωτικῶν κεφαλαίων, ἐπενδύθησαν εἰς τὴν βιομηχανίαν διὰ δανεισμοῦ ἐκ κεφαλαίων τῆς Ἀμερικανικῆς βοήθειας 63,4 ἑκατομμύρια δολλάρια. Οὕτω, τὸ γενικὸν σύνολον τῶν εἰς τὴν βιομηχανίαν πραγματοποιηθεισῶν ἀπὸ τοῦ 1946 ἐπενδύσεων ἀνῆλθεν εἰς 329,1 ἑκατομ. δολλάρια.

Ἐπακόλουθον τῶν ἐπενδύσεων τούτων καὶ τῆς καταβληθείσης γενικωτέρας προσπάθειας ὑπῆρξεν, ἐν ἀρχῇ μὲν ἡ βαθμιαία ἀποκατάστασις τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος σταθερὰ ἀνοδος τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ἡ ἀξία τῆς ὁποίας ἐξελικτικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἑξῆς:

Ἔτος	Ἀξία παραγωγῆς εἰς ἑκατομμύρια σημερινῶν (νέων) δραχμῶν
1945	176
1946	1.831
1947	2.692
1948	4.491
1949	5.951
1950	7.980
1951	8.640
1952	8.306
1953	12.591
1954	11.853

Είς τήν ἄνω ἀξίαν παραγωγῆς περιλαμβάνεται καί ἡ ἀξία τῶν βαμβακερῶν καί μαλλίνων νημάτων.

Εἰδικώτερον, ἡ βιομηχανική περίοδος 1953 καί 1954 ἔχει νά ἐπιδείξη τοῦτο, ὅτι ἐνῶ κατά τούς πρώτους τρεῖς μῆνας τοῦ 1953 ἡ βιομηχανική παραγωγή δέν ἐδείκνυε τάσιν πρὸς αὔξησιν, ἀλλά ἦτο μᾶλλον σταθερά εἰς ρυθμόν παραγωγῆς, αἰφνιδίως, μετὰ τὰ ἐφαρμοσθέντα οἰκονομικά μέτρα τῆς 9ης Ἀπριλίου 1953 ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Στρατάρχου Α. Πανάγου, παρετηρήθη αὔξεις τῆς παραγωγῆς σχεδόν σέ ὅλους τούς τομεῖς τῆς βιομηχανίας, παρ' ὅλον ὅτι ἐθεσπίσθη ἐλευθερία εἰσαγωγῶν. Κατ' ἐξαίρεσιν, ἐκάμφη μόνον ἡ παραγωγή εἰς τόν κλάδον τῆς κλωστοῦφαντουργίας καί κυρίως εἰς τήν κατηγορίαν τῶν μαλλίνων καί μεταξωτῶν ὑφασμάτων ἐκ τῆς ἀθρόας εἰσαγωγῆς ὁμοίων προϊόντων εἰς χαμηλάς τιμάς, ὡς καί ἡ παραγωγή τῆς τεχνητῆς μετάξης. Πάντα δέ ταῦτα ἐξεδηλώθησαν τόσον κατά τούς ὑπολοίπους μῆνας τοῦ 1953 μετὰ τήν 9ην Ἀπριλίου, ὅσον καί κατὰ τό ἔτος 1954, κάπως ὁμῶς ἐντονώτερον.

Πρέπει νά σημειωθῇ, ὅτι καί εἰς τούς ἀνωτέρω κλάδους ἡ κάμψις τῆς παραγωγῆς δέν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καί μόνον εἰς τήν ἐλευθερίαν τῶν εἰσαγωγῶν, ἀλλά καί εἰς ἄλλα αἷτια, ὡς π.χ. εἰς τήν ἔλλειψιν κεφαλαίων κινήσεως μέ χαμηλόν τόκον, τήν ὑποκατανάλωσιν, καί, διὰ μερικᾶς κατηγορίας βιομηχανιῶν, εἰς τήν ἔλλειψιν συγχρονισμένου μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ, καί ἐπομένως τήν ἀντιοικονομικὴν ἐκμετάλλευσιν, λόγῳ τοῦ ἀσυμφόρου τῆς παραγωγῆς· εἰς ἄλλας δέ περιπτώσεις εἰς ὑπερβολικόν ἐξοπλισμόν ἀνώτερον τοῦ μέσου ὁρου τοῦ ἀπαιτούμενου διὰ παραγωγήν κανονικὴν, ἡ ὁποία θά ἐκάλυπτε τὰς ἀνάγκας τῆς καταναλώσεως.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὑπῆρξαν καί κλάδοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον περιθώρια διὰ ηὔξημένην παραγωγήν ἔναντι τῶν προηγουμένων ἐ-

τών, καί ὡς τοιούτους σημειώνω τήν βιομηχανίαν ἐφαρμογῆς εἰδῶν ἠλεκτρισμοῦ, τήν βιομηχανίαν τῶν ἠλεκτροκινητήρων, τῶν κινητηρίων μηχανῶν ἐσωτερικῆς καύσεως, τήν βιομηχανίαν παραγωγῆς σιδήρου, τῆς ὁποίας ἡ παραγωγή τό 1952 ἦτο 32.000 τόννοι, τό 1953 ἦτο 36.000 καί 56.000 τόννοι κατά τό 1954, τά χημικά λιπάσματα τῶν ὁπλῶν ἡ παραγωγή τό 1952 ἦτο 132.000 τόννοι, τό 1953 μόνον 118.000 τόννοι καί ἀνῆλθον τό 1954 εἰς τοῦς 211.000 τόννους, τῶν ὀξέων, μέ τήν συμπλήρωσιν τῶν νέων ἐγκαταστάσεων τοῦ θειικοῦ ὀξέος, ἀπό 76.000 τόννους τό 1952 καί 1953 ἀνῆλθεν εἰς 123.000 τόννους τό 1954. Τῆς ὑαλουργίας, μετά τήν συμπλήρωσιν τῶν ἐγκαταστάσεων της, περατωθεισῶν περὶ τά μέσα τοῦ 1953, ἡ παραγωγή ἀνῆλθε τό μέν 1953 εἰς 10.670 τόννους, τό δέ 1954 εἰς 14.474, ἐναντι παραγωγῆς 7.500 τόννων κατά τό 1952.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι τά περιθώρια ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας εἶναι εἰσέτι εὐρύτερα, ὡς ἄλλωστε ἀποδεικνύεται ἀπό τό γεγονός, ὅτι κατά κανόνα ἡ σταθερῶς αὐξανόμενη παραγωγή διατίθεται καί ἀπορροφᾶται ὑπό τῆς καταναλώσεως ἢ προωθείται πρὸς τό ἐξωτερικόν, δημιουργοῦσα σημαντικοῦς συναλλαγματικούς πόρους.

Διὰ νά σταθεροποιηθῇ ὁμως τό ὕψος τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καί νά ἐπιτευχθῇ περαιτέρω αὐξήσις αὐτῆς ὑπό πᾶσαν ἄποψιν, τόσον δι' ἐγχώριον κατανάλωσιν, ὅσον καί δι' ἐξαγωγήν, εἶναι ἀπαραίτητον, ὅπως ληφθοῦν κατάλληλα μέτρα διὰ τήν προστασίαν καί τήν ἀνάπτυξιν τοῦ συνόλου τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας. Μεταξύ τούτων προέχουσιν θέσιν κατέχει ἡ λήψις μέτρων πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ βασικοῦ διὰ τήν βιομηχανίαν προβλήματος τῆς ἐλλείψεως κεφαλαίων, τόσον διὰ παγίας ἐπενδύσεις (ἀνακαίνισις καί συγχρονισμός μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ), ὅσον, καί κυρίως, διὰ τήν ὁμαλήν λειτουργίαν καί κίνησιν τῶν ἐργοστασίων.

ΕΠΕΚΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΕΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

Κατά τὰ ὑπὸ μελέτην ἔτη 1953 καὶ 1954 ἐδόθησαν παρὰ τοῦ Γνωμοδοτικοῦ Συμβουλίου Βιομηχανίας τοῦ Ὑπουργείου Βιομηχανίας ἀδειαι ἰδρύσεως, ἐπεκτάσεως καὶ νομιμοποιήσεως ὡς ὡς κάτωθι:

Τὸ ἔτος 1953 ἰδρύσεις 948, ἐπεκτάσεις 867 καὶ νομιμοποιήσεις 1.178.

Τὸ ἔτος 1954 ἰδρύσεις 2000, ἐπεκτάσεις 1020 καὶ νομιμοποιήσεις 435.

Ἐκ τῶν χορηγηθεισῶν ἀδειῶν δέν ἐπραγματοποιήθη σοβαρὸς ἀριθμὸς, ἐνῶ ἀντιθέτως πολλαὶ ἀδειαι ἔτυχον τῆς σχετικῆς λειτουργίας ἀπὸ τὴν Γενικὴν Μηχανολογικὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ὑπουργείου Βιομηχανίας. Καὶ συγκεκριμένως, διὰ μὲν τὸ ἔτος 1953 ἔτυχον ἀδείας λειτουργίας διὰ ἰδρύσεις 948 καὶ ἐπεκτάσεις 867, διὰ δὲ τὸ ἔτος 1954 ἔτυχον ἀδείας λειτουργίας διὰ ἰδρύσεις 229 βιομηχανίαι καὶ ἐπεκτάσεις 183.

Αἱ ἰδρυθεῖσαι ἢ ὑπὸ ἰδρυσιν καὶ ἐπέκτασιν βιομηχανικαὶ ἢ βιοτεχνικαὶ ἐπιχειρήσεις κατὰ τὰ ἄνω ἔτη ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι κατ'εἰδικότητα βιομηχανικοῦ κλάδου.

ΚΛΑΔΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ	Ε Τ Η							
	1949	1950	1951	1952	1953		1954	
	ἰδρύσεις καὶ ἐπε- κτάσεις	ἰδρύσεις καὶ ἐπε- κτάσεις	ἰδρύσεις καὶ ἐπε- κτάσεις	ἰδρύσεις καὶ ἐπε- κτάσεις	ἰδρύσεις	Ἐπεκτά- σεις	ἰδρύσεις	Ἐπεκτά- σεις
1) Μηχανουργικαὶ καὶ ἐπεξεργασταὶ ἐν γένει μετάλλ.	262	554	336	333	118	168	302	142
2) Οἰκοδομικαὶ	75	131	108	129	55	48	124	53
3) Κλωστοῦφαντουργικαὶ . .	554	958	307	297	62	159	238	192
4) Διατροφῆς	860	215	162	307	259	107	377	143
5) Χημικαὶ	120	42	48	168	56	76	94	50
6) Δέρματος	28	317	282	50	38	36	66	32
7) Ξύλου	185	311	310	264	176	116	267	87
8) Χάρτον καὶ ἐκτυπώσεως	50	—	—	2	—	—	72	68
9) Βιομ. ἐφαρμογῆς ἡλεκτρ.	—	—	—	—	—	—	28	8
10) Εἰδῶν ἱματισμοῦ	—	—	—	—	—	—	95	10
11) Καπνοῦ	—	—	—	—	—	—	—	9
12) Διάφοροι	—	517	436	487	184	157	108	42
13) Πραγματοποιηθεῖσαι *	—	—	—	—	—	—	229	184
Σύνολον	2134	3045	1989	2037	948	867	2000	1020

Τό σύνολον κεχωρισμένως τῶν ἰδρύσεων, τῶν ἐπεκτάσεων καί τῶν νομιμοποιηθέντων ἐργοστασίων, κατά τά ὑπ' ὄψιν ἔτη, εἶχεν ὡς ἀκολούθως:

Ἐκ τῶν ληφθεισῶν ἀδειῶν ἰδρύσεως ἢ ἐπεκτάσεως κατά τό ἔτος 1953, ἐπραγματοποιήθησαν: ἰδρύσεις 639, περίπου τό 67%, καί ἐπεκτάσεις 152, περίπου τό 18%.

	Ε Τ Η					
	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Ἰδρύσεις	1037	1499	891	1058	948	2000
Ἐπεκτάσεις	975	1456	1070	978	867	1020
Νομιμοποιήσεις	122	90	28	358	1178	—
Σύνολον	2134	3045	1989	2394	2993	3020 *

Ἐκ τοῦ ἄνω πίνακος παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ ἰδρύσεις καί ἐπεκτάσεις βιομηχανιῶν βαίνουνσιν αὐξοῦσαι ἀπό τοῦ ἔτους 1949 μέχρι καί τοῦ 1950, παρατηρεῖται μίᾳ ἐλάττωσις τό 1951 καί κατά τά ὑπόλοιπα ἔτη βαίνουνσι συνεχῶς αὐξανόμεναι αἱ ἰδρύσεις, ἐπεκτάσεις καί νομιμοποιήσεις ἐν τῇ συνόλῳ των.

Ἐξ ὅλων τῶν κλάδων τοῦ προηγούμενου πίνακος I, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ κλωστοῦφαντουργία βαίνει διαρκῶς μειούμενη ἀπό τοῦ ἔτους 1951 μέχρι καί τοῦ 1953, ἐνῶ ἀρχίζει τό 1954 καί πάλιν νά ἀνέρχεται εἰς τό σύνολον τῶν ἰδρύσεων καί ἐπεκτάσεων. Τοῦτο ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τήν ἰδρύσιν μικρῶν ἐργοστασίων ὑφαντουργικῶν καί πλεκτικῆς καί ἀφ' ἑτέρου εἰς τήν προσπάθειαν τῆς ἀνακαινίσεως τῶν ἐγκαταστάσεών των.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν κίνησιν τῶν ὡς ἄνω χορηγηθεισῶν ἀδειῶν κατά περιφερείας, αὕτη παρουσιάζεται ὡς κατωτέρω:

	Ε Τ Η				
ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΧΑΙ	1950	1951	1952	1953	1954
Περιφέρεια Ἀττικῆς	2076	1980	1826	1001	1641
Βόλος	80	24	8	—	41
Δράμα	6	5	2	—	—
Ἡράκλειον (Κρήτης)	19	14	13	—	30
Θεσσαλονίκη	326	377	148	180	—
Ἰωάννινα καὶ περιοχὴ	6	8	11	—	48
Καβάλα	22	12	1	—	1
Καλάμαι καὶ περιοχὴ	15	4	6	—	39
Κέρκυρα » »	11	5	12	—	23
Λάρισα » »	23	17	10	—	43
Μυτιλήνη καὶ περιοχὴ	6	3	3	—	22
Ναύπλιον » »	5	6	4	—	17
Πάτραι - Ἀχαΐα	72	66	41	—	96
Χαλκίς - Εὐβοία	22	13	8	—	57
Χανιά	19	10	26	—	18
Λοιπὴ Κρήτη	—	—	—	—	36
Λακωνία	—	—	—	—	26
Κυκλάδες	—	—	—	—	24
Σάμος	—	—	—	—	19
Τρίκαλα	—	—	—	—	26
Κόρινθος καὶ περιοχὴ	—	—	—	—	25
Καρδίτσα	—	—	—	—	15
Αἰτωλοακαρνανία	—	—	—	—	44
Ἀρκαδία	—	—	—	—	40
Βοιωτία	—	—	—	—	26
Δωδεκάνησος	—	—	—	—	56
Ἡλεία	—	—	—	—	36
Λοιπαὶ περιοχαὶ	387	396	417	634	61
Σύνολον	3.045	2.890	2.036	1.815	2.546

ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ

Τό πρόγραμμα ἐξηλεκτρισμοῦ τῆς χώρας ἤρξατο ἐφαρμοζόμενον μετὰ τό 1950, μέ πηγὴν ἐνεργείας τὰς ὑδατοπτώσεις τῆς χώρας (ὑδροηλεκτρικά ἐργοστάσια) καί τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐλληνικῶν κοιτασμάτων λιγνιτῶν (θερμοηλεκτρικά ἐργοστάσια).

Ἡ διάρκεια ἐκτελέσεως τῶν ἔργων ἐκυμαίνετο ἀπὸ 3-4 ἔτη δι' ἑκάστην ἐγκατάστασιν καὶ ἡ ἔναρξις λειτουργίας τῶν ἐγκαταστάσεων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἶχεν ὡς κάτωθι:

1) "ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ", θερμικὸν ἐργοστάσιον ἠλεκτροπαραγωγῆς (χρησιμοποιοῦσις ἐπιτοπίων λιγνιτῶν) ἐγκατεστημένης ἰσχύος 80.00 k.w. Ἐναρξις λειτουργίας: Αὐγούστος τοῦ 1953.

2) "ΛΟΥΡΟΥ". Ὑδροηλεκτρικὸν ἐργοστάσιον ἐγκατεστημένης ἰσχύος 5.000 k.w. Ἐναρξις λειτουργίας: Ἰούνιος τοῦ 1954.

3) "ΑΓΡΑΣ" (Ἑδεσσα). Ὑδροηλεκτρικὸν ἐργοστάσιον ἐγκατεστημένης ἰσχύος 40.000 k.w. Ἐναρξις λειτουργίας: Ὀκτώβριος τοῦ 1954.

4) "ΛΑΔΩΝΟΣ" (Πελοπόννησος). Ὑδροηλεκτρικὸν ἐργοστάσιον ἰσχύος 50.000 k.w. Ἐναρξις λειτουργίας: Ἀπρίλιος τοῦ 1955.

Πηγή: Ν.Σύδερη, 'Η ελληνική βιομηχανία. Βιομηχανική παραγωγή και αξία αυτής κατά τὰ ἔτη 1953 καὶ 1954, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἔτη 1939 καὶ 1949, 'Αθήναι 1955, σ.5-10.

Ἱστορικό πλαίσιο: Τὴν 9 'Απριλίου 1953 ἡ τιμὴ τῶν ξένων νομισμάτων διπλασιαζόταν καὶ λαμβάνονταν δραστηκὰ μέτρα γιὰ τὴ βελτίωση τῆς οἰκονομίας. Στόχος τῶν μέτρων ἦταν ἡ ἐνίσχυση τῆς ἀνταγωνιστικότητος τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων καὶ ἡ προσέλκυση ξένων κεφαλαίων στὴ χώρα. Στὶς 10 Νοεμβρίου 1953 ψηφίστηκε τὸ Ν.Δ.2687, πού προστάτεψε τὶς ξένες ἐπενδύσεις. Στὴ συνέχεια, τὸ 1954, θὰ ἰδρυθεῖ ὁ 'Οργανισμὸς Χρηματοδοτήσεως Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως (ΟΧΟΑ). Στόχος τῶν μέτρων αὐτῶν ἦταν ἡ ἐξεύρεση πόρων γιὰ τὴ χρηματοδότηση ἔργων. 'Η ἀποθησαύριση χρυσῶν λιρῶν καὶ ἡ φυγάδευση κεφαλαίων στό ἐξωτερικό ἦταν οἱ μόνιμες πληγές πού ἔπρεπε νὰ ἐκλείψουν μέ τὴν τόνωση τῆς ἐμπιστοσύνης στό ἐθνικὸ νόμισμα. Μέσα στὴ δεκαετία 1946-1955 τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἰσοζυγίου τρεχουσῶν συναλλαγῶν ἀπὸ 308,6 ἑκατ.δολλ. κατῆλθε σέ 68 ἑκατ.δολλ. Ὅλες οἱ παραπάνω ρυθμίσεις εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξεύρεση τῶν ἀναγκαίων κεφαλαίων γιὰ τὴ χρηματοδότηση ἔργων ὑποδομῆς, ὑδροηλεκτρικῶν, διύλιστηρίων, ἐργοστασίου ζάχαρης, ναυπηγείων, ἀρδευτικῶν φραγμάτων.

Βιβλιογραφία: Στυλ.Κ.Πουλόπουλου, 'Η νέα οἰκονομικὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα, 'Αθήναι 1958.

Η ΑΝΟΔΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

Ἡ ἱδρυσις γεωργικῶν βιομηχανιῶν ὑπὸ Συνεταιρισμῶν καὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν ἐπεξεργασθεῖσαι ποσότητες προϊόντων.

1. Ὡς πρὸς τὴν ἱδρυσιν Γεωργικῶν Βιομηχανιῶν ὑπὸ συνεταιρικῶν ὁργανώσεων, κατὰ τὸ δεκαετές διάστημα 1952-1961, αὕτη ἐμφανίζει τὴν ἐξῆς πορείαν, εἰς ἀριθμὸν καὶ εἶδος δραστηριότητος.

α/α	Εἶδος Γεωργικῆς Βιομηχανίας	Ἀριθμός
1	Ἐλαιουργεῖα	109
2	Πυρηνελουργεῖα	5
3	Σπορελαιουργεῖα	2
4	Κονσερβοποιεῖα ὀπωροκηπευτικῶν	5
5	Κονσερβοποιεῖα χυμῶν μῆλων	1
6	Ἐργαστᾶσια χυμῶν ἐσπεριδοειδῶν	3
7	Κονσερβοποιεῖα βρωσίμων ἐλαίων	9
8	Οἶνοποιεῖα	17
9	Τυροκομεῖα	91
10	Γαλακτοβιομηχανίαι	4
11	Ἐκκοκκιστήρια βᾶμβακος	6
12	Ἀποστειρωτήρια σύκων	5
13	Τριβεῖτον πεπέρεως	1
14	Κέντρα συσκευασίας ὀπωρῶν	9
15	Συσκευαστήρια σταφυλῶν	1
16	Ψυγεῖα - σταθμοὶ προψύξεως	2
17	Κυτιοποιεῖα	1
18	Ἐργαστᾶσια συγχαροπήκτων	1
19	Ἐργαστᾶσια μέλιτος	1
20	Κυλινδρόμυλοι	2
21	Σαπωνοποιεῖον	1
22	Ξηραντήριον δαμασκηνῶν	1
23	Ἐργαστᾶσιον τσίχλας ἐκ μαστίχης	1
24	Πριστήριον ξυλείας	1

Ένταῦθα δέον νά σημειωθῇ ὅτι πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω γεωργικαί βιομηχανίαι, ἀνερχόμεναι εἰς 279, ἰδρύθησαν ὑπὸ τῶν Συνεταιρικῶν ὀργανώσεων, κατόπιν ἐνισχύσεως τῆς Α.Τ.Ε.

Ἐπίσης, εἰς τὰς 279 ταύτας Γεωργικὰς βιομηχανίας, δέον νά προστεθῶσιν καί αἱ ἑξῆς συνεταιρικαὶ ἐγκαταστάσεις: α) Ἑλαιοδεξαμεναί 13, β) Σταφιδεργοστάσια 2 (πλὴν τὸ ὑπὸ τῆς ΚΣΟΣ ἀνεγερθὲν εἰς Ἡράκλειον Κρήτης), γ) Ἑργοστάσιον συκοπάστας καί δ) Ἐμφιαλωτήρια οἴνων 5.

2. Ἐν προκειμένῳ ὡς τρωτόν σημείον τῆς ὑπὸ τῆς Α.Τ.Ε. ἀσκήσεως τῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς, εἰς τὸν τομέα τῶν γεωργικῶν βιομηχανιῶν, σημειοῦμεν τὸ γεγονός ὅτι τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τῆς χρηματοδοτήσεως τῶν ἐν λόγῳ βιομηχανιῶν κατὰ τὴν δεκαετίαν 1952-1961 ἐμφανίζει πτωτικὰς τάσεις. Οὕτως, ἐνῷ ἡ ἐπὶ τοῖς % ἀναλογικὴ συμμετοχὴ τῶν χρηματοδοτήσεων τούτων, εἰς τὸ σύνολον τῶν μακροπροθέσμων δανείων, ἀνήρχετο εἰς 18,74% ἐν ἔτει 1952, κατὰ τὸ ἔτος 1961 ἡ συμμετοχὴ των κατῆλθεν εἰς 9,44%, ἐν σχέσει πρὸς τὰς μεσομακροπροθέσμους χορηγήσεις τῆς Α.Τ.Ε.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀγροτικὴ Τράπεζα δὲν ἠκολούθησε τὴν ἐνδεδειγμένη πορείαν τῆς περαιτέρω ἐνισχύσεως τῶν συνεταιρικῶν γεωργικῶν βιομηχανιῶν, μολονότι ἡ αὔξεις εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς εἶναι αἰσθητὴ, ἀνελθοῦσα ἀπὸ 22.640.000 δραχ. (1952) εἰς 104.650.000 (1961).

Ἡ κατ' ἔτος χρηματοδότησις τῆς Α.Τ.Ε. πρὸς τὰς γεωργικὰς βιομηχανίας ἐμφανίζεται οὕτω, μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1952-1961, (ποσά εἰς ἑκατομμύρια δραχ.):

Έτος	Ποσόν
1952	22,64
1953	14,95
1954	33,12
1955	15,42
1956	37,30
1957	47,60
1958	43,65
1959	84,85
1960	120,92
1961	104,65
Σύνολον	525,10

Ήτοι, έκ τών άνωτέρω στοιχείων συνάγεται ότι, από τοῦ έτους 1952 μέχρι τά έτη 1960-61, ή σημειωθείσα αύξησις τών πρός τάς γεωργικάς βιομηχανίας χρηματοδοτήσεων ήτο σχεδόν πενταπλασία, είς άπολύτους άριθμούς.

3. Ή γενική παρατήρησις, τήν όποίαν θά ήδυνάμεθα νά σημειώσωμεν έν προκειμένῳ, είναι τό γεγονός ότι κατά τό ὡς άνω δεκαετές διάστημα, χάρις είς τήν πολύμορφον βοήθειαν τής Άγροτικής Τραπεζής, ή Έλληνική άγροτοσυνεταιριστική κίνησις απέκτησε σημαντικόν άριθμόν Γεωργικῶν Βιομηχανιών, αί όποίαι καί είς τήν άξιοποίησιν τοῦ μόχθου τών Έλλήνων άγροτῶν συντελοῦν καί είς τήν περαιτέρω αύξησιν τοῦ άγροτικοῦ καί κατ'έπέκτασιν τοῦ έθνικοῦ εισοδήματος.

Ή ειδικωτέρα παρατήρησις άφορᾷ τήν πράγματι σημαντικήν αύξησιν τών συσταθέντων έλαιουργείων (109), τυροκομείων (91) καί κονσερβοποιείων όπωροκηπευτικῶν (5), γεγονός τό όποϊον κατέστησε πολλαπλασίαν τήν ὑπ'αὐτῶν έπεξεργασθεϊσαν ποσότητα έν σχέσει πρός τό έτος 1954, ὡς τοῦτο προκύπτει καί έκ τοῦ άμέσως παρατιθεμένου πίνακος, έξ οὔ

εμφαίνεται ή υπό τών διαφόρων συνεταιρικών έργουσταςίων έπεξεργασθείσα ποσότης.

4. Ούτως, ή είς τόννους έπεξεργασθείσα ποσότης άγροτικών προϊόντων υπό συνεταιρικών οργανώσεων άνωτέρω βαθμού, μεταξύ τών έτών 1954-1961 έχει ως κάτωθι:

Είδος κατεργασίας	Κατεργασθέν προϊόν	Ποσότης είς τόννους		Ποσοστόν αύξησης %
		1954	1961	
Έκκόκκισις	Βάμβαξ	35.200	46.179	31
Έκθλιψις	Έλαιούχοι σπόροι	190	3.166	3066
Παστερίωσις	Γάλα άγελαιδινόν	5.393	18.369	241
Τυροκόμησις κλπ.	Γάλα όφελαιδινόν καί πρόβιον	2.352	8.501	261
Έκθλιψις	Έλαιόκαρπος	1.483	3.909	164
Έξευγενισμός (ραφινάρισμος)	Έλαια-παραγέλαια	1.993	2.947	48
Οίνοποιήσις	Σταφυλαί	37.701	50.447	34
Κονσερβοποιήσις	Τομάτα	13.824	23.255	68
"	Λαχανικά	190	388	104
"	Οιζώραι	107	432	304
Άποστείρωσις	Σόικα	15.628	17.937	15
Άλευροποιήσις	Σιτηρά	1.885	2.841	51
Έπεξεργασία ρητίνης	Ρητίνη	344	557	62
Ψυγήσιν-Ψυσεύσιν	Σταφυλαί έπιτραπ.	1.585	4.868	207
"	Έσπεριόσειδά	1.176	2.980	153
"	Κίτρα	220	990	350
"	Μαστίχη	185	207	12
"	Σταφίδς κορινθιακή	4.531	6.465	40

Συνεπώς, έκ τής συγκριτικής παρατηρήσεως τών άνωτέρω δεδομένων προκύπτει ότι: α) ή κατεργασία του βάμβακος, του έξευγενισμού (ραφινάρισματος), τής οίνοποιήσεως, τής άποστείρωσεως σύκων καί τής μαστίχης, έσημείωσεν αύξησιν μέχρι 50%, β) ή έπεξεργασία τής τομάτας, τών σιτηρών καί τής ρητίνης έσημείωσεν αύξησιν άνω του 50% καί γ) πάσαι αί λοιπαί κατεργασίαι προϊόντων υπό τών συνεταιρικών οργανώσεων, μεταξύ τών έτών 1954-1961, έσημείωσαν διπλασίαν καί τριπλα-

σίαν αύξησιν.

Ούτως έχόντων τών πραγμάτων έκ τής άπόψεως τών ποσοτήτων τών κατεργαζομένων γεωργικών προϊόντων, δυνάμεθα νά ειπώμεν ότι, προϊόντος του χρόνου, όλονέν καί περισσότερον, χάρις εις τήν συνεταιρικήν δραστηριότητα, τά γεωργικά μας προϊόντα ύφίστανται τήν ένδεδειγμένην κατεργασία, έπεξεργασία καί τυποποίηση, γεγονός τό όποϊον άφ' ενός μέν διευκολύνει τήν διάθεσιν αύτών, άφ' έτέρου δέ προσθέτει νέαν άξίαν, ήτις επιδρά αύξητικώς τόσον επί του είσοδήματος τών παραγωγών, όσον καί επί του Έθνικοϋ τοιούτου. Παράλληλως διά τής έπεξεργασίας ταύτης επιτυγχάνεται χαμηλότερον κόστος, συγκράτησις τών τιμών καί άποτροπή του κινδύνου φθοράς τών προϊόντων.

Ένταύθα δέον νά ύπογραμμισθῇ καί νά έξαρθῇ τό γεγονός, ότι ή διαρκώς αύξουσα Ίδρυσις γεωργικών βιομηχανιών εις τόν χῶρον τής δρώσης άγροσυναιτεριστικῆς κινήσεως όφείλεται εις τάς προσπάθειάς τής Α.Τ.Ε., ήτις παρέσχε τήν παντοειδή καί πολύτιμον βοήθειάν της πρός τήν κατεύθυνσιν ταύτην. Αί προσπάθειαι αύται τής Α.Τ.Ε. συνεπορεύοντο καί πρός τάς επιδιώξεις τών συνεταιρισμένων άγροτών μας, οί όποιοι έτάσσοντο ύπέρ τής δημιουργίας άγροτικών βιομηχανιών. Ούτως, εις τό Πανελλήνιον Άγροτοσυνεταιριστικόν Συνέδριον του 1956 καί έν τῷ σχετικῷ ψηφίσματι ύπογραμμίζετο: "Νά ενισχυθοϋν αί Γεωργικαί Συνεταιριστικά Όργανώσεις διά τήν δημιουργίαν τών αναγκαιουσών εις τόν άγροτικόν παραγωγικόν χῶρον βιομηχανιών, πρός τόν σκοπόν τής επί τόπου Ίξιοποίησεως τών πρώτων ύλών καί του σχολάζοντος έργασιακού δυναμικοϋ... Νά δημιουργηθοϋν αί άπαραίτητοι βασικά βιομηχανίαί καί κυρίως τά συνεταιριστικά εργοστάσια άζώτου καί λοιπών λιπασμάτων, έλκυστήρων καί άλλων γεωρ-

γικῶν μηχανημάτων...Νά δημιουργηθοῦν συνεταιριστικά βιο-
μηχανία ἐπεξεργασίας τοῦ σίτου... Νά παρασχεθοῦν εἰς
τάς Συνεταιριστικάς Ὄργανώσεις τὰ ἀναγκαζομένα μέσα διὰ
τὴν δημιουργίαν κέντρων τυποποιήσεως γεωργικῶν προϊόντων...
καταλλήλων καί ἐπαρκῶν ψυκτικῶν καί ἀποθηκευτικῶν χώρων.
Νά χρηματοδοτηθοῦν αἱ Συνεταιριστικάς Ὄργανώσεις διὰ τὴν
εἰς τὰ κέντρα παραγωγῆς ἐγκαταστάσιν ἐργαστασίων κονσερβο-
ποιίας καί διατηρήσεως νωπῶν προϊόντων".

Ἐν προκειμένῳ διετυπώθη ἡ ἀποψις ὅτι: "Ἡ ἐργασία
αὕτη δικαιοματικά ἀνήκει στοὺς ἴδιους τοὺς γεωργούς, συ-
νεταιριστικά ὀργανωμένους, γιατί ἀποτελεῖ συνέχεια καί
προέκταση τῆς παραγωγικῆς τοῦς λειτουργίας... ὁ συνδυασμός
αὐτός παραγωγῆς πρώτης ὕλης καί κατεργασίας τῆς μέσα στοὺς
κόλπους τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀποκλείει τὸ δυαδισμό τῶν συμφε-
ρόντων παραγωγοῦ πρώτης ὕλης καί βιομηχανοῦ, πού τόση ἀνω-
μαλία μπορεῖ νά φέρῃ στήν παραγωγική λειτουργία μέ δυσάρε-
στες συνέπειες καί οἰκονομικές καί κοινωνικές".

Ἐνταῦθα σημειοῦμεν, ὅτι παρά τὰς ἐπελθούσας σημαντι-
κάς αὐξήσεις εἰς τὸν τομέα τῆς βιομηχανικῆς ἐπεξεργασίας
τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων ὑπὸ τῶν Συνεταιρικῶν Ὄργανώσεων,
ἐν τούτοις τὰ περιθώρια τῶν συναφῶν δραστηριοτήτων εἶναι
τῷ ὄντι ἀπεριόριστα καί μάλιστα, κατὰ μίαν ἐτέραν ἀποψιν,
"πόρρῳ ἀπέχομεν τοῦ ποθητοῦ σημείου ὥστε ὁλόκληρος, εἰ δυ-
νατόν, ἡ γεωργική μας παραγωγή ἢ χρήζουσα περαιτέρω κατερ-
γασίας νά διέρχεται διὰ τῶν Συνεταιρικῶν ἐγκαταστάσεων ...
Ἡ πρόοδος πάντως προχωρεῖ μέ ἄλματα, ἰδίᾳ μεταπολεμικῶς,
εἶναι δέ τοῦτο εὐνόητον λόγῳ τῶν ὠφελειῶν, ὅς ἀποκομίζει
καί ὁ παραγωγός καί ἡ ἐθνική ἡμῶν οἰκονομία ἐκ τῆς συνεται-
ριστικῆς δραστηριότητος εἰς τὸν παραγωγικόν τομέα".

Πράγματι, ως είδομεν άνωτέρω, τό πνεῦμα τοῦτο διακα-
τεῖχε τόσον τήν Α.Τ.Ε., ὅσον καί τοὺς συνεταιρισμένους ά-
γρότας μας, γεγονός τό ὅποῖον ἐπέδρασεν εὐεργετικῶς πρὸς
τήν κατεύθυνσιν ταύτην. Οὕτως, ὅλως ἐνδεικτικῶς, ἀναφέρο-
μεν ὅτι τὰ συνεταιρικά ἐκκοκιστήρια βάμβακος, μεταξὺ τῶν
ἐτῶν 1952-1961, ἠϋξήθησαν ἀπὸ 36 εἰς 51, ἡ δέ ἐκκοκισθεῖσα
ποσότης συσπόρου βάμβακος ὑπὸ τῶν συνεταιρικῶν ἐκκοκιστη-
ρίων, ἀνῆλθεν ἀπὸ 22.652 ὀκάδας εἰς 82.070 τόννους, καλύ-
πτουσα τό 30% τῆς συνολικῆς ἐκκοκισθείσης ποσότητος, τοῦ
ὑπολοίπου 70% ἐκκοκισθέντος ὑπὸ τῶν 110 ἰδιωτικῶν ἐκκοκι-
στηρίων.

Ἐπίσης, κατὰ τό αὐτό διάστημα ἡ ὑπὸ τῆς ΚΥΔΕΠ συγ-
κεντρωθεῖσα, ποσότης ἐκκοκισμένου βάμβακος ἠϋξήθη ἀπὸ
3.705 τόννους (1952) εἰς 8.447 (1961), ἐνῶ ἡ ὑπ' αὐτῆς δια-
τεθεῖσα εἰς τό ἐσωτερικόν ποσότης, ἀπὸ 1.149 τόννους (1952)
ἀνῆλθεν εἰς 6.633 (1961), ἐμφανίσασα πτωτικὰς τάσεις ὡς
πρὸς τὰς ἐξαγωγὰς καί ὡς πρὸς τό ποσοστὸν συγκεντρώσεως ἐ-
πὶ τῆς συνολικῆς παραγωγῆς, τό ὅποῖον ἀπὸ 15% (1952) κα-
τῆλθεν εἰς 8,5% (1961).

Εἰς τὸν τομέα τῆς ἰδρύσεως Συνεταιρικῶν Κονσερβοποι-
εῶν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἀγροτικῶν προϊ-
όντων, σημειοῦμεν τήν ἱδρυσιν τῶν Κονσερβοποιεῶν: α) "ΘΗ-
ΡΑΣ" (1952), β) "ΑΒΙΚΩ" (1955), γ) "ΛΑΓΚΑΔΑ" (1957) καί δ)
"ΝΑΟΥΣΑ" (1960), τό ὅποῖον, ὡς καί τό τοῦ "ΛΑΓΚΑΔΑ", ἀποτε-
λεῖ Κοινοπραξίαν τῆς Α.Τ.Ε. μετὰ τῶν Ἑνώσεων Γεωργικῶν
Συνεταιρισμῶν Βερροίας, Ἐδέσσης καί Ναούσης.

Τέλος, ὡς πρὸς τήν ἱδρυσιν Συνεταιρικῶν Σταφιδεργο-
στασίων, ἀναφέρομεν τήν σύστασιν τοιούτων ὑπὸ : α) τῆς Ἑ-
ταιρείας Παραγωγῶν Βραχατίου (Κορινθίας) 1953), β) τῆς Ἑ-
νώσεως Συναιτερισμῶν Ζακύνθου (1956), γ) τῆς Ἑνώσεως Συν/

μῶν Αἰγιάλειας (1960) καί δ) τῆς Κ.ΣΟ.Σ. (Ἡράκλειον Κρήτης) (1961), ἐνῶ ἀπό τοῦ ἔτους 1929 καί ἐντεῦθεν ἐλειτουργοῦν ἕτερα τοιαῦτα εἰς Σητεῖαν, Χανιά, Πάλλην Κεφαλληνίας καί Ἑνώσεως Σουλτανοπαραγωγῶν Κρήτης. Τό κίνητρον τῆς ἐδρύσεως τῶν συνεταιρικῶν σταφιδεργοστασίων ἀπετέλεσεν ἡ κατά τό παρελθόν "παροιμιώδης ἐκμετάλλευσις τῶν παραγωγῶν" ὑπό τοῦ ἰδιωτικοῦ ἐμπορίου.

5. Ἐνταῦθα, καί ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν τεχνικόν ἐξοπλισμόν τῶν Συνεταιρικῶν Ὄργανώσεων, σημειοῦμεν ὅτι κατὰ τὴν δεκαετίαν 1952-1961 αὗται ἀπέκτησαν τὰ ἐξῆς μηχανήματα, εἴτε ἐξ ἰδίων κεφαλαίων, εἴτε διὰ δανείων τῆς Α.Τ.Ε.. α) Μηχανὰς ἀλωνιστικάς 94, β) μηχανὰς θεριζοαλωνιστικάς 41, γ) ἐλκυστήρας 174 καί δ) ἀντλητικά συγκροτήματα 60. Ἐπίσης, ἐντός τῶν καταβληθειῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν ἐναποθήκευσιν τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, αὗται ἀνήγειρον ἀποθηκευτικούς χώρους χωρητικότητος $1.551.000 \mu^2$, τὰ ὅποια ἐν ἔτει 1961 ἠὺξήθησαν εἰς $1.857.000 \mu^2$, τῆς σχετικῆς δραστηριότητος χαρακτηρισθείσης ὡς "σταυροφορίας", ἥτις ὑπεβοηθήθη καί ὑπό τῆς Α.Τ.Ε., ἐπιδειξάσης ἐντονώτερον ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1957. Πράγματι, τοσοῦτον ἐντονος ὑπῆρξεν ὁ ὀργασμός πρὸς τὴν προσπάθειαν κατασκευῆς ἀποθηκευτικῶν χώρων, ὥστε ἐντός τῆς τριετίας 1959-1961 ἀνηγέρθησαν 13.970 ἀποθήκαι συνολικοῦ ὀγκοῦ $2.419.000 \mu^2$.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰδικώτερον τὰς Συνεταιρικές ἀποθήκας, αὗται ἐσημείωσαν σημαντικωτάτην αὔξησιν, τόσον κατ'ἀριθμόν, ὅσον καί εἰς χωρητικότητα. Οὕτως, ἐνῶ τό ἔτος 1954 αἱ Πρωτοβάθμιοι Συνεταιρικά Ὄργανώσεις διέθετον 403 ἀποθήκας χωρητικότητος $176.374 \mu^2$, κατὰ τό 1961 αὗται ἠὺξήθησαν ἀνελ-

θοῦσαι εἰς 1.789, συνολικῆς χωρητικότητος 820.268 μ^2 .

Ἐπίσης, κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα αἱ Συνεταιρिकाὶ ἀπο-
θῆκαι τῶν δευτεροβαθμίων ὀργανώσεων ἀπὸ 207, ἔχουσαι χω-
ρητικότητα 219.780 μ^2 , ἀνῆλθον εἰς 613, συνολικῆς χωρητι-
κότητος 1.036.782 μ^2 .

Τέλος, πρὸς σχηματισμὸν μιᾶς πληρεστέρας εἰκόνος πε-
ρὶ τῶν ὑπὸ τῶν Συνεταιρικῶν Ὀργανώσεων διατιθεμένων καὶ
ἐκμεταλλευομένων ὑπ' αὐτῶν ἐγκαταστάσεων, σημειοῦμεν ὅτι
κατὰ τὸ ἔτος 1959 αὗται (πρωτοβάθμιοι καὶ δευτεροβάθμιοι)
εἶχον: Ἀλευρομύλους 104, ἐγκαταστάσεις ἠλεκτροφωτισμοῦ 27,
Ἐκκοκιστήρια βάμβακος 22, Οἶνοποιεῖα 36 (μέ οἶνοδεξαμενάς
χωρητικότητος 73.895 μ^2), ἐγκαταστάσεις ἐπεξεργασίας στεμ-
φύλων 11, κόνσερβοποιεῖα 16, θαλάμους προβλαστήσεως γεωμή-
λων 39, ἀποστειρωτήρια σύκων 33, ἐτέρας βιομηχανικὰς ἐγκα-
ταστάσεις 48.

Ἐπίσης, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, αἱ πρωτοβάθμιοι καὶ δευ-
τεροβάθμιοι Συνεταιρικαὶ Ὀργανώσεις διέθετον τὰ ἑξῆς μηχαν-
ήματα: Ἐλκυστήρας 362, μηχανήματα διαλογῆς σπόρων 247,
ἀντλητικὰ συγκροτήματα 65, θεριστικὰς μηχανὰς 50, θεριζοα-
λωνιστικὰς μηχανὰς 33, ἄλωνιστικὰς μηχανὰς 207, ἐκκοκιστή-
ρια ἀραβοσίτου 88, αὐτοκίνητα 211 κλπ., ἐνῶ εἰς τὸν χῶρον
τῆς διαλογῆς καὶ τῆς συσκευασίας τῶν ἐσπεριδοειδῶν εἶχον
ἰδρυθῆ 10 κέντρα διαλογῆς, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1955-1960, γεγο-
νὸς τὸ ὅποῖον ἐπέφερε σημαντικὰς ὠφελείας εἰς τοὺς συνεται-
ρισμένους παραγωγούς καὶ προκάλεσε ἀνάλογο ἐνδιαφέρον τοῦ
ἰδιωτικοῦ ἐμπορίου, ἐνῶ προηγουμένως "παρετηρεῖτο παντελὴς
ἐλλειψις κέντρων διαλογῆς ὀπωρῶν προοριζομένων διὰ ἐξαγω-
γὴν".

Πηγή: Π. Παπαγαρύφαλλου, 'Η διάρθρωση της αγροτικής οικονομίας και των θαλάσσιων μεταφορών στην Ελλάδα πριν και μετά την επανάσταση του '21, 'Αθήνα 1977, σ.563-569.

Ιστορικό πλαίσιο: Οι συνεταιριστικές οργανώσεις έχουν ως έργο τη συγκέντρωση και την κοινή διαχείριση των αγροτικών προϊόντων. Τα κεφάλαια των νομικών αυτών προσώπων προέρχονται κυρίως από την ΑΤΕ. Οι συνεταιρισμοί εφοδιάζουν τους αγρότες μέλη τους με παραγωγικά αγαθά (έργαλεζα, σπόρους κττ), ενώ παρέχουν αποθηκευτικούς χώρους. Από το 1952 η ΑΤΕ έγκαινίασε την άμεση ανάμειξη της στις γεωργικές ενώσεις με βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα δάνεια. 'Η 'Ανατολική Μακεδονία κατά τη δεκαετία του 1965-1976 παρουσιάζει τον υψηλότερο αριθμό συνεταιρισμών και ακολουθείται από την Κεντρική Μακεδονία, την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα. Μερικές κεντρικές συνεταιριστικές οργανώσεις της χώρας είναι, κατά σειρά ίδρυσης: ΠΑΣΕΓΕΣ (Πανελλήνιος Συνομοσπονδία 'Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών, 1935), ΚΥΔΕΠ (Κοινοπραξία Διαχειρίσεως 'Εγχωρίων Προϊόντων, 1940), ΚΣΟΣ (Κοινοπραξία Συνεταιριστικών 'Οργανώσεων Σουλτανίνας, 1940), ΣΕΚΕ (Συνεταιριστική 'Ενωση Καπνοπαραγωγών 'Ελλάδος, 1947), ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΗ (Κεντρική Συνεταιριστική 'Ενωση 'Ελατοπαραγωγών 'Ελλάδος, 1949).

Βιβλιογραφία: 'Αβδαλίδη Π. κ.α., Τό αγροτικό συνεταιριστικό πρόβλημα της χώρας, 'Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1981.

Είναι πράγματι εκπληκτικῶς περίεργον νά διαπιστώνη κανείς, ὅτι, ἔπειτα ἀπό μίαν ὁλόκληρον δεκαετίαν συνεχῶν προσπαθειῶν, παρὰ τήν πραγματοποιηθεῖσαν σημαντικήν αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, τοῦ ὁποίου ὁ μέσος ἐτήσιος ρυθμός ἀνῆλθε εἰς 5,5%, παρὰ τήν τεραυτίαν ἀμερικανικήν βοήθειαν, πού ὑπερέβη τά 2 ὀκτωκτομμύρια δολλάρια, παρὰ τὰς πολλάς ἐπενδύσεις, πού ἐνηργήθησαν κατὰ τήν διάρκειαν τοῦ μακροῦ αὐτοῦ χρονικοῦ διαστήματος καί πρό παντός παρὰ τήν μετανάστευσιν 150.000 περίπου νέων ἀνθρώπων, ἡ Ἑλλάς ἐξακολουθεῖ ν' ἀντιμετωπίζει τό ἴδιον πρόβλημα ἀπασχολήσεως, πού ὑπῆρχε καί εἰς τήν ἀρχήν τῆς δεκαετίας τοῦ '50 καί μάλιστα ὑπό ὀξυτέραν μορφήν.

Πῶς ἐξηγεῖται τό φαινόμενον αὐτό καί πού ὀφείλεται τό ὅτι ἡ Ἑλλάς παρὰ τὰς τόσας προσπάθειας, ὅχι μόνον ὄέν ἀντιμετώπισε τό πρόβλημα τῆς ἀπασχολήσεως, ἀλλ' ἔχει περιέλθει ἀπό διετίας εἰς περίοδον στασιμότητος μέ πτώσιν τοῦ ρυθμοῦ αὔξεσεως τοῦ ἐθνικοῦ τῆς εἰσοδήματος εἰς 2,5% περίπου, ἂν δέ ἡ στασιμότης συνεχισθῇ καί διὰ τρίτον ἔτος, ἡμπορεῖ ν' ἀποβῇ πρόξενος δυσμενῶν συνεπειῶν γενικωτέρου χαρακτῆρος; Ἡ ὀρθή ἐξήγησις τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἶναι πλέον ἡ ἀναγκαία, ἂν δέν θέλωμεν νά ὑποπέσωμεν εἰς τά ἴδια σφάλματα καί κατὰ τήν νέαν δεκαετίαν.

Τά κυριώτερα αἷτια, πού ὠδήγησαν εἰς τό ἀποτέλεσμα αὐτό, εἶναι κατὰ τήν γνώμην μας, τά ἑξῆς:

Π ρ ὠ τ ο ν: Ἡ ἐφαρμοσθεῖσα πολιτική δέν ἀπέβλεπεν ἡ τουλάχιστον δέν ἡδυνήθη νά δημιουργήσῃ μίαν νέαν διάρθρωσιν τῆς Ἑλληνικῆς οἰκονομίας, ἡ ὁποία θά ἔπρεπε νά ἦτο τό ἀποτέλεσμα μιᾶς γενικῆς καί ταχείας ἀξιοποιήσεως τῶν παραγωγι-

κῶν πόρων της, κυρίως διὰ τῆς εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ἐκβιομηχανίσεώς της... Ἡ γεωργία, τόσον εἰς τὴν ἀρχήν, ὅσον καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, παρουσιάζει τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν – περίπου 38% – εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἰδίαν ἀναλογίαν – περίπου 50% – ἀπὸ ἀπόψεως ἐργαζομένου πληθυσμοῦ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι αἱ ἐνεργηθεῖσαι ἐπενδύσεις, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως μεγέθους, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως προσανατολισμοῦ, ἀπεδείχθησαν ἀνεπαρκεῖς εἰς τὸ νὰ ἀλλάξουν τὴν κοινωνικοοικονομικὴν διάρθρωσιν τῆς χώρας.

Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν: Ἐφ'ὅσον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετίας ὅν ἰδρύθησαν νέαι βασικαὶ βιομηχανίαι πρὸς ἀξιοποίησιν τοῦ μεταλλευτικοῦ καὶ γεωργικοῦ πλούτου τῆς χώρας καὶ ἄλλαι συναφεῖς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι μέ τὰς ἐντεῦθεν πολλαπλασιαστικὰς καὶ ἐπιταχυντικὰς τῶν ἐπιδράσεις θὰ παρεῖχον ἐργασίαν εἰς τὸ νέον ἐργατικὸν δυναμικὸν καὶ ἐφ'ὅσον ἡ βελτίωσις τοῦ τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς γεωργίας ἐδημιούργησεν, ὅπως ἦτο λογικόν νὰ συμῇ, πλεοναζούσας ἐργατικὰς δυνάμεις εἰς τὸν ἐν λόγῳ τομέα, τὸ πρόβλημα τῆς ἀπασχολήσεως κατέστη ὀξύτερον, ἀφοῦ ἠύξηθη κατ'ἀνάγκην ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνέργων, τῶν δέ ὑποαπασχολουμένων διηυρύνθη σημαντικώτατα. Ἐπὶ πλέον, ὑπὸ τὴν δημογραφικὴν πίεσιν καὶ συνεπείᾳ τοῦ καταναλωτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῶν δημοσίων δαπανῶν, ὁ παρασιτικός χαρακτήρ τῆς οἰκονομίας ἐνετάθη, μέ ἐπέκτασιν τοῦ ὑπερεπαγγελματοπισμοῦ καὶ μέ πληθωρικὴν ἐπάνδρωσιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, τῶν ὀργανισμῶν δημοσίου δικαίου καὶ τῶν τραπεζικῶν ἐν γένει ἰδρυμάτων.

Τ ρ ί τ ο ν: Ἐφ'ὅσον ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκονομίας δὲν ὑπῆρξε καθολικὴ καὶ ἰσόρροπος, τὰ περιθώρια αὐξήσεως καὶ διαθέσεως τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ὁ κύριος πόλος τοῦ προγράμματος ἀναπτύξεως τῆς δεκαετίας, ἦτο ἐπόμενο νὰ ἐξαντληθοῦν.

Ἄλλο παράδειγμα στασιμότητος τῆς καθυστερημένης διαρθρώσεως. Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμον, δηλ. τὸ 1938, τὸ ποσοστὸν τῶν

έλληνικῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἀνήρχετο εἰς τό 10% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἐξαγωγῶν. Σήμερον, ἡ ἀναλογία αὕτη, ὕστερα ἀπό 25 περίπου χρόνια, κυμαίνεται περί τά αὐτά ἐπίπεδα καί συνεπῶς ἡ χώρα δέν ἤμπορεῖ νά ἐπωφεληθῇ τῆς βεβιασμένης καί ἀπαρασκευάστου συνδέσεώς της μέ τήν Κοινήν Ἀγοράν. Συνέπεια τῆς οἰαρθρωτικῆς αὐτῆς ἀδυναμίας τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας εἶναι, τό ὅτι ἐχειροτέρευσε ἐπικινδύνως τό ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου. Ἐνῶ πρίν ἀπό τόν πόλεμον αἱ ἐξαγωγαί ἐκάλυπτον τὰ 68% τῶν εἰσαγωγῶν, τό 1955 κατήλθον εἰς τά 48%, διὰ ν' ἀκολουθήσουν ἔκτοτε φθίνουσιν σταθερῶς κλίμακα καί νά φθάσουν τό 1963 εἰς τά 39%, εἰς τρόπον ὥστε ἡ μεγάλου κύρους ἐφημερίς "Τάϊμς τῆς Νέας Ὑόρκης" νά γράφῃ εἰς τήν τελευταίαν ἐτησίαν οἰκονομικήν ἐπισκόπησίν της, ὅτι ἡ ἑλληνική οἰκονομία εἶναι "ἐπισηφαλῆς λόγω τῆς μεγάλης της ἐξαρτήσεως ἐκ τῶν ἀδήλων πόρων".

Ἰδού καί μία τρίτη ἀπόδειξις, τοῦ πόσο πίσω μένουμε καί πόσο μεγαλώνει ἡ ἀπόστασις πού μᾶς χωρίζει ἀπό τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης καί εἰδικώτερον τὰς χώρας τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς. Τό 1957 τό εἰσόδημα τοῦ Ἑλλήνου ἀπετέλει τό 35% τοῦ κατοίκου τῶν χωρῶν τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς. Τό 1962 ἡ ἀναλογία αὕτη, παρά τήν ἐν τῷ μεταξύ αὐξησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἐμειώθη εἰς τό 33%, μέ ἄλλους λόγους διηυρύνθη τό ἀνοιγμα τῆς καθυστερήσεως. Ἄν δέ κατὰ τήν προσεχῆ δεκαετίαν 1965-1975 διατηρηθῇ ὁ ρυθμός τῆς αὐξήσεως τῆς τελευταίας, ἡ ἀπόστασις αὕτη θά μεγαλώσῃ περισσότερο, ὁ τόπος θ' ἀπογυμνωθῇ ἀπό ὅλους τοὺς νέους καί ἡ χώρα θά κατοικῆται ἀπό ἡλικιωμένους.

Κείμενο. Ἀ. Ἀγγελοπούλου, Οἰκονομικά. Ἀρθρα καί μελέτες 1946-1967, τόμ. Β', Ἀθήνα, Παπαζήσης, 1974, σελ. 486-487, 526.

Παρατηρήσεις στό κείμενο. Ὁ οἰκονομολόγος πού γράφει τό κείμενο εἶναι ἀπό τοὺς πύλεις εἰδικούς πάνω στό θέμα πού διαπραγματεύεται καί ἐπο-

μένως τά στοιχεῖα πού ἐδῶ ἀναφέρονται εἶναι ἔγκυρα.

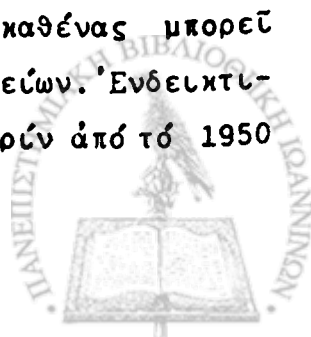
Ἀνάλυση τοῦ θέματος

Μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ὅλα τά κράτη ἀνέλαβαν τόν τεράστιο ἀγώνα γιά τήν ἐπανόρθωση τῶν καταστροφῶν καί τή μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας τους. Στήν προσπάθεια αὕτη συμμετεῖχε φυσικά καί ἡ χώρα μας. Οἱ προοπτικές γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας ἦταν καλές, γιατί ἡ γεωργική παραγωγή εἶχε ἀπεριόριστες δυνατότητες γιά βελτίωση καί ὑπόγειος πλοῦτος ὑπῆρχε. Τό πρόβλημα πού τέθηκε τότε (καί ἀκόμη σήμερα συζητεῖται) ἦταν ποιὰ οἰκονομική πολιτική θά ἐφαρμοζόταν. Φυσικά κανείς δέν νά ἦταν ἀντίθετος στήν ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας σέ βάσεις πού: α) θά ἐξασφάλιζαν τήν αὐτάρκεια τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς, β) θά διαφοροποιοῦσαν τήν ἀγροτική παραγωγή ἀνάλογα μέ τήν ἐσωτερική καί τήν ἐξωτερική ζήτηση, γ) θά βοηθοῦσαν τήν ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας μέ βιομηχανίες "ὑποδομῆς", δ) θά χρησιμοποιοῦσαν ὅλες τίς δυνατότητες τῆς χώρας σέ ἐνέργεια· μέ λίγα λόγια, ἓνα πρόγραμμα πού θά καθιστοῦσε τόν τόπο μας αὐτάρκη καί ὅσο τό δυνατό περισσότερο ἀνεξάρτητο ἀπό ἐξωτερικές πιέσεις καί θά δημιουργοῦσε μιὰ ντόπια τεχνολογική παράδοση.

Ἡ οἰκονομική ἐξέλιξη μετά τό 1950 σέ ὅλους τοὺς τομεῖς δικαίωσε πολλές ἀπό τίς ἐλπίδες, ἀλλά καί ἄφησε πολλά ἐρωτηματικά. Παρά τήν ἀνοδο τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, δέν ἔγινε δυνατή, κατά κοινή διαπίστωση, ἡ εἴσοδος τῆς χώρας μας στήν κατηγορία τῶν ἀνεπτυγμένων: ἡ οἰκονομία τῆς Ἑλλάδας παραμένει ἀκόμη περιφερειακή καί χωρίς προηγμένη καπιταλιστικοποίηση. Ἐλπίδα ὅλων μας εἶναι ὅτι θά συνεχισθεῖ ἡ πορεία πρὸς τή σωστή, ὅχι μόνο ποσοτική ἀλλά καί ποιοτική, ἀνάπτυξη τοῦ τόπου μας, ἰδιαίτερα τώρα μέ τήν εἰσδοχή μας στήν ΕΟΚ.

Στόχος τοῦ κειμένου. Ἡ ἀναγνώριση τῶν στόχων πού ἡ οἰκονομική μας πολιτική πρέπει νά ἐπιτύχει.

Βοηθήματα. Ὑπάρχει πλουσιότατη βιβλιογραφία πού ὁ καθένας μπορεῖ εὐκόλα ν' ἀναζητήσῃ ἀκόμη καί στίς προθήκες τῶν βιβλιοπωλείων. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ἓνα βιβλίο πού χρησιμεύει ὡς βάση γιά τήν πρῶν ἀπό τό 1950

περίοδο, Α.Δελένδα-Ι.Μαγγιώρου, Πώς τίθεται τό ελληνικό πρόβλημα, 'Αθήναι, σειρά εκδόσεων τοῦ Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, 1946, καί πού οἱ προβλέψεις του νά συγκριθοῦν μέ τά στοιχεῖα τῆς τριακονταετίας (1946-1976). Ἐπισημαίνουμε τή μελέτη τῶν Στ.Μκαμπανάση-Κ.Σούλα, Ἡ Ἑλλάδα στήν περιφέρεια τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν, Ἀθήνα 1976, πού ἀποτελεῖ μιά καλή καί συνοπτική παρουσίαση τῆς τελευταίας περιόδου τῆς οἰκονομίας μας. Οἱ ἐργασίες τῶν εἰδικῶν οἰκονομολόγων θά χρησιμοποιηθοῦν γιά περισσότερη ἐμβάθυνση στό θέμα.

ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Συνολική καλλιεργούμενη έκταση.

Τά δεκαεπτά εξεταζόμενα προϊόντα αντιπροσωπεύουν, κατ' άξια, τό 75-80% τής άγροτικής παραγωγής, ένώ τά δώδεκα πού άνήκουν στόν τομέα τής φυτικής παραγωγής καλύπτουν τό 70% περίπου τών καλλιεργουμένων έκτάσεων. Τό 1975, συγκεκριμένα, τά δώδεκα αυτά προϊόντα έκάλυπταν 24,5 έκατομ. στρέμματα.

Γιά τό 1985 ύπολογίζεται ότι τά προϊόντα αυτά, μέ τήν αύξηση τών στρεμματικών άποδόσεων πού θά προέλθει από τήν υίλοθέτηση παραγωγικότερης τεχνολογίας, θά καλλιεργούνται σέ συνολική έκταση 21 έκατομ. στρεμμάτων. Άπελευθερώνονται συνεπώς από άναγκαστική καλλιέργεια περί τά 3,5 έκατομ. στρέμματα, κυρίως όριακά έδάφη, γιά μή γεωργικές χρήσεις ή γιά καλλίτερη προστασία τών γονιμότερων έδαφών από τή διάβρωση. Τό συμπέρασμα αυτό στηρίζεται στό ότι δέν ύπάρχουν ένδείξεις ότι γιά τήν καλλιέργεια τών προϊόντων πού δέν έχουν περιληφθεϊ στή μελέτη θά απαιτηθοϋν πρόσθετες έκτάσεις πέρα από αυτές πού χρησιμοποιοϋνται σήμερα.

Ή μείωση τών άναγκών έκτάσεων έντοπίζεται βασικά σέ δύο προϊόντα: έληές καί σιτάρι. Πρέπει νά σημειωθεί σχετικά ότι γιά τίς έληές ή πρόβλεψη αυτή δέν σημαίνει άναγκαστικά μείωση τών ύπαρχόντων έλαιώνων. Πιθανότερα άποτελέσματα τής μείωσης τής ζητήσεως είναι ή έγκατάλειψη τής καλλιέργειας καί ή διατήρηση τοϋ έλαιώνα ως δασικής έκτάσεως ή ό περιορισμός τής καλλιέργειας στή φάση τής συγκομιδής μόνο, μέ έπακόλουθο τή σημαντική μείωση τής στρεμματικής άποδόσεως σέ μεγάλο μέρος τών καλλιεργουμένων έκτάσεων.

Συνολική άρδευόμενη έκταση

Τά προϊόντα πού απαιτοῦν άρδευση, σύμφωνα μέ τή διαδικασία έπιλογής τεχνικῶν πού περιγράφηκε στό τρίτο κεφάλαιο, εἶναι τά ροδάκινα, τά πορτοκάλια, οἱ ντομάτες, οἱ πατάτες, τά ζαχαρότευτλα, τό βαμβάκι, ὁ άραβόσιτος καί ἡ μηδική γιά τό σύνολο τῶν καλλιεργουμένων έκτάσεων, τά σταφύλια γιά τό μισό τῆς έκτάσεως, οἱ έληές γιά τό ένα δέκατο τῆς έκτάσεως καί ὁ καπνός γιά τό ένα έκτο τῆς έκτάσεως.

Συνολικά δηλαδή απαιτοῦνται γιά τήν προβλεπόμενη άναδιάρθρωση τῆς παραγωγῆς περί τά 10,5 έκατομ. άρδευόμενα στρέμματα γῆς, μέ τήν προϋπόθεση ὅτι θά σταματήσουν κατά βάση νά άρδεύονται οἱ έκτάσεις πού καλλιεργοῦνται μέ σιτηρά.

Άπέναντι άπ'αυτές τίς άνάγκες, ὑπάρχουν σήμερα γύρω στά 8,9-9 έκατομ. στρέμματα άρδευσίμων έκτάσεων, μερικές άπό τίς ὁποῖες ένισχύονται μέ ἤδη έκτελούμενα έργα γιά βελτίωση τῆς ὑποδομῆς τους. Ἐπί πλέον, έκτελεῖται ἡ ἔχει έγκριθεῖ ἡ κατασκευή άρδευτικῶν έργων σέ νέες περιοχές έκτάσεως 1 έκατομ. στρεμμάτων περίπου. Τέλος, ὑπάρχει σημαντική πιθανότητα νά άρχίσει σύντομα ἡ κατασκευή άρδευτικῶν έργων έκτάσεως ενός άκόμα έκατομμυρίου στρεμμάτων μέ συμμετοχή στή χρηματοδότησή τους άπό τήν Εὐρωπαϊκή Τράπεζα Ἐπενδύσεων. Συνεπῶς, καί έφ'ὅσον τελειώσει ἡ κατασκευή τῶν έκτελουμένων έργων καθώς καί σημαντικοῦ μέρους τῶν προτεινομένων γιά χρηματοδότηση άπό τήν Εὐρωπαϊκή Τράπεζα Ἐπενδύσεων μέχρι τό 1965, θά ὑπάρξει ίσορροπία μεταξύ προβλεπομένων άναγκῶν γιά άρδευση καί προσφορᾶς άρδευσίμων έκτάσεων καθ'ὅσον άφορᾶ τά προϊόντα πού ἔχουν περιληφθεῖ στή μελέτη. Δεδομένου ὅμως ὅτι σημαντικό μέρος τῶν ὀπωρο-

κηπευτικών προϊόντων δεν έχουν περιληφθεί, πιθανόν να υπάρξει έλλειψη άρδευσίμων εκτάσεων, πού θα έκδηλωθεί με τή μερική έπιβίωση παραδοσιακών μεθόδων ξερικής καλλιέργειας για όρισμένα προϊόντα (όπως π.χ. ο άραβόσιτος καί τά σταφύλια).

Έργατικό δυναμικό.

Οί άπαιτήσεις σε ώρες έργασίας κατά καλλιεργούμενο στρέμμα καί προϊόν(πού άντιστοιχούν στον οίκονομικότερο

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΠΡΟΪΟΝ, 1985

Προϊόν	Άπασχόληση (Σε χιλιάδες άτομα)
Σύνολο	732
Καπνός	71
Βαμβάκι	25
Σιτάρι	9
Άραβόσιτος	14
Μηδική	19
Ζαχαρότευτλα	4
Πατάτες	17
Σταφύλια	62
Ροδάκινα	16
Πορτοκάλια	15
Έληές	51
Ντομάτες	90
Γάλα	324
Κρέας Βοοειδών	
Κρέας Αίγοπροβάτων	
Κρέας Πουλερικών	
Αυγά	12
	3

συνδυασμό τεχνικών κατά παραγωγική φάση), καθώς καί οί άνάγκες σε ώρες έργασίας κατά ζωική μονάδα γνωστής παραγωγικής ικανότητας προκύπτουν από τούς Πίνακες Π3.2α καί

Π3.2.β τοῦ Παραρτήματος στό Τρίτο Κεφάλαιο. Μέ βάση αὐτές τίς ἐκτιμήσεις καί τήν προβλεπόμενη παραγωγή κατά προϊόν, ἔχει ὑπολογισθεῖ στόν πίνακα 4.3 τό ἐργατικό δυναμικό πού θά ἀπασχολεῖται κατά τό 1985 στήν παραγωγή τοῦ καθενός ἀπό τά δεκαεπτά προϊόντα.

Γιά τή μετατροπή τῶν ὥρῶν ἐργασίας σέ ἀπασχολούμενα ἄτομα ἔχει γίνει δεκτή ἡ ὑπόθεση ὅτι κατά μέσο ὄρο ἓνα ἄτομο θά ἀπασχολεῖται ὀκτώ ὥρες τήν ἡμέρα καί 250 ἡμέρες τό χρόνο. Δηλαδή, κάθε ἄτομο ἀποδίδει 2.000 ὥρες ἐργασίας τό χρόνο.

Γιά τήν κατανόηση τοῦ πίνακα, πρέπει ἐπίσης νά σημειωθοῦν τά ἑξῆς:

Πρῶτο, ὅπως εἶναι ἴσως φανερό, οἱ ἀριθμοί δέν σημαίνουν ἄτομα πού ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά μέ τήν καλλιέργεια τοῦ καθενός προϊόντος, ἀλλά τό ἰσοδύναμο τοῦ χρόνου πού τό συνολικό γεωργικό ἐργατικό δυναμικό θά διαθέτει στήν παραγωγή τοῦ κάθε προϊόντος.

Δεύτερο, ἡ ὑπολογιζόμενη ἀπασχόληση στήν παραγωγή ντομάτας εἶναι ἴσως ὑπερβολική. Σύμφωνα μέ τήν πρόχειρη ἐρευνα τῆς τεχνολογίας πού ἐγίνε γι αὐτό τό προϊόν, ἡ κατά στρέμμα ἀπόδοση πού ἀντιστοιχεῖ στόν οἰκονομικότερο συνδυασμό τεχνικῶν μπορεῖ νά φτάσει τούς 10 τόννους. Ἐπειδή ἡ ἐπίτευξη αὐτῆς τῆς ἀποδόσεως θεωρήθηκε πολύ δύσκολη, ὅλοι οἱ ὑπολογισμοί βασίζονται σέ μέση ἀπόδοση 5 τόννων κατά στρέμμα. Ἄν ὅμως ἐπιτευχθεῖ ἡ ὑψηλότερη ἀπόδοση, ἡ ὑπολογιζόμενη ἀπασχόληση γι' αὐτό τό προϊόν θά πέσει κατά 10-20 χιλιάδες ἄτομα.

Τρίτο, δεδομένου ὅτι ἡ παραγωγή γάλακτος καί κρέατος αἰγοειδῶν, γάλακτος καί κρέατος προβάτων, καί γάλακτος καί κρέατος βοοειδῶν εἶναι κοινή, ἡ ἐκτίμηση τῆς ἀπασχολήσεως

έγινε ως εξής: Έγινε ή παραδοχή ότι ή αναλογία αίγοειδών πρός πρόβατα θά διατηρηθεϊ περίπου στά σημερινά επίπεδα, πράγμα πού επέτρεψε τήν κατανομή τής προβλεπόμενης παραγωγής κρέατος αίγοπροβάτων μεταξύ προβάτων καί αίγοειδών. Με βάση αυτή τήν κατανομή υπολογίστηκε ή ποσότητα γάλακτος αίγοειδών καί προβάτων πού θά συμπαράγεται μέ τό κρέας, σύμφωνα καί μέ τά τεχνικά στοιχεία πού παρατέθηκαν στό τρίτο κεφάλαιο. Στή συνέχεια ή ποσότητα αυτή αφαιρέθηκε από τό σύνολο τής προβλεπόμενης παραγωγής γάλακτος καί τό υπόλοιπο έδωσε τήν προβλεπόμενη ποσότητα άγελαδινού γάλακτος. Στήν ποσότητα αυτή, σύμφωνα μέ τήν άπογραφή τής τεχνολογίας, αντιστοιχεϊ όρισμένη ποσότητα κρέατος βοοειδών, πού αφαιρούμενη από τή συνολική προβλεπόμενη παραγωγή κρέατος βοοειδών δίνει τήν ποσότητα πού θά πρέπει νά παράγεται από πάχυνση μόσχων. Με τήν άνάλυση αυτή κατά είδος ζωικών μονάδων έγινε ή εκτίμηση τής άπασχολήσεως, δεδομένου ότι, όπως αναφέρθηκε ήδη, ή άπογραφή τής τεχνολογίας απέδωσε στοιχεία σχετικά μέ τίς άνάγκες σέ εργασία για τή συντήρηση κάθε ζωικής μονάδας.

Η εκτιμώμενη άπασχόληση στήν παραγωγή των προϊόντων πού περιλαμβάνονται στήν μελέτη θά πρέπει νά αύξηθεϊ μέ τήν άπασχόληση στήν παραγωγή προϊόντων πού έχουν διερευνηθεϊ έδώ. για νά γίνει δυνατή ή εκτίμηση τής συνολικής άπασχολήσεως στό γεωργικό τομέα τό 1985. Λαμβάνοντας υπ'όψη τίς ανωτέρω παρατηρήσεις, καθώς καί τό γεγονός ότι τά κυριότερα από τά "έλλείποντα" προϊόντα είναι όρισμένα φρούτα καί λαχανικά, καί τό χοιρινό κρέας, τό σύνολο τής άπασχολήσεως για όλόκληρο τό γεωργικό τομέα τοποθετείται γύρω στίς 800-850 χιλιάδες άτομα, δηλαδή, κάτι περισσότερο από 20%

του υπολογιζόμενου για το 1985 συνολικού εργατικού δυναμικού.

Πρέπει άμέσως να υπογραμμιστεί ότι ή εκτίμηση αυτή δέν συμπίπτει άναγκαστικά μέ τίς εκτιμήσεις του εργατικού δυναμικού πού παρέχουν οί άπογραφές πληθυσμού καί οί έρευνες άπασχολήσεως. Συγκεκριμένα, καί για τούς λόγους πού θά έκτεθοΰν άμέσως παρακάτω, είναι μάλλον βέβαιο ότι ή άνωτέρω εκτίμηση ύπερβαίνει σημαντικά τό αντίστοιχο μέγεθος πού θά προέρχονταν άπό μιά άπογραφή του πληθυσμού.

Ό πρώτος λόγος είναι ή μεγάλη έλαστικότητα της προσφοράς εργασίας στον άγροτικό τομέα κατά τίς έποχές αίχμΰν ζητήσεως (άρδευση, συγκομιδή κ.λ.π.). Υπενθυμίζεται ότι ή εκτιμώμενη άπασχόληση τΰν 800-850 χιλιάδων ατόμων στηρίζεται σέ μέση εργασία 8 ΰρΰν τήν ήμέρα καί 250 ήμερΰν τό χρόνο. Στην πραγματικότητα, όμως, κατά τίς έποχές αίχμΰν ζητήσεως ή προσφορά ύπερβαίνει κατά πολύ τόν παραπάνω ΐδεατό μέσο ΰρο καί λόγω καθημερινής εργασίας καί λόγω άπασχολήσεως τΰν γεωργΰν ΰχι μόνο "άπό τήν άνατολή μέχρι τή δύση του ήλίου" αλλά καί κατά τίς νυκτερινές ΰρες (άρδεΰσεις, φροντίδα ζΰων). Κι αυτό έχει σαν άποτέλεσμα τή μείωση του άναγκαίου άριθμού ατόμων για μόνιμη άπασχόληση στη γεωργία.

Ό δεΰτερος λόγος, πού συνδέεται έμμεσα αλλά στενά μέ τόν πρώτο είναι ότι οί άπογραφές πληθυσμού καί οί έρευνες άπασχολήσεως, για τήν ταξινόμηση του άγροτικού δυναμικού κατά κλάδο οίκονομικής δραστηριότητας, στηρίζονται στον ΰρισμό της "κυρίας άπασχολήσεως". Δηλαδή, ένα άτομο θεωρείται ότι είναι γεωργός, εάν οί γεωργικές άπασχολήσεις άπορροφΰν τό μεγαλύτερο μέρος της εργάσιμης ήμέρας του. Έν τούτοις, μέ τήν επέκταση της βιομηχανίας, του τουρισμού καί άλλων ύπερεσιΰν, καθώς καί μέ τήν παρατηρούμενη ένίσχυση

τῶν ἐπαρχιακῶν ἀστικῶν καί ἡμιαστικῶν κέντρων, ὑπάρχει στήν Ἑλλάδα ἡ τάση (πού πρέπει νά ἀναμένεται ὅτι θά ἐνισχυθεῖ στό μέλλον) νά μήν ἀποκόβονται πλέον ἐντελῶς ἀπό τή γεωργική οἰκονομία αὐτοί πού ἐγκαταλείπουν τά χωριά τους σέ ἀναζήτηση μή γεωργικῶν ἀπασχολήσεων. Ἀντίθετα σέ περιπτώσεις αἰχμῶν ζητήσεως στό γεωργικό τομέα, τά ἄτομα αὐτά, πού κατά τόν ὅρισμό τῆς ἀπογραφῆς θεωροῦνται "μή γεωργοί κατὰ κύρια ἀπασχόληση", αὐξάνουν τήν προσφορά ἐργατικοῦ δυναμικοῦ στό γεωργικό τομέα.

Μέ βάση αὐτούς τούς συλλογισμούς ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ ὑπολογισθεῖσα ἀπασχόληση τῶν 800-850 χιλιάδων ἀτόμων θά ἀντιστοιχεῖ, σύμφωνα μέ τούς ἰσχύοντες ὁρισμούς τῶν ἀπογραφῶν πληθυσμοῦ καί τῶν ἐρευνῶν ἀπασχολήσεως, σέ ἓνα ποσοστό σημαντικά χαμηλότερο τοῦ 20% καί θά πλησιάζει ἴσως τό 15% τοῦ συνολικοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Συνοπτικά λοιπόν, ἡ πραγματοποίηση τοῦ ὄγκου καί τῆς διαρθρώσεως τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, πού προβλέπεται ἀπό τή μελέτη, θά ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐγκατάλειψη τῆς καλλιέργειας σέ ὁρισμένα, ὁριακά, ἐδάφη καί περαιτέρω μείωση τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ πού ἀσχολεῖται μέ τή γεωργία ὡς κύρια ἀπασχόληση. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἐνδέχεται νά παρατηρηθεῖ κάποια ἔλλειψη ἀρδεύσιμων ἐδαφῶν, κυρίως ἂν καθυστερήσει ἡ ἀποπεράτωση ἤδη προγραμματισμένων ἔργων.

Τά συμπεράσματα αὐτά στηρίζονται στήν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀνάλυση τῶν στοιχείων πού καθορίζουν τήν ἐγχώρια κατανάλωση, τίς εἰσαγωγές, τίς ἐξαγωγές καί τήν ἐγχώρια παραγωγή εἶναι ἀρκετά λεπτομερῆς καί ἀκριβής, ὥστε νά ἐπιτρέπει τό συμπέρασμα πώς ἡ προβλεπόμενη παραγωγή κατὰ προϊόν θά πραγματοποιηθεῖ μέ μικρές μόνο ἀποκλίσεις. Στά προηγούμενα ἐπι-

σημάνθηκαν διάφοροι λόγοι, για τούς όποιους ή υπόθεση αυτή πιθανόν δέν αληθεύει. Σκοπός του έπόμενου τμήματος είναι νά δώσει μιά συνοπτική παρουσίαση αὐτῶν τῶν στοιχείων, ὥστε νά ἐπιτρέψει μιά ἀκριβέστερη ἀξιολόγηση τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μελέτης. Ἡ ἀξιολόγηση αὐτή, ὅπως εἶναι φυσικό, θά ἔχει περισσότερο ποιοτικό παρά ποσοτικό προσανατολισμό, δεδομένου ὅτι προσπαθεῖ νά εἰσαγάγει στήν ἀνάλυση μεταβλητές για τίς ὁποῖες ἡ δέν μποροῦν νά ὑπάρξουν ποσοτικές ἐκτιμήσεις, ἡ ἡ ἐκτίμησή τους ἀπαιτεῖ ἐμβάθυνση πέρα ἀπό τά πλαίσια τῆς παρούσας ἐργασίας.

Ἀξιολόγηση τοῦ πιθανοῦ βαθμοῦ ἀκριβείας τῶν προβλέψεων.

Τό βασικότερο ἴσως σημεῖο πού πρέπει νά ἐπαναληφθεῖ καί ὑπογραμμιστεῖ εἶναι ὅτι οἱ προβλέψεις, τόσο τῆς συνολικῆς ζητήσεως για ἐγχώρια προϊόντα ὅσο καί τῆς ἀντίστοιχης παραγωγῆς, στηρίζονται σέ τιμές προϊόντων καί τῶν ὑποκαταστάτων τους ἴσες πρός τό προβαλλόμενο κόστος παραγωγῆς τους. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ ἰσορροπία προσφορᾶς καί ζητήσεως για τό 1985 ἐπιτυγχάνεται σέ ποσοτικό ἐπίπεδο, στό ὁποῖο οἱ μέν καταναλωτές πληρώνουν τίς τιμές ἴσες πρός τό κόστος παραγωγῆς σὺν τό ποσοστό ἐξόδων καί περιθωρίων κέρδους τῶν ἐνδιαμέσων πού διαμορφώνεται ἀπό τίς ὑφιστάμενες συνθήκες ἐμπορίας, οἱ δέ παραγωγοί εἰσπράττουν τιμές πού καλύπτουν τό πλήρες κόστος παραγωγῆς (συμπεριλαμβανομένης τῆς ἀμοιβῆς τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας τους, κλπ.). Ἀπό πλευρᾶς ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τό θεωρητικό αὐτό σχῆμα ὑποστηρίζεται, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τίς κεντρικές προβολές, ἀπό τήν υπόθεση ὅτι οἱ σχετικές τιμές ἐσωτερικοῦ-ἐξωτερικοῦ θά παραμείνουν ἀμετάβλητες. Ἐξαιρέσεις ἀποτελοῦν τό σιτάρι καί τά ζαχαρότευτλα, ὅπου ἔχει ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ κυ-

βερνητική παρέμβαση (περιοριζόμενη αποκλειστικά στις συναλλαγές με τό εξωτερικό) θά επέτρεψει τή συνέχιση τής σημερινής καταστάσεως πού χαρακτηρίζεται από σχετική αυτάρκεια.

Όπως είναι φανερό, τό σχήμα αυτό προϋποθέτει συνδυασμό μέτρων κυβερνητικής πολιτικής πού απέχουν κατά πολύ από τά εφαρμοζόμενα μέχρι σήμερα. Ή, άκριβέστερα, υποδηλώνει αδυναμία προβλέψεως τής βασικής μορφής τής άγροτικής πολιτικής μετά μία δεκαετία. Καί κατά συνέπεια περιορίζεται νά προβλέπει ποιά θά είναι ή διάρθρωση τής άγροτικής παραγωγής, άν οί οικονομικοί καί τεχνικοί παράγοντες πού καθορίζουν τήν προσφορά καί τή ζήτηση, άφεθοῦν νά ένεργήσουν χωρίς κρατικές παρεμβάσεις μέ τή μορφή τιμών άσφαλείας, ποσοτικών περιορισμών, κ.λ.π.

Είναι μάλλον βέβαιο, έν τούτοις, ότι τό κράτος θά συνεχίσει νά παρεμβαίνει στόν άγροτικό τομέα σέ μορφές πού θά διαφέρουν από αυτή πού ύπονοεί ή βασική δομή τής μελέτης. Κατά συνέπεια, καί ή διάρθρωση τής παραγωγής θά είναι διαφορετική από αυτή πού προβλέπεται έδω. Για προϊόντα, πού έγκρίνεται ή ένίσχυσή τους από τό κράτος, κατά τρόπο πού επέτρεπει στους παραγωγούς νά απολαμβάνουν τιμές πού υπερκαλύπτουν τό πλήρες κόστος για όποιοδήποτε λόγο, καί έφ' όσον δέν υλοθετοῦνται άσυνεπής μέτρα πολιτικής, ή παραγωγή θά υπερβαίνει τίς προβλέψεις πού δόθηκαν παραπάνω. Καί τό αντίθετο θά συμβεί για προϊόντα, πού ή παραγωγή τους άποθαρρύνεται ένεργά ή πού πλήττονται έμμεσα από μέτρα ένισχύσεως άλλων τομέων. Έντελώς ένδεικτικά, καί μέ μεγάλη έπιφύλαξη, είναι πιθανό ότι συνέχιση τής σημερινής πολιτικής θά έχει πτωτική επίδραση στην παραγωγή κρεάτων καί άρροσίου καί αύξητική επίδραση στην παραγωγή σταφυλιών καί πορτοκαλιών, σέ σύγκριση μέ τίς προβλέψεις τής μελέτης.

Στά πλαίσια του θέματος των επιπτώσεων της κρατικής πολιτικής στην αγροτική παραγωγή εντάσσεται και το ειδικότερο πρόβλημα των εμπορικών σχέσεων με το εξωτερικό. Και φυσικά το βασικό στοιχείο του προβλήματος είναι οι σημερινές σχέσεις της χώρας με την Ε.Ο.Κ. και οι προοπτικές που δημιουργούνται από τη μελλοντική ένταξη στην Κοινότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΠΙΝΑΚΑΣ Π. 3.2.α

Ανάγκες σε εργατικό δυναμικό κατά προϊόν και παραγωγική φάση, 1985
(Ώρες ανά στρέμμα)

Παραγωγική φάση (Καλλιεργητική φροντίδα)	Π ρ ο ι ὄ ν			
	Έληές	Πορτο- κάλια	Ροδά- κινα	Σταφύ- λια
Κλάδεμα - Κάθαρος	3,70	4,00	6,20	28,50
Καλλιέργεια έδάφους	2,00	6,00	5,59	3,98
Ζιζανιοκτονία	0,03	0,65		2,57
Λίπανση	1,46	1,91	0,23	0,25
Άρδευση	0,38	8,53	10,92	2,69
Καταπολέμηση ασθενειών	0,52	1,70	6,48	5,32
Άραιωμα			0,70	
Χαράκωμα				0,33
Συλλογή καρπού - Συσκευασία	21,34	65,15	53,40	17,03
Σταφιδοποίηση				5,73
Μεταφορά	0,92	3,70	3,80	2,02
Δημιουργία φυτείας (άναλογία)	2,93	4,63	8,04	2,70
Σύνολο	33,28	96,27	95,36	71,12

Παραγωγική φάση (Καλλιεργητική φροντίδα)	Π ρ ο ι ὄ ν			
	Πατάτες	Ζαχαρό- τευτλα	Βαμβάκι	Μη- δική
Άροση	0,74	0,60	0,62	
Σβάρνισμα - Φρεζάρισμα	0,58	0,40	0,47	
Άπεντόμωση έδάφους	1,00		0,04	
Λίπανση	0,33	0,53	0,16	0,10
Κοπή Κονδύλων	5,75			
Σπορά - Φύτευση	1,64	0,25	0,26	
Ζιζανιοκτονία	0,09	0,19	0,12	0,08
Σκάλισμα	0,80	0,66	11,88	
Άρδευση	7,49	6,73	3,89	7,32
Καταπολέμηση ασθενειών	0,36	1,08	0,41	0,12
Άραιωμα			4,75	
Άποφύλλωση			0,11	
Συγκομιδή	21,73	1,07	9,50	2,05
Μεταφορά	4,80	1,42	0,50	1,80
Δημιουργία φυτείας (άναλογία)				0,42
Σύνολο	45,31	12,93	32,71	11,89

Παραγωγική φάση (Καλλιεργητική φροντίδα)	Π ρ ο ι ὄ ν		
	Καπνός	Σιτάρι	Άραβό- σιτος
Έγκατάσταση καπνοσπορείου	12,00		
Άροση	0,66	0,60	0,60
Σβάρνισμα - Φρεζάρισμα	0,49	0,22	0,40
Σπορά		0,25	0,23
Λίπανση	1,00	0,18	0,80
Άπολύμανση έδάφους	0,08		
Μεταφύτευση	8,53		
Σκάλισμα	45,24		0,56
Άραιωμα			5,32
Ζιζανιοκτονία	0,08	0,66	0,08
Καταπολέμηση ασθενειών	0,63		0,15
Αυλάκωμα			0,08
Άρδευση	0,56		3,71
Συγκομιδή	49,66	0,33	1,75
Έπεξεργασία - Συσκευασία	89,49		
Μεταφορά	3,55	0,48	1,39
Σύνολο	212,06	2,72	15,07

ΠΙΝΑΚΑΣ Π. 3. 2. β

Παραγωγή και ανάγκες σε εργασία ανά ζωική μονάδα, 1985

(Παραγωγή σε κιλά, Ἀνάγκες σε ὥρες)

Ζωική Μονάδα	Παραγωγή			Ἀνάγκες
	Κρέας	Γάλα	Αὐγά	
1 Μόσχος παχύνσεως	298			69
1 Ἀγελάδα μικτῆς κατευθύνσεως	86	1675		247
1 Ἀγελάδα γαλακτοπαραγωγῆς		3000		250
50 Αἰγοειδῆ	340	4162		1681
50 Πρόβατα	324	3838		1290
1000 Ὀρνίθια κρεατοπαραγ.	1320			130
1000 Ὀρνιθες ὠτοκίας			11.700	507

Πηγή: Ἐρευνα τεχνολογίας ἀγροτικῆς παραγωγῆς.

Πηγή: Στ. 'Ακέργη, 'Αναδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής, 'Αθήνα 1978, σ.152-157.

'Ιστορικό πλαίσιο: Τό μεγάλο πρόβλημα της γεωργίας της χώρας μας ήταν ο μικρός κληρος· τό πρόβλημα αυτό μπορεῖ νά λυθεῖ μέ τή συνεταιριστική μορφή. Παράλληλα παραμένει αἷτημα ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐκμηχάνισης τῶν καλλιεργελῶν καί ἡ ἐπιτυχία ὑψηλῶν ἀποδόσεων παραγωγῆς. 'Η εἰσαγωγή νέων, πύ ἀποδοτικῶν, ποικιλιῶν προϊόντων, ἡ σωστή τεχνητή λίπανση τοῦ ἐδάφους καί ἡ τόνωση τῶν πύ κερδοφόρων καλλιεργελῶν εἶναι οἱ στόχοι πού ἡ χώρα πρέπει νά θέσει. Οἱ εἰδικοί συμφωνοῦν ὅτι πρέπει νά ἐνισχυθεῖ ἡ καλλιέργεια τοῦ καλαμποκιού, τῆς σόγιας, τοῦ βαμβακιού, ἐνῶ ὁ καπνός καί ἡ σταφίδα θά πρέπει νά προσαρμοστοῦν σέ ποικιλίες πού θ' ἀντέχουν στό διεθνή ἀνταγωνισμό. Στή χώρα μας δέν ὑπάρχει στενότητα ἐδάφους, ἀλλά χωλαίνει ἡ ποιοτική καλλιέργεια.

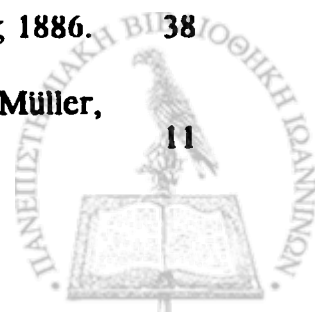
Βιβλιογραφία: Κ. Λάμπος, 'Εξάρτηση, προχωρημένη ὑπάνπτυξη καί ἀγροτική οἰκονομία τῆς 'Ελλάδας, 'Αθήνα, Αἶχη, 1983.-Στέργιος Μπαμπανάσης, 'Ιδιομορφίες τῆς ἀνάπτυξης στή Νότια Εὐρώπη. 'Υπάρχει νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο;, 'Αθήνα 1985.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΗΓΩΝ

Σελίδα

Ἀγγελόπουλος Ἀ., Οἰκονομικά. Ἀρθρα καί μελέτες 1946-1967, τόμ. Β', Ἀθήνα, Παπαζήσης, 1974.	285
Ἀνώνυμος, Ἡ Στρατιωτική ζωὴ ἐν Ἑλλάδι, ἐπιμ. Μ. Vitti, Ἀθήνα 1977.	96
Ἀπέργης Στ., Ἀναδιάρθρωση τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, Ἀθήνα 1978.	290
"Ἀπόλλων, Ὁ. Ἐφημερίς τῆς Ὑδρασπολιτικῆ καὶ φιλολογικῆ", ἔτος Α', ἀρ. 59 (Τετάρτη 30 Σεπτεμβρίου 1831)	61
"Ἀσμοδαῖος", ἔφημ. τῆς Ἀθήνας, φύλλο τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1875	100
Βαγιακάκος Δ.Β., Ἐγγραφα περὶ τῶν Κρητῶν προσφύγων εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ Καποδίστρια, "Μνημοσύνη" 2 (1968-69)	73
Βενιζέλος, Ἐλ., Πολιτικαὶ ὑποθῆκαι ἀνθολογηθεῖσαι ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτοῦ, ἐπιμέλεια Στεφ. Ι. Στεφάνου. Ἀθήναι 1965.	227
Βουλή τῶν Ἑλλήνων, Κρίσιμα κείμενα τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος 1843-1967, Ἀθήναι 1977	209
Γκιόλιας Μ., Ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός καὶ ἡ εποχὴ του, Ἀθήνα 1972.	37
Γρηγοριάδης Σόλων, Ἱστορία τῆς Συγχρόνου Ἑλλάδος, τ. Β', Ἀθήναι 1973.	261
Ἐξοδος (Ἡ), τ. Α'. Μαρτυρίες ἀπὸ τίς ἐπαρχίες τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρασίας, Ἀθήνα, ΚΜΣ, 1980.	215
Θεσμοθεσίαι καὶ Συνθῆκαι τοῦ ἡμετέρου ναοῦ καθιδρυθέντος ἐν Λιβόρνῳ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγ. Τριάδος, Λιβόρνῳ 1775.	18
Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξὺ Ρούσιας καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας, Βενετία 1770.	7
Καραβίδας Κ.Δ., Ἀγροτικά, ἐπανέκδοσις, Ἀθήνα 1978.	44
Καρολίδης Π., Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1922.	85
Κονόμος Ν., Ἅγιος Διονύσιος ὁ πολιοῦχος Ζακύνθου, Ἀθήνα 1969.	37
Κοραῆς Ἀ., Ἐπιστολαί, ἐπιμ. Νικολάου Δαμαλά, τόμ. γ', ἐν Ἀθήναις 1886.	38
Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριος, Ξυγγραφῆς Ἱστορικῶν Πρώτη, ἐκδ. Καρόλου Müller, Παρίσι 1870.	11

Κυριαζόπουλος Β., Λίτο κείμενα για τον σεισμό του 1856 και την έκρηξη του ήφαιστείου Θήρας του 1866, ΔΙΕΕ 22(1979).	128
Κωνσταντινίδης Έμμ., Τά Ευαγγελικά, εν Αθήνας 1976.	147
Λάμπρος Σπ., Βραχεία Χρονικά, εν Αθήναις 1932.	11
Μαρκεζίνης Σπ., Πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, τ. Γ', Αθήναι 1967.	177
Μιχαλακόπουλος Α., Λόγοι, τόμ. β', Αθήναι 1964.	250,255
Πάγκαλος Θεόδωρος, Τά απομνημονεύματά μου 1897-1947, τόμ. Α', Αθήνα 1959.	252
Παπαγεωργίου Στεφ. Π., Τό αρχείο Γιαννάκη Ράγκου, Αθήνα 1982.	76
Παπαγαρυφάλλος Π., Η διάρθρωση της αγροτικής οικονομίας και των θαλάσσιων μεταφορών στην Ελλάδα πριν και μετά την Επανάσταση του '21, Αθήνα 1977.	275
Παπαδόπουλος Αλ., Απομνημονεύματα, Ιωάννινα 1976.	261
Παπαναστασίου Αλέξανδρος, Μελέτες, λόγοι, άρθρα, επιμ. Ξ. Λευκοπαρίδη, Αθήνα 1957.	211
Pertusi A., La caduta di Costantinopoli. L'eco nel mondo, Milano, Mondadori, 1976.	11
Πετρακάκος Α., Κοινοβουλευτική ιστορία της Ελλάδος, τόμ. Ζ', Αθήνα 1944.	153
Πετρίδης Π.Β., Νεοελληνική πολιτική ιστορία, τ. Α', 1828-1843, Θεσσαλονίκη 1981.	65
Πετρόπουλος Γ., Νοταριακαί πράξεις Κεφαλληνίας, Αθήναι 1962.	43
Πούλος Ιω. Χρ., Τό Έπεισόδιον Μουσούρου, Αθήναι 1958.	80
Προνόμια και Χάριτες δοθέντα παρά της ... Μαρίας Τερέζας προς την Νέαν Αποικίαν των Ανατολικών Γραικών των μελλόντων κατοικείν εν Αχελιώτα και λοιποῖς Παραθαλασσίους Αυστριακοῖς τοῦ Αδριατικοῦ, εν Λιβόρνω 1778.	19
"Πρωῖα", ἔφημ. τῆς Αθήνας, φύλλο 2229 (21 Ἰουνίου 1886).	107
Ρωμανός Αθως, Ἐπιστολαί τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' 1909-1913, εν Αθήναις 1935.	158
Σβολόπουλος Κ.Δ., Η ἑλληνική ἐξωτερική πολιτική μετά τήν συνθήκην τῆς Λωζάννης, Θεσσαλονίκη 1977.	221

Σβορώνος Ν., Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἐν Λευκάδι κλέφτας καὶ ἀρματωλοὺς, "Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου", τόμ. Α' (1939), σελ. 105-123.	55
Σιγάλας Α., Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν Κοτσαμπάσηδων, "Ἑλληνικά" 3 (1930), σελ. 69-88.	49
Σίδερης Ν., Ἡ ἐλληνικὴ βιομηχανία, Ἀθῆναι 1955.	265
Σούρλας Εὐρ. Ζ., Ἡπειρος καὶ αὐστριακὴ διπλωματία, "Ἡπειρωτικὰ Χρονικά" 7 (1932), 67-130.	91
Σοφιανόπουλος Ι. Α., Αἱ προγραμματικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ἀγροτικοῦ Κόμματος, Ἀθῆναι 1931.	241
Σπηλιωτάκης Σ.Α., Στατιστικὴ τῆς γεωργίας, ἐν Ἀθήναις 1864.	111
Στεφανίδης Δ., Ἡ εἰσροὴ ξένων κεφαλαίων καὶ αἱ οἰκονομικαὶ καὶ πολιτικαὶ τοὺς συνέπειαι, Θεσσαλονίκη 1930.	231
Συνοδινός Π., Ὁ Χαρίλαος Τρικούπης ἐκ τῶν ἀνεκδότων πολιτικῶν σατυρικῶν, Ἀθῆναι 1883.	108
Τωμαδάκης Ν., Περί ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453). Συναγωγὴ κειμένων, Ἀθῆναι 1969.	11
Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, Διπλωματικὰ ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὸ μεθοριακὸν ζήτημα, ἐν Ἀθήναις 1882.	130
Τὸ Ἰδιο, Διπλωματικὰ ἔγγραφα 1913-1917, ἐν Ἀθήναις 1920.	164
Τὸ Ἰδιο, Αἱ συνθήκαι τῶν Σεβρῶν, Ἀθῆναι 1920.	190
"Ὠρε", ἔφημ. τῆς Ἀθήνας, ἔτος Θ', φύλλο 338 (12 Ὀκτωβρίου 1884) - ἔτος Ι', φύλλο 150 (7 Ἀπριλίου 1885).	101,107

Τυπώθηκε στο Πανεπιστημιακό Τυπογραφείο
με δαπάνη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
Τυπογραφείο

Διανέμεται Δωρεάν στους φοιτητές.

